

T . C .
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 9

OSMANLI DEVLETİ İLE
AZERBAYCAN TÜRK HANLIKLARI
ARASINDAKİ MÜNÂSEBETLERE DÂİR
ARŞİV BELGELERİ

Karabağ-Şuşa, Nahçıvan, Bakü, Gence,
Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy

II

(1575-1918)

Ankara – 1993

Proje Yöneticisi

İsmet BİNARK

Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Proje Sorumluları

Necati GÜLTEPE

Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı

Necati AKTAŞ

Osmanlı Arşivi Daire Başkanı

Hazırlayanlar

İsmet DEMİR
Uğurhan DEMİRBAŞ
H. Osman YILDIRIM
Yıldırım AĞANOĞLU
Hasan AKDAĞ
Önder BAYIR

Hamza ÇAKIR
A. Osman ÇINAR
Şükran DEMİRBAŞ
Mücahit DEMİREL
Muhittin ELİAÇIK
Ayşe EMECEN

Nuray KARTAL
Nuran KOLTUK
Muhammed SÂFİ
Fuat YAVUZ
Nazım YILMAZ

Metin Kontrol-Tashih

Hüseyin ARSLAN
Murat CEBECİOĞLU

Mustafa SERİN
Numan YEKELER

Bilgisayar Dizgi-Sayfa Düzenleme

Zekâi METE
Zahit YILDIRIM

Montaj

A. Rıza BATI
İsa AKSOY

ISBN 975-19-0725-X

SUNUŞ

Azerbaycan, coğrafi konumu sebebiyle tarih boyunca Osmanlı, Rus ve İran devletlerinin ilgi alanı içerisinde yer almıştır.

Bölgenin Müslüman ve Türk unsurları üzerinde Osmanlı Devleti ve İran'ın nüfuz sağlaması daha kolay olurken; Rusya da, Hıristiyan unsurlar olan Gürcüler ve Ermeniler vasıtasıyla bölgeye hâkim olma mücadelesi vermiştir.

Azerbaycan Türklerinin, hanlıklar şeklinde teşkilâtlanmaları ve birbirleriyle mücadele etmeleri sebebiyle, aralarında bir birlik meydana getiremedikleri ve tek bir devlet olamadıkları görülmektedir.

Azerbaycan'daki bu dağınık durum Osmanlı Devleti, İran ve Rusya'nun bölgeye müdahale etmelerine temel teşkil etmiş; hanlıklar da bu büyük devletlerden birinin himayesi altında hareket etmeyi kendi politikalarına uygun bulmuşlardır. Bu sebeple Azerbaycan'da istikrar sağlanamamıştır.

Ancak hanlıklar dönemi, XIX. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın Kuzey Azerbaycan'ı işgali ile sona ermiş; bu durum 1917 Rus Bolşevik Devrimi'ne kadar devam etmiştir. Rusya'daki karışıklıktan istifade edilerek, 28 Mayıs 1918'de Kuzey Azerbaycan'da Mehmed Emin Resulzâde öncülüğünde ilk bağımsız Azerbaycan devleti kurulmuş; ancak bu devlet fazla uzun ömürlü olamamış ve 17 Nisan 1920'de Ruslar tarafından tekrar işgal edilmiştir.

*

*Bu eser, 1992 yılında yayınlanan "**Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri I**" adlı eserin devamı olup, 1575-1918 yılları arasındaki 343 yıllık döneme ait 79 belgeyi kapsamaktadır. Eserde yer alan belgelerin muhtevâlarını ana başlıklar hâlinde şöyle sıralayabiliriz:*

A- Osmanlı Yönetimi ve Hanlıklar Dönemine Ait Belgeler

Bu bölümde, Osmanlı Devleti tarafından bölgede yapılan tahrir çalışmaları, bölgeye gönderilen madenciler ve alınacak vergiler; bölge ile ilgili olarak Osmanlı, İran ve Rusya devletleri arasında yapılan savaşlar ile barış ve sınır tesbit görüşmeleri; Osmanlı Devleti'nin hanlıklar ve bölge halkı ile ilişkileri, istimâlet politikası ve hanlıkların yardım talepleri; Osmanlı Devleti'nin sınır bölgelerinde görevli vali, mutasarrıf ve kale muhafızlarının hanlıklar ve bölge hakkında çeşitli bilgileri ihtivâ eden raporları ile bölge hânedanından olup Osmanlı topraklarına sığınmış/yerleşmiş kişilere yapılan maddî yardımlar hakkındaki belgelere yer verilmiştir.

B- Rus İşgali Dönemine Ait Belgeler

Bu bölümde, Rusya'daki Ermeniler ve Müslümanlarla ilgili çeşitli konularda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan görüşmeler; Rus-Ermeni-Müslüman ilişkileri ve Rusya'nın Kafkasya politikası; Ermenilerin Müslümanlara yönelik faaliyet ve katliâmları; Ermeni-Müslüman çatışmaları; Müslümanlara yönelik Rus mezâlimi ve Müslümanların din, dil ve canlarını korumak maksadıyla kurdukları cemiyetler ve bunların faaliyetleri ile ilgili belgelere yer verilmiştir.

C- Bağımsız Azerbaycan Kurulduktan Sonra

Bu bölümde ise, Osmanlı Devleti ile Azerbaycan ve Gürcistan cumhuriyetleri arasında imzalanan Bakü-Batum Petrol Sevkiyatı Antlaşması ve Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında siyasî, iktisadî, askerî vs. konularda imzalanan dostluk ve işbirliği antlaşmasına yer verilmiştir.

*

Belgeler bir bütün olarak incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin, kendi hâkimiyet döneminde bölgeye düzen getirmeye çalıştığı; merkezden gönderilen vezir ve ordunun bölge halkı ile takviye edilerek İran saldırılarına karşı konulduğu; Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlamasıyla bölgedeki hâkimiyetinin de zayıfladığı, ancak buna rağmen bölgenin Rus ve İran hâkimiyetine geçmemesi için elden gelen gayretin gösterildiği; gerek bölgenin durumu gerekse hanlıklar ile sürekli ilgilenildiği; ayrıca bölge hânedanından olup Anadolu'ya gelmiş olan bazı hanların da himaye edilerek, onlara çeşitli yardımlarda bulunduğu görülmektedir.

Yine belgelerden anlaşıldığına göre Rus işgali döneminde de Osmanlı Devleti bu bölgedeki Müslümanlarla sürekli olarak ilgilenmiştir. Rusyalı Müslüman hacılar için Cidde'de bir Rus Konsolosluğu açılmasına izin verilmesi; Müslümanların durumu ve bölgedeki Ermeni-Müslüman çatışmalarının Petersburg, Tiflis, Batum, Rostof, Tahran, Tebriz ve Londra'daki Osmanlı elçilik ve şebkenderlikleri vasıtasıyla izlenmesi ve zaman zaman Rusya ve İran nezdinde Müslümanlara yönelik saldırılara karşı tedbir alınması yönünde teşebbüslerde bulunulması, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

*

Eserin tedkikinden de anlaşılacağı üzere belgelerin ağırlık noktasını Ermenilerin Müslümanlara yaptıkları mezâlim ve katliâm teşkil etmektedir.

Bu cümleden olarak Bakü, Nahçıvan ve Revan'da Ermenilerin Müslüman halka silâh ve bombalarla saldırımları üzerine hiçbir silâhı olmayan Müslüman ahalinin kendilerini hançerleri ile müdafaa ettikleri, Ermenilerin, saldırgan ve silâhlı taraf kendileri olmalarına rağmen, kamuoyunun teveccühünü kazanmak için, Müslümanlar tarafından katledilen, evleri ve eşyaları yakılıp yıkılan ve İslâm dinini kabule zorlanan mazlumlar rolüne bürünerek her tarafa telgrafnâme gönderdikleri (bkz. belge nr. 60); Şuşa'daki Ermenilerin, Ermeni mahallesinde ikâmet eden Müslümanlara birdenbire saldırarak Müslümanların tamamını katlettikten sonra kırk hâneli bir Müslüman köyünü de tamamen yaktıkları (bkz. belge nr. 65); Ermenilerin dokuz İslâm köyünü yakarak birçok Müslümanı katlettikten sonra kırk kişiyi de esir aldıkları, bir milyonun üzerinde zarar ve ziyana sebebiyet verdikleri, katledilenler arasında Osmanlı Devleti tebasından Müslümanların da bulunduğu (bkz. belge nr. 69) gibi örnekler zikretmek mümkündür.

Yukarıdaki örnekler, Müslümanların içerisinde buldukları kötü durumu ve Ermenilerin Müslümanlara karşı yürüttükleri katliâm ve kamuoyunu yanıltma politikalarını gözler önüne sermektedir.

*Bu Ermeni katliâm ve saldırılarına karşı Kafkasya'daki Müslümanlar, mal ve canlarını korumak için faaliyetlerde bulunmak üzere Tiflis, Bakü, Şuşa, Nuha, Demirhan gibi önemli merkezlerde gizli cemiyetler teşkil etmişlerdir. Bunlardan en önemlisi 1905'de Ağaoğlu Ahmed ve arkadaşlarının kurmuş olduğu **Difa'î Cemiyeti** adlı gizli cemiyettir.*

Cemiyet, özellikle Kafkasya'daki değişik mezheplere mensup oldukları halde İslâm uğruna bütün ayrılıkları bir tarafa bırakarak aynı fikir etrafında birleşen Müslümanlardan oluşmaktadır. Başlıca merkezleri Erivan, Şuşa, Nuha, Bakü ve Tiflis'tir. Çoğunluğu Dağıstan ahalisinden olmak üzere yaklaşık yirmi bin milisi bulunan cemiyetin görevleri şunlardır:

Rusya Hükûmeti tarafından idare olunmakta olan Müslümanlara ait cami, medrese vs. vakıf emlakını iade ettirmek; Müslüman köylülerin işledikleri arazi üzerinde hak sahibi olmalarını sağlamak; Müslümanların Osmanlı topraklarına göç edebilme ve ziraat ettikleri araziye satın alabilme serbestisine kavuşmalarını sağlamak; Kafkasya'daki Hıristiyan ahaliye sağlanan siyasî, iktisadî ve hukukî hakların Müslümanlar için de geçerli olmasını sağlamak; Müslümanlara karşı bir hareket vukuunda birlikte taarruz etmek.

Sözkonusu cemiyetin, Müslümanlar ile Ermeniler arasındaki tecavüzlerin Rusya'nın tahriklerinin bir eseri olduğu inancını taşıması sebebiyle, Rusya memurlarının herhangi birinin bu yolda bir hareketi görüldüğünde buna karşı gelineceği de cemiyetin faaliyetleri arasında yer almaktadır (bkz. belge nr.75).

*Kafkas Türklerinin Farsça yerine Türkçe'yi kullanmalarını sağlamak, medreselerde okutulan kitapları Osmanlı Türkçesiyle telif ettirmek, mekteplerde Osmanlı eğitim programlarının aynen tatbikini sağlamak, Kafkas Türkleri hakkında Arapça, Türkçe Farsça ve Kürtçe lisanlarına vâkıf Ermeniler tarafından Kafkas Müslümanlarına yönelik yapılacak muzır neşriyata karşı reddiyeler neşretmek, Bâbîlerin Kafkasya'ya gelmelerine engel olmak, İstanbul'dan muallim ve müderris tedarik etmek, tefsir ve hadis kitaplarının Türkçe neşrini sağlamak gibi gayelerle Bakü'de General Zeynel Abidin Takiyof ve arkadaşları tarafından Bakü'de kurulan **Neşr-i Ma'ârif-i Umûr-ı Hayriyye Cem'ıyyât-ı İslâmiyye** programı (bkz. belge nr. 76) ile, yine bu cemiyetlerin dağıtmış oldukları beyannâmelerden (bkz. belge nr. 56) birine de eserinde yer verilmiştir.*

*

1917 Rus ihtilâli sonrasında Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi bağımsız cumhuriyetler kurulmasından sonra Osmanlı Devleti bölge devletleri ile antlaşmalar yapmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti ile Azerbaycan ve Gürcistan cumhuriyetleri arasında 4 Haziran 1918'de Bakü ile Batum arasında petrol sevkiyatı ile ilgili olarak yapılan antlaşmada; Bakü ile Batum arasında petrolün devamlı olarak akıtılması, Bakü ile Batum arasındaki petrol mecrâlarının mevcut vaziyetlerini muhafaza etmeleri, her ülkenin petrol mecrâlarının kendi ülke sınırları içerisindeki kısmını koruması ve petrol seyelanı için konulacak vergiden, her ülkenin, toprakları üzerinde bulunan mecrâların uzunluğu nisbetinde pay alacağı hususlarına yer verilmiştir (bkz. belge nr. 78).

14 Ağustos 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında yapılan ikili antlaşmada ise daha geniş kapsamlı bir çerçeve çizilmiştir. Bu antlaşmada Osmanlı Devleti ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetlerinin sınırları tesbit edildikten sonra iktisadî ve siyasî konulara ilâveten askerî alanda da; Azerbaycan Cumhuriyeti Hükûmeti tarafından talep olunduğu takdirde, Osmanlı Devleti Hükûmeti'nin Azerbaycan'da düzen ve iç güvenliği sağlamak için gerekirse askerî yardımda bulunabileceği, Azerbaycan Cumhuriyeti Hükûmeti'nin Osmanlı Devleti'nin istemesi durumunda Bakü Limanı'ndaki tesisler ile Hazar Denizi'ndeki gemi vesâir nakliye araçlarını askerî maksatlarla kullanması için Osmanlı Devleti'nin emri altına vermesi, Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan Cumhuriyeti dahilindeki yollardan askerî nakliyat için istifâde edebileceği (bkz. belge nr. 79) hükümlerine yer verilmiştir

*

Eser iki ana bölümden meydana gelmektedir:

Birinci bölümde, belgelerin özet ve transkripsiyonu, belgelerde geçen terimlerle ilgili açıklamalar ile şahıs ve müessese isimlerinden meydana gelen indeks bulunmaktadır.

İkinci bölümde ise, belgelerin fotokopileri yer almaktadır.

Eserin hazırlanmasında emeği geçen Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı personeline teşekkür ederim.

OSMANLI BELGELERİNDE AZERBAYCAN TÜRК HANLIKLARI

Bu eserin, tarihî hakikatlerin ilmin ışığında aydınlanmasında vasıta ve vesile olmasını, araştırmacılarla, ilgili kurum ve kuruluşlara çalışmalarında yardımcı ve yararlı olmasını dileriz.

İsmet BİNARK

Devlet Arşivleri Genel Müdürü

KISALTMALAR

M.	Muharrem
S.	Safer
Ra.	Rebî'u'l-Evvel
R.	Rebî'u'l-Âhir
Ca.	Cemâziye'l-Evvel
C.	Cemâziye'l-Âhir
B.	Receb
Ş.	Şa'bân
N.	Ramazân
L.	Şevvâl
Za.	Zi'l-ka'de
Z.	Zi'l-hicce
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
nr.	Numara
s.	Sayfa

**NEŞREDİLEN BELGELERİN OSMANLI ARŞİVİNDE BULUNDUKLARI
FONLARA GÖRE DAĞILIMI**

I- Defter Fonları:

- 1- Nâme-i Hümâyûn Defterleri**, nr. 7
- 2- Mühimme Defterleri**, nr. 27, 42, 44, 47, 51, 53, 61, 62, 67, 69, 73
- 3- Tapu Tahrir Defterleri**, nr. 903

II- Belge Fonları:

1- Cevdet Tasnifi:

Hâriciye Kısmı, nr. 394, 948, 1958, 2282, 2313, 2549, 2578, 4546, 5594, 7177

2- Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi:

Nr. 324-J, 333-H, 739, 765, 6672, 6683, 6748-E, 8488, 8989, 11737

3- Yıldız tasnifi:

a) Sadâret Husûsî Mârûzâtı, nr. 338/45; 344/65, 108; 405/56; 485/65, 75; 486/17; 487/68; 489/18, 21; 491/80; 492/101, 108; 493/59, 63; 494/36, 134; 495/1, 2; 498/102; 500/21; 502/95, 114; 503/87; 505/29, 48; 509/55; 514/24; 519/47

b) Sadâret Resmî Mârûzâtı, nr. 115/7

c) Mütenevvî Mârûzât, nr. 144/132

4- İrâde Tasnifi:

İrâde Meclis-i Mahsûs, nr. 4980

5- Meclis-i Vükelâ Mazbatası, nr. 43/59

6- Hâriciye Hukuk Müşâvirliği İstişâre Odası, nr. 106/8, 107/7

İÇİNDEKİLER

II

Sayfa

SUNUŞ.....

PREFACE.....

KISALTMALAR

NEŞREDİLEN BELGELERİN OSMANLI ARŞİVİNDE
BULUNDUKLARI FONLARA GÖRE DAĞILIMI.....

İÇİNDEKİLER.....

I. BÖLÜM

A- BELGELERİN ÖZET VE TRANSKRİPSİYONU.....3-236

Belge

Sıra No:

- 1 Revan Hâkiminin İran Elçisi Olarak İstanbul'a Gelişi 3
- 2 İranlılara Karşı Gösterdikleri Kahramanlıktan Dolayı
Mehmed Giray Han'ın Kardeşi ve Oğullarının
Ödüllendirilmesi..... 4
- 3 Şirvan'da Bulunan Osman Paşa'ya Atlı Asker Gönderilmesi 6

4	Şirvan'daki Gümüş Madeni İçin Madenci Gönderilmesi.....	6
5	İran Üzerine Yapılacak Sefere Şirvan Halkının da İştirak Etmesi	9
6	İran'a Dostluk Gösteren Eski Şirvan Hâkimi Ebûbekir Mirzâ'ya Yapılan Uyarı.....	11
7	Şirvan'a Gönderilen Ferhad Kethudâ'ya Yardım Edilmesi	12
8	Şirvan'ın Tahrîri	14
9	Şirvan'a Giden Orduya Orducu Gönderilmesi	14
10	Şirvan ve Civârına Seferler Düzenleyen Ca'fer Paşa'ya Para ve Askerî Yardım Gönderilmesi	15
11	Dağıstan Hâkimi Şemhal'in, Kızılbaş Karşı Yapılan Harekâta Ferhad ve Cafer Paşa'lara Yardımcı Olması	16
12	Şirvan Ümerâsının Düşmana Karşı Ortak Hareket Etmesi.....	19
13	Gence ve Karabağ'dan, Revan ve Nahçıvan'a Zahîre Getirmeye Gidenlerden Vergi Alınmaması	20
14	Şirvan Muhâfızı Hasan Paşa'nın Dağıstan ve Tabeserân Halkından Haraç Almakla Görevlendirildiği.....	21
15	Şirvan Muhâfızı Vezir Hasan Paşa'nın Hil'at ve Kılıç ile Taltîfi	22
16	Revan, Çıldır, Tiflis ve Gence Beylerbeyilerinin Şirvan Muhafızının Yanında Yer Almaları ve Gence'den Şirvan'a Silah ve Mühimmat Gönderilmesi.....	23
17	Şirvan Muhâfazasındaki Orduya Gence'den Silah ve Mühimmât Gönderilmesi, Rusya ve Dağıstan'a Dikkat Edilmesi	24
18	Yirmi Dörtlü Aşireti Beyi Mirzâ Muhammed'in Cezalandırılması	25
19	Demirkapı Muhâfazasında Görevli Olup Görev Yerlerinde Bulunmayan Zeamet ve Tımar Sahiplerinin Durumu.....	26
20	Gence ile Revan Arasındaki Köylerin, Nasıl Vergilendirileceği	27
21	Şirvan ve Bazı İran Topraklarının Paylaşımı Konusunda Rusya ile Osmanlı Devleti Arasında Yapılan Anlaşma.....	28

22	Osmanlı Devleti ile Rusya Arasında Şirvan Eyaleti Sınırının Tesbiti.....	35
23	Derbend Sınırının Tesbiti.....	36
2	Gence'nin Tahrîr Defteri	38
4		
25	Şirvan Hanlığı'nın Yurtluk ve Ocaklık Olarak, Dağıstan Ümerâsından Sürhay Han'a Verilmesi	44
26	Sürhay Han'a Para Hil'at ve Kılıç Gönderilerek İran Seferine Katılmasının İstendiği	48
27	Eski Şirvan Hanı Davud Han'ın Yakını İsmail Bey'in Maaş Zammının Ödendiği.....	51
28	Eski Şirvan Hanı Davud Han'ın Ailesi ile Yanındakilerin Maaş ve Kiralarının Ödendiği.....	52
29	Eski Şirvan Hanı Davud Han'ın Birâderzâdesi İsmail Bey'in Maaş Zammının Ödendiği.....	53
30	Ananur Yolu, Gürcü-Rus-İran İlişkileri ve İran'ın Durumuna Dâir Malûmat	55
31	İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Dağıstan'ın Durumuna Dâir Malûmat.....	66
32	Azerbaycan Hanları ve Lezgilerin Osmanlı Devleti Tarafına Çekilmesi.....	81
33	Gürcü ve Rusların Birlikte Nahçıvan'a Yaptığı Saldırıların Püskürtüldüğü.....	82
34	Dağıstan ve Azerbaycan Hanlıklarının Gürcü ve Ruslar ile Kendi Aralarındaki İlişkileri	87
35	İrakli Han'ın, Revan ve Rumiye Hanları ile Hoy'a Saldırdığı ve Bunun Azerbaycan İhtilâline Sebep Olabileceği.....	93
36	Şirvan'da Ortaya Çıkan Şeyh Mehmed'in Mektubuna Cevap Verilmesi	94
37	Azerbaycan Hanlarının, İran'da Ortaya Çıkan Ağa Muhammed Han'a Karşı Osmanlı Devleti'nden Yardım İstekleri.....	95

38	Ağa Muhammed Han'ın Azerbaycan, İrvan ve Gürcistan Üzerine Yürüyeceği	97
39	Şirvan Hanı Davud Han'ın Oğlu Rıza Bey'e Bir Yıllık Maaşının Ödendiği	99
40	İran Şahının Revan'a Saldıracağı İddiasına Karşı Nasıl Hareket Edileceği	100
41	İran-Osmanlı Sınırdaki Huzursuzluk Veren Hareketler	102
42	Şirvan Hanlarından Müteveffâ Davud Han ile İran Şehzâdesi Müteveffâ Sâm Mirzâ'nın Ailelerine Bağlanan Maaşların Alındığı.....	107
43	Eski Şeki ve Şirvan Hâkimi Selim Han'ın Erzurum'dan Ankara'ya Getirilmesi ve Maaş Bağlanması.....	110
44	Revan Serdarı ve Kardeşinin Rusları Yendikleri	111
45	Bazı Dînî İbâdet ve Hükümlerin Yerine Getirilmesi İçin Rusya'daki Müslüman Halka Halife Tarafından İzin Verilmesi	113
46	Rusyalı Müslüman Hacılar İçin Cidde'de Konsolosluk Açılması	114
47	Nahçıvan Ermenilerinin Rusya Harbiye Nâzırına Ziyâfet Verdikleri.....	117
48	Osmanlı Devletince Ermenilerle İlgili Olarak İran ve Rusya Devletleri Nezdinde Yapılan Girişimin Sonucu	118
49	Ermenilerin Heftuvan'da Kale İnşâ Ettikleri Haberinin Asılsız Olduğu	120
50	Nahçıvan ile Erivan Arasında Ermeni Eşkîya Çetesi Toplandığı.....	122
51	Kağızman'da Ermenilere Ait Silahlar Bulunduğu	123
52	Rus Hükümeti'nin Bazı Ermenileri İade Edeceğine Dâir Haber ve Rusya'dan Hicret Edecek Müslümanların Kabûlü	125
53	Tiflis, Bakü ve Batum'da Meydana Gelen Karışıklıklar.....	127
54	Osmanlı- Rus Sınırdan Osmanlı Tarafına Gececek Ermenilerin Engellenmesi	137

55	Kont Voronçof Daşkof'un Kafkasya Genel Vâililiği'ne Atanması ve Kafkasya Genel Vâililiği'nin Kumandanlığa Dönüştürülmesi	140
56	Kafkasya Müslümanlarınca Kurulan Komite.....	144
57	Erivan ve Nahçıvan'da Meydana Gelen Ermeni-Müslüman Çatışmasının İran'daki Tesiri.....	148
58	Erivan, Nahçıvan, Tiflis ve Batum'da Ermeniler ile Müslümanlar Arasında Meydana Gelen Olaylar.....	150
59	Tiflis'deki Karışıklıklar ile Gence ve Bakü'de Meydana Gelen Ermeni-Müslüman Çatışmaları	156
60	Kafkasya Müslümanlarının, Genel Vali Voronçof ile Ermeni-Müslüman Çatışması ve Kendilerine Bazı Haklar Verilmesi Hususunda Yaptıkları Görüşme	161
61	Bakü ve Suçi'de Ermenilerle Müslümanlar Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar	169
62	Times Gazetesi'nin Bakü Olayları ve Mihran Efendi Hakkında Yayınladığı Haberler.....	171
63	Mâverâ-yı Kafkas Şeyhülislamının Şuşa'ya Gidişi ve Halkın Durumu.....	173
64	Cevanşir ve Şuşa'da Ermenilerle Müslümanlar Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar	176
65	Şuşa, Bakü, Balahanı ve Ağdam'da Ermenilerin Yaptığı Müslüman Katliâmı ve Tahrîbât	178
66	Bakü Olaylarının, İran'ın Reşt Şehrindeki Etkisi	183
67	Petrol Sıkıntısının Rusya'daki Etkileri	185
68	Petersburg'daki Buhran ve Kafkasya Genel Valisinin Bakü ve Gence'ye Yaptığı Ziyâret.....	188
69	Ermenilerin Müslümanları Öldürerek Dokuz Köyü Yaktığı, Nahçıvan ve Uluhanı'da Ölenler Arasında Osmanlıların da Bulunduğu	193
70	Rusya'daki Ermeni Katliâmı ve Rus Hükûmeti Nezdinde Yapılan Girişim.....	196
71	Rus Askerlerinin Müslümanlara Yaptıkları Zulüm.....	200

OSMANLI BELGELERİNDE AZERBAJYCAN TÜRİK HANLIKLARI

72	Ermenilerle İlgili Olarak Bakü'deki İrşad Gazetesi'nde Yayınlanan Makâleler.....	202
73	Ermenilerin Silah Çalmak İçin Bakü'deki Bir Askerî Mühimmat Deposunun Altında Tünel Açtıkları.....	206
74	Tiflis, Bakü, Kütayis, Erivan ve Gence'deki Olaylar.....	209
75	Kafkasya Müslümanlarınca Kurulan "Difâ'î İttihâd-ı İslam Cemiyeti"	212
76	Rusya Müslümanlarının Yardım İsteklerini İletmek Üzere "Cemiyet-i İslâmiyye "Adına Tâlibzâde Yusuf Efendi'nin İstanbul'a Geldiği	216
77	Batum,Tiflis, Gence ve Erivan'da Ermenilerin ve Şifîlerin Çıkardığı Karışıklıklar	221
78	Bakü ile Batum Arasında Petrol Sevkiyatı ile İlgili Anlaşma	223
79	Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Anlaşma.....	225
B- BELGELERDE GEÇEN TERİMLERE DÂİR AÇIKLAMALAR		237
İNDEKS		241

II. BÖLÜM

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ.....	261-483
-------------------------------------	----------------

I. BÖLÜM

BELGELERİN ÖZET VE TRANSKRİPSİYONU

OSMANLI BELGELERİNDE AZERBAYCAN TÜRK HANLIKLARI

- 1 -

REVAN HÂKİMİNİN İRAN ELÇİSİ OLARAK İSTANBUL'A GELİŞİ

*[İran elçisi olarak İstanbul'a gelecek olan Revan Hâkimi Mehmed b. Sultan'ın Kars Beyi Üveys'in refâkatinde Lâdik-Osmancık güzergâhı tâkip edilerek getirilmesi ve güzergâh boyunca ahâlden kimsenin elçi ile görüştürülmemesi, görüşen olur ise isminin ve köyünün bildirilmesi; erzak tedâriki için güzergâh üzerindeki bey ve kadılara emirler gönderildiği, elçiye bu konuda herhangi bir sıkıntı çektirilmemesi ve gerekli saygının gösterilmesi hususlarında Erzurum beylerbeyine yazılan **hüküm.**]*

19 Ş. 983 (23 Kasım 1575)

Küçük Sefer Çavuş'a verildi.

Fî 19 Ş. sene 983

Erzurum beylerbeyisine hüküm ki,

Mektûb gönderüp Revan Hâkimi Mehmed bin Sultan elçilik tarîkiyle yukarı cânibden südde-i sa'âdetime gelmek üzere olduğun bildirüp ol bâbda her ne arz olmuş ise ma'lûm oldu. İmdi mezkûr, Pasin serhaddine dâhil oldukda südde-i sa'âdetime tekrâr ulağla âdem irsâl olunup ne mahalle geldiği i'lâm olunmak ve geldükde yanınca Kars Beyi Üveys *dâme izzühû* ile koşulup ve yolda ve izde kimesne ile ihtilât etdirilmeyüp kadîmde elçiler geldüğü Lâdik ve Osmancık yolundan gelmek emr edüp zâd ü zevâdların tedârik için yol üzere olan beylere ve kadılara ahkâm-ı şerîfe irsâl olunmuşdur. Buyurdum ki, vusûl buldukda aslâ te'hîr etmeyüp bu cânib serhaddine

dâhil oldukda südde-i sa'âdetime ulağla haber irsâl edüp ve yanınca müşârün-ileyh Üveys *dâme izzühûyu* bile ve sen kendü tarafından bir müstakîm ve mütedeyyin kâtib bile koşup tenbîh eylesin, yolda ve izde kimesne buluşdurmayup ve yukarı cânibe meyl edenler ile ihtilât etdirmeyüp şöyle ki hufyeten ve aleniyyeten mezkûrlara gelüp mülâkî olup izhâr-ı muhabbet eder var ise ahvâllerine vâkîf olup karyesi ve ismi ve şöreti ile hufyeten defter edüp getürüp atebe-i ulyâya teslîm eyleye ve müşârün-ileyh Üveys'e dahi tenbîh eylesin ki, [.....] yolda onat vechile ri'âyet ve himâyet edüp zâd ü zevâd husûslarında aslâ [.....] muzâyaka çekdirmiyeye, ammâ re'âyâ vü berâyâyâ dahi zulm ü ta'addî etdirmeyüp müft ü meccânen kimesneden nesne almayup aldıkların narh-ı rûzî üzre akçe ile alup hilâf-ı şer' (.....) zulm ü hayf olmakdan hazer eyleye, şöyle ki, emrime muhâlif iş ola sonra kendüden bilinür. Ana göre basîret üzre olup ihtimâmda dakîka fevt etmeyesin.

BOA. Mühimme Defteri, nr. 27, hk. 241

- 2 -

*İRANLILARA KARŞI GÖSTERDİKLERİ KAHRAMANLIKTAN DOLAYI
MEHMED GİRAY HAN'IN KARDEŞİ VE OĞULLARININ
ÖDÜLLENDİRİLMESİ*

[İran hanlarından Selmas Han'ın Şirvan eyaletini istilâsı sırasında yapılan savaşta kahramanlıkları görülen Mehmed Giray Han'ın Şirvan muhâfazasında bulunan kardeşi ve oğullarına, ellişer bin akçe terakkî verilerek her birine istimâlet-nâmeler yazıldığı bildirilerek, bunların adı geçenlere ulaştırılıp din ve devlete daha çok hizmet etmeye teşvik edilmelerine dâir, Vezir Osman Paşa'ya yazılan hüküm.]

24 M .989 (28 Şubat 1581)

*Vezîr Osman Paşa'ya yazılan hükm-i şerîfdir.
Dergâh-ı Âlî bevvâblarından Hüseyin'e verilmiştir.
Fî 24 M. sene 989*

Südde-i sa'âdetim kapucularından Demürkapu'ya irsâl olunan fahrü'l-akrân Yusuf *zîde kadrihû* ile hâlâ dergâh-ı izzet-dest-gâhıma mektûb gönderüp bi-inâyetillâhi'l-Meliki'l-Kadîr vilâyet-i Şirvan kemâ-kân kabza-i teshîrde olduğundan mâ'adâ şâh-ı gümrâhın hanlarından Selmas Han birkaç bin melâhıde-i makhûreye serdâr olup vilâyet-i Şirvan'a istîlâ üzre olmağla asâkir-i mansûrenin anda olan tâ'ife-i Tatar ile ale'l-gafle üzerlerine varup mülhıdîn-i dûzah-mekînin ekserin hedef-i târ ve alef-i şemşîr eyleyüp cenâb-ı emâret-me'âb Mehmed Giray Han *dâmet me'âlîhinin* Şirvan muhâfazasında olan karındaşı ve oğulları muhârebe-i mezbûrda bile olup envâ'-ı dilâverlikleri ve merdânelikleri zuhûra gelüp tâ'ife-i dalâlet-şî'ârın serdârları olan mezbûr Selmas Han mecrûhan firâr edüp cünûd-ı muvahhidîn gânimîn ve sâlimîn avdet ve mürâca'at eylediklerin bildirmişsin ve dahi ol diyâr-ı meymenet-âsâra müte'allık vesâir umûra müteferri' her ne arz u i'lâm eylemiş isen mufassalan ma'lûm-ı şerîfim olmuşdur. Mûmâ-ileyh han *dâmet me'âlîhinin* karındaşı ile oğullarına vâkı' olan hidemât-ı mebrûreleri mukâbelesinde ellişer bin akçe terakkî inâyet ü ihsân olunup her birine istimâlet-nâmeler yazılıp sana gönderilmişdir. Buyurdum ki, [.....] vusûl buldukda müşârün-ileyhime irsâl olunan istimâlet-nâmeleri vech ü münâsib gördüğün üzre îsâl eyleyüp kemâ-kân dîn ü devlete müte'allık umûrda bezl-i makdûr ve sa'y-i nâ-mahsûr eylemelerine tergîb eylesin ve inşâ'allâhü te'âlâ anda olan gâzî kullarımın dahi an-karîb vâfir ve müstevfî mevâcibleri irsâl ve îsâl olduğundan mâ'adâ müceddeden yine niçe bin cüyûş-ı deryâ-hurûş akreb-i ezmânda vilâyet-i Şirvan'a varup dâhil olmak mukarrerdir. Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ a'dâ-yı dîn ü devleti dâimâ mahzûl ve makhûr ve evliyâ-yı mülk ü milleti muttasıl gâlib ü mansûr eyleye. Ümididir ki inâyet-i Hudâ-yı Müte'âl ile bu sâl-i ferhunde-fâlde Kızılbaş-ı bed-fi'âle alâ-vefkı'l-âmâl gereği gibi gûş-mâl verilüp vilâyet-i Şirvan ahvâli ber-taraf olup eyyâm-ı adâlet-encâm ve hengâm-ı sa'âdet-fercâmımda re'âyâ vü berâyâ yerlü yerine gelüp temekkün edüp her vechile âsûde-hâl olup ferâğ-ı bâl ile devâm-ı devlet ü ikbâlîm du'âlarına iştigâl göstereler.

BOA. Mühimme Defteri, nr. 42, hk. 644

*ŞİRVAN'DA BULUNAN OSMAN PAŞA'YA ATLI ASKER
GÖNDERİLMESİ*

[Şirvan muhâfazasında bulunan Vezir Osman Paşa'nın istediği atlı askerlerin bütün ihtiyaçlarıyla beraber temin edilip gönderilmesi ve neticesinin bildirilmesi hususunda Kefe beyine yazılan hüküm.]

19 Ca. 989 (21 Haziran 1581)

Mehmed Çavuş'a verilmiştir.

Fî 19 Ca. 989

Kefe beyine hüküm ki,

(.....)-unvândan hâlâ Şirvan muhâfazasında olan düstûr-ı mükerrerem vezîrim Osman Paşa tarafından südde-i sa'âdetime mirâren mektûblar gelüp ol câniblerde atlu askere küllî ihtiyâcı olduğun i'lâm edüp bundan akdem atlu asker taleb etmeğın irsâl olunan asâkir-i nusret-me'âsir avk u te'hîr olunmayup mu'accelen gönderilmesin emr edüp buyurdum ki, vusûl buldukda bu bâbda mukayyed olup aslâ te'hîr ü terâhî ve bir dürlü dahi eylemeyüp zıkr olunan askerın cemî'-i levâzım u mühimmâtdan vesâyir umûrdan takdîm edüp mu'accelen tedârik ve teslîm edüp mahall-i mezbûra îsâl eylesin deyü ve bu hüküm sana ne günde vâsıl olup ne vechile tedârik olunup asker ne zamânda azîmet eylediklerin ve tahmînen ne mahalle vardukların ber-vech-i isti'câl yazup bildiresin.

BOA. Mühimme Defteri, nr. 42, hk. 190

- 4 -

ŞİRVAN'DAKİ GÜMÜŞ MADENİ İÇİN MADENCİ GÖNDERİLMESİ

[Şirvan vilâyeti'ndeki gümüş madenlerinde çalıştırılmak üzere istenen madencilerin Rumeli'den getirtilerek gerekli âlet ve edevât ile Sinan Çavuş eşliğinde gönderildiği; madencilerin istihdâmından sonra, ne kadar maden çıkarıldığı, maden ocağında altın, bakır ve demir madenleri olup olmadığı husûslarının da ayrıntılı olarak arzedilmesine

*dâir Şirvan muhâfazasında bulunan Osman Paşa'ya yazılan hüküm ile madencilerin yol buyunca emniyetlerinin sağlanması için yol üzerinde bulunan beylere yazılan **hüküm.**]*

(20 B. 989) (20 Ağustos 1591)

Dergâh-ı Âlî çavuşlarından Sinan Çavuş'a verilmiştir.

Osman Paşa'ya hüküm ki,

Dergâh-ı Mu'allâ'ma mektûb gönderüp vilâyet-i Şirvan'da gümüş ma'denleri olup ma'denci lâzımdır deyü mukaddemâ arz u i'lâm eylediğün ecilden Rumeli'nden ma'denciler ihrâc olunup âlât ü esbâbı ve levâzım u mühimmâtları ile Dergâh-ı Mu'allâ'm çavuşlarından Sinan Çavuş *zîde kadrihûya* koşulup Demürkapu'ya irsâl olunmuştur. Buyurdum ki, vusûl buldukda zikr olunan ma'dencileri müşârün-ileyh çavuşum mübâşeretiyile vech ü münâsib gördüğün üzre ma'denler hizmetine istihdâm eyleyüp bir mikdâr zaman inhizâm olunduktan sonra ne mikdâr ma'den zuhûra getirülüp hâsılı ve masârifi nedir ve altun ve bakır ve demür ma'denleri dahi var mıdır ve bi'l-cümle meşkûk ve mübhem bir nesne komayup mufassalan südde-i sa'âdetime arz eyleyüp ve nümûnelerin bile gönderesin.

*

Mezbûra verilmiştir.

Adana beyine, Mehmed[e,] hüküm ki,

Vilâyet-i Şirvan'da gümüş ma'deni olduğu mukaddemâ arz u i'lâm olunmağın Rumeli'nden ma'denciler ihrâc olunup Dergâh-ı Mu'allâ'm çavuşlarından kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Sinan Çavuş *zîde kadrihû* ile Demürkapu'ya irsâl olunmuştur. Buyurdum ki, vusûl buldukda südde-i sa'âdetime olan vüfûr-ı sadâkat u ihlâs ve safvet-i taviyyet ile ihtisâsın muktezâsınca aslâ te'hîr ü terâhî ve bir dürlü dahi etmeyüp müşârün-ileyh çavuşuma yarar âdemler koşup mahûf ve muhâtara olan yerlerden geçürüp Çane Beyi Mehmed Bey *dâme izzühûya* emîn ü sâlim ulaştırasın.

Bir sûreti Çane Beyi Mehmed Bey'e.

Mezbûra verilmiştir. Mezbûr dahi mezkûru Kemürgüy beyine emîn ü sâlim ulaştırırsın.

Bir sûreti Kemürgüy beyine.

Bu dahi. Elkâb, kıdvetü'l-ümerâ'î'l-milleti'l-mesâhiyye umdetü küberâ'î't-tâyifeti'n-Nasrâniyye Kemürgüy beyi, hutimet avâkıbuhû bi'l-hayr. Beslinay beyine.

Bir sûreti Beslinay beyine.

Bu dahi. Kıdvetü'l-ümerâ'î'l-milleti'l-mesâhiyye ilh. Kabartay beyine ulaşıra.

Bir sûreti Kabartay beyine.

Bu dahi. Müslümândır, sancak elkâbı yazıla. Tuman beyi Sultanay beyine.

Bir sûreti Tuman Beyi Sultanay beyine.

Bu dahi. Kumuk hâkimi cenâb-ı emâret-me'âb Şemhal dâmet me'âlîhi.

Bir sûreti, Kumuk Hâkimi Şemhal'e.

Bu dahi. Nâme-i hümayûn yazıldı. Sâhib-i ma'âdine (?) gönderildi. Karabutak beyine.

Bir sûreti Karabutak beyine.

Bu dahi. Bir mikdâr ri'âyet ve ta'zîm ile yazıla. Halîl Bey.

Bir sûreti Halil Bey'e.

Demürkapu'ya ulaşıra.

[20 B. 989]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 42, hk. 382-383

- 5 -

*İRAN ÜZERİNE YAPILACAK SEFERE ŞİRVAN HALKININ DA İŞTİRAK
ETMESİ*

[Şirvan ahalisi tarafından İstanbul'a gönderilen elçilerin, halkın padişaha olan itâatlerini bildirdikleri; Şirvan'ın Osmanlı toprağı olduğu

ve Kızılbaş'a bir karışının dahi verilemeyeceği, İran şâhının elçi gönderip haraç vermeyi taahhüd ederek yaptığı barış teklifini Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu bu esnâda kabul etmesine şer'an imkân bulunmadığı, bu sebeple İran topraklarının tamamen ele geçirilmesine karar verildiği ve vezîr-i a'zâmin orduya tekrar komutan tayin edildiği; buna göre Kırım Hanı Mehmed Giray'ın Demirkapı tarafından, Rumeli'den gelecek ordunun Keke tarafından, Şüşter tarafında ortaya çıkan Şah Kalender ile Buhara, Semerkand ve civârındaki hanların buldukları yerlerden, ordunun bir kısmının da Van ve Irak-ı Arab tarafından İran'a girecekleri, Şirvan ahalisinin de Demirkapı'da bulunan Vezir Osman Paşa ile birlikte bu sefere iştirak etmeleri hususunda Şirvan ahalisine gönderilen istimâlet-nâme-i hümayûn sûreti.]

17 Ca. 990 (9 Haziran 1582)

El-yevm 17 Ca. Sene 990

Şirvan ahâlîsine istimâlet-nâme-i hümayûnun sûretidir.

Melce' ve me'vâ-yı esâtîn olan Dergâh-ı Mu'allâ-yı sa'âdet-karînimize vilâyet-i Şirvan tevâbi'inden Aktaş Sancağı Beyi Şemseddin ile Ereşli Hacı Mehmed nâm şeyh-zâde[y]i irsâl eyleyüp sizin kemâl-i ihlâsla tâ'atiniz ve tamâm-ı safâ ve ihtisâsla hüsn-i itâ'atiniz i'lâm eyleyüp dahi her ne denilmiş ise alâ-vechi'l-kâmil takrîr eylediklerinde ilm-i şerîfimiz muhît u şâmil olup dört yıldan berü uğur-ı dîn-i mübîninde çalışup bâb-ı tâ'at ve itâ'atde ne mertebe sâbit-kadem olduğunuz ve havme-i saltanatımızda münderic olan cümle-i ma'lûm olmuştur. İmdi bi-inâyetillâhi'l-Meliki'l-Mennân vilâyet-i Şirvan hayta-i hilâfetimizde münderic olan memâlik ve diyâr ve havme-i saltanatımızda münderic olan medâ'în ve emsârdan biri olmuştur. Kızılbaş-ı küfr-fâşa ol vilâyetden hergiz bir şibr-i tibr dahi verilmek ihtimâli yoktur. Şimdiki hâlde şâh-ı dîn-tebâh mükâdemeyi musâlahaya tebdîl ile bi'd-defe'ât isti'fâ-yı hatî'ât eyleyüp mahrem etvâr nâ-hemvârî olup vekâlet ile kendü cânibinden gönderdiği Kum Hâkimi İbrâhim Han cânibinden gelüp vâsıl olup akabince vilâyet-i Buhârâ Hanı Abdullah Han *dâmet me'âlîhi ilâ-yevmi'l-haşri ve'l-mîzân* cânibinden dahi elçi gelüp mezbûr İbrahim Han getürdüğü nâmesin teslîm ile hidmet-i risâleti edâ edüp istid'â-yı merhamet ve isti'fâ eyledüğünde evvelâ islâm veyâhud teslîm-i vilâyet ilzâm olundukda kabza-i teshîrimize dâhil olan memâlik ve menâzili teslîm edüp

vilâyet-i Şirvan'dan dahi sâl-be-sâl Hızâne-i Âmire'mize harâc irsâline müte'ahhid olup lâkin âyet-i kerîme-i *Lâ tehinû ve ted'û ile's-selâm ve entümü'l-a'levne* mefhûm-ı şerîfince bi-inâyetillâh bu cânibden küllî galebe ile kuvvet ve istitâ'atimiz var iken şer'an musâlahaya ruhsat olmaduğu ecilden ulüvv-i inâyet-i Hakk *celle ve alâya* tevekkül ve i'timâd ve sümüvv-i mu'cizât-ı kesîretü'l-berekât-ı Hazret-i Server-i kâ'inâta tevessül ve istinâd olunup ol şirzime-i şer-zimem ellerinden memâlik-i Acem bi'l-külliyeye tahlîse hulûs-ı niyyet ile tasmîm ve azîmet olunup deryâ-misâl ecnâd-ı cihâd i'tiyâd ile düstûr-ı ekrem vezîr-i a'zam gerü serdâr ta'yîn olunup ve Kırım Hanı Mehmed Giray bizzât evlâd ü emcâd ve ihvân-ı safâ-nihâdı ile Demürkapu cânibinden azîmet eylemek işâret olunup ve südde-i sa'âdetim yeniçerilerinden beş bin nefer ve umûmen silâhdâr ağalariyle ve Rumeli'nin sağ ve sol kol zü'amâ ve erbâb-ı tîmârı ve Niğbolu ve Silistre ve Köstendil beyleri ve Rum ve Kefe beylerbeyleri ve umûmen zü'amâ ve erbâb-ı tîmârlariyle Kefe cânibinden gönderilüp ve Şehr-i Zol ve Basra ve Lahsa ve Van ve Bağdâd-ı dârü's-selâm câniblerinden dahi mîr-i mîrân-ı zevi'l-ihirâm ve ümerâ-yı üli'l-ihitşâm ve ashâb-ı eyâlet ve aşâ'ir vesâir asâkir-i nusret-me'âsir dahi ol câniblerden melâ'în ve fâsidînin üzerine yürüyüp ve ol firak-ı bed-ahter vilâyetine muttasıl Şüşter câniblerinde zuhûr eden Şâh Kalender dahi südde-i sa'âdetimize izhâr-ı itâ'at ve ubûdiyyet ile ol cânibden ol dahi melâhîde üzerine azîmet eyleyüp bi'l-cümle cevânib-i erba'adan bi-inâyeti'l-Meliki'l-Hayyi'l-Kayyûm üzerine hücum eyleyüp vilâyet-i Buhârâ hanı ve karındaşı Özbek Sultan ve oğlu Abdülmü'min Han ve Yaka Türkmân Hanı Hâcım Han ve Semerkand Hâkimi Abdullah Han'a gelen elçi ile herbirine nâme-i hümayûnumuz ile birer kabza şemşîr-i zafer-te'sîr irsâl olunup anlar dahi ol cânibden havâle olunmuşdur. Gerekdir ki vusûl buldukda siz dahi kemer-i gayret ve hamiyet-i dîn-i mübîni dermiyân edüp berü cânibe kemâl-i hulûs ve safâ ile bâb-ı tâ'at u itâ'atde sâbit-kadem ve râsıh-dem olup Demürkapu'da olan düstûr-ı mükerrem Vezîrim Osman Paşa ile ittifâk u ittihâd ile dîn yolunda hidmete envâ'-ı rağbet ü himmet ile Cenâb-ı Fettâh-ı Âllâm'a her subh u şâm tevekkül-i tâmm ile hüsn-i kıyâm gösteresiz. Ümîddir ki ol firak-ı dâllenin sene-i âtiyede bi-inâyeti'l-Meliki'l-Müte'âl ahvâl-i nekbet-me'âli bi'l-külliyeye ber-teraf olup nâm ü nişânlarından eser kalmayup kadîmden dârü'l-İslâm olan diyâr-ı Acemde bi't-tamâm feth u teshîri ve levs-i rafz u ilhâddan tetâhîri müyesser olmağla eyyâm-ı adâlet-encâmımda ol diyârın cümle re'âyâ ve berâyâsı âsude-hâl ve müreffehü'l-hâl ale'd-devâm du'â-i hayra iştigâl üzre olalar, bi-avnilâhi'l-Meliki'l-Müte'âl.

*İRAN'A DOSTLUK GÖSTEREN ESKİ ŞİRVAN HÂKİMİ
EBÛBEKİR MİRZÂ'YA YAPILAN UYARI*

*[Eski Şirvan Hâkimi Ebûbekir Mirzâ'ya; Kızılbaş tarafına meyledip dostluk gösterdiğine dâir haberler alındığı bildirilerek, İslâm'a ve Osmanlı Devleti'ne hizmet edegelmiş bir sülâleye mensup olmasından dolayı bu haberlere itimat edilmediği, doğru yolda gitmeye devam ederek, Kızılbaş tarafından gelebilecek dostluk çağrılarına kanmaması ve Osmanlı Devleti'ne olan sadâkatini tehlikeye düşürecek bu gibi söylentilerin çıkmasına izin vermemesi hususlarında yazılan **hüküm.**]*

(N. 990) (Eylül -Ekim 1582)

Bu dahi mezbûr kapucılara verilmiştir.

Sâbıkâ Şirvan Hâkimi Ebûbekir Mirzâ'ya hüküm ki,

Bundan akdem nihâd-ı pâkinizde olan diyânet ve İslâm mücebince atebe-i aliyye-i gerdûn-kıyâmımıza ihlâs-ı tâmm ve ihtisâs-ı tamâm gösterüp itâ'at üzre iken hâlen Kızılbaş-ı evbâş-ı dîn-hırâş tarafına meyliniz olup oğlunuzu ol cânibe gönderüp dostluk ve muhabbet iş'âr etdüğünüz i'lâm olundu. İmdi eben-an-cedd hâdim-i hânedân-ı dîn-i mübîn ve şer'-i güzîn olanlar hâşâ ki bir vechile tarîk-ı dalâlete sâlik olan melâ'în-i kem-âyîn yoluna girüp râh-ı müstakîmden udûl ü inhirâf göstere, husûsâ ki sizin cânibiniz silsile-i haseb ü neseb be-veled bu zamâna değin dîn-i metîn-i Resûl-i Ekrem *sallallâhü aleyhi ve sellem* ile mukayyed iken hâlâ hilâfî zuhûra gele, bu husûsa i'timâd ü i'tikâd-ı hümâyûnumuz olmamağın gerekdir ki, vusûl buldukda Âsitâne-i Sa'âdet-âşiyân'ımız tarafına iş'âr olunan ihlâs u ihtisâsınız mücebince câdde-i istikâmetde ve dostlukda kemâ-kân sâbit-kadem olup anın gibi ol fırak-ı dâlle tarafından muhabbet-müş'ir ahbâr-ı fâside dahi gelürse anların zâhir-i hâllerinin nice ef'âl-i münkireleri olduğundan mâ'adâ rûz-ı cezâda dahi ahvâlleri ne vechile olacak zâhir ü mübîn, el-ıyâzü billâhi te'âlâ anlar silkine münselik muktezâ-yı şer' u ahde mugâyir değil midir. Diyânet ve istikâmetinizi muhıll olur evzâ'a ruhsat göstermiyesiz ki cenâb-ı celâlet-me'âbımız tarafından inşâ'allâhü te'âlâ me'mûlünüzden ziyâde eğer kendünüz ve eğer evlâdınız envâ'-ı avâtıf-ı aliyye-i

şâhânemiz ile mer'î ve muhterem olmanız mukarrerdir. Ana göre dîn ü devletinize lâayık olan husûslar ile amel eyleyesin.

[N. 990]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 44, hk. 191

- 7 -

*ŞİRVAN'A GÖNDERİLEN FERHAD KETHUDÂ'YA
YARDIM EDİLMESİ*

[Şirvan'da bulunan askerlerin ulûfeleri ile o bölge için gerekli bâzı âlet ve hazîneyi götürmekle görevlendirilen Ferhad Kethudâ'ya yol boyunca yardım etmeleri hususunda Çerkes Beyi Ayak Bey ile yol üzerindeki diğer beylere yazılan hüküm.]

(8 N. 991) (25 Eylül 1583)

Çerâkise beylerinden Ayak Bey'e hüküm ki,

Hâlen Şirvan'da beylerbeyilik tevcih olunmak fermânım olup ol cânibde olan asâkir-i nusret-me'âsirimden kapu halkı ve yeniçeri kullarımın ulûfelerin vesâir ol cânibe irsâl olunan âlât ve esbâb ve hazîneye serdâr ta'yîn olunan iftihârü'l-emâcid ve'l-a'yân Ferhad Kethudâ *dâme mecdühû* Şirvan cânibine irsâl olunup ve sen ki dâyimâ atebe-i ulyâma sadâkat ü ihlâs üzre olup asâkire vesâyir mühimmât-ı sefere hidmet ve mu'âvenet eylediğün ecilden hakkında mezîd-i inâyetim zuhûra getirüp müşârün-ileyh Ferhad Kethudâ *zîde mecdühû* ile bir sevb hil'at-ı hümâyûnumuz irsâl olunmuşdur. Buyurdum, [...] vardukda şimdiye değın Âsitâne-i Sa'âdet'ime olan vüfûr-ı sadâkatin mücebince müşârün-ileyhe, geçmesi lâzım olan sularda ve gayride mu'âvenet ve muzâheret eyleyüp olıgeldüğü üzre hidmetde bulunasın şöyle bilesin.

Tatar Kûşe Beyleri:

Ma'ânik (?) oğlu Mehmed Bey, diğer Mehmed Bey Buruk (?) oğlu, Alem Bey.

Sogos Beyleri:

Kastok Bey, ve Tahfertok (?) Bey, Berdok Beyi Kergân (?) Bey.

Çana Beyleri:

Ahmed Bey, Davud Bey, Kemürgüy Beyi Kanşuk, Beslinay Beyi Mehmed Bey ve nâm-ı diğer Zor (?) Bey,

Kabartay Beyleri:

Moluç Bey ve Beşti Bey ve Ayak Bey ve Buzuk Bey, Arslan Bey ve gayri karındaşları ile.

Ada Beyi Muhammed Bey.

Bu sûretde her birine ale'l-infirâd ahkâm-ı şerîfe yazılmışdır.

[8 N. 991]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 51, hk. 11

- 8 -

ŞİRVAN'IN TAHRİRİ

[Mal defterdarları Süleyman ve Abbas'a gerekli yardımda bulunarak Şirvan vilâyetinin ayrıntılı bir şekilde tahrîrinin yapılmasını sağlamasına dâir, Şirvan Muhâfızı Cafer Paşa'ya yazılan hüküm.]

(2 N. .992) (7 Eylül 1584)

Şirvan muhâfazasında olan Ca'fer Paşa'ya hüküm ki,

Hâlâ vilâyet-i Şirvan[ın] müceddeden tahrîri lâzım olmağın bi'l-fi'il ol cevânibde mâl defterdârı olan kıdvetü'l-ümerâ ve'l-ekâbir Süleyman ve Abbas *dâme ulüvvühümâya* tahrîri fermân olunmuşdur. Müşârün-ileyhimâya mu'âvenet için sen

dahi bir yarar mu'temedün-aleyh kimesneleri ta'yîn eyleyüp müşârün-ileyhimâya koşup vech ü münâsib olduğu üzre tahrîr etdirilmek emr edüp buyurdum ki, [...] vusûl buldukda müşârün-ileyhimâ ile söyleşüp dahi zikr olunan vilâyetimi vech ü münâsib olduğu üzre her birine semtli semtinde olan aklâmın tahrîr etdirüp eğer kasabât ve kurâ ve mezâri'dir ve eğer sâyir mahsûl verir yerlerdir, her ne ise tahammüllerine göre her mahsûlü başka yazdırup ve re'âyâyı kânûn üzre evlûsün başka ve mücerredin başka ve suğrâsın dahi ana göre işâret etdürüp (.....) üzre itmâma erişdüresin.

[2 N. 992]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 53, hk. 460

- 9 -

ŞİRVAN'A GİDEN ORDUYA ORDUCU GÖNDERİLMESİ

[Şirvan vilâyetine giden orduya lâzım olan ordunun mevcut parayla, eğer yetmezse yardım yoluyla bir mikdar para bulunarak gönderilmesi ve tâyin olunan ordunun, sanatkârların yararlarından tedârik edilip, defterinin teslimi hususunda Kefe kadısına yazılan hüküm.]

(S. 993) (Şubat 1585)

Kefe kadısına hüküm ki,

Hâlâ vilâyet-i Şirvan cânibine fermân olunan asâkir-i nusret-me'âsire orducu ihrâc olunmak lâzım u mühim olup ve mukaddemâ alınan akçe ile ordu ihrâc olunup hizmetlerin edâ etmedin dönüp gelmekle gerü zikr olunan akçe ile ihrâc olunmasun emr edüp buyurdum ki, [...] vusûl buldukda zikr olunan akçe ile vilâyet-i mezbûreye müteveccih olan asâkir-i mansûreye lâzım olan orducuyu bî-kusûr ihrâc eyleyüp gönderesin. Ol akçe kifâyet etmez ise müstakil orducu harcın aldırmayup mu'âvenet tarîkıyla bir mikdâr akçe dahi tedârik edüp mu'âvenet etdirüp bu bâbda ihmâl ü müsâheleden ziyâde hazer eyleyesin. Ammâ ta'yîn olunan orducu ehl-i hırefin

yararlarından tedârik edüp ve her birinin san'atlarına müte'allık ihrâcât ve havâyicilerin ihzâr etdirüp defterlerinin bir sûretin orducusuyla teslîm eyleyüp bu bahâne ile mübâşirîn ahz ü celb olunmaktan ziyâde hazer eylesin.

[S. 993]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 53, hk. 326

- 10 -

*ŞİRVAN VE CİVÂRINA SEFERLER DÜZENLEYEN CAFER PAŞA'YA
PARA VE ASKERÎ YARDIM GÖNDERİLMESİ*

[Şirvan ve civârındaki memleketleri zabt etmek için seferler düzenleyen Demirkapı Muhâfızî Cafer Paşa'nın, ordu için istemiş olduğu para ve harb levâzımâtının gönderilmesi hususunda Kırım hanına yazılan nâme-i şerîf.]

(B. 994) (Haziran-Temmuz 1586)

Han hazretlerine nâme-i şerîf yazıla ki, bundan akdem Demürkapu muhâfazasında olan düstûr-ı mükerrem Vezîrim Ca'fer Paşa *edâmallâhü te'âlâ iclâlehû* tarafından mektûb vârid olup vilâyet-i Şirvan'ı vesâyir ol cevânibde olan memleket ve vilâyeti kabza-i tasarrufa getürüp hattâ bizzât Berda' üzerine varup cemî'-i melâhıdeyi kılıçdan geçirüp lâkin anda olan asâkir-i mansûremin mevâcibleri için hazîne vesâyir yât u yarâğ irsâli lâzım ve mühim olduğun arz etdüğü ecilden, mâ-tekaddemden Âsitâne-i Sa'âdet'ime hulûs ve taviyyetin muktezâsınca hazîne ve yarâğın îsâl ve irsâli sizin re'y-i isâbet-karîninize tefvîz olunup her ne tarîkla irsâli mümkün olursa mu'accelen i'lâm oluna deyü nâme-i hümâyûnum gönderilmişdi. Hâlâ dergâh-ı sa'âdet-unvânımız cânibine irsâl olunan âdemleriniz fermân-ı şerîfim üzre husûs-ı mezbûra bizzât mukayyed olduğunuz i'lâm eylediler. Eyle olsa cânibinizden me'mûl olan dahi bu makûle izhâr-ı sadâkat idi ki zuhûra getürmüşsüz. Müvecceh-i mülâhaza etmişsiz. Nâme-i hümâyûnumuz vusûl buldukda aslâ te'hîr ve tevakkufa cevâz gösterilmeyüp Âsitâne-i Sa'âdet-unvânımız cânibine olan sadâkat ve ihtisâsınız muktezâsınca imdi Demürkapu'ya gönderilecek hazîne tedârik olunup kifâyet mikdârı yeniçeri vesâyir mühimmâtı sizin cânibinize irsâl olundu. Karye askeri (?) alefâtı (?) göndermek ile mi olur, asâkir-i Tatar-ı adüvv-şikâr ile kendünüz

bizzât gitmek ile mi olur bi'l-cümle husûs-ı mezbûr sizin re'y-i isâbet-karîninize tefvîz olunmuşdur. Bu bâbda müvecceh ü münâsib gördüğünüz tedbîr ve tedârik nîce ise te'hîr olunmayup vakti ve zamânı ile irsâl olunan hazîne ve yât u yarâğı mahall-i me'mûra ber-vech-i isti'câl iletüp teslîm etmen bâbında envâ'-ı mesâ'î-i cemîleniz bezl ü sarf olunmak bâbında envâ'-ı ikdâm ü ihtimâmınız vücûda getirüle.

[B. 994]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 61, hk. 49

- 11 -

*DAĞİSTAN HÂKİMİ ŞEMHAL'İN, KIZILBAŞA KARŞI
YAPILAN HAREKÂTTA FERHAD VE CAFER
PAŞA'LARA YARDIMCI OLMASI*

[Karabağ'ın fethi ile görevlendirilen Vezir Ferhad Paşa'nın beraberindeki askerlerin zahîre ve diğer ihtiyaçlarının sağlanması ve Demirkapı'daki askerlerin başında bulunan Vezir Cafer Paşa ile birlikte Erdebil ve etrafına baskın yapıp zarar verilerek Kızılbaşın hakkından gelinmesi hususlarında Dağıstan Hâkimi Şemhal'e yazılan hüküm.]

21 R . 995 (31 Mart 1587)

Kırmızı bir kîseye konulup gönderilmiştir. Ca'fer Paşa'nın (...) mezkûr âdemlerinden kapu kethudâsına teslim olunmuşdur. (.....) Çavuş ile bile.

Fî 21 R. sene [9]95

Dağıstan Hâkimi Şemhal'e hüküm ki,

Bundan akdem vilâyet-i Şirvan Kızılbaş-ı evbâş ellerinde iken inâyet-i aliyye-i Hazret-i Melik-i Mennânî ile feth u teshîri cenâb-ı hilâfet-me'âbıma müyesser olup ol diyârlarda olan ehl-i İslâm, rafaza-i liyâmın zulm ü ta'addîsinden halâs olup bir kaç senedir ki fasl-ı şitâ nihâyet-i şiddet üzre olup yollardan mürûr ve kesret ile olan sulardan ubûr mümkün olmamağla berü cânibden âdem gönderilmeyüp ve ol taraftan dahi kimesne gelmemiş idi. Hâlâ hengâm-ı bahâr-ı meserret-âsâr erişüp ol cânibden rızâ-yı hümayûnuma muvâfık haberler gelüp ve Erzurum'da olan cüyûş ü deryâ-hurûş

serdârım olan düstûr-ı mükerrer Vezîrim Ferhad Paşa'ya bu sene-i mübâreke de vilâyet-i Karabağ'ın feth ü teshîriyçün emr-i celîlü'l-kadrim sâdır olmuştur. Mukaddemâ dahi zâtında konulan haslet ve nihâdında olan hamîyyet ü sadâkat mûcebince vilâyet-i mezbûreye gönderilen asâkir-i mansûrenin eğer zehâyiri ve eğer sâyir husûslarda kemâl-i mu'âvenet ve vüfûr-ı hidmetin zuhûra geldiği ma'lûm-ı şerîfim olmuştur. Hâlâ ol taraflara gönderilen kimesneler havme-i tasarrufunuzda olan yerlere uğradukda lâzım olan husûsları tedârik olunup emîn ü sâlim mahall-i me'mûra ulaştırılmak için edegeldüğünüz mu'âvenet ve hidmet kemâ-kân zuhûra gelmek (.....) ehemm ü elzem olmağın gerekdir ki vusûl buldukda nihâd-ı sadâkat-mu'tâdınızdan cenâb-ı celâlet-meâbıma olan vüfûr-ı ihlâs ve itâ'atiniz mûcebince bi'l-fi'îl Demürkapu'da olan asâkir-i zafer-me'âsirime serdâr olan düstûr-ı mükerrer vezîrim Ca'fer Paşa ile hüsn-i ittihâd ü ittifâk üzre yek-dil ü yek-cihetî olup inşâ'allâhü te'âlâ varan asâkirim için eğer vâfir ü müstevfî zahîre tedârikinde ve eğer o cânibden südde-i sa'âdetime ve atebe-i ulyâmdan veyâhud müşârün-ileyh serdârım tarafından vilâyet-i mezbûreye gönderilen kimesneler ki taht-ı tasarrufunuzda olan yerlere vâsıl oldukda mu'accelen masâriflerin görüp mahall-i me'mûra emîn ü sâlim irsâl ve îsâli bâbında hidemât-ı mebrûre ve mesâ'î-i meşkûrenüz zuhûra getirüle ki Âsitâne-i Sa'âdet-âşiyânemize vüfûr-ı ihlâs ile dostluk edenlerden envâ'-ı ri'âyât-ı pâdişâhânemiz ile mer'î ve muhterem olagelmışlerdir. Siz dahi me'mûlünüzden ziyâde merâhim-i aliyye-i husrevâne ve mekârim-i celiyye-i hidvânem ile mazhar olmanuzı söz bilemez. Bi-hamdillâhi te'âlâ Kızılbâş-ı bed-ma'âş günden güne mağlûb ü münhezim olup şimdi sizin dahi hidmetiniz görünecek. Bakü tarafından Erdebil beş konak menzildir. Hemân gaflet etmeyüp Erdebil'i ve etrâfını gâret ve hasâret eyleyüp mahal iktizâ edüp fırsat el verdiğine göre mûmâ-ileyh vezîrim Ca'fer Paşa ma'rifetiyle a'dânın eğer hakkından gelinmesidir, eğer memleket vilâyetleri gâret ve hasâret eylesesidir, bir vechile hidmet eylesesiz ki inşâ'allâhü te'âlâ zuhûra gelen hidmetiniz mukâbelesinde envâ'-ı inâyet-i aliyye-i husrevâneme mazhar olmanız mukarrerdir. A'dâya fırsat vermeyüp göz açdırmamağa sa'y eylesin.

Bu dahi.

Bir sûreti Salyan Hâkimi Rüstem Bey'e.

Bu dahi.

Bir sûreti vech-i meşrûh üzre İsmâil Bey'e.

Bu dahi.

Bir sûreti Kaytak Hâkimi Usumi Bey'e.

Bu dahi.

Bir sûreti Tâbeserân Hâkimi Ma'sûm Bey'e.

Bu dahi.

Bir sûreti Karabudak Bey'e.

Bu dahi.

Bir sûreti Urdula (?) Hâkimi Ali Bey'e.

Bu dahi.

Bir sûreti Halil Bey'e yazılmışdır, vech-i meşrûh üzre.

BOA. Mühimme Defteri, nr. 62, hk. 67

- 12 -

*ŞİRVAN ÜMERÂSININ DÜŞMANA KARŞI
ORTAK HAREKET ETMESİ*

*[Gence ve Karabağ'ın fethi ile görevlendirilen Vezir Ferhad Paşa'nun Şemkür kalesinin yapılması gerektiğini bildirdiği; gerek bu hususta, gerekse düşmana karşı konması hususunda Ferhad Paşa, Şirvan Muhâfızı Cafer Paşa ve bölgedeki diğer beylerbeyileri ile birlikte hareket etmelerine dâir Şirvan ümerâsı ve Şirvan defterdarına yazılan **hüküm.**]*

22 R. 995 (1 Nisan 1587)

Ak kîseye konulup kapu kethudâsına teslîm olunmuşdur.

Fî 22 R. [9]95

Vilâyet-i şirvan'da olan ümerâdan Şeki ve Kuba ve Restov ve Çerağ Bermeki ve Çeli ve Aktaş ve Kani (?) ve Erudan (?) ve sâbık Salyan beyi olup (.....) ve sâbıkâ Mahmudan Beyi Şahremlî ve Şirvan defterdârına hüküm ki,

Hâlâ Şark seferinde asâkir-i mansûreme serdâr ta'yîn olunan Vezîrim Ferhad Paşa *edâmallâhü te'âlâ iclâlehû* dan dergâh-ı sa'âdet-dest-gâhıma mektûb vârid olup

işbu sâl-i ferhunde-fâlde Gence ve Karabağ vilâyetlerinin feth u teshîri için Şemkür kal'ası binâ olunmak lâzımdır deyü arz etmeğin inâyet-i Hakk *celle ve alâ* ile vilâyet-i mezbûrenin feth u teshîrine mukayyed olasın deyü fermânım olup, vilâyet-i Şirvan muhâfazasında olan Vezîrim Ca'fer Paşa *edâmallâhü te'âlâ iclâlehûya* ve Şirvan'a tâbi' olan beylerbeyilere dahi ahkâm-ı hümayûnum gönderilüp hüsn-i ittifâk u ittihâd üzre düşman def'ine müte'allık umûrda envâ'-ı yüzaklıkları vücûda getürmeğe sa'y ü ihtimâm eylesesüz deyü emrim olup ve sizin dahi müşârün-ileyhim vezîrim ve beylerbeyilerim ile hüsn-i ittifâk üzre uğur-ı hümayûnuma ve dîn ü devlet-i husrevâneme müte'allık zuhûra gelen envâ'-ı yararlığunuz ma'lûm-ı husrevânem olup yüzünüz ağ olsun sizden umulan bu makûle yararlıklar idi ki vücûda getüresiz (?) ol bâbda envâ'-ı eltâf-ı aliyye-i husrevâneme müstahıkk olmuşsuzdur. Buyurdum ki vardukda bu bâbda her birünüz bizzât mukayyed olup müşârün-ileyh vezîrim ve beylerbeyilerim ile yek-dil ü yek-cihetî olup vech ü münâsib gördükleri hidemât-ı hümayûnûmda hüsn-i ittifâk u ittihâd üzre envâ'-ı yüzaklıkları vücûda getürmeğe sa'y ü ihtimâmda (?) dakîka fevt etmeyesiz. Tebriz'de kalan cüz'î asker ne makûle küllî hizmetler ve yoldaşlıklar etdükleri mesmû'umuz olmuşdur. Her biri me'mûlünden ziyâde ri'âyet olunmuşlardır. Siz dahi var kuvveti bâzûya getürüp gayret ve hamiyet kuşağın miyân-ı ihtimâmınıza (?) muhkem-bend edüp envâ'-ı yüzaklıkları tahsîline mücidd ü sâ'î olup a'dânın def' ü ref' ve kal' u kam'ına müte'allık husûslarda bezl-i makdûr eyeleyesiz. İnşâ'allâh zuhûra gelen hidmetiniz mukâbelesinde envâ'-ı inâyât-ı aliyye-i husrevâneme mazhar olmanız mukarrer ve muhakkaktır ve indallâh dahi nice ecirler hâsıl eylemişsizdir. Zinhâr hidmetimiz zâyi' olur deyü fikir etmekle tahsîl etdiğünüz sevâbı hebâ etmeyüp asıl hidmet zamânı şimden sonradır. Dîn ü devlete münâsib olduğu üzre cümleünüz hüsn-i ittihâd ü ittifâkla a'dânın def' ü ref'ine sa'y ü ihtimâm eylesesiz deyü emr-i şerîf yazılmışdır.

BOA. Mühimme Defteri, nr. 62, hk. 74

- 13 -

*GENCE VE KARABAĞ'DAN, REVAN VE NAHÇIVAN'A ZAHİRE
GETİRMEYE GİDENLERDEN VERGİ ALINMAMASI*

[*Gence ve Karabağ vilayetlerinde görülen kıtlık ve pahalılık yüzünden Revan ve Nahçıvan'dan zahîre getirilmeye başlandığı, ancak Gökçe bölgesinde davarların her gidiş-gelişinde davar başına birer selîmî alınmasının fukarâya zulüm olacağı anlaşıldığından, bunun önüne geçilmesine dâir Revan beylerbeyine ve adı geçen eyaletteki kadılara yazılan hüküm.*]

(6 M. 999) (4 Kasım 1590)

Gence beylerbeyisinin kethudâsına verilmiştir.

Revan beylerbeyine ve eyâlet-i mezbûrda vâkı‘ olan kadılara hüküm ki,

Hızâne-i Âmire'min Gence cânibi Defterdârı Ali *dâme ulüvvühû* südde-i sa‘âdetime mektûb gönderüp Gence ve Karabağ vilâyetine kaht u galâ müstevlî olup fukarâ ve zu‘afâ def‘-i muzâyakaları için Revan ve Nahçıvan câniblerinden zahîre getirülmek[le] meşgûl olup vilâyet-i mezbûre ahâlîsinden cemm-i gafîr kendüye varup zahîre için Revan cânibine gitmeden boş davar ile (.....) varduklarında davar başına birer selîmî ve Gökçe cânibinden gidenlerden Balıklı (?) nâm mevzi‘de Gökçe beyinin âdemleri dahi davar başına birer selîmî ve bir def‘a dahi Nahçıvan'a zahîreye giderken Zâruzenbil ve Orut sancak beylerinin âdemleri gerü davar başına birer selîmî almağla fukarâ tâ‘ifesi zahîre getürmek husûsunda ızdırâb çeküp hattâ Revan cânibinden Gence'ye on bin davar-ı mîrîmiz ki (?) gönderildikde (.....) ve Gökçe beylerinin âdemleri mîrî zahîre yükünden birer selîmî alınmak fukarâya zulümdür deyü defe‘âtle tenbîh olunmuş iken bâc alınıp envâ‘-ı zulm ü ta‘addî ederler. Bâc alınduğu takdîrce kumaş vesâir metâ‘ yüklerinden ikişer akçe alınurken zahîre yükünden birer selîmî alınmak fukarâya zulümdür deyü defe‘âtle tenbîh olunmuş iken men‘ olunmamağla vilâyet-i mezbûreye zahîre gelmeyüp kaht üzredir deyü arz u i‘lâm etmeğın buyurdum ki vusûl buldukda mezkûrlara muhkem tenbîh ü te‘kîd eylesiz ki zahîre getüren kimesne olugelene muhâlif nesnesi alınmak câiz değildir. Kânûn-ı kadîm üzre aldırup kânûna muhâlif kimesneye iş etdirmeyesin. Mukayyed olmayanları yazup arz eylesin deyü yazılmışdır.

[6 M. 999]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 67, hk. 59

*ŞİRVAN MUHÂFIZI HASAN PAŞA'NIN DAĞİSTAN VE TABESERÂN
HALKINDAN HARAÇ ALMAKLA GÖREVLENDİRİLDİĞİ*

[Dağistan ve Tabeserân halkının kendilerine özgü hâkimleri olmadığından Şirvan'a tâbi oldukları, ancak haraç vermeyi kabul etmedikleri; meselenin uygun bir şekilde halledilmesi görevinin kendisine verildiğine dâir Şirvan Muhâfızı Vezir Hasan Paşa'ya yazılan hüküm.]

(23 Ra . 999) (19 Ocak 1591)

Bu dahi.

Müşârün-ileyhe hüküm ki, [Şirvan muhâfazasında olan Vezir Hasan Paşa'ya]

Müşârün-ileyh mektûb gönderüp Dağistan ve Tâbeserân tâ'ifesinin mahsûs hâkimleri olmayup Şirvan'a tâbi' olmağla da'vâsın edüp lâkin harâc teklîf olundukda itâ'at etmeyüp gönderilen âdemlerin kimini habs ve kimini katl eyleyüp ta'addîlerin olduğunu bildirmeğın, imdi ol cânibin cümle umûru sana tefvîz olunmuşdur. Vech-i ma'kûl ile amel olunmasını emredüp buyurdum ki, vusûl buldukda husûs-ı mezbûra sen dahi münâsib gördüğün üzre amel eylesesin ammâ bir vechile tedârik eylesesin ki, ırz-ı saltanatı muhill vaz' sudûrundan be-gâyet hazer üzre olasın.

[23 Ra. 999]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 67, hk. 163

*ŞİRVAN MUHÂFIZI VEZİR HASAN PAŞA'NIN
HİL'AT VE KILIÇ İLE TALTÎFİ*

[Şirvan eyaletinden topladığı hazîneyi İstanbul'a gönder-mesinden dolayı iki hil'at ve bir kılıç ile taltîf edildiğine dair Şirvan'da bulunan Vezir Hasan Paşa'ya yazılan hüküm.]

(25 Ra. 999) (21 Ocak 1591)

Şirvan'da olan Vezîr Hasan Paşa'ya hüküm ki,

Hâliyâ vilâyet-i mezbûreden hazîne cem' edüp Âsitâne-i Sa'âdet'ime irsâl edüp hizmetde bulunduğun ecilden, hakkında mezîd-i inâyetim zuhûra getirülüp, hila'-ı fâhiremenden iki sevb hil'at ile bir kabza murassa' şemşîr-i zafer-me'âsirim irsâl olunmak buyurdum ki, varup vusûl buldukda hila'-ı fâhiremi giyüp kılıç kuşanup min-ba'd vilâyet-i mezbûrenin zabt u hirâseti ve re'âyâ ve berâyânın zabt u sıyâneti bâbında emvâl-i mîrînin tevfir ü teksîri husûsunda envâ'-ı mesâ'î-i cemîle zuhûra getüresin deyü yazıldı.

[25. Ra. 999]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 67, hk. 182

- 16 -

REVAN, ÇILDIR, TİFLİS VE GENCE BEYLERBEYİLERİNİN ŞİRVAN MUHÂFİZİNİN YANINDA YER ALMALARI VE GENCE'DEN ŞİRVAN'A SİLAH VE MÜHİMMAT GÖNDERİLMESİ

[Şirvan Muhâfızı Vezir Hasan Paşa'ya; Revan Çıldır,Kars,Tiflis ve Gence beylerbeylerine, ordu tertib ederek silahlı halde kendisinin yanında yer almaları ve düşmana [İran'a] karşı uyanık olmalarının emredildiği; barışı bozacak davranışlardan kaçınılması, sağlıklı haber alınması maksadıyla düşman tarafına câsuslar gönderilmesi; kendisine barut, tüfenk ve top göndermesi için Gence beylerbeyine de emir verildiği hususlarında yazılan hüküm.]

5 C . 1000 (19 Mart 1592)

[Yev]mü'l-hamîs fî 5 C. sene elf.

Şirvan muhâfazasında olan Vezîr Hasan Paşa'ya hüküm ki,

Mektûb gönderüp yukarı cânibe müte'allık olan husûsu bildirmişsin. İmdi gaflet câiz olmamağın Revan ve Çıldır ve Kars ve Tiflis ve Gence beylerbeyilerine ahkâm-ı şerîfe gönderilüp her biri eyâletine tâbi' olan ümerâ ve asâkir ile (.....) müretteb ve mükemmel düşman yarağıyla hâzır ve senin tarafına nâzır olmak fermân olunmuştur. Buyurdum ki vardukda sen dahi bu bâbda kemâl-i teyakkuz ve intibâh üzre olup sana tâbi' olan asâkir ile bir vechile hâzır ve müheyyâ olasın ki el-ıyâzü billâhi te'âlâ anın gibi bir taraftan Memâlik-i Mahrûse'ye zarar ihtimâli olursa gaflet üzre bulunmayup def'-i mazarratlarında dakîka fevt etmeyesün. Ammâ bir vechile tedârik eyleyesin ki, mücerred asâkire tenbîh edüp dernek üzre olmağla sulh ü salâha mugâyir ba'zı evzâ' zuhûr edüp memlekete ihtilâl vermekden ve yukarı cânibe müşevviş-i hâtır ihtimâlinden ihtiyât eyleyesin. Ol diyârın emvâli senin re'y-i isâbet-karînine tefvîz olunmuştur. Dîn ü devlete müte'allık umûrda hüsn-i ihtimâmın zuhûra getürüp bezli makdûr eyleyesin ve muttasıl yarar câsûslar gönderüp sahîh haberler alup dahi ol cânibe müte'allık vâkıf ve muttali' olduğun ahbâr-ı sahîhayı ale't-tevâlî i'lâmdan hâlî olmayasın. Onat vechile te'emmül ve tefekkür edüp basîret üzre olasın ve hâlâ Gence Beylerbeyisi Hızır Paşa'ya hükm-i hümayûnum gönderilüp Gence'den ma'lûm (?) barut ve tüfenk ve top gönderesin deyü tenbîh ü te'kîd olunmuştur. Sen dahi tenbîh edüp mektûb ve âdem gönderüp kifâyet mikdârı taleb edüp alup isti'mâl eyleyesin.

BOA. Mühimme Defteri, nr. 69, hk. 438

- 17 -

*ŞİRVAN MUHÂFAZASINDAKİ ORDUYA GENCE'DEN SİLAH VE
MÜHİMMÂT GÖNDERİLMESİ, RUSYA VE DAĞİSTAN'A
DİKKAT EDİLMESİ*

[Gence'ye yetecek miktarda silah ve mühimmâtı alıkoyduktan sonra arta kalanı Şirvan muhâfazasında olan askerlere göndermesi, Gence'yi ve Osmanlı topraklarını Dağıstan ve Rusya tarafından gelebilecek

dişmandan koruması ve doğru bilgi toplamak amacıyla İran taraflarına câsuslar göndermesi hususlarında Gence Beylerbeyi Hızır Paşa'ya yazılan hüküm.]

(M. 1001) (Ekim -Kasım 1592)

Hâlâ Gence Beylerbeyisi Hızır Paşa'ya hüküm ki,
Şirvan muhâfazasında olan asâkire top ve tüfenk ve barut verilmek lâzım olmağın buyurdum ki, vardukda Gence kal'asında olan cebehânededen birer mikdâr tüfenk ve barut ve toplardan dahi kifâyet mikdârı alıkoyup dahi mâ'adâsın vilâyet-i mezbûre muhâfazasında olan vezîrim tarafından gelüp taleb eden âdeme tesellüm [teslîm] eylesin. Ammâ Gence kal'asın dahi yarağsız komayup kifâyet mikdârı alıkoyasın ve bir vech ârâm ü karâr etmeyüp emr-i şerîfim varduğu gibi hemân varup Gence'ye erişmek arzusunca (?) olasın. Anun gibi Dağistan ve Rus-ı menhûs vesâir a'dâdan düşman zuhûr edüp Memâlik-i Mahrûse'ne zarar u gezend ihtimâli olursa gaflet üzre bulunmayup def'-i mazarratlarında gereği gibi mukayyed olasın. Senin yararlığına i'timâdım olmağın ol cânibe sevk olunmuşsundur. Ana göre mukayyed olup uğur-ı hümayûnumda bezl-i makdûr eyleyüp envâ'-ı yararlığın zuhûra getüresin ve yukaru cânibe (.....) yarar câsûslar gönderüp vâkıf ve muttali' olduğun ahbâr-ı sahîhayı i'lâmdan hâlî olmayasın.

[M. 1001]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 69, hk. 172

- 18 -

*YİRMİ DÖRTLÜ AŞİRETİ BEYİ MİRZÂ MUHAMMED'İN
CEZALANDIRILMASI*

[Yirmidörtlü Aşireti Beyi Mirzâ Muhammed'in, İran'a kaçıp taç giydikten sonra, bir mikdar Kızılbaşla Gence ve Karabağ'dan Hapal Ulusunu sürüp isyân etmesi sebebiyle, yakalanarak hapsedilmesi hususunda Gence beylerbeyine yazılan hüküm.]

(N . 1003) (Mayıs-Haziran 1595)

Gence beylerbeyisine hüküm ki,

Hâlâ Gence Defterdârı olan Mehmed Dergâh-ı Mu'allâ'ma âdem gönderüp sâbıkâ Yirmidörtlü Mîr-i Aşîreti olan Mirzâ Muhammed sene-i sâbıkada Kızılbaş kaçup ve tâc giyüp ba'dehû iki yüzden ziyâde Kızılbaş ile gelüp Gence ve Karabağ ulusâtından Hapal ulusâtı[nı] sürüp Kızılbaş'a göçürüp isyân etmişken, hâlâ gerü Gence'ye gelüp tâ'ife-i mezbûrenin mîr-i aşîreti olmağla re'âyâyı ıdlâl edüp ihtilâle bâ'isdir deyü bildirmeğın, arz olunduğu üzre ise habs olunup ahvâli arz olunmasını emr edüp buyurdum ki, vardukda göresin, arz olunduğu gibi ise mezbûru habs edüp vukû'u üzre arz eyleyesin.

[N. 1003]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 73, hk. 523

- 19 -

*DEMİRKAPI MUHÂFAZASINDA GÖREVLİ OLUP GÖREV
YERLERİNDE BULUNMAYAN ZEAMET VE TIMAR
SAHİPLERİNİN DURUMU*

[Revan'ın zeamet ve timar sahiplerinden Demirkapı muhâ-fazasına tâyin olunan iki bin neferin, Rûz-ı Kasıma kadar görev yerlerine gelmemeleri halinde dirliklerinin başkalarına verilmesi hususunda Şirvan Beylerbeyi Davud'a yazılan hüküm.]

(23 Z. 1003) (29 Temmuz 1595)

Şirvan beylerbeyisine hüküm ki,

Südde-i sa'âdetime mektûb gönderüp Şirvan'a tâbi' Demirkapı ziyâde intihâ'-i serhadd olduğundan cevânib-i erba'asını a'dâ ihâta edüp hıfz u hırâseti umûr-ı mühimmeden olmağla Revan'ın zü'amâ ve erbâb-ı tîmârından iki bin nefer âdem üç

seneye değin muhâfazaya fermân olunup lâkin muhâfaza-i mezbûra varmamak için her biri bir tarîkla emr-i şerîf ihrâc etmişlerdir. Ve hâlâ Rus-ı menhûsun hareketi olup el-ıyâzü billâhi te'âlâ a'dâ-yı bed-nihâd ğulüvv ederse mu'âvenete kimesne bulunmayup havfden memleket harâb olmasına bâ'is ü bâdî olup ihtilâlden hâlî değildir deyü i'lâm etmeğin zü'amâ ve erbâb-ı tîmâr emr-i sâbık mûcebince Şirvan'a me'mûrlardır. Yoklama edüp mevcûd bulunmayanların tîmârların müstahıkk olup ol câniblerde hizmet edenlere arz olunmak emr edüp buyurdum ki [.....] emr-i sâbık üzre Şirvan'a me'mûr olanları yoklama edüp, mevcûd bulunmayanların tîmârların ol câniblerde hizmet edüp müstahıkk olanlara arz eylesin.

*

Şirvan Beylerbeyisi Dâvud'a hüküm ki,
Südde-i sa'âdetime mektûb gönderüp Revan'ın zü'amâ ve erbâb-ı tîmârından iki bin nefer, üç yıla dek Demirkapu muhâfazasına ta'yîn olunmak için hükmi hümayûnum verilüp lâkin mezbûrlar mahall-i me'mûra Rûz-ı Kasıma değin vâsıl olmaları mühimmâtdan olmağın anun gibi Rûz-ı Kasıma değin gelmeyenlerin dirlikleri serhadd mülâzimlerinden yarar olanlara tevcîh olunmak bâbında hükmi hümayûnum recâsına arz eyledüğün ecilden buyurdum ki [.....] vardukda arz eylediğin üzre defter ile Şirvan muhâfazasına yazılıp Rûz-ı Kasıma değin Demirkapu'ya gelüp me'mûr oldukları hizmete gelmeyenlerin dirliklerin müstahıkk olanlara tevcîh eylesin.

[23 Z. 1003]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 73, hk. 855, 1006

- 20 -

*GENCE İLE REVAN ARASINDAKİ KÖYLERİN VERGİLENDİRİLME
ŞEKLİ*

[Gence ile Revan arasında bulunan Karamurad, Karaoğlu, Kalecik, Boğazkilise, Boyluca ve Urvetlü köylülerinin, tüccarlarla menfaat ilişkisi içinde olduklarını belirterek, avâriz ve nüüzûlden muaf tutulmalarını istemeleri üzerine, sözkonusu köylerin mâlî durumlarına uygun olarak

deftere kaydedilip, kimsenin rencide edilmemesine dâir Gence beylerbeyi ve defterdârına yazılan hüküm.]

(24 Z . 1003) (30 Ağustos 1595)

Gence Beylerbeyisi ve Defterdârına hüküm ki,

Mukaddemâ Gence beylerbeyisi kazâyâ defterin gönderüp Karamurad ve Karaoğlu ve Kalecik ve Boğazkilise ve Boyluca (?) ve Urvetlü (?) nâm altı pâre karyeler Gence ile Revan mâbeyninde vâkı‘ olmağla tüccâr tâ’ifesine küllî nef‘leri olup lâkin avâriz ve nüzûlden mu‘âf olmayınca kimesne karâr edemeyüp tüccâr tâ’ifesine ziyâde ta‘addî olduğun bildirüp emr-i şerîf taleb edüp ber-vech-i maktû‘ kayd olunmak için zikr olunan karyelerin tahammüllerine göre deftere kayd etdirüp ana göre taleb edüp maktû‘dan ziyâde nesnelere aldırılmayasın. Mezkûrlar dahi bu bâbda gereği gibi mukayyed olup kimesneyi rencide etmeyüp hıfz üzre olmak için muhkem tenbîh ü te’kîd edesin. Ehl-i tüccâr ve burdan gelüp geçüp devâm-ı devletim ed‘iyesine du‘âlar edeler deyü mukaddemâ emr-i şerîf verilüp zâyi‘ olduğun bildirüp tekrâr kaydından verilmek bâbında inâyet recâ etmeğın buyurdum ki vardukda [.....] mukaddemâ vech-i meşrûh üzre verilen emr-i şerîfin hilâfına emr-i şerîf verilmeyüp defteri mücebince amel eyleyüp hilâfına cevâz göstermeyesin.

[24 Z. 1003]

BOA. Mühimme Defteri, nr. 73, hk. 1187

- 21 -

*ŞİRVAN VE BAZI İRAN TOPRAKLARININ PAYLAŞIMI KONUSUNDA
RUSYA İLE OSMANLI DEVLETİ ARASINDA YAPILAN ANLAŞMA*

[Mir Mahmud'un Safevî iktidarına son vermesi üzerine Rusların Hazar denizi kıyılarındaki bazı bölgeleri, Osmanlı Devleti'nin de Gürcistan'ı tamamen zabtetmesinden sonra, Fransız elçisi Marguis de Bonnac aracılığıyla, Şirvan bölgesinin paylaşımı ve yeni statüsü, bir kısım İran topraklarının Rusya ve Osmanlı Devleti arasında taksimi ve İran Şahı Tahmasb'ın bu taksime rıza göstermesi veya göstermemesi durumlarında İran'a karşı nasıl hareket edileceği hususlarında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan anlaşmaya âit temessük sûreti.]

2 L. 1136 (4 Haziran 1724)

Devlet-i Aliyye-i ebed-müddet ile Moskov çarı beyninde olan sulh-ı mü'ebbede binâ'en İran hudûduna müte'allık tarafeynin murahhaslarının mükâlemeleriyle karâr-dâde olan umûr için alınıp verilen temessükün sûretidir.*

Bâ'is-i tahrîr-i kitâb-ı muvâfakat-nisâb budur ki, memâlik-i İran'ın Şâhı olan Şâh Hüseyin üzerine hâricden Mîr Üveys oğlu Mîr Mahmûd nâm kimesne zuhûr ve gelüp pâ-yi taht-ı İran olan İsfahan'ı muhâsara ve zabt ve Şâh Hüseyin'i ve İsfahan'da bulunan evlâdlarını ahz ü habs ve Devlet-i Safeviyye muzmahill olmak hasebiyle Devlet-i Aliyye tarafından Devlet-i Aliyye'ye semt ve münâsib olan mahallerini ahz ü zabt için her taraftan asker ba's ü irsâl ve memâlik-i İran'dan olan memleket-i Gürcistan bi-temâmihâ zabt u teshîr olunup bu hılâlde Devlet-i Aliyye'nin sulh-ı mü'ebbed ile dostu olup Moskov çarı olan haşmetlü hürmetlü çâr-ı bâ-vakâr dahi bundan akdem Şirvan eyâletinde vâkı' Derbend ve Bakü kal'alarını vesâir bahr-i Hazer kenarında vâkı' ba'zı yerleri İran'ın ihtilâli takrîbi ile zabt ve Şâh Hüseyin'in oğlu olmak nâmiyle Tebriz ve Kazvin semtlerinde zuhûr eden Tahmasb ile beynlerinde birkaç mevâdda mebnî ahd eyledikleri şurûtda Şirvan eyâletinde vâkı' zikr olunan Derbend ve Bakü çâr-ı müşârün-ileyhin kemâ-kân tasarrufunda kalup Aceme müte'allık sevâhil-i bahr-i Hazer ile olan yerler ve memâlik-i Gîlân ve Mâzenderân ve Esterâbâd çâr-ı müşârün-ileyhin fî-mâ-ba'd taht-ı tasarrufunda kalmak ve bu mukâbeledede müşârün-ileyh Moskov çarı dahi Tahmasb'a i'ânet ve muzâheret ve askeri ile memleket-i Aceme musallat olan Mîr Mahmûd yedinden ahz ve hükûmetinde istikrârını şart ve tansîs eylediğine binâ'en bu husûsda Devlet-i Aliyye'yi dahi Tahmasb tarafına imâle ve memâlik-i İran'dan münâsib olan memleketleri Tahmasb'dan ya hüsn-i tavassutu ile yâhud ale'l-ittifâk cebr tarîkı ile Devlet-i Aliyye tarafına alıvermekliğe hüsn-i tavassutda bulunmasın îrâd ve bu husûsa Devlet-i Aliyye'de mukîm kıdvetü a'yâni'l-milleti'l-Mesîhiyye Yuvan Neoplof [Nepluyef] nâm kapu kethudâsını ruhsat-ı kâmile ile murahhas ta'yîn ve iki devletin hüsn-i kabûlü ile haşmetlü hürmetlü Françe pâdişâhı tarafından Devlet-i Aliyye'de mukîm Françe elçisi kıdvetü ümerâ'i'l-milleti'l-Mesîhiyye Markiz Dö Bak [Marguis de Bonnac] hutimet

* Bu temessükün ahid-nâme şeklinde Rus Çarı'na verilen bir sûreti Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 7, s. 96-99'da kayıtlıdır.

avâkıbuhû bi'l-hayr dahi tavassuta bi't-taleb intihâb ve tahsîs olunup Devlet-i Aliyye tarafından ta'yîn olunan murahhaslar ile bi'd-defe'ât mükâleme olunup İran memleketi husûsunda Devlet-i Aliyye ile müşârün-ileyh çâr-ı bâ-vakâr beyninde vukû' bulup karâr-dâde olan mevâddır ki, zikr olunur.

Evvelki mâdde: Tavâ'if-i Lezgiyândan Şirvan eyâletinde vâkı' Lezgi tâ'ifesi millet-i İslâmîdan olmak takrîbi ile Devlet-i Aliyye'ye bi't-tav' ve'r-rızâ itâ'at ve ilticâ ve Devlet-i Aliyye himâyetlerin kabûl ve üzerlerine Dâvud nâm han nasb ve ta'yîn olunup ve Şamahı şehri makarr-ı hükûmet olmak üzere tahsîs ve yedine berât-ı âlî-şân i'tâ olunmağla hanlığ-ı mezbûr ve ana tâbi' kabâ'ile tarafeynden ta'yîn olunan hudûdun beyânında Şamahı şehrinden bahr-i Hazer tarafına sahîh kâmilü'l-ayâr sâ'atler ile meşy-i mutavassıt üzere istikâmet ile yürünüp bahr-i Hazer'de deryâ kenârına varduklarında Şamahı'dan deryâyâ varınca her kaç sâ'at gelmiş ise teslîs olunup ve deryâdan başlanup sülüsânı olan mahalle nişân vaz' kılınup Şamahı şehri tarafında olan sülüsü Devlet-i Aliyye'nin zîr-i hükûmetinde olup hân-ı müşârün-ileyhin tasarrufunda ve bahr-i Hazer tarafı olan sülüsânı, müşârün-ileyh Moskov çarının tarafında kala ve çâr-ı müşârün-ileyh zabtında olan Derbend kal'asının deryâ kenârından kara tarafına kezâlik meşy-i mutavassıt ve istikâmet ile yürünüp yirmi iki sâ'at tamâm olduğu mahalle nişân vaz' olunup Şamahı ile bahr-i Hazer beyninde vaz' olunan nişândan Derbend mukâbiline vaz' olunan nişâna varınca sağa sola sapmaksızın istikâmet ile yürünüp münâsib olan mahallere nişânlar vaz' ederek Derbend karşusuna vaz' olunan nişâna varıla. Şirvan eyâleti nihâyet bulduğu mahalde deryâ kenârından kara tarafına meşy-i mutavassıt ile yirmi iki sâ'at yürünüp nişân vaz' ve Derbend karşusuna vaz' olunan nişândan Şirvan nihâyetinde vâkı' işbu nişâna hatt-ı müstakîm ile varıla ve Şamahı ile bahr-i Hazer arasında vaz' olunan nişândan Şirvan eyâleti nihâyet bulduğu nişâna gelince tahdîd olunan mahallerin kara tarafı Devlet-i Aliyye'nin zîr-i hükûmetinde ve Şirvan'da vâkı' bahr-i Hazer tarafı çâr-ı müşârün-ileyhin tasarrufunda kala ve yine Şamahı ile bahr-i Hazer arasında vaz' olunan nişândan nehr-i Kür ile nehr-i Aras'ın müctemi' olup re's-i hudûd i'tibâr olunan mahalle varınca hatt-ı müstakîm ile gidilüp ve ol hatt-ı müstakîmin kara tarafı Devlet-i Aliyye'de ve bahr-i Hazer cânibi çâr-ı müşârün-ileyh tarafında kala. Nehr-i Aras'ın nehr-i Kür'e mülâkî olduğu mahallin bir tarafı Devlet-i Aliyye'de ve bir tarafı müşârün-ileyh Moskov çarı ve bir tarafı Acem memleketi olmak üzere ittihâz olunup hudûd-ı selâse mecma'ı olmağla zikr olunan mahalde Devlet-i Aliyye hudûdu dâhilinde kâ'ide-i serhadd üzere emr-i muhafazaya kıyâm için Devlet-i Aliyye

tarafından kal'a binâ olunmak câiz ola, kezâlik Moskov çarı dahi kendü hudûdu dâhilinde kal'a yapması câiz ola ve her ne vakit binâ olunmak murâd olunur ise tarafeyn birbirleriyle haberleşüp ve câiz görülen kal'alar dahi hudûdlara üçer sâ'at mesâfede binâ oluna ve tarafeynden bu hudûdları hakk u adl ile gereği gibi tefrîk u temyîz ve alâyimler vaz'ı için iki taraftan bu misillü umûrda istihdâm olunmuş mücerrebül-etvâr ve kâr-güzâr ve sulh u salâha hayr-hâh muhaddidler ta'yîn ve çünkü bu mevâddın mükâlemesi haşmetlü hürmetlü France pâdişâhının tavassutu ile karîn-i hüsn-i hitâm olduğu gibi hudûdların dahi tarafeyne tefrîk u temyîzinde tavassut için tarafeynden yine bir mu'temedün-aleyh kimesne taleb oluna ve avn-i Hakk ile zikr olunan hudûdlar tarafeynden tefrîk u temyîz ve zabt u tahrîr olundukda muhaddidlerin hudûd-nâmeleri nakz u tahrîfden müberrâ makbûl ü mu'teber tutula ve cedîd hudûdlar dâhilinde olan mahaller açık yerler olmağla muhâfaza-i bilâd ve âsâyîş-i ibâd için tarafeyn haberleşüp ve iktizâ eden mahallerde hudûdlar dâhilinde hudûdlara üçer sâ'at mesâfede tarafeynden kılâ' binâsı câiz ola.

İkinci mâdde: Şirvan memleketinden Devlet-i Aliyye tarafında olan mahallerin hükûmeti başka bir hanlık i'tibâr olunduğu ecilden bâlâda zikr olunduğu üzre Şamahı şehri Şirvan eyâletinde Devlet-i Aliyye'nin hükûmetinde olan mahallerin hanlarına makarr-ı hükûmet olup ve Şamahı şehri vaz'-ı kadîmi üzre kalup müceddeden istihkâm verilmeyüp Devlet-i Aliyye tarafından muhâfazasına asker ve başka hâkim ta'yîn olunmıya, lâkin Devlet-i Aliyye tarafından ta'yîn olunan han itâ'atden rûgerdân olmak misillü fesâdı zâhir olup veyâhud ol memleket ahâlîsi beyninde Devlet-i Aliyye'nin rızâsına muhâlif ihtilâl ve ihtilâf zuhûr ederse veyâhud müşârün-ileyh Moskov çarı zabtında olan mahallere tecâvüz ve ta'arruz sadedinde olurlar ise bu makûle ihtilâlin def' u ref' ve azl ü te'dîb ve nizâmlarıçün Devlet-i Aliyye tarafından iktizâsı kadar asker ta'yîn olunup Kür suyunu mürûr etmezden evvel Moskov zâbitlerini habîr ve âgâh eyleyeler, vâkı' olan ihtilâl ve ihtilâfı def' ve nizâmı verildikten sonra askerîden ve hükkâmdan ferd tevakkuf etmeyüp avdet eyleyeler. Çünkü Gürcistan memleketi bi-temâmihâ Devlet-i Aliyye'nin zabtında olmağla her taraftan Devlet-i Aliyye cânibinden hükkâm ve muhâfazacılar ikâmet üzrelerdir, ancak ol taraflara hîn-i iktizâda def'-i ihtilâl için külliyetli asker ba's olundukda Devlet-i Aliyye askeri her ne mahalden olur ise olsun nehr-i Kür'ü mürûr etmezden mukaddem müşârün-ileyh Moskov çarının bahr-i Hazer tarafında olan zâbitlerini def'-i iştibâh eylemeleriyçün mûcib-i hareket ne idüğünden habîr ve âgâh eyleyeler ve asker-i me'mûre Moskov hudûdlarına karîb mahallere varmak iktizâ eder ise Moskov

hudûduna îsâl-i hasâret eylememek için rü'esâ-yı askere muhkem tenbîh ü te'kîd oluna.

Üçüncü mâdde: Memâlik-i Acemden Devlet-i Aliyye tarafına tahsîs kılınan memâlikin hudûdu beyânındadır ki, Acemde kalan Erdebil şehrinin kenârından Tebriz tarafına meşy-i mutavassıt ile bir sâ'at yürünüp tamâm olduğu mahalle bir nişân vaz' oluna ve bu nişândan hudûd-ı selâse i'tibâr olunan mecma'u'n-nehreyne doğru hatt-ı müstakîm çekilüp mecma'u'n-nehreyne varılıp nihâyet bula ve bu hattın Ordubâd ve Tebriz tarafında olan mahalleri ki Ordubâd ve Tebriz ve Tebriz gölü ve Merend ve Merağa ve Rûmiye ve Hoy ve Çors ve Selmas vesâir hatt-ı mezbûr dâhilinde olan memleket-i Azerbaycan tevâbi' ve mülhakâtı ile ve Gence ve Berda' ve Karabağ ve Nahçıvan ve kal'a-i Revan ve Üçkilise ve umûmen Revan memleketine tâbi' bi'l-cümle kasabât ve büldân Devlet-i Aliyye'nin zabt u tasarrufunda kala ve kezâlik Erdebil şehri kenarından Tebriz tarafında bir sâ'at mahalde vâkı' vaz' olunan nişân-ı mezbûrdan Hemedân'a doğru hatt-ı müstakîm çekilüp ve Hemedân'a varınca çekilen bu hatt-ı müstakîmin uğradığı mahalde vâkı' kasabât ve kurâ havâlîsi ve Hemedân mülhakâtı ve havâlîsi ile Devlet-i Aliyye'nin zabt u tasarrufunda kalup ve Hemedân'dan dahi hâlâ Devlet-i Aliyye'nin kabza-i tasarrufunda olan Kirmanşâhân'a varılıp hudûd nihâyet bula ve bu hattın dâhilinde olup hâlâ Devlet-i Aliyye'nin zabt u tasarrufunda olan Erdelân ve Kürdistan mahalleri ve bi'l-cümle memâlik ve büldân mülhakât ve havâlîsi ile Devlet-i Aliyye'nin zabt u tasarrufunda kala. Ve'l-hâsıl bâlâda zikr ve şerh olunduğu vech üzre mecma'u'n-nehreynden Kirmanşâhân'a varup nihâyet bulunca Erdebil'e bir sâ'at mesâfe merkez-i hudûd ittihâz olunmak üzre vaz' olunan nişân-ı merkûmdan mecma'u'n-nehreyne ve Kirmanşâhân taraflarına çekilen iki hatt-ı müstakîmlerin dâhilinde kalan bi'l-cümle memâlik ile'l-ebed Devlet-i Aliyye'nin zabt u tasarrufunda kala ve bahr-i Hazer tarafında müşârün-ileyh Moskov çarının kendüye tahsîs eylediği mahaller ile mecma'u'n-nehreynden Kirmanşâhân'a varınca çekilen hattın mâbeyninde kalan memleket Acemde kalmak üzre Devlet-i Aliyye ile müşârün-ileyh çâr-ı bâ-vakâr beyninde hadd-i fâsıl kala.

Dördüncü mâdde: Devlet-i Aliyye Acem memleketini istishâb için üç taraftan asâkir-i mevfüre ba's ü ta'yîn ve nice mahallerini zabt u teshîr eylemiş iken Devlet-i Aliyye'nin mü'ebbed dostu olan haşmetlü Moskov çarı, Tahmasb ile beynlerinde etdikleri mu'âhedeye binâ'en ve Tahmasb'ı Devlet-i Aliyye'nin pençe-i kahrından tahlîs için üçüncü mâddede Devlet-i Aliyye'ye tahsîs olunan memleketleri Tahmasb'dan sühûlet ile veyâhud ale'l-ittifâk cebr ile teslîme hüsn-i tavassutunu

ta'ahhüd ve eğer Tahmasb bu mu'âhedeye inâd ve muhâlefet eder ise Devlet-i Aliyye'ye tahsîs olunan memleketlerin Acemden istishâb olunmasında ve kezâlik Acem memleketinden müşârün-ileyh Moskov çarının Tahmasb ile olan ahdinde bahr-i Hazer cânibinde çar-ı müşârün-ileyh tarafına tahsîs eylediği memleketlerin ile'l-ebed çar-ı müşârün-ileyh tarafında kalmasında işbu mevâddın dibâcesinde tasrîh olduğu üzere Devlet-i Aliyye ile haşmetlü, hürmetlü Moskov çarı ittifâk üzere sa'y ü hareket eyleyeler ve bu iki devlete ta'yîn ve tahsîs olunan memleketlerden mâ'adâ Acem memleketi, tarafeynin ittifâkıyla müstahıkk-ı hükûmet olanın yedinde ibkâ olup bir kimsenin mahkûmu olmamak üzere te'bîd ve istiklâl ile zabt u tasarrufunda kalup Devlet-i Aliyye ve müşârün-ileyh Moskov çarı tarafından taklîl olunmaya ve ba'de-zamân tarafeyne tahsîs olunan memleketlere Acem tarafından ta'arruz olunur ise kezâlik müdâfa'asında iki devlet müttefik bulunalar.

Beşinci mâdde: Üçüncü mâddede zikr olduğu üzere Devlet-i Aliyye'ye tahsîs olunan memleketler çar-ı müşârün-ileyhin tavassutuyla sühûlet ile Devlet-i Aliyye'ye teslîm olduğu hinde ol vakitte Devlet-i Aliyye Tahmasb'a Acem Şâhlığı'nı teslîm ve istikrârı husûsunda kendüye emr-i küllî verilmekle Devlet-i Aliyye'den münâsib olan vechile i'ânet ve nâme-i hümâyûn irsâliyle akd-i musâlaha olunduktan sonra müşârün-ileyh Moskov çarı, Tahmasb ile olan ta'ahhüdü muktezâsınca Tahmasb'a taht-ı mevrûsesi olan İsfahan'ı ve memâlik-i Acemi Mîr Mahmûd'un yed-i tasallutundan tahlîs için akd olunan mevâddları muktezâsı üzere i'âneti fi'le getirüp icrâ eyleye ve bu esnâda Mîr Üveys oğlu Mîr Mahmûd tarafından Devlet-i Aliyye'ye bağı ü tuğyânı zâhir olup ber-muktezâ-yı şer'-i kavîm üzerine ba's-i ecnâd olunmak lâzım gelür ise ol vakitte Devlet-i Aliyye dahi şer'an üzerine hareket ve şerâre-i bağı ü tuğyânı bi'l-külliyeye itfâya dikkat ve tamâmen memâlik-i Acemden tard u ib'âdına mübâderet ve müşârün-ileyh Moskov çarıyla haberleşilüp tarafeynin hareketi ile işbu mevâdd muktezâsınca İsfahan teshîr olundukda Devlet-i Aliyye Tahmasb ile musâlaha üzere bulunmak takrîbi ile pâ-yi tahtında istikrârı husûsunda çar-ı müşârün-ileyh ile muvâfakat eyleyeler.

Altıncı mâdde: Eğer Tahmasb haşmetlü Moskov çarı vesâtatı ile Devlet-i Aliyye'ye teslîm olunacak memâlikin teslîminde veyâhud Moskov çarına tahsîs eylediği memâliki müşârün-ileyh Moskov çarı yedinde kalmasına muhâlefet gösterir ise bu iki devlet kendülere tahsîs eyledikleri hisselerini evvelâ zabt edüp memâlik-i İran'da olan ihtilâl ber-teraf ve Acemde müstahıkk-ı verâset olan hükûmetinde müstazıll ü müstekırr olup cüz'î ve küllî hükûmetine müdâhale olunmayup sâir Acem

şâhlarına olan mu'âmelât ile mu'âmele ve kemâ-fi'l-evvel âsûde-hal olmak vechile tarafeyn ittifâk u ittihâd üzere nizâm verüp Mîr Mahmud'un îrâdını kabul etmeyeler.

Hâtîme: Devlet-i Aliyye ile haşmetlü hürmetlü çâr-ı bâ-vakâr beyninde memâlik-i Acemden tarafeyne tahsîs olunan memleketlerin te'bîden zabt u rabtı ve Acem Şâhlığı'nın istikrâr ve nizâmı husûsuna müte'allık işbu temessükde akd olunan şurût ve kuyûdun icrâsı mâbeynde nakz-ı avâriz îrâsından ârî muhterem ve mer'î tutulan musâlaha-i mü'ebbedeyi tezyîn ve bir kat dahi istihkâm ile dostluğun derece-i a'lâya resîde olmasıçün ber-vech-i muharrer hâlâ Âsitâne-i Sa'âdet'de mukîm haşmetlü, hürmetlü France pâdişâhının elçisi mûmâ-ileyh Markiz De Bonak [Marguis de Bonnac] *hutimet avâkıbuhû bi'l-hayr* ın hüsn-i tavassutu ve şehâdeti ve çâr-ı müşârün-ileyhin Âsitâne-i Sa'âdet'de mukîm kapu kethüdâsı ve murahhas vekîli olan mumâ-ileyh Yuvan Neoylof ile mükâleme ve müzâkere ve siyâk-ı meşrûh üzere karâr-dâde olan mevâddın şurût ve kuyûdu çâr-ı müşârün-ileyh tarafından makbûl ü mu'teber tutulup, tasdîk-nâmesi gelmek üzere mûmâ-ileyh ruhsat-ı kâmile hasebiyle taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye ma'mûlün-bih temessük vermekle biz dahi vekâlet-i mutlakamız hasebiyle imzâ ve mührümüz ile mûmzâ ve mahtûm işbu mevâdd temessükünü mûmâ-ileyhe teslîm etmişizdir ve vech-i meşrûh üzere çâr-ı müşârün-ileyh tarafından tasdîk-nâmesi geldikde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi ahid-nâme-i hümâyûn verilüp musâfât ve müvâlât ile'l-ebed mer'î ve müstahkem tutula. *Vallahü'l-muvaffıku li's-savâb*. Tahrîren fi'l-yevmi's-sânî min Şevvâli'l-mükerrem, sene sitte ve selâsîn ve mi'e ve elf. Fî dâri'l-hilâfeti'l-aliyye Konstantiniyyeti'l-mahmiyye, humiyet ani'l-beliyye.

[2 L. 1136]

Ez'afu ibâdillâhi'l-Meliki'l-Ekrem

el-Vezîrû'l-a'zam

İbrahim

BOA. Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 7, shf. 78-82

- 22 -

*OSMANLI DEVLETİ İLE RUSYA ARASINDA ŞİRVAN EYALETİ
SINIRININ TESBİTİ*

[Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan anlaşma gereğince Şirvan eyaleti sınırlarının tesbiti ile görevlendirilen Derviş Muhammed Ağa ve Aleksandr Romansofun belirledikleri sınır noktalarını gösteren temessük sûreti.]

13 Ra.1139 (8 Kasım 1726)

Devlet-i Aliyye ile Moskovlu beyninde Şirvan eyâletinin kat' olunan hudûdu müştemil, Moskovlu tarafına muhaddid Derviş Muhammed Ağa'nın verdiği temessükün sûretinden kayd olunmuştur.

Bâ'is-i tahrîr-i kitâb-ı sıhhat-nisâb oldur ki,

Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvend ile Moskov çariçesi beynlerinde vukû' bulan mu'âhede ve tarafeynden alınup verilen mu'âhede temessükleri mûcebince Şirvan eyâletinde Şamahı şehri ile bahr-i Hazer beyninde ve Şirvan eyâleti nihâyet bulduğu nehr-i Aras ile nehr-i Kür mülâkî olduğu mahalle gelince ta'yîn olunan hudûdun tahdîdine Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvend tarafından me'mûr olduğumuz vech üzere Moskov Devleti Hudûd Vekîli Ceneral Mayora Aleksandr Romansof ile ittifâk üzere Şamahı ile bahr-i Hazer beyni ahid-nâme-i hümâyûn mûcebince teslîs olunup Şamahı tarafında kalan üç sâ'at üç çeyrek dört dakîka sülüsü Devlet-i Aliyye tarafında ve bahr-i Hazer tarafında olan yedi buçuk sâ'at altı dakîka sülüsânı Moskov çariçesi tarafında kalmak üzere Ma'bûr nâm karye kurbünde merkez nişânı vaz' olunduktan sonra ahid-nâme-i hümâyûn mûcebince Demürkapu'dan kara tarafına çıkılacak yirmi iki sâ'atın nişânından Ma'bûr merkezine gelince iktizâ eden hudûdun tahdîdi, hudûdlarında kalacaklar taraflarında te'lîf ile ne zamân kat'-ı hudûda suhûlet ile isti'dâd gelür ise geldikde tahdîd olunmak üzere şimdilik tarafeynden hüsn-i sa'y ü ittifâk ile merkezden zikr olunan mecma'u'n-nehreyn karşusuna bir depe ve andan Cevâd karyesi toprağında bir depe ve andan Keslen karyesi toprağında bir depe ve andan Tabağlar karyesi toprağında bir depe ve andan Karasu ta'bîr olunur nehrin mecma'u'n-nehreyn tarafında Yarımca Kışlağı nâm mahalde bir depe ve andan nehr-i mezbûreynin beri tarafında Tâlibhan Kışlağı toprağında bir depe ve andan Karagüderi nâm karye toprağında bir depe ve andan Şah Hüseyinoğlu Kışlağı toprağında bir depe ve andan Karağuş dağında bir depe ve andan Mengen karyesi ile Yekehan karyesi toprağı beyninde bir depe ve andan Toluc karyesi ile Çalık karyesi beyninde bir depe

ve andan Büküle karyesi üstünde Taşlıdağ üzerinde bir depe yapıp vaz'-ı alâyim ve hatt-ı müstakîm ile merkez nişâna gelinmekle işbu temessük tahrîr olunup verilmiştir. Tahrîren fi'l-yevm 13 min Rebî'u'l-evvel sene 1139

Muhammed Dervîş el-
me'mûr bi-tahdîdî'l-hudûd

Mîr-alem-i hazret-i şehriyârî

BOA. Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 7, s. 162

- 23 -

DERBEND SINIRININ TESBİTİ

[Sınır tesbit işi iki devletin tâyin ettiği görevlilere âit bir iş olduğu için, Gence ve Şirvan Seraskeri Mustafa Paşa'nın, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Derbend sınırının tâyini amacıyla bir çok asker ile o tarafda kalmasına gerek olmadığı bildirilerek, bu bölgede Rusya tarafında kalacak yerlerde sınırın tesbitine mâni bir durum yoksa , Rus elçisi ile birlikte sınırı tesbit etmeleri; sınır tesbitine mâni bir durum varsa, bunu ortadan kaldırmak Rusya'nın görevi olduğu için, bunlar ortadan kaldırılincaya kadar orada bekleyip sınır tesbit işini bitirmesine dâir, sınır tesbiti ile görevlendirilen Mîralem Dervîş Muhammed'e yazılan hüküm.]

Evâhir-i Ra. 1139 (25 Kasım 1726)

Hâlâ mîr-alem olup Şirvan tarafında kat'-ı hudûda me'mûr olan Dervîş Muhammed *dâme mecdühûya* hüküm ki,

Sen ki mûmâ-ileyhsin, kat'-ı hudûd için düstûr-ı mükerrerem müşîr-i müfahham nizamü'l-âlem hâlâ Gence ve Şirvan tarafları Ser'askeri Vezîrim Mustafa Paşa *edâmallâhü te'âlâ iclâlehû* tarafından yanına kifâyet mikdârı asker ta'yîn ve Moskov elçisi ile ma'an Şamahî şehrinden bahr-i Hazer tarafının hudûdu kat' u temyîz ve

vaz'-ı alâmet olunduktan sonra Derbend cânibine teveccüh ve ol tarafın hudûdu tahdîdine dahi mübâşeret olunmak üzere idüğü vezîr-i müşârün-ileyh tarafından kâymesıyla der-i devlet-medârıma i'lâm olunup ancak hudûd ahvâli tarafeynin vükelâsı ile görülecek maslahat olup vezîr-i müşârün-ileyhin bu husûs için masârif-i kesîreyi müstelzim asâkir-i mütekâsire ile ol tarafda meksini iktizâ etmeyüp ve Moskovlu hudûdu dâhilinde kalacak yerlerin kat'-ı hudûda mevânî'i olduğu sûrette dahi mâni'lerinin def'i taraf-ı Devlet-i Aliyye'ne lâzım gelen umûrdan olmamağla henüz tahdîd-i hudûd hitâm-pezîr olmamış ise dahi vezîr-i müşârün-ileyh ol tarafda meks etmeyüp senin yanına kifâyet mikdârı âdem ta'yîn ve kendüsü ma'iyetinde olan asâkir-i mansûrem ile kalkup Gence tarafına avdet eylesiyçün vezîr-i müşârün-ileyhe emr-i şerîfimle tenbîh-i hümâyûnum olmağla sen ki mûmâ-ileyhsin, işbu emr-i şerîfim [.....] ile vusûlünde tahdîd-i hudûd henüz hitâm bulmamış ise sen me'mûr olduğun üzere ol tarafda meks ile ber-mûceb-i ahid-nâme-i hümâyûn Moskov çariçesi muhaddidi ile tahdîd-i hudûd ve eğer Moskov tarafında kalacak yerlerin kat'-ı hudûda mûmâna'at ederi olur ise Moskovlu tarafından mevânî'i def' oluncaya dek ol tarafda meks ü ikâmet ve her ne zaman mevânî'leri def' ederler ise ol vakitte elçi-i mûmâ-ileyh ile ma'an tahdîde mübâşeret ile tarafeynin hudûd ve sınırunun tefrîk u temyîzi ve ahid-nâme-i hümâyûn mûcebince vaz'-ı alâyim ile hüsn-i hitâmına ihtimâm ü dikkat ve itmâm-ı maslahata mübâderet eylemen bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuştur, buyurdum ki.

Fî Evâhir-i Ra. sene [1]139

BOA. Cevdet Hâriciye, nr. 1958

- 24 -

GENCE'NİN TAHRİR DEFTERİ

[Gence sancağının mukâtaaları, mahalleleri, bağ, bahçe, hark, câmi, mescid, dükkân, hamam ve kervansarayları ile kânunnâmesini gösterir tapu tahrir defteri sûreti.]

1140 (1727-1728)

Yâ Fettâh

LİVÂ-İ GENÇE

MUKÂTA'ÂT-İ NEFS-İ GENÇE

Mukâta'a-i Mîzân-ı Harîr-i Gence ve tevâbi'ihâ, Ber-vech-i iltizâm Fî sene 4.020.000 akçe	Fî sene 60.000 akçe
Mukâta'a-i Gümrük ve Kapan-ı Dakîk ve Alefhâne, Ber-vech-i iltizâm Fî sene 1.200.000 akçe	Mukâta'a-i Sabunhâne-i Gence ve nevâhî, Ber-vech-i iltizâm Fî sene 36.000 akçe
Mukâta'a-i Boyahâne-i nefsi Gence ve nevâhî, Ber-vech-i iltizâm Fî sene 132.000 akçe	Mukâta'a-i Şem'hâne-i nefsi Gence, Ber-vech-i iltizâm Fî sene 36.000 akçe
Mukâta'a-i Mîrâbiyye-i Gence ve nevâhî, Ber-vech-i maktû' Fî sene 330.000 akçe	Mukâta'a-i Debbâğhâne-i nefsi Gence, Ber-vech-i iltizâm Fî sene 24.000 akçe
Mukâta'a-i Bâzâr-ı esb, Ber-vech-i iltizâm	Mukâta'a-i Sayd-ı mâhî ve Resm-i keştî, Ber-vech-i iltizâm Fî sene 30.000 akçe
	Mukâta'a-i Tahmîs-i Gence, Ber-vech-i iltizâm

Fî sene

12.000 akçe

MAHALLÂT-I NEFS-İ GENÇE

Zîrde mezkûr olan mahallât ahâlîsi, hîn-i fetihde şehirden ihrâc olunduklarında kimisi terk-i diyâr edüp ve kimisi dahi civârda olan karyelerde mutavattın olmalarıyla ehl-i sûk gündüzlerde Gence'ye gelüp gecelerde yine karyelerine gittüklerinden isimleri Gence mahallâtına kayd olunmadı.

Mahalle-i Harâbî

Mahalle-i Ozanlar

Mahalle-i Attârân

Mahalle-i Ak Elmas

Mahalle-i Şâhsun

Mahalle-i Sofular

Mahalle-i Seferâbâd

Mahalle-i Tavukcu

Mahalle-i Hacı Sâlih

Mahalle-i Bağır

Mahalle-i İmamlı

Mahalle-i Muhtesib

Mahalle-i Kara Mûsâlu

Mahalle-i Bağbanlar

MÜSAKKAFÂT VE HADÂYIK VE ENHÂR-I NEFS-İ GENÇE VE HAVÂLÎHÂ, DER-ZAMÂN-I ACEM

Cevâmi' ve mesâcid-i şerîfe,

15 aded

Ba'zı harâb ve ba'zı ma'mûrdur .

Kârubân-saray, der-varoş,

21 aded

Ba'zı harâb ve ba'zı ma'mûrdur.

Hammâm, der-varoş ve kal'a-i Gence,

20 aded

Birkaçı ma'mûrdur ,

Dekâkîn, der-varoş ve kal'a,

1.200 aded

Ekseri harâbdır.

Furun ve tennûr der-varoş ve kal'a,

35 aded

Birkaçı ma'mûrdur.

Büyût ve mesâkin, der-varoş ve kal'a,

[] aded

Ma'mûru katî azdır.

Bağ ma'a bağçe, der-şehir ve havâlihâ,

850 kıt'a

Çoğu harâbdır.

Bağçe-i tut, der havâlî-yi nefis-i Gence,

kıt'a 250 aded

Bi'l-küllîyye harâb ve tarla olmuş.

Bağ,

hâne [], dönüm []

130 aded

Servi,

404 aded

Çınar,

479 aded

Eşcâr-ı müsmire,

3.554 aded.

Hark-ı Allah-dâd

Hark-ı Koymaklu

Hark-ı Arasbar

Hark-ı Topçubaşı

Hark-ı Üçtepe

AHVÂL-İ KÂNÛN-I EYÂLET-İ GENÇE

Gence'nin Arranı ta'bîr olunan arâzisi Tiflis'e tâbi Kazak sancağı hudûdundan şarka doğru nehr-i Kür kenâriyle otuz beş sâ'at mikdârı uzanup ba'dehû cânib-i cenûbdan gelüp, nehr-i Kür'e mülhak olan nehr-i Aras kenâriyle Berküşat ve Çavlundur nihâyetine varınca cenûba doğru otuz sâ'at mikdârı uzanup hesâb-ı mezkûr üzre

tahmînen altmış beş sâ'at tûl ve cibâle varınca ba'zan sekiz sâ'at ve ba'zan on sâ'at arz ile mahdûd enhâr-ı câriye ve eşcâr-ı müsmiresi firâvân bir ülke olup, re'âyâsı tavâyif-i A'câm ve aşâyir ve ağleb-i kurâsında harîr ve çeltük ve penbe ve bostan vesâir hubûbâtın envâ'ı olur.

Ve cibâli kurâsının sükkânı Erâmine tâ'ifesi olup, mahsûlleri buğday ve arpa ve kapluca ve erzendir. Çeltük ve harîr ve meyve olmaz ve Acem zamânında Arran arâzîsinden dördte bir öşr ve tekrâr on beşde bir *behre* almak düstûr imiş. *Behre* dedükleri Acem ıstılâhında her karyeye cereyân eden su harkının bir mâliki olmağla sâhib-i arza dördte bir öşr verdükden sonra hark mâlikine on beşde bir behre verürlerimiş. Hâlâ yine ol üslûb ile alınur.

Ve cibâli Erâmine kurâsının Arrân'a göre mezârî'i kalîl ve bî-hâsıl ve nev'an i'tibârdan sâkıt olmağla Acem vaktinde onda bir öşr ve on beşde bir behre verürlerimiş. Bu dahi üslûb-ı sâbık üzre alınur.

Ve Gence'nin *harîri* iki nev' olup bir nev'i kenâr ta'bîr olunur kalın harîrdir. Altı vukiyyeden ibâret olan beher hünkârî batmanı sekiz guruşdan on iki guruşa dek alınıp satılır imiş. Ve bir nev'i dahi *şirbâf* ta'bîr olunur ince harîrdir. Beher batmanı on sekiz guruşdan yirmi sekiz guruşa dek alınıp satılır imiş. Ve Gence ülkesinin gâlibi *kenâr ipek* olup Acem vaktinde dahi onar guruş i'tibâr etmeleriyle mufassalda mahsûl-i harîr tahtına beher batmana bin iki yüz akçe yazı vaz' olunmuşdur. *Penbe* tahtına kıyâs-ı kadîm üzre batmana yüz yirmi akçe yazı vaz' olunmuşdur.

Ve *çeltük* eken köylerde ipek vesâir hubûbât nâdir olup ve Berküşat câniblerinin ekser rencberlikleri çeltük ve beynlerinde müte'âref olan kîlelerine *tagar* ta'bîr ederler. Yüz elli vukiyyesi bir tagardır. Beher tagarına revâc-ı kadîm hesâbı üzre altışar yüz akçe yazı vaz' olunmuşdur. *Hınta* nın dahi tagarı yüz elli vukiyye olup ikişer yüz akçe yazı vaz' olunmuşdur. Sâir *kaba tereke* nin tagarına yüzer akçe vaz' olunmuşdur. Ve *bostan tarlası* nın dönümüne altmışar akçe ve *bağ* dönümüne yirmi dörder akçe ve *resm-i âsiyâb* bir guruş ve *resm-i kovan* dörder pâre ve *sağılur inek* den *resm-i revgan* dörder pâre ve *deynek* üç yüz akçe ve *bennâk* kırk akçe ve *ispenç* yüz yirmi akçe ve *âdet-i ganem* iki pâre ve *arûsâne* ve *tapû-yı zemîn* ve *bâd-ı hevâ*, örf-i beled ve i'tibâr-ı diyâra göre vaktiyle alınur. Şimdilik bennâk dahi alındığı yoktur.

AHVÂL-İ RÜSÛM-I MÎZÂN-I HARÎR

Mîzânda günbegün vezn olunan harîr dört batmandan noksân olur ise, her batmana on ikişer pâre müşterîden alınur. Ve eğer dört batmandan ziyâde olur ise her batmana on altışar pâre müşterîden alınur. Ve bâzergânın harîd etdüğü harîr, *dîvânî hamle* ta'bir olunan otuz iki batmana bâliğ olur ise, yük başına bâzergândan yirmi ikişer guruş alınur. Evvelki harîd esnâsında batman başına verdükleri on ikişer yâhud on altışar pâre *harc-ı mîzân* hevâyâ münkâlib olup hesâba mahsûb olmaz. Ve eğer *dîvânî yük* ıtlâk olunan harîr otuz iki batmana erişmeyüp bir iki batman noksân olur ise, ol vakitte yük başına vergeldükleri yirmi iki guruş hesâbı üzre alınmayup batman başına otuz ikişer pâre alınur. Ve bâyi' tarafından dahi on batman harîrde mîzân hademesiyçün yetmiş beş dirhem vezninde bir kül (?) aynî harîr alınur. Ve bâyi'in fûruht etdüğü yirmi batmana bâliğ ise müşterî olan bâzergân bâyi'den meccânen bir kül (?) harîr alır. Ve *kâtib-i mîzân* olanlar yük başına yirmi dörder pâre *ücret-i kitâbet* alır. Çün Acem düstûru böyle imiş. Düstûr-ı kadîm ri'âyet olunmuşdur.

AHVÂL-İ GÜMRÜK VE KAPAN BER-MÛCEB-İ DÛSTÛR-I ACEM

Revgan-i sâde ve *asel* ve *revgan-i şem'*, deve yükünden üç abbâsî *resm-i kapan* ve bir buçuk pâre *huddâmiyye* ve at yükünden bir buçuk abbâsî kapan, bir pâre *huddâmiyye*, merkeb yükünden on pâre kapan, bir pâre *huddâmiyye*; *pirincden*, deve yükünden on dört pâre kapan, bir buçuk pâre *huddâmiyye*, at yükünden sekiz pâre kapan, bir pâre *huddâmiyye*, merkeb yükünden üç pâre kapan, bir pâre *huddâmiyye* ve *tuzdan*, deve yükünden on dört pâre kapan, at yükünden üç pâre kapan, bir pâre *huddâmiyye*; ve merkeb yükünden bir pâre; *hunta* ve *şa'îr* ve *dakîk* ve *erzen*, deve yükünden beş pâre kapan, iki pâre *huddâmiyye*, at yükünden üç buçuk pâre kapan, bir buçuk pâre *huddâmiyye*, merkeb yükünden bir buçuk pâre kapan, bir pâre *huddâmiyye*; ve *kumaş*, deve yükünden ondört pâre kapan, iki pâre *huddâmiyye*, at yükünden yedi pâre kapan; *bakır* ın deve yükünden on dört pâre kapan, iki pâre *huddâmiyye*, at yükünden yedi pâre kapan, bir pâre *huddâmiyye*, merkeb yükünden üç pâre kapan, bir pâre *huddâmiyye*; *sefat*, deve yükünden altı buçuk pâre kapan, bir buçuk pâre *huddâmiyye*, at yükünden üç buçuk pâre kapan, bir pâre *huddâmiyye*, merkeb yükünden iki pâre kapan, bir pâre *huddâmiyye*; *enva'-ı çuka* ve *kalay* ve *kurşun* ve *na'l-pâre* ve *çivid* ve *ketan* ve *çorab* ve *mazu* ve *kızıl boyak* ve *deri* (?) ve *kişmiş*, deve yükünden on dört pâre kapan, iki pâre *huddâmiyye*, at yükünden yedi pâre kapan, bir pâre *huddâmiyye*, merkeb yükünden üç buçuk pâre kapan, bir pâre

huddâmiyye; *şâl-ı Dağıstânî* ve *babunca-i Dağıstân* , at yükünden on dört pâre kapan, iki pâre huddâmiyye, merkeb yükünden yedi pâre kapan; *karpuz yükünden* bir karpuz; *kavundan* bir kavun subaşılık ve her yükde iki resm ve bir pâre subaşılık alınur.

BOA. Tapu Tahrîr Defteri, nr. 903

- 25 -

*ŞİRVAN HANLIĞI'NIN YURLUK VE OCAKLIK OLARAK, DAĞİSTAN
ÜMERÂSINDAN SÜRHAH HAN'A VERİLMESİ*

[Osmanlı hânedanına ve devletine sadâkati ile tanınan Dağıstan ümerâsından Sürhay Han'ın; Tebriz tarafında ortaya çıkan Şahsunlu gâilesinin ortadan kaldırılması, Şamahı tarafında karışıklık çıkarmak isteyen Acem elçisi ve beraberindekilerin kesik başlarının Gence Muhâfızı İbrahim Paşa'ya gönderilmesi ve Dağıstanlılardan oluşan bir grup ile Karabağ tarafındaki İslam sınırını istilâyâ hazırlanan Kızılbaş üzerine gidilmesi gibi görevleri îfâ ederek eski hizmetlerine yeni hizmetler eklediği ve yöre halkı ve ümerâsıyla iyi ilişkiler içinde olduğu bildirilerek, hayatta olduğu sürece, Şirvan Hanlığı'nın yurtluk ve ocaklık olarak kendisine verildiğine ve bu yöredeki herkesin bunu bilip emrine itâat etmesi, kendisinin de halkı gözeterek şeriat ve kanun ile amel edip adâletli davranmasına dâir menşûr.]

23 Şevval 1143 (1 Mayıs 1731)

Çün Cenâb-ı Müfeyyizu'l-birr ve'n-nevâl ve Hudâvend-i amîmü'l-lutf ve'l-ifdâl, tekaddese künhü zâtihi an-idrâki'z-zunûn ve'l-hayâl ve tenezzehe kîdemü sıfâtihi an-vasmeti'l-hudûs ve'z-zevâl irâde-i aliyye-i ezeliyye ve meşîyyet-i celiyye-i lem-yezeliyyesinden *es-Sultân zıllullâhi fî'l-arazîn* haber-i sa'âdet-eseri mîsdâkınca selâtîn-i dîndâr-ı ma'delet-disâr ve havâkîn-i âlî-tebâr-ı nasfet-şi'ârı sadd-ı mevâdd-ı mefâsid ü fiten ve sedd-i mevârid-i meşâkk u mihen ve i'lâ-yı kelime-i ulyâ-yı dîn-i mübîn ve himâyet-himâ-yı şerî'at-ı hâtemü'n-nebiyyîn için intihâb ü imtiyâz ve ber-

mü'eddâ-yı fermûde *vallâhü yü'tî mülkehû men-yeşâ'* ile mümtâz ü ser-efrâz, husûsâ kerîme-i ve refe'a ba'zaküm fevka ba'zın derecâtin fahvâ-yı rif'at-bahşâsı iktizâsınca benim sâyebân-ı re'fet-i hidîvânemi kehfü'l-emân-ı cihâniyân ve *yahtessu bi-rahmetihî men yeşâ'* vefkinca efser-i me'âlî-me'ser-i hizmet-i celîlü'l-menkabet-i Haremeyn-i Muhteremeyn *harresehumallâhü te'âlâ mâdâme'l-ferkadâmı* ser-i mübâhât-ı zât-ı kudsî-simâtıma tahsîs ile hem-ser-i süreyyâ ve mahz-ı inâyet-i bî-gâyetinden fermân-ı celîlü'l-unvân-ı kazâ-cereyânımı berreyne ve bahreynde infâz ü icrâ ve takallüd-i seyf-i gazâ ve i'zâz ü te'yîd-i şerî'at-i garrâ ve iğâse-i ehl-i İslâm ve izâha-i mezâlim-i enâm ve izâ'et-i envâr-ı şevket-i dîn-i metîn ve itfâ-i nevâ'ir-i rüsûm-ı küfr-i müşrikîn ü mülhîdîn ile nikâve-i ekâlîm-i rub'-ı meskûnu kabza-i tasarruf-ı âlem-gîrime müselleme ve ulüvv-i kadr ü şân-ı şevket-nişânımı sâir şehriyârân-ı nâm-ver ü tâc-dârân-ı übbet-güsterden bâlâ-ter ü muhterem eyledi. *Elhamdü lillâhi'llezî faddalenâ alâ-kesîrin min-ibâdihî'l-mü'minîn. Zâlike fadlullâhi yü'tîhi men-yeşâ'*. *Vallâhü zü'l-fadli'l-azîm*. Felâ cerem, ve *le-in şekertüm le-ezîdenneküm* fahvâ-yı meziyyet-ihtivâsı üzre *şükran li-zâlike'n-ni'am* ve *hamden li-men menne bihî aleyye* ve en'am himmet-i vâlâ-nehmet-i mülûkâneme lâ-büdd ü lâzım ve zimmet-i fâyizü'l-bereket-i husrevâneme vâcib ü mütehattım oldu ki *ahsin kemâ ahsenallâhü ileyke* misâl-i lâzımü'l-ımtisâli üzre nîsân-ı sehâb-ı birr ü ihsânım mezâri'-i âmâl-i âmme-i enâma şâmil ale'l-husûs tenvîr-i menâr-ı sünnet-i seniyye ve izâle-i zalâm-ı rafz u bid'at-i seyyi'e için *fî-sebîli'llâh sâlik-i mesâlik-i gazv ü cihâd ve câhidû fî'llâhi hakka cihâdih* emr-i kerîmine sür'at-i inkıyâd ile müteheyi'-i sa'y ü ictihâd olan havâss-ı zevî'l-ıhtisâsa mütevârid ü mütevâsıl ola. Binâ'en-alâ-zâlik işbu râfi'-i tevkî'-ı refî'uş-şân-ı hâkânî ve nâkıl-i yarlığ-ı belîğ-i mekremet-unvân-ı cihân-bânî cenâb-ı emâret-me'âb eyâlet-nisâb sa'âdet-ıktisâb melikiyyü'l-fi'âl melekiyyü'l-hısâl el-muhtass bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-Müte'âl Şirvan Hanı olan Sürhay Han *dâme ulüvvühü* zâtında yarar ve dîndâr ve sadâkatkâr ve diyânet ü sadâkat ve hulûs u istikâmet ile mevsûf ve mücerrebü'l-etvâr olup fi'l-asl kabâ'il-i İslâmiyye-i Dağistan'ın asîl ve küberâsının ecell ü emcedî ve hamiyet-i tarîkat-ı Ehl-i Sünnet ve Cemâ'ati iltizâm eden müteveyyin ve müteverri' ümerâsının a'kal ve erşedi olmakdan nâşî hulûs-ı taviyyeti ve sıdk-ı azîmet ü niyyeti muktezâsınca hânedân-ı kaviyyü'l-erkân-ı Osmâniyyeye kesb-i intimâ ve manassa-i hânîye irtikâsına gelince rızâ-cû-yı Devlet-i Aliyye'miz olmakda sâbit-kadem ve taraf-ı muhâlifîni tenkîl ü ihânetde râsıh-dem, husûsâ câlis-i mesned-i hânî oldukdan sonra dahi vâkı' olan hidemât-ı dîniyye ve nusret ü takviyyet-i Devlet-i Aliyye'mize dâir şeref-bahş-ı sudûr olan evâmîr ü ahkâma sür'at-i itâ'at birle süpürde-i uhde-i ihtimâmı kılınan umûrun temşiyetine mübâderet ve

mukaddemâ Tebriz tarafında sûret-nümâ-yı hayyiz-i vukû‘ olan Şahsunlu gâ‘ilesinin kesr ü hezîmetlerinde sâdikâne ve muhlisâne hizmet ü dikkati makbûl ü müsellemler olduğundan gayri bu esnâda Şâh-ı A‘câm-ı hızlân-fercâm tarafından il ve memlekete ilkâ-yı mefâsid fikr-i fâsidiyle Şamahı cânibine meb‘ûs olan Acem elçisini ve hem-râh-ı kâfile-i ma‘iyyeti olan ahzâb-ı nekbet-me‘âbını nebezân-ı ırk-ı hamîyyet-i İslâmiyyeden nâşî envâ‘-ı ukûbet ve hakâret ile katl ve ru‘ûs-ı maktû‘aların hâlâ Gence Muhâfızı düstûr-ı mükerrrem müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem vezîrim İbrahim Paşa *edâmallâhü te‘âlâ iclâlehü* tarafına irsâl etmeğın gerek bu husûsda ve gerek hâlâ Karabağ tarafına ve civârında olan hudûd-ı İslâmiyyeye ta‘arruz ve istîlâ kasd-ı kâsidiyle tecemmu‘ u tahazzüb eden Kızılbaş-ı evbâşın üzerine azîmet niyyetiyle fırka-i nâciye-i İslâmiyândan olan şüc‘ân-ı zafer-nişân-ı Dağistan ile hâzır u âmâde olmakda vesâir umûrda şimdiye dek dîn ü Devlet-i Aliyye'mize sadâkat ü istikâmet ile i‘ânet ve muhâlifîn-i mülk ü milletimizi tezlîl ü ihânetde zuhûra gelen mesâ‘î-i marziyyesi gerek vezîr-i müşârün-ileyh ve gerek eslâfı vesâir ol cânibde mukaddemâ ve hâlâ bulunan vükelâ-yı devletimiz ve südde-i saltanatımız taraflarından peyderpey ve dembedem i‘lâm olunmağla tarafına olan hüsn-ı i‘timâd-ı mülûkânemiz muzâ‘af ve vüsûk u i‘tikâd-ı pâdişâhânemiz mü‘ekked ü mülteff olup ahâlî ve ümerâ’-ı Dağistan ile dahi hüsn-ı ülfet ü mu‘âşeret ve hıfz u hırâset-i süğûr-ı memleket ve bi'l-cümle müterettib-i emr-i hükûmet olan umûr ve husûsda mücidd ü sâ‘î ve cümlelerin marzî vü muhtârı olmağla hakkında âfitâb-ı âlem-tâb-ı re‘fet-i pâdişâhânemiz ziyâ-efrûz ve ummân-ı bî-kerân-ı âtifet-i şehen-şâhânemiz cünbüş-pezîr-i sâha-i bürûz olup hâlâ hudûd-ı Devlet-i Aliyye'mize dâhil ve sınır-ı Memâlik-i Mahrûse'mize mütedâhil olan Şirvan eyâleti kemâ-fi'l-evvel rızâ-yı hümâyûnumuz üzre hareket ve Devlet-i Aliyye'mize dâimâ sadâkat ü istikâmet ile hizmet etmek şartıyla avâtıf-ı aliyye-i mülûkâne ve karîha-i sabîha-i husrevânemizden şeref-bahş-ı sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnumuz mücebince bi'l-cümle medâhil ü mevâridi ve umûmen menâfi‘ u fevâyidi ile işbu sene selâse ve erba‘în ve mi‘e ve elf, şehr-i Şevvâlül-mükerrreminin yirmi üçüncü gününde hân-ı müşârün-ileyhe ber-vech-i yurtluk ve ocaklık te‘bîden kayd-ı hayât ile tevcîh ü ihsân ü inâyet-i bî-imtinân-ı pâdişâhânemiz olmağın bu misâl-i bî-misâl-i ferhunde-fâl-i Hudâvendî ve bu menşûr-ı sa‘âdet-nüşûr-ı mevhibet-iştimâl-i sa‘âdet-mendîyi verdüm ve buyurdum ki, hân-ı müşârün-ileyh kemâ-fi'l-evvel gerek muhâfaza ve muhârese-i memleket ve himâyet ü sıyânet ve te‘lîf ü istimâlet-i ahâlî vü ra‘iyyet ve Devlet-i Aliyye'miz muvâfıklarıyla hüsn-ı ülfet ü muvâfakat ve muhâlifîne mu‘âdât ü ihânet birle mülk ü milletimize i‘ânet ve'l-hâsıl cemî‘-i ahvâlde emr ü fermân-ı vâcibü'l-iz‘ânımıza sür‘at-i itâ‘at ve her hâlde rızâ-yı

hümâyûn-ı meymenet-merhûnumuz üzre hareket ederek inda'llâh ve inde'n-nâs mesâ'î-i meşkûre ve me'âsir-i mebrûre izhârına bezl-i cell-i himmet ve sarf-ı makdûr ü gayret etdikçe vech-i meşrûh üzre Şirvan Hanlığı'na kâffe-i medâhil ü mevâridi ve âmme-i menâfi' u fevâyidi ile hayâtda oldukça ber-vech-i yurtluk ve ocaklık ilâ-mâşâ'allâhü te'âlâ te'bîden bilâ-mu'âriz velâ-müzâhim bi'l-istiklâl mutasarrıf olup şöyle ki; şerâyit, hidemât-ı mebrûre-i pâdişâhî ve zevâbit, harekât-ı meşkûre-i şehen-şâhîdir. Şurût ü kuyûdu ve mevâsik u uhûdu ile kemâ-yenbağî mer'î ve bî-kusûr ve mü'eddâ kılup hüsn-i nizâm-ı kılâ' u bikâ' ve i'mâr u intizâm-ı kurâ vü ziyâ' ve tanzîm ü tevsîk-ı umûr-ı bilâd ve terfîh ü tensîk-ı emvâl-i ibâd ve tathîr u tanzîf-i mehâvif ü mehâlik ve te'mîn ü tatmîn-i turuk u mesâlik husûsunda ve vilâyet-i mezbûre ve emr-i hükûmet-i mezkûreye müterettib olan umûrun küllîsinde sarf-ı nakdîne-i makdûr ve bezl-i sa'y-i nâ-mahsûr ile envâ'-ı mesâ'î-i razıyye-i mes'ûde ve esnâf-ı me'âsir-i marzıyye-i mahmûde vücûda getirüp ve eyâlet-i mezkûrenin ulemâ ve fudalâ-yı diyânet-ittisâf ve ümerâ ve eşrâf ve sâdât-ı cemîletü'l-evsâfi vesâir a'yân ve ahâlînin vadî' u refî' ve sağîr ü kebîri müşârün-ileyhi Şirvan hanı ve emrini umûr ve husûslarında nâfiz ü cârî bilüp cüz[']î ve küllî mesâlih u kazâyâda cümlesi tarafına mürâca'at edüp ta'zîm ü ikrâm ve tevkîr ü tefhîm ü ihtirâmında dakîka fevt etmeyüp hükmünü sem'-i itâ'at ve kabûl ile ısgâ ve emr ü nehyini bilâ-tereddüd icrâyâ ihtimâm eyleyeler. Ve müşârün-ileyh dahi mekâdir-i nâsı alâ-hasebi derecâtihim ri'âyet eyleyüp aceze ve zu'afâ cânibine ayn-i şefkat ü inâyet ve fukarâ ahvâline nazar-ı merhamet ile nâzır olmakdan hâlî olmayup şerâyit-i hüsn-i eyâleti alâ-mâ-hüve'l-vâcib ri'âyet ve hâssaten umûr-ı siyâset vesâyir kazâyâ ve hükûmetde dahi iğmâz ü ihmâli kat'â revâ görmeyüp ve câdde-i müstakîm-i adâletden ser-i mû inhirâf ü udûle dahi bir vechile rızâ göstermeyüp şol ki, kıstâs şer'-i kavîm ve mikyâs kânûn-ı müstedîmdir, ale'd-devâm anınla amele cidd ü ihtimâm ederek mazlûmlara mu'în ve zâlimlere mühîn olup izâle-i evsâh-ı zulm ü ta'addî için sicâl-i adl ü dâdı mecârî-i ahvâl-i enâma cârî edüp kemâl-i adâlet ile mutasarrıf ola şöyle bileler.

Sah.

Buyuruldu.

Berâtu ünvanına mücebince amel oluna deyü hatt-ı hümâyûn keşide kılınmıştır.

23 Şevval 1143

BOA. Cevdet Hâriciye, nr. 4546

- 26 -

*SÜRHAJ HAN'A PARA HİL'AT VE KILIÇ GÖNDERİLEREK İRAN
SEFERİNE KATILMASININ İSTENDİĞİ*

[Kerkük bölgesinde İran ile Osmanlı Devleti arasında harp cereyan ettiği bildirilerek, kendisine gönderilen hil'at ve kılıcı merâsimle kabul edip, ilkbaharda gerçekleşecek İran seferine katılması, Revan seraskeri ve Gence muhâfızı ile haberleşmesi ve gelecek emirlere uyması hususlarında Şirvan Hanı Sürhay Han'a yazılan nâme-i hümayûn.]

Evail-i B. 1146 (17 Aralık 1733)

Şirvan Hanı Sürhay Han *dâmet meâlîhîye* nâme-i hümayûn müsveddesidir.

Avn ü inâyet-i Rabbânî ile bundan akdem merzûlen ve mahzûlen firâr eden Tahmasb Kulu Hân-ı âkıbet-hızlân bu def'a dahi herçi bâd-âbâd yollu Kerkük câniblerine tahrîk-i licâm eyledikde Ser'asker Osman Paşa mesfûru Kerkük'e iki sâ'at mesâfe mahalde bir mikdâr gönüllü askere karşuladup hân-ı hâ'in-i mezbûrun mukâvemete iktidârı olmadığı cihetden bir mikdâr muhârebeden sonra âdeti üzre yine firâr edince asâkir-i İslâm ta'kîblerine ılgar ve ser'asker-i müşârün-ileyh dahi bu esnâda bi-kazâ'illâhi te'âlâ tüfenk dânesiyle şehîden vâsıl-ı dârü'l-karâr olduğuna binâ'en mesfûr yine ref'-i livâ-i bağy ü isyân eylediği bâr-gâh-ı hamiyet-penâh-ı husrevânemize inhâ olunmakla A'câm-ı li'âm Devlet-i Aliyye'miz tarafından gereği gibi pâ-mâl-i kahr u i'dâm olmayınca bir dürlü hadlerini bilmeyecekleri meczûm-ı husrevânemiz olduğundan mâ'adâ bir kaç def'adır taraflarından sûret-i iltimâsda istircâ olunan musâlahaya dahi müsâ'ade-i hümayûnumuz erzânî kılındığı hâlde yine dil-hâh-ı mülûkânemiz üzre gâlibâ ne sulh u müsâleme tedârikât-ı kaviyye ile re's-i hudûda varılmağa muhtâc ve hemân murâd-ı hümayûnumuz üzre vücûd-pezîr olmadığı takdîrce fasl u hasm-ı mâdde-i nizâ' bi'l-âhire meydân-ı kâr-zârda şemşîr-i âteş-bâr tavassutuna mevkûf olduğuna binâ'en avn ü inâyet-i Rabbânî ile bundan böyle kat'â hazâyin ve masrûfâta bakılmayup mühimmât-ı müstevfî ve asâkir-i evfâ ile müretteb sefer-i hümayûnumuz muhakkak ve musammem olmağla el-hâletü hâzihî şimdilik ol câniblerde olan ve bir taraftan giden tavâyif-i askeriyemizi vâkı' olan hidemât-ı aliyemizde i'mâl ve istihdâm için Anadolu Vâlisi olan Vezîrim Köprülüzâde Abdullah Paşa ser'asker-i hamiyet-güster nasb ve ol taraflara irsâl ve

bundan mukaddemce Ordu-yı Hümâyûn'umuz için müceddeden tertîb olunan asâkire dahi bu hılâlde Musul câniblerine icâleten vâsıl olmak üzere mukdim ve müsri' mübâşirler ile isti'câl ve te'kîd-i hâl olduğundan gayri bi-mennihî sübhânehû ve te'âlâ mu'accelen Musul ve Kerkük havâlîlerinde bulunmak için Anadolu ve Rumeli taraflarında olan vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm vesâir güzîde ve müstevfî asâkir-i İslâm tertîb ü techîz ve yerlerinden ihrâc ve inşâ'allâhü te'âlâ hemân bahardan mukaddem ol câniblerde bulunmak üzere müretteb ve mükemmel levâzım ve mühimmât-ı sefer-i hümâyûn i'dâd ve tertîbi husûsu için mü'ekked evâmir-i aliyemiz ısdâr ve kol kol mukdim ve mübrim mübâşirler ile irsâl ve bir dürlü te'hîr ü terâhîye cevâz vermeksizin tehyi'e-i levâzım-ı seferiyyeye ibtidâr olunup avn-i Rabb-i Kerîm ile evvel bahâr-ı zafer-âsârda müretteb sefer-i hümâyûnumuz muhakkak ve mukarrer olmağla her hâlde kuvvet-i kâhire-i saltanat-ı seniyyemizi ibrâz ü izhâr aksâ-yı metâlib-i şâhânemiz olmağın bi avnihî te'âlâ gerek şimdilik ol havâlîye ser'asker ta'yîn olunan müşârün-ileyhin ve gerek isti'câlleri fermânım olan asâkir-i hamiyet-intimânın vusûl ve lühûklarına dek lutf-i Hakk'a istinâd ile kaviyyü'l-kalb ve'l-fu'âd olup müdebbirâne ve gayûrâne Bağdad ve Musul ve Kerkük vesâir ol câniblerin te'diye-i umûruna ihtimâm ve dikkat eylemeleri tavsiyesini müstemil mü'ekked ve müşedded evâmir-i aliyemiz ile Bağdad Vâlisi Vezîrim Ahmed Paşa'ya vesâir ol taraflarda bulunan vüzerâ-yı izâm ve rü'esâ ve zâbitân-ı cüyûş-ı gayret-hurûşumuza tavsiye ve tenbîh olunmağla bu hılâlde Revan Ser'askeri Vezîrim Ali Paşa ve Gence Muhâfızı Vezîrim Ali Paşa muhâfazalarına me'mûr oldukları hudûd ve sınırların tanzîm-i umûruna ihtimâm ü dikkat ve iktizâ eden ahvâl ve âsârı sizinle haberleşüp ve ba'dehû bi'l-ittifâk iktizâsına göre hareket eylemeleri için müşârün-ileyhimâya başka başka evâmir-i şerîfemiz ile tenbih ü te'kîd olunmağın siz ki hân-ı müşârün-ileyhsiz, zâtınızda[a] olan hulûs-ı sadâkat ve husûs-ı istikâmet ü diyânetden nâşî hânedân-ı râsihu'l-erkân-ı hilâfet ve dûdmân-ı kaviyyü'l-bünyân-ı saltanatımıza olan nisbet ve mutâva'at ve tahsîl-i rızâ-yı hümâyûn-ı mülûkânemize derkâr olan ibtidâr ve müsâra'atınız iktizâsınca bu vakitlerde siz dahi tedârikât-ı kaviyye ile hâzır u müheyâyâ ve her tarafa sâmi'a-güşâ olup muktezâ-yı vakt ü hâle göre hareket ve hıfz-ı nevâmis-i saltanat-ı seniyyemize mübâderet eylemeniz sizden matlûb-ı hümâyûnumuz olup ve bu bâbda mahzâ ifâ-yı şân için hâssa hila'-ı fâhire-i şâhânemizden postûn-i semmûre duhte size bir sevb hil'at-i mûrisü'l-behçet-i sultânî ve yüz kîse akçe nakd-i hâkânî ve bir kabza şemşîr-i husrevânî i'tâ ve ihsân-ı husrevânemiz olmağın işbu nâme-i hümâyûn-ı hamiyet-nümûnumuz ısdâr ve [.....] teblîğ ve îsâli hidmetiyle ta'yîn ve irsâl olunmuşdur. İnşâ'allâhü'l-Mevlâ vusûlünde hil'at-i lâmi'u's-sürûr-ı mülûkânemizi hutuvât-ı ta'zîm ile iltisâm ve iktisâ ve samsâm-ı niheng-iltikâmı bend-i miyân-ı şehâmet-pîrâ ile iktisâb-ı fehâmet ü

istihâl ve atıyye-i behiyye-i mülûkânemizi dahi bundan böyle me'mûr olduğunuz mahalde ma'iyetinizde olan asâkire sarf için ahz ü kabz ile izhâr-ı meserrât-ı zafer-me'âl eyledikten sonra siz ki hân-ı müşârün-ileyhsiz, ol havâlîlerin tanzîmi husûslarında hazâyin ve mühimmât ile gereği gibi ihtimâm ve takayyüd olunacağı ve müsta'înen bi'llâhi te'âlâ evvel bahâr-ı huçeste-âsârda müretteb sefer-i hümâyûnumuz muhakkak ve musammem olduğu ma'lûmunuz oldukda siz dahi tevakkuf ü ârâm etmeyüp mükemmel ve müretteb tedârikât-ı külliyye-i kaviyye ile hâzır u müheyyâ ve her tarafa sâmi'a-güşâ olup ve her vechile müteyakkız u mütenebbih durup iktizâ eyledikce Revan ser'askeri ve Gence muhâfızı ile haberleşmekden dahi hâlî olmayup muktezâ-yı hâle göre hareket ve dîn ü Devlet-i Aliyye'mize lâyük ve şân ü şevket-i saltanat-ı seniyyemize muvâfık etvâr-ı razıyye ve âsâr-ı marziyye izhârına sarf-ı mâhasal-ı hamıyyet ve hıfz-ı nevâmîs-i hilâfet-i uzmâmıza bezl-i gayret ü kudret edüp bundan böyle bi-hasebi'l-iktizâ taraf-ı hilâfet-penâh-ı mülûkânemizden size ne gûne emr ü işâretimiz vârid olur ise infâz-ı muktezâ-yı hamıyyet-intimâsına mübâderet ve müsâra'at eyleyesiz. Fıtrat-ı zekiyyenizde merkûz olan hulûs-ı diyânet ü sedâd ve cibillet-i müstakîmenizde mermûz olan seciyye-i sıdk u reşâd lâzimesince uğur-ı dîn ü Devlet-i Aliyye'mizde izhârı melhûz ve matlûb olan gayret ve hamıyyet-i dîniyyeniz hakkınızda olan hüsn-i zan ve i'tikâd-ı mülûkânemizin izdiyâd ve tarafınıza olan teveccüh-i hidîvânemizin muzâ'af ve müzdâd olmasına bâ'is olacağından gayri zuhûra gelen hidemât-ı cemîle ve zahmetiniz dahi zâyî' olmayup ni'am-ı eltâf ü iltifât-ı husrevânemiz ile mukzıyyü'l-âmâl olmanız mukarrer ve muhakkak olduğunu ma'lûm edünüp ana göre bu bâbda şedd-i menâtık-ı gayret ile her hâlde icrâ-yı lâzime-i salâbet-i dîniyye ve edâ-yı vâcibât-ı zimmet-i İslâmiyyeye bezl-i makdûr ve sarf-ı himmet-i nâ-mahsûr eylemeniz melhûz ve mütevakkı'dır.

Evâyil-i Receb sene 1146

BOA. Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 7, s. 362-363

- 27 -

*ESKİ ŞİRVAN HANI DAVUD HAN'IN YAKINI İSMAİL BEY'İN MAAŞ
ZAMMINİN ÖDENDİĞİ*

*[Eski Şirvan Hanı Davud Han'ın yakını İsmail Bey'in, bin yüz yetmiş
sekiz senesine ait bir yıllık maaş zammını Gelibolu Cizyesi malından*

aldığına dâir verdiği temmessük ile, ödenen meblağın ilgili cizye malından mahsub edilmesi için Başmuhâsebe'den tezkire verilmesine dâir buyuruldu.]

12 Za. 1178 (3 Mayıs 1765)

Vech-i tahrîr-i [hu]rûf oldur ki,

Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den beher-mâh ihsân buyurulan yirmi guruş mâhgânemizi işbu bin yüz yetmiş sekiz senesinin mâh-ı Muharremi ibtidâsından ve yine sene-i mezbûreden mâh-ı Zi'l-hiccenin intihâsına varıncaya dek müctemi' olan mâhgânelerimiz iki yüz kırk guruş eder. Mâhân-ı mezbûrân mâhgâneleri olmak üzere meblağ-ı mezbûr iki yüz kırk guruşumuzu hâlâ sene-i merkûme mâlında[n] Gelibolu Cizyedârı Ömer Ağa yedinden bi't-tamâm ve'l-kemâl ber-mûceb-i emr-i âlî ahz ü kabz eyledik. Ve cizyedâr-ı mûmâ-ileyhin zimmetinde olan iki yüz kırk guruşumuzdan bir akçemiz kalmayup ve hesâblarına mahsûb olmak üzere yedlerine işbu hurûf def' olundu. Hurrire fî evâhir-i sene-i mezkûre.

İsmail Bey

Bende-i

[el-]Hâc Dâvud Hân-ı merhûm

Hân-ı Dağistân-ı sâbık

Arz-ı bendeleridir ki,

Sâbıkâ Şirvan Hanı Dâvud Han bendesi İsmâil Bey'in zamîme-i medâr-ı ma'âşiyçün şehriyye yirmi guruş Gelibolu Cizyesi mâlından mu'ayyen olmağla yetmiş sekiz senesi Muharremi guresinden Zi'l-hiccesi gâyetine dek iktizâ eden on iki aylık zamîme-i medâr-ı ma'âşî makbûzu olduğunu hâvî verdiği memhûr temessükdür. Mûcebince Başmuhâsebe'den hesâb etdirildikde, iki yüz kırk guruş etmekle meblağ-ı mezbûrun cizye-i mezkûre mâlından mahsûbiyçün îrâd ve masraf tezkiresi verilmek bâbında fermân devletlü inâyetlü sultânım hazretlerindir.

Sah.

Telhîsi mûcebince tezkiresi verilmek buyuruldu.

12 Za. sene [1]178

BOA. Cevdet Hâriciye, nr. 7177

- 28 -

*ESKİ ŞİRVAN HANI DAVUD HAN'IN AİLESİ İLE YANINDAKİLERİN
MAAŞ VE KİRALARININ ÖDENDİĞİ*

[Eski Şirvan Hanı el-Hâc Davud Han'ın Gelibolu'da ikamet eden âilesi ile berâberindeki hizmetlilerin ev kiralalarıyla yetmiş sekiz senesi maaşlarının tamamı olan yedi bin dört yüz altmış dört guruşun Gelibolu Cizyedârı Ömer Ağa'dan alındığına dâir ilgililerin verdiği temessük ile ödenen meblağın ilgili cizye malından mahsub edilmesi için Başmuhâsebe'den tezkire verilmesine dâir buyuruldu.]

12 Za .1178 (3 Mayıs 1765)

Vech-i tahrîr-i hurûf oldur ki,

Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den beher-mâh ihsân buyurulan altı yüz yirmi iki guruş mâhgânemizi işbu bin yüz yetmiş sekiz senesinin mâh-ı Muharremi ibtidâsından ve yine sene-i mezbûreden mâh-ı Zi'l-hiccenin intihâsına varıncaya dek müctemi' olan mâhgânelerimiz yedi bin dört yüz altmış dört guruş eder. Mâhân-ı merkûmân mâhgâneleri olmak üzere meblağ-ı mezbû[r] yedi bin dört yüz altmış dört guruş eder. Mâhân-ı merkûmân mâhgâneleri olmak üzere meblağ-ı mezbûr yedi bin dört yüz altmış dört guruşumuzu hâlâ sene-i mezbûre mâlında[n] Gelibolu Cizyedârı Ömer Ağa yedinden bi't-tamâm ve'l-kemâl ber-[mû]ceb-i emr-i âlî ahz ü kabz eyledik ve cizyedâr-ı mûmâ-ileyhin zimmetinde olan yedi bin dört yüz altmış dört guruşumuzdan bir akçe kalmayup ve hesâblarına mahsûb olmak üzere yedlerine işbu hurûf def' olundu. Hurrîre fî evâhir-i sene-i mezkûre.

İbrahim Bey bin
el-Hâc Dâvud Hân-ı merhûm
Hân-ı Dağistân-ı sâbık

Arz-1 bendeleridir ki,

Sâbıkâ Şirvan Hanı el-Hâc Dâvud Han'ın hâlâ Gelibolu'da meks ü ikâmet üzere olan ıyâl ü evlâd ü etbâ'ının medâr-ı ma'âşlarıyla hâne icâreleriçün şehriyye altı yüz yirmi iki guruş Gelibolu Cizyesi mâlından mu'ayyen olmağla yetmiş sekiz senesi Muharremi guresinden Zi'l-hiccesi gâyetine dek iktizâ eden on iki aylık medâr-ı ma'âş ve hâne icâreleri makbûzları olduğunu hâvî memhûr temessükdür. Mûcebince Başmuhâsebe'den hesâb etdirildikde yedi bin dört yüz altmış dört guruş etmekle meblağ-ı mezbûrun cizye-i mezkûre mâlından mahsûbiçün îrâd ve masraf tezkiresi verilmek bâbında fermân devletlü inâyetlü sultânım hazretlerininindir.

Sah

Telhîsi mûcebince tezkiresi verilmek buyuruldu.

12 Za. sene [II]78

BOA. Cevdet Hâriciye, nr. 948

- 29 -

*ESKİ ŞİRVAN HANI DAVUD HAN'IN BİRADERZÂDESİ İSMAİL BEY'İN
MAAŞ ZAMMININ ÖDENDİĞİ*

[Eski Şirvan Hanı müteveffâ el-Hâc Davud Han'ın birâderzâdesi İsmail Bey'in aylık yirmi guruş olmak üzere toplam iki yüz kırk guruş maaş zammının Gelibolu Cizyedarı Feyzullah Ağa'dan alındığına dâir ilgilinin verdiği temessük ile ödenen meblağın ilgili cizye malından mahsub edilmesi için Başmuhâsebe'den tezkire verilmesine dâir buyuruldu.]

9 M. 1181 (7 Haziran 1767)

Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki,

Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den beher-mâh ihsân buyurulan yirmişer guruş mâhgânemizi işbu bin yüz seksen senesinin mâh-ı Muharremi ibtidâsından mâh-ı Zi'l-hiccesi gâyetine gelince bir sene müctemi' olan akçelerimizi iki yüz kırk guruş eder.

Mâhân-ı mezbûrân mâhgâneleri olmak üzere meblağ-ı mezbûr iki yüz kırk gurusumuzu hâlâ sene-i mezbûre mâlından Gelibolu Mütesellimi Cizyedârı Feyzullah Ağa yedinden bi't-tamâm ve'l-kemâl ber-mûceb-i emr-i âlî ahz ü kabz eyledik ve cizyedâr-ı mûmâ-ileyhin zimmetinde olan iki yüz kırk gurusumuzdan bir akçemiz kalmayup ve hesâblarına mahsûb olmak üzere yedlerine işbu hurûf ketb ve i'tâ olundu.

Bende

Mîr İsmâil

Bende-i Dâvud

Hân-ı Şirvan-ı Sâbık

Arz-ı bendeleridir ki,

Sâbıkâ Şirvan Hanı müteveffâ el-Hâc Dâvud Han'ın Birâderzâdesi İsmâil Bey'in medâr-ı ma'âşına zamîme olmak üzere Gelibolu Cizyesi mâlından şehriyye yirmi gurus ta'yîn olunduğu mukayyed olmağla yüz seksen senesi Muharremi guresinden Zi'l-hiccesi gâyetine dek on iki ayda iktizâ eden iki yüz kırk gurus medâr-ı ma'âş ahz olunduğunu nâtik memhûr temessükdür. Derkenâr ve hesâb etdirildiği üzere meblağ-ı mezbûr cizye-i mezkûrun sene-i merkûme mâlına mahsûb olunmak için îrâd ve masraf tezkiresi verilmek bâbında fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerindir.

Sah.

Telhîsi mûcebince tezkiresi verilmek buyuruldu.

9 M. sene [1]181

BOA. Cevdet Hâriciye, nr. 394

- 30 -

*ANANUR YOLU, GÜRCÜ-RUS-İRAN İLİŞKİLERİ VE İRAN'IN
DURUMUNA DÂİR MALÛMAT*

[Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın; Tiflis ve Açıkbâş hanlıklarının Ruslara yakınlık gösterdikleri, Rusların Ananur yolunun açılması işini tamamladıkları ve parça parça Tiflis'e gelmeye başladıkları, bu durumun casuslar ve İrakli Han tarafından doğrulandığı; Rusların İran hanlarına kendilerine tâbi olmaları için yaptıkları tehdit, Tebriz-Hoy-Rûmiye hanları arasındaki savaş ve son durum, kendisi ile Tiflis ve Açıkbâş hanlıkları arasındaki dostâne ilişkiler, İrakli Han tarafından hapsedilen

*Bozcalu Hanı Musa Han'ın kurtarılarak, haber toplaması için Kuba Hanı Feth Ali Han'ın yanına gönderilişi, Rusların geleceğinin duyulması üzerine Çıldır'a gelen Lezgilere nasıl muamele olunacağı, Mirho Sancağı Beyi Mustafa Bey'in zulmünden dolayı ortaya çıkan karışıklıklar ve Ahışa, Azgor, Hartos ve Ahilkelek kalelerinin tamir ve takviyesi konularında gönderdiği kâimelerinin hulâsası ile Tebriz ve Hoy hanlarının, din birliği sebebiyle Ruslara karşı ortak hareket edilmesi hususundaki mektupları ve Kuba Hanı Feth Ali Han ile Bozcalu Hanı Musa Han'ın, kendisinin İrakli'den kurtarılması dolayısıyla Süleyman Paşa'ya teşekkürlerini ve Horasan'da ortaya çıkan Abbas Mirzâ hakkındaki bazı malûmatı bildiren **mektuplarının hulâsaları.**]*

7 Za. 1197 (4 Ekim 1738)

[Vezîr-i] Mükerrerem izzetlü Süleyman Paşa hazretleri tarafından vârid olan tahrîrâtın hulâsasıdır.

Fî 7 Za. Sene [1]197

Bundan akdem Çerkes ve Mezdek derûnlarında olan Rusya tâ'ifesinin Ananur ta'bîr olunan tarîk ile Tiflis tarafına vürûd edecekleri ve Tiflis Hanı İrakli Han'ın ve Açıkbaş Hanı Sülüman Han'ın tâ'ife-i mezbûreye meyl ü mütâba'atları harekât ü etvâr ve tahrîrât ü akvâllerinden zâhir ü müstebân olduğu arz u beyân olunmuş olduğu.

İşbu fıkrada yazılan havâdis, bu vechile müşârûn-ileyh tarafından [.....] Şevvâl-i Şerîfin altısında yine müşârûn-ileyh tarafından vârid olan tahrîrâtda el-hâletü hâzihî Moskovlu'dan Tiflis havâlîsine gelmiş olmayup ve İrakli Han'dan gelenlerin cevâbları dahi hân-ı mersûm Moskovlu'ya temâyülden vücûhla nâdim olup, müdâfa'a kaydında olduğun takrîr etmeleriyle müşârûn-ileyh dahi ba'zı vesâyâyı lâzime ile hân-ı mesfûru Moskovlu'dan tebrîde dikkat üzre olmağla şimdilik ol havâlîde bir gâ'ile olmadığını tahrîr eylediği ve Faş Muhâfızı Vezîr Halil Paşa Faş'a duhûlünde etrâfın tahkîk-i havâdisine ihtimâm eylemesi mukaddem kendüye yazılmış olmağla ol esnâda muhâfız-ı müşârûn-ileyh tarafından vârid olan tahrîrât dahi Çıldır vâlisinin mu'ahharan tahrîrini mü'eyyid ve Van muhâfızı tarafından şevvâl evâsıtında vârid olan tahrîrâtda dahi Moskovlu'nun Tiflis'e askeri geldiği ve tertîb-i askere istihkâm ile Ananur'a mürûr ve tekmîl-i mühimmât ile Faş havâlîsine azîmet niyyet-i

fâsidesinde oldukları Tiflis halkı beyninde zikr olunduğu tahrîr olunmuş idi. Bunların cümlesi sıdk u kizbe muhtemel olmağla fî-mâ-ba'd tahkîk u tashîh-i ahvâl ü havâdise ihtimâm eylemesi için taraf-ı çâkerânemden mahsûs kâ'ime tahrîriyle tenbîh olunacağı.

*

Zikr olunan Ananur tarîkı teng ü mazîk ve sa'bü'l-ubûr olduğundan bir iki mâhdan berü amele-i vâfire ta'yîn ve berü tarafını Tiflis ve Kartil amalesiyle ve Çerkes tarafını dahi tâ'ife-i mezbûreden Tiflis hanına mütâba'atları olanları ta'yîn ve tarîk-ı mezbûru tathîr u tevsî' u ta'mîre iştigâl üzere olmalarıyla bu esnâda tekâmîl etdiklerin.

Moskovlu'nun Tiflis tarafına gelecekleri Ananur ta'bîr olunan tarîk teng ü mazîk ve sa'bü'l-mürûr olduğundan yolları ta'mîr ü tevsî' etmeğe şimdilik Rusyalu meşgûldürler deyü haber verdiklerini Çıldır vâlisi zikr olunan tahrîrâtında iş'âr etmiş olmağla işbu fıkra müşârûn-ileyhin yazdığına göre Moskovlu Tiflis hanının i'ânetiyle tarîk-ı mezkûru tevsî' u tekâmîl etmiş oldukları müstebân ve bu mâdde böyle ise Tiflis hanının Moskovlu'ya mütâba'atı zâhir ü ayân olduğu.

Rusyalu'nun bu eyyâmda Tiflis tarafına vürûd edeceklerin gönderilen câsûslar haber verdiklerinden kat'-ı nazar Tiflis Hanı İrakli Han dahi bu vechile ihbâr edüp, Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde mün'akid olan rişte-i sulh u musâfât halel-pezîr olmadıkça bu cânibden gelen Rusya askerinin Memâlik-i Şâhâne'ye kat'â ta'arruzları olmayup, ahâlî-i İran ve Dağistan ile görülecek ba'zı mevâdd zımnında geleceklerdir, Rusyalu'nun bize cevâbları bu gûnedir, desâyis-i derûnlarına muttali' olmak kâbil değildir deyü sipâriş edüp tâ'ife-i menhûseye aks etmek havfından tahrîrâtında tasrîha cesâret edemediğın.

Moskovlu'nun askeri el-yevm oldukları mahalde olup, Tiflis ve Açıkbâş hudûdlarına tecâvüz ve tahattîleri olmadığından başka o havâlîden âmed-şüd edenler tâ'ife-i mezkûre Tiflis tarafına gelmek niyetinde olup, ancak bâlâda mezkûr tevsî'-i tarîk ile meşgûl olduklarını haber verirler deyü müşârûn-ileyhin zikr olunan tahrîrâtında mastûr olmağla bu def'a yazdığına göre, Moskovlu'nun Tiflis'e geleceklerini İrakli Han dahi mukırr olup lâkin kâffe-i Rusya askerinin Memâlik-i Şâhâne'ye zararları muhtemel olmayup, İran ve Dağistan ahâlîleriyle görülecek mâddeleri olduğunu müşârûn-ileyhe Tiflis hanı ifâde etmiş olduğunu beyândır.

Moskovlu'nun fi'l-hakîka Tiflis tarafına azîmetinden garazı İran ve Dağıstan taraflarına tecâvüz fikri olsa Tiflis semt olmayup Gîlân ve Mâzenderân sevâhili bahr-i Hazer'de vâkı' ve bahr-i Hazer'de Rusyalu'nun donanması olduğu mukaddem şâyi' olmak hasebiyle ol taraflardan İran üzerine sevk-i asker dâ'iyesinde olması iktizâ eder idi. Ancak ol semte gitmeyüp Tiflis tarafına gelecekleri havâdisi beher-hâl makâsıd-ı zamîrlerini iş'âr etmekle Çıldır vâlisi müşârün-ileyh Tiflis hanının bu makûle hîle-âmiz ahvâline dil-firîb olmayup her hâlde mütekayyız u mutabassır bulunması lâzimededen olmağla bu husûs dahi taraf-ı çâkerânemden tenbîh ü tavsiye olunacağı.

*

Lâkin, tâ'ife-i Rusyanın beşer onar âdemleri peyderpey Tiflis'e âmed-şüd etmekden münkâtı' olmayup külliyetlü askerleri henüz Cebel-i Ananur'dan Tiflis hudûduna tecâvüz ve tahattî etmediklerin.

Moskovlu'nun beşer onar Tiflis'e âdemleri âmed-şüd etmesi, asâkir-i menhûsesinin dahi tevârüdüne mukaddime kabîlinden olmağla her bâr istilâ'-ı ahvâllerinden hâlî olmayup muktezâ-yı hazm ü ihtiyâta ri'âyet eylemesi dahi Çıldır vâlisi müşârün-ileyhe bu def'a tahrîr olunacağı.

*

Bu esnâda Rusya tâ'ifesinin İran hanlarına birer âdemleri gidüp, tarafımıza teba'ıyyet edermisiz yohsa ne cevâbınız var, teba'ıyyet etmeyenlerinizin üzerlerine gelürüz deyü sipâriş etdikleri mesmû' olup, lâkin hakîkati tashîh olunmadığından mahsûs câsûslar irsâl olunmağla vürûdlarında sıhhati üzre arz olunacağı.

İran hanlarını Moskovlu istîshâb dâ'iyesinde olduğunu istimâ' ile tahkikiyçün câsûslar gönderdiğini müşârün-ileyh işbu fıkarda beyân eder. Hânân-ı İrânîyye mü'min ve muvahhid olmaları hasebiyle zümre-i müşrikîne mütâba'at muktezâ-yı diyânet ü hamiyetlerine mugâyir olduğu cihetden müşârün-ileyh dahi o makûlelere tarafından nihânî mektûblar irsâliyle emr-i dînde metânet ve takvîyetleri vesâyâsını iktizâ-yı hîle göre Moskovlu'ya ser-rişte vermiyecek vechile iş'âr etmesi münâsib mülâhaza olunduğu.

*

Müşârün-ileyh her tarafa irsâl-i cevâsîs ile isticlâb-ı havâdise dikkat üzre olup arz olunduğu mertebeden ziyâde tâ'ife-i menhûsenin menviyy-i mâ-fi'z-zamîrlerine şimdilik kesb-i ittılâ' mümkün olmadığı.

Müşârün-ileyhin işbu tahrîrâtı mukaddemki tahrîrâtına mugâyir olduğu bâlâda mastûr sürhlerden müstebân olmağla fî-mâ-ba'd ol havâlînin havâdisini mu'temed ve suhan-şinâs câsûs irsâliyle i'timâda şâyân olacak vechile tashîh u tahkîk ve Der'aliyye'ye tahrîr etmesi taraf-ı çâkerîden bu def'a kendüye iş'âr olunacağı.

*

Tiflis Hanı İrakli Han ve Açıkbaş Hanı Sülüman ile müşârün-ileyh kemâ-fi's-sâbık izhâr-ı mu'âmele-i dostî ile celb-i kulûb ve te'lîflerine ihtimâm üzre olup, onların dahi âdemleri ve mekâtibleri münkâtı' olmayup, mugâyir-i musâfât miyânede mikdâr-ı zerre bir ârıza tahallül etmeyüp tüccâr ve kârbân reft ü âmed etmekde olup tarafeynden alâ-tarîkı'l-muvâza'a izhâr-ı hulûs u dostî kemâlinde idüğün.

Tiflis ve Açıkbaş hanlarıyla kemâ-fi's-sâbık müşârün-ileyh beyninde musâfât derkâr olup miyânelerinde mikdâr-ı zerre nakîsa tahallül etmediği bundan akdem vârid olan tahrîrât-ı mezkûresinde beyân olunmuş olmağla, bu def'a dahi müşârün-ileyh tahrîrât-ı sâbıkasını te'yîd eder. Ancak mesfûrlar her ne kadar sûret-i musâfât ibrâz ederler ise dahi mevâdd-ı sâbıkada mastûr olan ahvâle göre kendülerden emniyet câiz olmadığı, müşârün-ileyhe taraf-ı çâkerîden tahrîr olunacağı.

*

Bundan akdem Tebriz ve Hoy hanlarına müşârün-ileyh tahrîrât ile mu'temed âdemini sırren irsâl ve Rusyalu'nun keyfiyyetini istişâre ve istimzâc etmekle bu esnâda âdemi tevârüd edüp hâmil olduğu iki kıt'a Fârisî mektûbları takdîm olunduğun.

Rusyalu'nun İran ahâlîsi üzerlerine avâze-i hareket ü azîmetlerini ve Tiflis hanının dahi Moskovlu'ya sûret-i temâyülünü İran hanlarına nihânîce ifâde ile bu keyfiyetden haberdârmıdırlar ve böyle bir hâlet vukû'unda ne vechile hareket ederler isti'lâm ü istifsâr eylemeleri bundan akdem Çıldır ve Bağdad vâlilerine taraf-ı çâkerîden tahrîr olunmuş olduğuna binâ'en Bağdad vâlisi tarafından keyfiyyât-ı merkûme Fârisî lisâna tercüme olunup ol vechile Ali Murad Han tarafına mahsûs

tahrîrâtıyla gönderildiğini Bağdad vâlisi mukaddemce Der'aliyye'ye tahrîr etmiş olup Çıldır vâlisi müşârün-ileyh dahi Tebriz ve Hoy hanlarına bu zemînde tahrîrât ile mu'temed âdemini irsâl edüp bu def'a avdet etmekle hânân-ı mûmâ-ileyhimânın kendüye gelen mektûblarını Der'aliyye'ye irsâl etmiş olduğunu beyândır.

*

Müşârün-ileyhin âdemi merkûm, takrîrinde Tebriz ve Hoy hanlarıyla Rûmiye hanı beynlerinde vukû' bulan ma'rekeden ve Rûmiye hanının helâkinden sonra ol havâfîler âsûde-hâl olup mûris-i hadşe-i derûn şimdilik bir hâlet olmadığı ve Rusyalu husûsunda anlar dahi sâye-i Devlet-i Aliyye'ye ilticâdan ve inâyet-i aliyyeye ümîdvâr olmadan gayri tedbîrleri olmadığı ifâde ve beyân eylediğin.

Tebriz ve Hoy hanlarıyla Rûmiye hanı beynlerinde derkâr olan mu'âdât ü muhâsamaya binâ'en bundan akdem tarafeyn muhârebe edüp esnâ-yı mukâtelede Rûmiye Hanı İmam Kulu Han telef olup, el-hâletü hâzihî âsûde-hâl olduklarını ve Rusyalu mâddesinde hânân-ı mûmâ-ileyhimânın dahi Devlet-i Aliyye'ye ilticâdan gayri tedbîrleri olmadığını müşârün-ileyhin Tebriz ve Hoy hanlarına gönderüp avdet eden âdemîsi takrîr eylediğini beyândır.

*

Bundan akdem, Tiflis eyâletinde vâkı' Bozcalu sancağının hanı olan Musa Han nâm kimesneyi Tiflis Hanı İrakli Han mu'âhaze ve iyâliyle habs ü giriftâr etmekle, merkûm Musa Han'ın bir oğlu firâr ve nezd-i müşârün-ileyhe dahîl düşüp istişfâ' eyledikde müşârün-ileyh dahi Tiflis hanından ricâ edüp merkûm Musa Han'ı ehl ü iyâliyle tahlîs etmekle bir iki seneden berü ol tarafda meks ü ikâmet edüp merkûmun Derbend ve Kuba Hanı Feth Ali Han ile mu'ârefe-i sâbıkası olmak hasebiyle bu esnâda Rusyalu'nun ve İrâniyânın ahvâlini tecessüs zımnında merkûm Musa Han, hân-ı mûmâ-ileyh tarafına irsâl olunmak murâd olundukda Tiflis hanına şübhe îrâs etmemek için merkûm Musa Han mağdûr olmakdan nâşî ba'zı celb-i menfa'at için İran hanlarına gitmek üzere Tiflis hanından izin alınup ib'âs olunmuş idüğün.

Merkûm Musa Han müşârün-ileyhin dest-gîri-i i'ânet ü himmetiyle Tiflis hanının kayd-ı giriftînden halâs olup, el-hâletü hâzihî Derbend ve Kuba Hanı Feth Ali Han'ın yanında olmak hasebiyle hân-ı merkûm vesâtatıyla ol taraflardan celb-i havâdis-i sahîha mümkün olacağına binâ'en müşârün-ileyh merkûm Musa Han'a ve

ma'iyyetinde olduğu Feth Ali Han'a tarafından nihânî kâğıdlar tahrîriyle ol havâlînin havâdis-i sahîhası celbine ihtimâm eylemesi taraf-ı çâkerîden müşârün-ileyhe tahrîr olunacağı.

*

Bu eyyâmında mûmâ-ileyh Feth Ali Han'ın mahsûs âdemîsiyle müşârün-ileyhe mektûbu vârid olup mefhûmunda merkûm Musa Han'ın Tiflis hanından tahlîsî teşekkürünü ve ehl ü iyâlinin tavsiyesini tastîrden sonra hitta-i Horasan'da Sülâle-i Tahmasb Şâh-ı Safeviyye'den Abbas Mirzâ nâmında bir şehzâde zuhûr ve ol havâlîler kendüye mütâba'at edüp, hengâm-ı harîfde savb-ı Azerbaycan'a alem-efrâz-ı azîmet olacağı tahrîr etmekle hân-ı mûmâ-ileyhin ve merkûm Musa Han'ın iki kıt'a Fârisî mektûbları dahi manzûr-ı âlî olmak için arz u takdîm olunduğun.

Merkûm Musa Han ile Kuba Hanı Feth Ali Han taraflarından müşârün-ileyhe izhâr-ı teşekkür ü memnûniyyeti hâvî vârid olan mektûbları Dersa'âdet'e irsâl etmiş olup, ancak Tahmasb Şah neslinden bu esnâda hitta-i Horasan'da zuhûr eden mirzâ-yı mûmâ-ileyhin hakîkat-i keyfiyyeti ne vechiledir müşârün-ileyhin işbu tahrîrâtında mastûr olmadığından başka şimdiye dek Bağdad vâlisi tarafından dahi buna dâir kat'â havâdis tahrîr olunmayup mirzâ-yı mûmâ-ileyhin fî-nefsi'l-emr bu vechile zuhûru vâkı' ise el-yevm sâhib-i ihtiyâr-ı İnan ünvânıyla Şiraz'da dâ'vâ-yı teferrüd eden Ali Murad Han dahi mirzâ-yı mûmâ-ileyhe mütâba'at veyâhud muhâlefet sûretlerini izhâr etmek iktizâ etmekle bu husûsu dahi hakîkati vechile tashîha mübâderet eylemesi Çıldır vâlisi müşârün-ileyhe ve Bağdad vâlisine taraf-ı çâkerîden tahrîr olunacağı.

*

Tiflis Hanı İrakli Han'ın Moskovlu'ya mütâba'atı ve gelecek tarîkı tathîrinde anlara olan mûmâşât ü mu'âveneti Lezgi tâ'ifesinin mesmû'ları ve gelecekleri dahi meczûmları olup kurb ü civâriyyet ve İslâm gayreti ve mukaddemâ ol cânîblere tasallut-ı a'dâ vukû'unda kendülere hazîne irsâliyle külliyyetlü ihsân olunmuş olduğundan çâşni-i inâyet ü ihsân dimâğ-ı hâllerinde cây-gîr olmak hasebiyle niyyet-i i'ânet ile birbirlerine haber vererek müşârün-ileyh tarafına tevârüde başladıklarından kimine birer mikdâr akçe ve kimine metâ' verilerek ircâ'ları kaydına düşölüp ancak müfîd olmayup cevâb-ı bârid ile müdâfa'a olunsalar şâyed anlar da rû-gerdân olup vilâyete bir hasârât irsâl ederler mülâhazasıyla yevmen-fe-yevmen gelenler nezd-i

müşârün-ileyhde tevkîf olunarak ve bâliğan-mâ-belağ ta'yînât ve kisve-bahâ ve harçlıkları verilerek el-hâletü hâzihî nezd-i müşârün-ileyhde külliyyetlü Lezgi tâ'ifesi ikâmet üzre olmağla ne vechile emr ü fermân buyurulur ise müşârün-ileyhe tahrîr ve işâret buyurulmasın.

Tiflis hanının ve Rusyalu'nun keyfiyetlerini Lezgi tâ'ifesi tahkîk ile bunlar ehl-i İslâmdan olup öteden berü Devlet-i Aliyye'nin hizmetinde bulunmaları hasebiyle kendüleri mazhar-ı inâyet olageldiklerine binâ'en bu def'a dahi lede'l-iktizâ i'ânet dâ'iyesiyle Çıldır vâlisi tarafına peyderpey gelmekte olmalarıyla müşârün-ileyh dahi iktizâsına göre ta'yînât vesâir in'âmât ile taltîf ederek külliyyetlü Lezgi tâ'ifesi ma'iyetinde müctemi' olduğunu beyândır. Tâ'ife-i mezkûrenin lede'l-iktizâ hidemâtda bulunmaları melhûz olmağla tevârüd edenleri redd etmeyüp alâkadri'l-imbân tatyîb ü taltîflerine ve ez-dil ü cân hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de sebât ü karâr ile kıyâm eylemeleri esbâbını tanzîm ve istihsâle ihtimâm eylemesi müşârün-ileyhe tavsiye olunacağı.

*

Mirho sancağı Beyi Mustafa Bey'in sancağı fukarâsına vâkı' olan zulm ü ta'addîsinden fukarânın teşekkîsine binâ'en müşârün-ileyh tarafından vâkı' olan nush u pend ve tenbîhe infi'âl birle ser-i eşkıyâ Deli Yusuf'u tahrîk edüp bundan akdem vukû' bulan ihtilâl ve fesâda illet-i müstakille olup Kürdistan tarafına firâr ve Timur Paşa hazretlerine intisâb edüp Erzurum'da ikâmet edüp zîrde beyân olunduğu vechile harekete ibtidâr eylediğın.

Merkûm Mustafa Bey bundan akdem Ahışa'da ikâ'-ı ihtilâle sebep olmağla bu makûle ihtilâl ve mefsedet vukû'una sebep olup firâr edenleri kabûl ile beyne'l-vüzerâ nefsâniyyet ve bürûdet hudûsünü mûcib olur esbâb ü hâlâtın def' u ref'ine ihtimâm olunmak ehemmi-umûr-ı mülkiyyeden olmağla bu husûs Erzurum vâlisine tahrîr olunacağı.

*

İfâde-i hâldir.

Mîr-i merkûm etbâ'-ı mahsûsasından Surkaze İsmail nâm şakîyi sancağ-ı mezbûra ser-i eşkıyâ nasb ve hevâsına tâbi' eşhâs cem'iyetiyle gasb-ı emvâl-i fukarâ

ve katl-i nüfûs misillü envâ'-ı şekâvete tasaddî ve iki def'a buyuruldu ve ulemâ efendiler irsâl ve nush u pend olundukda kat'â mütenebbih olmayup, âkıbet Satlel sancağı Beyi Mehmed Sâlih Bey'in leylen hânesini basup emvâl ü eşyâsını gâret etmekle müşârün-ileyh kapu halkından bir mikdâr süvâri ta'yîn eyledikde mezbûr İsmail firâr ve iki üç nefer aveneleri ahz ve cezâları tertîb ve birkaç hevâdârlarının hâneleri ihrâk olunup sâir ahâlînin habbe-i vâhidelerine vaz'-ı yed olunmadığın.

*

Bu dahi.

Mâdde-i mezkûre vech-i muharrer üzre olmakla merkûm Mustafa Bey, tarafından âhar vechile tahrîr olunur ise i'tibâr buyurulmamasın himâyet-i fukarâ husûsu müşârün-ileyhin eslâfından ziyâde mültezem ü mu'tenâsı idüğün ve mîr-i merkûm müşârün-ileyh ile Timur Paşa beynine ilkâ-yı bürûdet ve nifâkdan hâlî olmadığın.

*

Bundan akdem müşârün-ileyh tarafından tahrîr ve iltimâs olunduğu üzre Ahışa ve Azgor ve Hartos ve Ahilkelek kal'alarının ta'mîrlerine dâir ve ma'lûmü'l-mikdâr barut ve kurşun ve ecnâs-ı mühimmât-ı sâ'ire Der'aliyye'den sefîneye vaz' u tesbîl ve marangoz ve makaracı ve dökmece ameleleri tesyîr olunduğuna mütedâ'ir ve bu husûslarda iktizâ eden tenbîhâtı mutazammın çend kıt'a evâmir-i aliyye ve tahrîrât-ı sâmiye vâsıl olmağla muktezâları üzre harekete bezl-i makderet edeceğin Çıldır vâlisi müşârün-ileyh beş kıt'a kâ'imesinde tahrîr eder.

Bundan akdem Ahışa ve Azgor ve Hartos ve Ahilkelek kal'alarına Der'aliyye'den gönderilen mühimmâta dâir ve kulâ'-ı merkûmenin ta'mîrâtı müşârün-ileyhe havâle olunmuş olmağla ta'mîrât husûsuna mütedâ'ir sâdir olan evâmir-i aliyyenin vusûlünü beyândır.

*

Hoy Hanı Ahmed Han'dan Çıldır vâlisi müşârün-İleyhe gelen Fârisiyyü'l-ibâre mektûbun hulâsasıdır.

Hoy hanından müşârün-ileyhe gelen Fârisî mektûbun tercümesidir.

Hân-ı mûmâ-ileyhin istifsâr-ı hâtırını ve isti'lâm-ı hâlât-ı hayriyyet-alâmâtı mutazammın müşârün-ileyhin gönderdiği mektûbu vâsıl ve ahbar-ı sıhhat u âfiyeti zuhûrundan sürûr-i gayr-i mahsûr hâsıl olup Rusyalu' nun levâzımât ve mühimmât ile derûn-ı Çerkes'de cem'ıyyet ve hareketi ve Ananur tarîkından Tiflis'e zuhûr niyetinde olduklarını müşârün-ileyh iş'âr etmiş olmağla bu keyfiyyet bâ'is-i taharrük-i ırk-ı gayret ü hamiyet olduğu beyânıyla def'-i e'âdî-i dîn-i mübîn zimmet-i umûm-ı Müslimîne vâcib olup, Rum ve İran'a ihtisâsı olmadığı zâhir olmağla bu bâbda bezli mechûd olunup hakk-ı mücâhede ve ictihâd icrâ oluna. Elbette ol taraftan dahi mesâ'î-i cemîle cilve-ger-i manassa-i zuhûr olacağı ve bu bâbda ne gûne fikr-i savâb ve re'y-i rezîn rû-nümâ olur ise hân-ı mûmâ-ileyh tarafından kat'â tahallûf olunmayup hân-ı mûmâ-ileyhin kuvvet ve vüs'unda olan masrûf idüğün ve hâmil-i tahrîrât hanzâdenin kûze-i hâfızasına ilkâ olunan sipârişât ma'lûm oldukda re'y-i savâb-nümâ-yı sâmi her ne vechile karâr bulur ise ittihâd-ı mezheb ve tevâfuk-ı meslek hasebiyle hân-ı mûmâ-ileyh dahi ol vechile hareket edeceğin ve hân-ı mûmâ-ileyh bir mu'temedini gönderüp müşârün-ileyh dahi tarafından bir mu'temedini terfîk ile der-i devlet-karâra irsâl olunmak husûsunu müşârün-ileyh tahrîr etmiş olmağla hân-ı mûmâ-ileyhin cevâbı şifâhen sipâriş olunmuş olduğun hân-ı mûmâ-ileyh zikr olunan mektûbunda tahrîr eder.

*

Tebriz Hanı Necef Kulu Han'dan müşârün-ileyhe gelen Fârisî mektûbun tercümesi hulâsasıdır.

Tebriz hanından müşârün-ileyhe gelen Fârisî mektûbun tercümesidir.

Rusyalu'nun hareket-i mezkûresi beyânıyla def'-i fesâdları kâffe-i ehl-i İslâma vâcib olduğunu müş'ir müşârün-ileyhin Mehmed Bey vesâtatıyla gönderdiği rakîmesinin vusûlünden bahisle sıyânet-i emr-i dînde hân-ı mûmâ-ileyh dahi mücidd ü sâ'î olup zümre-i Müslimînden hâric hareket etmeyeceğın ve müşârün-ileyh cânibinden ber-muktezâ-yı re'y-i rezîn ne vechile salâh u maslahat görülür ise hân-ı mûmâ-ileyh dahi öylece maslahat göreceğın zikr olunan mektûbunda tahrîr eder.

*

Kuba Hanı Feth Ali Han'dan Çıldır vâlisi müşârün-ileyhe gelen Fârisiyyü'l-lehçe mektûbun hulâsasıdır.

Kuba hanından müşârün-ileyhe gelen Fârisî mektûbun tercümesidir.

Sâlifü'z-zikr Musa Han hân-ı mûmâ-ileyhe vârid ve merkûm Musa Han ile Tiflis hanı beyninde vâkı' olan hâlât ve Musa Han'ın tahlîsı emrinde müşârün-ileyhin zâhir olan i'âneti hân-ı merkûmun tezkârıyla yegân yegân mûmâ-ileyh Feth Ali Han'ın ma'lûmu olmağla müşârün-ileyhin merkûm Musa Han'ın ve evlâd u ıyâlinin himâyet ü sıyânetlerinde sânih olan i'ânet ü himmeti ba'is-i meserret ü hoş-hâlî olmağla hân-ı merkûmun evlâd ü ıyâli haklarında kemâ-kân esnâf-ı ri'âyet ü i'ânetin icrâsı mütevakki' idüğün ve bu eyyâmde Şâh Tahmasb-ı Safevî evlâdından intizâm-ı umûr-ı İran ve ta'mîr-i ahvâl-i sitem-dîdegân-ı cihân için mahfûz-ı ilâhî olan Abbas Mirzâ, Horasan'dan zuhûr ve serhaddâtı, talî'a-i kudûmüyle pür-nûr edüp ibtidâ-yı mevsimde te'yîd-i Sübhânî ile râyât-ı nusret-âyâtı savb-ı Azerbaycan'a atf edeceğün hân-ı mûmâ-ileyh zikr olunan kâğıdında tahrîr eder.

*

Sâlifü'z-zikr Musa Han'dan Çıldır vâlisi müşârün-ileyhe vârid olan Fârisî kâğıdın hulâsasıdır.

Tiflis Hanı'nın dest-i giriftinden tahlîs eylediği Musa Han'dan müşârün-ileyhe gelen Fârisî mektûbun tercümesi olduğu manzûr-ı âlîleri buyuruldukda emr ü ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Hân-ı merkûmun müşârün-ileyh tarafından hareketinden sonra Tebriz'e vusûlünde mesmû'u olmuş ki, Şâh Tahmasb evlâdından bir şehzâde Horasan'da zuhûr ve hakikat-i hâl şâhzâdeye ol diyârın ulemâ ve fuzalâsının ilm-i kat'îlerine binâ'en tasdîk ve mahzarları ve meded-kârî-i Sübhânî ile memâlik-i Azerbaycan ve Şirvan'a vârid olacağı ve Feth Ali Han vâlidesi cânibinden şâh-zâde-i müşârün-ileyhe karâbeti olduğundan koşun ve sipâh tedârikiyle şâh-zâde-i müşârün-ileyhin rikâbına hazırlandığın ve Ramazân-ı Şerîfin evâ'il ve evâsıtında asâkir-i kesîre ile Şirvan'dan hareket ve Dârü's-saltana-i Tebriz'e teveccüh edeceğün ve devleteyn-i aliyyeteyn-i Osmâniyye ve İrâniyye beyninde âlem-i dostîde hân-ı merkûm sa'y-i cemîl ibrâz edeceğün ve el-yevm Feth Ali Han'ın yanında olduğu ve her mevâdda şâh-zâde-i müşârün-ileyhin hân-ı merkûma nazar-ı muhabbeti oldukca, istihkâm-ı dostîye sâ'î olacağın ve Dârü's-saltana-i Tebriz'e vürûddan sonra şâh-zâde-i müşârün-ileyh cânibinden bir mu'teberi Çıldır tarafına revâne olacağın ve hân-ı merkûm ve evlâd ü ıyâli haklarında müşârün-ileyhin zuhûr eden ri'âyet ü i'ânetini mecâlis ü mehâfilde

yâd ü tezkâr ederek vezîr-i müşârün-ileyhin çerâğı olduğunu i'lân edüp bundan böyle dahi evlâd ü ıyâli haklarında i'ânet olunmasın hân-ı merkûm zikr olunan kâğıdında tahrîr eder.

BOA. Hatt-ı Hümayûn, nr. 333-H

- 31 -

*İRAN, AZERBAJCAN, GÜRCİSTAN VE DAĞİSTAN'IN DURUMUNA
DÂİR MALÛMAT*

[Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın; Tiflis ve Açıkbaş hanlıkları ile Rusya arasındaki ilişkiler, Cebel-i Ananur yolu, Tiflis'e gelen Rus askerlerinin asıl amaçlarının İran halkı ve Azerbaycan hanlarını kendi yanlarına çekmek daha sonra da bu bölgeleri istila etmek olduğu, Rusya'nın Azerbaycan hanlıklarına hediyeler ile gönderdiği elçiler ve İran'la yaptıkları ticaret ve ittifak andlaşması, Azerbaycan hanları arasındaki anlaşmazlık ve kendisi tarafından bu hanlara birlik olmaları için yazılan mektuplar, Çıldır'a gelen Lezgilerin durumu, Çıldır bölgesinin bütün işlerinin kendisine verilmesi, bölgedeki bazı kalelerin tamiri, Tiflis ve Açıkbaş hanlıkları ile ilişkiler ve bu hanların Rusya ile birlikte Karadeniz sâhillerine saldırma ihtimaline karşı bölgenin her yönden takviye ve tahkîmi hususları ile Revan Hanı Hüseyin Ali'nin ölümünden sonra ortaya çıkan durum hakkında gönderdiği kâimelerinin hulâsası ile Karabağ Hanı İbrahim Halil Han ve Hoy Hanı Ahmed Han'ın Safevî hânedânına mensup olma iddiâsında bulunan Mirzâ Abbas hakkındaki mektupları hulâsası ve Sohum Muhâfızı Keleş Ahmed Bey'in Abazya, Çerkezistan ve Tiflis ile ilgili bazı heberler, Sohum kalesinin tamir, istihkâm ve takviyesi ile Sohum bölgesindeki halkın Osmanlı tarafına çekilmesi husûslarındaki mektubunun hulâsası.]

16 S . 1198 (10 Ocak 1784)

Hâlâ Çıldır Vâlisi Vezîr-i mükerrer izzetlü Süleyman Paşa hazretleri tarafından vârid olan tahrîrâtın hulâsasıdır.

Fî 16 S. sene [1]198

Bu esnâda Rusya tâ'ifesine mütâba'ât eden Tiflis Hanı İrakli Han ile Sülüman'ın ve Rusyalu'nun iştibâh kalmayacak vechile etvâr u harekâtları tashîh u tahkîk ve tahrîr olunmasını ve müşârün-ileyhin mukaddem vârid olan tahrîrâtında Moskovlu'dan Tiflis havâlisine gelmiş olmayup ve İrakli Han Moskovlu'ya temâyülden nâdim olup ol havâlîde bir gâ'ile olmadığı mastûr iken iş bu tahrîrâtıyla ba'dehû bunun hilâfi tarafından vârid olan havâdis beynini tevfiik mümkün olmadığını nâtik ve mevâdd-ı âtiyetü'l-beyânı müştemil ib'âs buyurulan kâ'ime-i sâmiyenin vusûlünden bahisle keyfiyyet-i hâl zîrde beyân olunduğun.

Mukaddemâ taraf-ı müşârün-ileyhden vârid olan tahrîrâtda Çerkes ve Mezdek derûnlarında olan Rusyalu'nun Ananur tarîkıyla Tiflis tarafına vürûd edecekleri ve Tiflis Hanı İrakli Han ve Açıkbaş Hanı Sülüman Han'ın Moskovlu'ya tâbi' oldukları ve ba'dehû Evvâl-i Şevvâl-i Şerîfde yine taraf-ı müşârün-ileyhden gelen tahrîrâtda Moskovlu'dan Tiflis havâlisine gelmiş olmayup ve İrakli Han dahi Moskovlu'ya temâyülden nâdim olup müdâfa'a kaydında olduğu münderic ü mastûr olup ancak mukaddem ve mu[']ahhar taraf-ı müşârün-ileyhden vârid olan tahrîrât mezâmini birbirine münâfi olmak hasebiyle fî-mâ-ba'd tahkîk u tashîh-i ahvâl ü âsâra ihtimâm eylemesi için taraf-ı çâkerîden gönderilen tahrîrâtın vusûlünü beyândır.

*

Açıkbaş Hanı Sülüman Han fi'l-asl Rusyalu'ya tâbi' olmak hasebiyle Tiflis Hanı İrakli Han'ın Rusyalu'ya meyl ü mütâba'ât eylemesi husûsunda ihtimâm ve ba'zı mevâ'id-i adîde ile mütâba'ât eylemek hâlâtını Rusyalu'ya tergîb eylediğine binâ'en Rusyalu dahi envâ'-ı mevâ'id-i kâzibe ile kendüsünü iğfâl edüp meyl ü mütâba'ât ve Tiflis'e gelecek tarîklarının ta'mîr ü tevsî'ine teşmîr-i bâzû-yı miknet birle yolların ta'mîr ü tekmîliyle Rusyalu peyderpey Tiflis'e âmed-şüd üzre olduklarını müşâhede ile Rusyalu'nun hareketlerinden ahâlî-i Tiflis mütelevvin olduklarında zâhiren hân-ı mersûma nedâmet geldiği ve Tiflis ahâlîsini sûretâ te'lîf zımnında Rusyalu'yu müdâfa'a kaydında olduğu vürûd eden câsûsların takrîrlerinden müşârün-ileyhin ma'lûmu olmakdan nâşî keyfiyyeti bundan akdem arz u takdîm etmekle mukaddem ve mu'ahhar irsâl eylediği tahrîrâtın tevfiikı mümkün olmadığı bu cihetden idüğün.

Bâlâda sûrh ile işâret olunduğu üzre müşârün-ileyhin mukaddem ve mu'ahhar gönderdiği tahrîrât beyninde derkâr olan münâfât ne hikmete mebnî idüğünü beyândan ibâretdir.

*

Kaldı ki hân-ı mersûmun fî'l-asl Rusyalu'ya meyl ü mütâba'atı yok idiye de tâbi' olup rabt-ı derûn etdikden sonra cümleden ziyâde izhâr-ı sadâkat ve hidmetlerine sarf-ı makderet üzre olduğu ve Açıkbaş Hanı Sülüman an-asl hâ'in-i dîn ü devlet ve ne vechile hîlekar idüğü ma'lûm olmağla hânân-ı mersûmânın birbirleriyle ittifâk u ittihâdları bir rütbede imiş ki birbirlerinden müfârekat ve mugâyeretleri hadd-i imkânda olmamağla fî-mâ-ba'd dekk ü desîselerinden bir vechile emniyyet câiz olmadığı muhât-ı ilm-i âlî idüğün.

Hânân-ı mersûmânın ittifâk u ittihâdları derkâr ve Moskovlu'ya mütâba'atları âşikâr olmağla birbirlerinden müfârekatları gayr-i mümkün olduğunu beyân ile fî-mâ-ba'd dekk ü desîselerinden emniyyet câiz olmadığını iş'âr eder. Cemî' zamânda muhâlifîn-i dîn olanlardan emniyyet câiz olmayup ancak Tiflis hanı ile Sülüman'ın beynlerinde münâferet olduğunu mukaddemâ müşârün-ileyh bi'd-defe'ât tahrîr etmiş olduğundan başka bu esnâda Tiflis hanı Moskovlu ile ittifâk eylediğinde, Sülüman Moskovlu'ya mütâba'at etmediği isticlâb olunan havâdis kâğıdlarında sarâhaten iş'âr olunmaktan nâşî, mersûm Sülüman'ın te'lîf ü istimâlesine dikkat birle Devlet-i Aliyye'ye temâyül ve Moskovlu'dan tenâfirünü mûcib olacak mukaddemât temhîdine ihtimâm eylemeleri mukaddemce Çıldır vâlisine ve Faş muhafızına ve Erzurum vâlisine vesâir civârda olanlara taraf-ı çâkerîden kâ'imeler ile tenbîh olunmuş olmağla henüz zikr olunan kâ'imelerimizin cevâbı vârid olmadığı.

*

Ümerâ'-i Çerâkiseden Ananur'a iki konak karîb Cim nâm mahalde sâkin Ahmed Bey nâm kimesne ile müşârün-ileyhin mu'ârefe-i sâbıkası olmak hasebiyle müşârün-ileyhe vârid olan âdemîsi Musa Yüzbaşı'nın takrîri ve mîr-i mûmâ-ileyhin şifâhen sipâriş eylediği havâdis-i sahîha ve Rusyalu'nun keyfiyyet-i ahbârı bundan akdem derc ü tastîr olunmuş olup bu esnâda mahall-i mezbûra ib'âs olunan müşârün-ileyhin mu'temed câsûsu vürûd edüp Rusyalu'nun İrakli Han'ın ma'iyetine şimdilik me'mûr etdikleri asâkir-i menhûselerinin mukaddimesi üç bin nefer Rusya askeri edevât-ı ceng ü peykâr ile tevsî' u tathîr eyledikleri Cebel-i Ananur'dan güzâr ve işbu mâh-ı

Teşrîn-i Sânînin üçüncü günü İrakli Han'ın iki nefer oğulları ve mu'teber tevâdları istikbâl ve belde-i Tiflis'e idhâl eylediklerin câsûs-ı mezkûr sahîhan haber verdiği.

Rusyalu'nun İrakli Han ma'iyetine şimdilik üç bin nefer asker gönderdiğini beyândır. Bu havâdis sâir mahalden dahi işidilmiş olup ancak Tiflis hanı kemâl-i hîlesinden nâşî ahâlî-i Tiflis'den bir mikdârını Moskovlu kıyâfetine idhâl ile tervîc-i mefâsid-i zamîrine ibtidâr üzre olduğunu dahi rivâyet etmeleriyle sıdk u kizbe muhtemeldir.

*

Câsûs-ı mezkûrun akîbinde derûn-ı Tiflis'e ib'âs olunan diğer câsûs tevârüd edüp asâkir-i menhûse rü'esâlarına müceddeden müzeyyen konaklar tertîb ü tanzîm ve tevkîr ile nüzûl etdürüp merâsim-i mihmân-nüvâzîyi icrâya iştigâl etdikleri cezm ü teyakkun olunduğun.

Rusyalu'nun İrakli Han ma'iyetine gönderdiği asâkire merâsim-i mihmân-nüvâzî icrâ olunduğunu beyândan ibâretidir. Havâdis-i mezkûre sâir mahalden dahi mesmû' olmuş olduğu.

*

Asâkir-i menhûsenin bu esnâda Tiflis'e vürüd etmekden maksûdları İran ve Dağistan ile görülecek mevâdd ü mesâlihimiz vardır dedikleri mücerred âdet-i habîseleri üzre hîle ve hud'a ile ehl-i İslâmı iğfâl olup eyyâm-ı şitâ mürûr edinceye dek ahâlî-i İran ve hânân-ı Azerbaycan'ı te'lîf ve kelîmât-ı dil-firîb ile kendülerine teba'iyet ettirmek kaydında olmalarıyla ve evvel bahara dek cümle malzemelerin tehyî'e ve tanzîm edüp, Ananur tarîkıyla Tiflis'e beş merhale Kurav nâm mahalde ikâmet üzre olan ceneral ma'iyetinde olan otuz beş bin asker ve top ve mühimmât-ı cebehâne ve levâzımât-ı sâ'ire ve hey'et-i mecmû'asıyla eyyâm-ı bahârda hareket ve bu cânibe teveccüh ü azîmet ve on iki bin askerleri dahi Açıkbaş Hanı Sülüman'ın ma'iyetine vürüd edecekleri mevsûku'l-kelim ve mu'temedün-aleyh câsûsların ihbârlarıyla zâhir ü müstebân olduğun.

Rusyalu'nun İrakli Han ma'iyetine gönderdiği asâkirden mâ'adâ evvel baharda dahi ol havâlîye Ananur tarîkıyla otuz beş bin asker irsâl ve Sülüman ma'iyetine dahi on iki bin asker ib'âs edeceğini beyândır. Moskovlu'nun leyl ü nehâr

fikri, Devlet-i Aliyye'yi her taraftan tahdîş edecek hâlât ikâ'ı olup ancak Ananur tarîkının henüz küşâdı mümkün olmadığını dahi rivâyet etmeleriyle her ne kadar sıdk u kizbe muhtemel ise dahi Çıldır vâlisi müşârîün-ileyh ol tarafların sıhhat-i ahvâlini isticlâb ile mugallatadan ârî ve ağızdan berî olarak her husûsu Devlet-i Aliyye'ye sıhhati üzre tahrîr eylemek lâzime-i sadâkati iken bir müddetden berü vârid olan tahrîrâtı mu'alleletün-bi'l-ağız olmak hâletleri münfelim ü mahsûs olmağla bu mâdde Trabzon Vâlisi Ali Paşa kullarından dahi isti'lâm olunacağı.

*

Kuba Hanı Feth Ali Han'ın mukaddemâ mektûbuyla inhâ eylediği Şehzâde Abbas Mirzâ'nın keyfiyeti dahi tashîh olunması iş'âr buyurulmuş olmağla mirzâ-yı mûmâ-ileyhin hakîkat-i hâlini istifsâr zımında Hoy Hanı Ahmed Han'a ve Karabağ Hanı İbrahim Han'a irsâl olunan âdemler ile hânân-ı merkûmânın vürûd eden birer kıt'a cevâb-nâmeleri arz u takdîm olunup Kuba Hanı Feth Ali Han'a meb'ûs âdem henüz zuhûr etmemekle vürûdunda hân-ı mûmâ-ileyhin mektûbu dahi irsâl ve tesyîr olunacağı.

Bundan akdem Kuba Hanı Feth Ali Han'ın taraf-ı müşârîün-ileyhe vârid olup müşârîün-ileyhin dahi Dersa'âdet'e ib'âs eylediği mektûbunda hutta-i Horasan'da Sülâle-i Tahmasb Şâh-ı Safeviyye'den Abbas Mirzâ nâmında bir şehzâde zuhûr eylediği mastûr olup ancak mirzâ-yı mûmâ-ileyhin hakîkat-i keyfiyeti ne vechiledir müşârîün-ileyh tahrîrâtında beyân etmediğinden başka, Bağdad vâlisi tarafından dahi buna dâir kat'â havâdis tahrîr olunmadığına binâ'en mirzâ-yı mûmâ-ileyhin fî-nefsi'l-emr bu vechile zuhûru vâkı' ise el-yevm sâhib-i ihtiyâr-ı İnan ünvânıyla Şiraz'da da'vâ-yı istiklâl eden Ali Murad Han dahi mirzâ-yı mûmâ-ileyhe mütâba'at veyâhud muhâlefet sûretlerini izhâr eylemek iktizâ etmekle, bu husûsun hakîkatı vechile tashîh olunması bundan akdem taraf-ı çâkerîden Çıldır vâlisi müşârîün-ileyhe ve Bağdad vâlisine tahrîr olunmuş idi. Çıldır vâlisi müşârîün-ileyh, mirzâ-yı mûmâ-ileyhin hakîkat-i hâlini istifsâr zımında Hoy Hanı Ahmed Han'a ve Karabağ Hanı İbrahim Han'a irsâl eylediği âdemleriyle hânân-ı merkûmân taraflarından vürûd eden mektûbların Der'aliyye'ye takdîm olunduğunu beyândan ibâret olmağla zikr olunan mektûblar zîrde hulâsa etdirilmekten nâşî, manzûr-ı âlî buyuruldukda tafsîl-i keyfiyyet ma'lûm olacağı ve Bağdad vâlisine yazılan kâ'ime-i çâkerânemin cevâbı olarak vürûd eden tahrîrâtında dahi Bağdad vâlisi mirzâ-yı merkûmun keyfiyyetini Kuba Hanı Feth Ali Han tarafından nakl tarîkiyle rivâyet edüp sıhhatini iltizâm

etmemekle zikr olunan Hoy ve Karabağ hanlarının mektûbları me'âlini mü'eyyid olduğu.

*

Rusya İmparatoriçesi Kate, İran'da şahlık iddi'asında olan şahsın istikrârına mu'âvenet etmekle, Devlet-i Aliyye ile Rusyalu'nun seferi vukû'unda İran şâhının dahi hareketini mûcib beynlerinde şurût tertîb olduğu ve bu şurûtda Gürcistan hâkimleri dâhil olduğu ve Rusyalu, Acem tarîkıyla ticâret ve ittifâka dâir musâlaha akd etdikleri mesmû' olmağla havâdis-i mezkûrenin tashîhi dahi emr ü tenbîh buyurulmuş olmağla müşârün-ileyhin mu'temed câsûslar ile etrâf ü eknâfdan isticlâb-ı havâdis husûsunda kat'â tekâsül ve kusûru olmadığından bahisle Azerbaycan havâlîsinden vürûd eden câsûsların takrîrleri Rusyalu tarafından Azerbaycan hanlarına hediye ile vürûd eden elçilerin havâdisini hânân-ı merkûme Şiraz'da Ali Murad Han'a tahrîr ve siz vekâlet-i şâhîde câ-nişînsiz bu husûsa sizin emr ü re'yiniz ne vechile olur deyü arz u tastîr etmiş oldukların, lâkin Rusyalu tarafından mahsûs Ali Murad Han'a elçi gitdiği ol havâlîde mesmû' olmadığı ve Azerbaycan hanlarına vürûd eden elçilerin keyfiyeti Hoy hanının müşârün-ileyhe vârid olan sâlifü'z-zikr mektûbundan dahi ma'lûm-ı âlî olacağın.

İran'da mesned-i şâhîde bulunan şahsa Moskovlu tarafından i'ânet ile İran ülkesine tasallut ihtimâlâtı bundan akdem mesmû' olduğundan keyfiyyet Bağdad ve Çıldır vâlilerine taraf-ı çâkerîden tahrîr olunmuş idi. Zikr olunan kâ'imemizin cevâbıdır. Bu mâddeye dâir Bağdad vâlisinden vârid olan tahrîrâtda dahi el-yevm İran'da da'vâ-yı istiklâl eden Ali Murad Han'dan âsâr-ı istikâmet mefkûd olup, bundan akdem bu husûsları iş'âr siyâkında tarafından hân-ı mûmâ-ileyhe mektûb gönderdikde Moskovlu'nun şimdiye dek İran'a tecâvüzü mesmû' olmamağla bundan böyle zuhûr eder ise müzâkere olunur deyü hân-ı mûmâ-ileyh tarafından cevâb vârid olduğunu Bağdad vâlisi tahrîr etmiş olduğun.

*

Emr ü iş'âr buyurulduğu vechile müşârün-ileyh her bâr Azerbaycan hanlarına nihânî mektûblar tahrîr ve gayret-i dîniyyeye tergîb ü teşvîkde olup lâkin memâlik-i İran'da müstakillen bir şâhları olmayup birbirlerinin beynlerinde dahi ittifâkları olmadıklarından dâimâ husûmet ve ihtilâlden hâlî olmadıkları hasebiyle kendülerine za'af târî olduğundan birbirleriyle muvâfakat ve düşman-ı âhara mukâvemet

iktidârları olmamağla Devlet-i Aliyye'nin ol havâflere kuvvet-i kâhiresini müşâhede etdiklerinde muvahhidînden olduklarına binâ'en hidemât-ı aliyyeye meyl edecekleri fehm olunduğun.

İran hanlarını Moskovlu istishâb dâ'iyesinde olduğunu müşâriün-ileyh mukaddemâ tahrîr eyledikde hânân-ı İrânîyye mü'min ve muvahhid olmaları hasebiyle zümre-i müşrikîne mütâba'at muktezâ-yı diyânet ü hamiyetlerine mugâyir olduğu cihetden o makûlelere nihânî mektûblar irsâliyle emr-i dînde metânet ve takviyetleri vesâyâsını iktizâ-yı hâle göre Moskovlu'ya ser-rişte verilmeyecek vechile iş'âr eylemesi husûsu müşâriün-ileyhe taraf-ı çâkerîden tenbîh ü te'kîd olunmuşidi. Müşâriün-ileyh dahi ol vechile hareket edüp lâkin hânân-ı Azerbaycan yekdiğeri ile müttefik olmayup birbirlerine husûmet ü adâvetleri derkâr olmakdan nâşî Devlet-i Aliyye'nin ol havâliye takviyetini müşâhede etdiklerinde hidemât-ı aliyyeye kıyâm göstereceklerini ifâde eder. Mukaddemâ Tiflis hanı, Çıldır vâlisi vesâtatıyla Devlet-i Aliyye'ye izhâr-ı rıkkıyyet-i sûriyye eyledikde hânân-ı Azerbaycan'ın ekserîsine Devlet-i Aliyye'den başka başka hedâyâ ile nevâziş-nâmeler tahrîr ve celb ü istimâlelerine sa'y-i belîğ olunmuş iken ba'zısı Devlet-i Aliyye'nin hediyyesini kabûl edüp ve ba'zısı sûret-i tereddüd izhâr etmişler idi. Ol vakit hânân-ı mûmâ-ileyhimin bu vechile istimâleleri mümkün olamamış iken el-hâletü hâzihî bu dâ'iyelerde olmak bir nesneyi müfîd olmayup mücerred müşâriün-ileyh bundan akdem iltimâs eylediği Ser'askerlik ünvanını ihrâz etmek garazına mebnî tertîb olunmuş mukaddemâ kabûlindedir.

Lezgi tâ'ifesinden müşâriün-ileyhe vârid olanlar red olunmayup hidemât-ı aliyyede sebât ve kıyâm eylemeleri esbâbını istihsâl müşâriün-ileyhe işâret buyurulmuş olup şimdilik tâ'ife-i merkûmeden bölük bölük nezd-i müşâriün-ileyhe vürûd edenlere atıyye ve ta'yînât i'tâsında kusûr olunmayup celb olundukları hâlde me'lûf oldukları bahşîş ve ta'yînât verilmediği sûrette zabtları kâbil olmayup Tiflis ve Açıkbâş taraflarına tasallut edecekleri emr-i zâhir olmağla tâ'ife-i merkûmenin ol tarafda kesret ile tevkîfleri inâyet-i aliyyeye muhtâc idüğün.

Tiflis hanının ve Rusyalu'nun keyfiyyetlerini Lezgi tâ'ifesi tahkîk ile bunlar ehl-i İslâmdan olup öteden berü Devlet-i Aliyye'nin hizmetinde bulunmaları hasebiyle kendüleri mazhar-ı inâyet olageldiklerine binâ'en bu def'a dahi lede'l-iktizâ i'ânet dâ'iyesiyle Çıldır vâlisi tarafına peyderpey gelmekte olmalarıyla müşâriün-ileyh dahi iktizâsına göre ta'yînât vesâir in'âmât ile taltîf ederek külliyetlü Lezgi tâ'ifesi

ma'yyetinde müctemi' olduğunu müşârün-ileyh bundan akdem tahrîr eyledikte tâ'ife-i mezkûrenin lede'l-iktizâ hidemâtında bulunmaları melhûz olmağla tevârüd edenleri red etmeyüp alâ-kadri'l-inkân tatyîb ü taltîflerine ve ez-dil ü cân hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de sebât ü karâr ile kıyâm eylemeleri esbâbını tanzîm ve istihsâl eylemesi husûsunu mübeyyin bundan akdem taraf-ı çâkerîden gönderilen tahrîrât muktezâsı üzre hareketde kusûr etmediğini beyândır.

*

Tâ'ife-i merkûme asâkir-i sâ'ireye nisbet ile kalîlü'l-me'ûne olduklarından başka cümleden ziyâde muhârebe-i a'dâda salâbet ü metânetleri mücerreb ve müşârün-ileyhe münâsebet-i sâbıkları olduğundan günbegün gelmek üzre olup ancak ta'yînât ve bahşîşleri husûsunda müşârün-ileyh mütehayyir ve muztarr olup bir kaç bin gurus Erzurum Gümrüğü emîni tarafından istidâne ile def'-i muzâyaka edüp adem-i vüs'atinden nâşî kesret ile celblerine cesâret edemediğin.

Çıldır eyâleti kesrîü'n-nemâ bir mansıb olup müddet-i vâfireden berü müşârün-ileyh mansıb-ı mezkûru tasarruf ile sâye-i Devlet-i Aliyye'de iktisâb-ı servet etmekden nâşî böyle vakitte izhâr-ı acz etmek mugâyir-i sadâkat olmağla, tâ'ife-i merkûmenin fi-mâ-ba'd dahi te'lîf-i kulûblarıyla emr-i taltîflerine i'tinâ eylemesi husûsu taraf-ı çâkerîden tenbîh ü te'kîd olunacağı.

*

Ber-muktezâ-yı vakt ü hâl ol havâlînin cümle umûru uhde-i müşârün-ileyhe ihâle buyurulması husûsu bundan akdem alâ-tarîkı'l-müşâvere kapu kethudâsına tahrîr olunmuş olmağla mes'ûl-i mezkûra müsâ'ade buyurulduğu sûrette havânîn-i Azerbaycan ile miyânesinde olan mu[']âlefet-i sâbıkası muktezâsınca te'yîd-i mebânî-i hulûs ile hidemât-i aliyyeye derûnî temâyül edeceklerinden mâ'adâ Lezgi tâ'ifesinin kesret üzre celb ve istihdâmına bâdî olacağı melhûz idüğün müşârün-ileyhin merâmı te'diye-i hidemât-ı aliyye olup mugallata-i beyhûde ile tahsîl-i nâm ve celb-i menfa'at olmadığı ma'lûm-ı Hudâ idüğün.

İşbu mâdde ser'askerlik istid'âsından ibâret olmağla bu husûsu bundan akdemce dahi müşârün-ileyh tahrîr eyledikte ol havâlînin kâffe-i umûru muhavvel-i uhde-i ihtimâmı olmakdan nâşî eyâlet-i Çıldır'da vâkı' elviye mutasarrıflarını

iktizâsına göre istihdâm ederek ol havâlînin muhâfazasına dikkat eylemesi bâbında müşârün-ileyhe ve elviye mutasarrıflarına hitâben bir kıt'a emr-i celîlü'ş-şân ısdâr ve irsâl olunmuş olduğu.

*

Emr ü iş'âr buyurulduğu üzere Ahışa ve Azgor ve Hartos ve Ahilkelek kal'alarının ta'mîrâtına me'mûr binâ emîni vürûd edüp kılâ'-ı mezkûrenin ta'mîrâtına iktizâ eden levâzımın tehyi'e ve tedârikine ihtimâm ü dikkat olunmakta idüğün.

İfâde-i hâl olup ancak kılâ'-ı merkûmenin ber-muktezâ-yı vakt ü hâl takviye ve istihkâmı lâzimededen olmağla emr-i ta'mîrlerine dikkat ve nezâret eylemesi husûsu etrâfiyla müşârün-ileyhe tenbîh ü te'kîd olunacağı.

*

Kezâlik tahrîr ü tenbîh buyurulduğu üzere Faş muhâfızı hazretleriyle dâimâ muhâbere ve mükâtebe birle iktizâ eden umûr ve husûsuna mu'âvenetde kusûr olunmadığından başka muhâfız-ı müşârün-ileyh dahi muhâfaza-i serhadde ihtimâm üzere olmağla ol havâlînin keyfiyyâtı muhâfız-ı müşârün-ileyhin tahrîrâtında ma'lûm-ı âlî olacağıın.

Bu dahi ifâde-i hâl olup fî-mâ-ba'd dahi Faş muhâfızı vesâir iktizâ edenler ile muhâbereden hâlî olmayarak ifâ-yı rûsûm-ı mükâtebe ve muhâbereye ve icrâ-yı şurût-ı teyakkuz ü tabassura ri'âyet eylemesi husûsu iş'âr olunacağı.

*

Tiflis Hanı İrakli Han ve Açıkbâş Hanı Sülüman ile kemâ-fi's-sâbık eğerçi rûsûm-ı musâlaha vü müsâlemeye ri'âyet olunmada olup lâkin hânân-ı mersûmânın derûnlarında kemâl-i hıyânet ü mel'anet muzmer olduğunda kat'â iştibâh kalmadığından başka kuvvet-i Rusya ile ol serhadleri istîlâ ve sâhil-i bahr-i Siyâh'a sû'-i kasdları ke'ş-şemsi fî-vasati'n-nehâr zâhir ü bedîdâr olup ol havâlîde olan serhaddât-ı şâhâne vücûhla perîşân ve asâkir ve zehâyir ve levâzımât-ı sâ'ireden hâlî olmağla takviyet ü istihkâmı eltâf-ı celîle-i evliyâ-yı ni'âmîye muhtâc ve şâyân olduğun.

Kâffe-i serhaddât-i şâhânenin istihsâl-i esbâb-ı takviyesine hasbe'l-imbân bezl-i maktûr ve sa'y-i mevfûr olunmağla bi-mennihi te'âlâ bundan böyle dahi avn ü inâyet-i Cenâb-ı Bârî ve yümn-i himmet-i şehriyârî ile kâffe-i umûr-ı takviye-i serhaddâtın istikmâlinde kusûr olunmayacağı.

*

Revan Hanı Hüseyin Ali Han'ın vefâtı haberi Kars tarafından müşârün-ileyhe tahrîr olup müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin onbeş yaşında Gulâm Ali nâmında eğerçi bir oğlu olup lâkin babasının cenâzesiyle kal'adan taşra çıkdıkda Revan ahâlîsinin ittifâk u ittihâdlarıyla içlerinde cümleden sâhib-i servet İsmi (?) Han demekle ma'rûf kimesneyi han nasb ve kal'ayı zabt etdirdiklerini dahi tastîr etmeleriyle kal'a-i mezbûre İrakli Han'ın matmah-ı nazarı olup sene-i mâziyede kal'a-i mezbûreyi teshîr u zabt etmek dâ'iyesiyle asâkir-i vâfire ve top ile üzerine varup muhâsara etmiş iken müteveffâ Hüseyin Ali Han müşârün-ileyhe ilticâ eylediğine binâ'en müşârün-ileyhin hân-ı mersûma tahrîr eylediği nush u pendî te'sîr edüp Tiflis'e avdet etmiş olup ancak bu hılâlde hân-ı mersûm Moskovlu'ya teba'ıyyet edüp bâlâda tahrîr olunduğu üzre şimdilik üç bin Rusya askerini edevât-ı ceng ü peykâr ile Tiflis'e duhûl etdirmekle hân-ı mersûm bu hengâmda ma'ıyyetinde olan asâkir-i menhûse ile kal'a-i mezbûru cebren veyâhud âhar bir hîle ve hud'a ile zabt u teshîr etmek ihtimâli olur ise Rusya kuvvetiyle ma'âzallâhi te'âlâ Azerbaycan'ı külliyyen teshîr edeceği melhûz olduğun.

Revan Hanı Hüseyin Ali Han fevt olduğunu beyân olup, ancak husûs-ı mezkûr beher-hâl Erzurum ve Van taraflarından dahi tahrîr olunmak iktizâ etmekle henüz âhar taraftan mesmû' olmadığı.

*

Zikr olunan melhûzâta binâ'en, müşârün-ileyh der-akab Bâyezid ve Muş mutasarrıfları İshak Paşa ve Maksûd Paşa'ya mektûblar tahrîr edüp Revan ve Hoy taraflarına hem-civâr ve mu'ârefeleri derkâr olmak hasebiyle ahâlîsi ve han olan kimesne gürûh-ı muvahhidînden olmaları takrîbiyle kendülerine takviyet ü istihkâm vermelerini ve kal'a-i mezbûrenin şimdilik hıfz u hırâsetine ihtimâm eylemelerini paşa-yı mûmâ-ileyhimâ taraflarına tavsiye ve tastîr etmekle fî-mâ-ba'd dahi ne vechile haber istimâ' olunur ise tafsîl üzre tahrîr olunacağıın.

Revan hanının vefâtı takrîbiyle Tiflis tarafından Revan'ın teshîri dâ'iyesine ibtidâr olunur ise def'i mülâhazasına binâ'en lede'l-iktizâ Revan Hanlığı'na sâ'id olan şahsa hem-civârlık takrîbiyle i'ânet eylemelerini Çıldır vâlisi müşârün-ileyh, Bâyezid ve Muş mutasarrıflarına tenbîh edüp ancak Bâyezid ve Muş mutasarrıfları Devlet-i Aliyye hademesinden olmalarıyla bu vechile İran hanlarının umûrlarına müdâhale etmeleri Devlet-i Aliyye ile ahâlî-i İran beyninde derkâr olan mu'âhede ve musâfâta mugâyir olacağına binâ'en mâdem ki Devlet-i Aliyye hudûduna hilâf-ı ahd ü şart bir taraftan tecâvüz vukû' bulmaya mûmâ-ileyhimâ taraflarından hudûd-ı Îrâniyye'ye itâle-i akdâm-ı tecâvüz olunmamak lâzîmeden olmağla, bu husûs iktizâsına göre etrâflıca te'kîd olunacağı.

*

Sohum Muhâfızı Keleş Ahmed Bey'in mahsûs âdemîsiyle tahrîrâtı zuhûr edüp Abaza ve Çerkes ve Gürcistan havâlîlerinde tekevün eden havâdisi ve Sohum kal'asının istihkâmı ve Abaza tâ'ifesinin te'lîfleri husûslarına Devlet-i Aliyye'den müsâ'ade buyurulmasını tahrîr etmekle mûmâ-ileyhin vürûd eden mektûbu arz u takdîm olunup mektûb-ı mezkûrda isimleri mastûr olan Mosis Bey ve Mehmed Bey nâm Çerâkise beylerine müşârün-ileyh mahsûs tahrîrât ile mu'temed câsûs irsâl etmekle karîben zuhûr eyledikde hâmil olduğu tahrîrât ve takrîri arz u takdîm olunacağıın, müşârün-ileyh Zilhiccenin yirmi dokuzuncu târîhiyle müverrah beş kît'a kâ'imesinde tahrîr eder.

Sohum Muhâfızı Keleş Ahmed Bey'in müşârün-ileyhe vürûd edüp müşârün-ileyhin dahi Der'aliyye'ye gönderdiği mektûbu zîrde hulâsa etdirilmekle manzûr ü ma'lûm-ı âlî buyurulacağı.

*

Karabağ Hanı İbrahim Halil Han'dan müşârün-ileyhe vârid olan mektûbun hulâsasıdır.

Müşârün-ileyhin hân-ı mûmâ-ileyhe irsâl eylediği mektûbunun vusûlünden bahisle sene-i sâbıkda bir şahs-ı şast-sâle seyâhat sebebiyle iddi'â-yı intisâb-ı neseb-i Safeviyye kılup, Urumiye'de zâhir olmuş olup ancak silsile-şinâsân-ı dîrîne tefahhuslarıyla sübût-ı neseb vâkî' olmadığından akvâli efsâne ve kendüsü dîvâne mahsûb olup Urumiye'den firâr ve Erdebil'e azîmet ihtiyâr edüp envâ'-ı belâya

mübtelâ ve mefkûdü'l-haber iken hâlâ kavî-i za'îf ile Kuba semtine güzâr edüp ahâlî-i İran'dan yanında kimesne olmayup mücerred kendü hâliyle mukayyed dolandığı mesmû' olunmakda idüğün vesâir ahvâl kâsıdların takrîrine havâle olunmağla mugâyeret-i manzûr tutulmayup dâimâ hidemât ve mühimmât izhâr buyurulmasın hân-ı mûmâ-ileyh zikr olunan mektûbunda tahrîr eder.

Sülâle-i Tahmasb Şâh-ı Safeviyye'ye intisâb dâ'iyesinde olan Mirzâ Abbas'ın da'vâ-yı mezkûresi hilye-i sıhhatden âtil olduğunu mübeyyin Karabağ Hanı İbrahim Han'dan müşârün-ileyhe gelen mektûbun hulâsasıdır.

*

Hoy Hanı Ahmed Han Tarafından müşârün-ileyhe vârid olan Fârisiyyü'l-ibâre mektûbun hulâsasıdır.

Moskovlu'nun ahvâlini mübeyyin Hoy Hanı Ahmed Han'dan müşârün-ileyhe tevârüd eden mektûbun hulâsasıdır.

Müşârün-ileyhin çukadarı vesâtatıyla hân-ı mûmâ-ileyhe irsâl eylediği mektûbunun vusûlünden ve hâsıl olan hubûr ü behcetden bahs ü beyân ile Rusya Yaranalı [generalı] tarafından ta'yîn olunan iki nefer elçinin birisi Tebriz ve Şirvan taraflarına me'mûr olmağla vürûd edüp savb-ı maksûda revâne olduğun ve diğer bir neferi evvelâ Karabağ'a vârid olup resm-i sefâreti edâdan sonra hân-ı mûmâ-ileyhe vürûd ve hediye ve nâmesin teblîğ edüp nâmesi Rusya hattıyla merkûm olduğundan ol tarafda kırâ'at eder kimesne bulunmamak hasebiyle elçi-i mezbûrun tercümânı tercüme ve takrîr etmekle mazmûnunda, Biz Rus kralı tarafından nizâm-ı umûr-ı memâlik-i hadd-i cenûb ve intizâm-ı bahr-i Siyâh ve sefâyin-i deryâ-yı Kulzüm'e me'mûr ve munsab yaranalı ile ser-efrâz olduğu beyânıyla Kâhıt ve Kartil Vâlisi İrakli Han, Rusya kralına mültecî ve mütevessil olup Rusya kralı dahi ilticâ ve tevessülünü kabûl ve silk-i hizmet-güzârânına münselik edüp himâyetini iltizâm etmekle İrakli Han'a ibrâz-ı dostluk eden Rusyalu'ya dostluk göstermiş ve hân-ı mesfûra husûmet eden Rusyalu'ya düşmanlık etmiş olduğu münderic ü mastûr idüğün ve hediyesi havânîni mezbûreye alâ-merâtibihim semmûr makûlesi vesâir hediye idüğün ve zikr olunan mevâddan başka diğer bir teklîf izhâr etmemekle kâbil-i red ve kabûl olur bir emr olmadığı ve illâ bir gayri husûs olsa ittihâd-ı mezheb muktezâsınca elbette müşârün-ileyhe izhâr olunacağı bedîhiyyâtdan idüğün.

*

Mirzâ-yı merkûmun keyfiyyetini mübeyyin Hoy Hanı Ahmed Han'ın mektûbu tetimmesidir.

Zuhûr-ı şehzâde husûsu dahi bu vechile imiş ki, bir şahs Kuba'ya vârid olup Sülâle-i Safeviyye'den olduğunu iddi'â edüp ve henüz Feth Ali Han'ın yanında olup bir tarafa hareket ve azîmet etmemekle havânîn-i İran-zemînin rağbet ü itâ'at veyâhud adem-i rağbet ü itâ'atleri ma'lûm olmadığı bundan sonra ne vechile hareketi vâkı' olur ise tahrîr ü iş'âr olunacağı ve Ali Murad Han kemâ-kân İsfahan'da olup Tahran'a azîmete me'mûr ettiği askeri tevkîf etmiş olduğu Hoy hanı mûmâ-ileyh zikr olunan mektûbunda tahrîr eder.

*

Sohum Muhâfızı Keleş Ahmed Bey'den müşâriün-ileyhe gelen kâğıdın hulâsasıdır.

Havâdis makûlesidir.

Sohum kal'ası, hudûd-ı İslâmiyyeden dört konak içerüde olup bir tarafı bahr-i Siyâh ve cevânib-i selâsesi kefereden Abaza ve Megril ve Gürcü vesâir harbî millet ile muhât ve kefer-i mezbûre Moskovlu ile müttelik ve dâima âdem gelüp gitmek ve haberleşmekden hâlî olmadıklarından gayri Gürcistan melikleri dahi Şahin Giray ile haberleşüp talebleriyle bir mikdâr Moskov askeri Tiflis cânibine nüzûl eylediğini Kabarta Çerkesi ümerâsından Mûsa Vist Bey, mahsûs âdemi ile haber verdiğiinden başka nehr-i Kuban başında olan Karaçay ve nehr-i mezkûrun sâhilinde olan Altikesik Abazası bey' u şîrâ için Sohum kal'asına geldiklerinde kezâlik Moskovlu'nun Tiflis'e nüzûllerini haber verdiklerin.

*

Bu dahi havâdisdir.

Diğer bir mikdâr Moskov askeri mâh-ı Zi'l-ka'denin yirminci günü nehr-i Kuban'ın beri sâhilinde olan Nogay halkından Nevruzoğulları'nın üzerlerine bağteten gelüp zabt ve sıbyânlarını dahi katl ve anda karâr eylediklerini mûmâ-ileyh Keleş Ahmed Bey'in Sâli Giray Sultan yanında olan âdemiyle sultân-ı mûmâ-ileyh ihbâr

eylediğin, Moskovlu'nun nehr-i Kuban'ın beri sâhiline mürûru Abaza'yı zabt ve serhaddât-ı İslâmiyyeye sût'-i kâd irâdesi olup ve Sohum kal'ası Kırım ile Gürcistan beyninde olmağla istihkâmı lâzimededen idüğün.

*

Sohum kal'ası serhaddât-ı sâ'ireye kıyâs olmayup ıyâl ü etfâl ü sıbyân kal'aya sığmayup Moskovlu zuhûr eder ise mukâvemet ve muhârebeye kuvvet olmadığı.

Sohum kal'asının ta'mîrâtı husûsu el-yevm der-dest olmağla bi-mennihi te'âlâ evvel baharda tekâmîl-i kusûr-ı ta'mîrâta iktizâ eden levâzımın rü'yeti defterdâr efendiye havâle olunacağı.

Bundan akdem kalyon-ı hümâyûn ile irsâl olunan mühimmât ve barut ve kurşun ve yirmi dört aded top kundağı vâsıl olup bâkî topların kundağı olmamağla bir de yandıklarından başka gönderilen mühimmât-ı cebehâne ve tophâne kal'aya kâfi olmadığı.

Kal'a-i merkûmenin istihsâl-i esbâb-ı istihkâmı lâzimededen olmağla kadr-i kifâye mühimmât irsâli defterdâr efendiye havâle olunacağı.

*

Hîn-i muzâyakada medâr olmak için bundan akdem yirmi bin kîl hinta ve hubûbât-ı sâ'ire niyâz olunup inâyet buyurulan bin kîl hinta lede'l-vusûl emir buyurulduğu üzre ashâbına tevzî' olundukda bir mâh kifâyet etmemekle niyâz olunduğu üzre yirmi bin kîl hinta inâyet buyurulmasın.

Serhaddât-ı şâhâneye irsâl olunan zehâyir vakt-i ihtiyâc için iddihâr olunmak hasebiyle telefden vikâyeti husûsunun nizâmına dikkat ile bir mikdâr zahîre tertîbi defterdâr efendiye havâle olunacağı.

*

Moskov keferesi etrâf-ı kal'ada olan akvâmı celb ü teshîr edüp Kütates [Kütayis] kal'asına olduğu misillü ehl ü ıyâlimiz ile bize dahi gadr olur deyü ahâlî-i serhadd havfe zâhib ve leyl ü nehâr emr-i muhâfazada sâbit olup Moskov keferesi berren ve bahren Sohum'un üzerine gelür deyü haber vermeleriyle ol havâlî keferesinin zabt u te'lîflerine mukaddemce inâyet buyurulur ise Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olacakları me'mûl ve illâ Moskovlu mukaddem zuhûr eder ise mütâba'at edecekleri bî-iştibâh olduğu.

Sohum kal'asının etrâfında sâkin akvâm kimler ise te'lîf ü istimâlelerine dikkat olunması Faş muhâfızına te'kîd olunacağı.

*

Kal'a-i mezkûrenin takviyet ü istihkâmlarına elzem olan zahîre ve asker ve mühimmât-ı cebehâne ve tophâne-i sâ'irenin tanzîmiyle düşman zuhûrundan mukaddem imdâd ü inâyet buyurulmasını müşârün-ileyh Devlet-i Aliyye'ye tahrîr eylemesi cümle serhadd-nişînânın niyâzı idüğün mûmâ-ileyh Keleş Ahmed Bey zikr olunan mektûbunda tahrîr eder.

Kal'a-i merkûmeye zehâyir ve mühimmât irsâli defterdâr efendiye havâle ile tanzîm olunacağına binâ'en kal'a-i merkûmenin muhâfazası için tahrîri fermân olunan yamakânın isti'câli husûsu dahi yeniçeri ağasına te'kîd olunacağı ma'lûm-ı âlî buyuruldukda fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

BOA. Hatt-ı Hümayûn, nr. 324-J

- 32 -

*AZERBAJCAN HANLARI VE LEZGİLERİN OSMANLI DEVLETİ
TARAFINA ÇEKİLMESİ*

[Erzurum Valisi Battal Paşa ve Çıldır Valisi Süleyman Paşa tarafından Moskovlu ve Tiflis Hanı İrakli Han'ın faaliyetleri ile ilgili olarak gönderilen tahrîratların padişaha arzı ile İrakli Han'ın barışa taraftar görünmesine itibar etmeyip, Lezgi askeri ve Azerbaycan hanlarını

Osmanlı Devleti tarafına çekmek için gayret sarfetmek gerektiğine dâir hatt-ı hümayûn.]

1198 (1783-1784)

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyyü'n-ni'metim efendim pâdişâhım,

Erzurum Vâlisi Battal Paşa kulları tarafından bu def'a bir takım tahrîrât vârid olup derûnunda mûnderic olan mevâddın ba'zısı evâmir-i şerîfe ve mekâtib-i çâkerî ile kendüye muhavvel ve su'âl olan mevâdda dâir ve ba'zısı dahi kendü inhâ ve iltimâsına mütedâ'ir olmağla cümlesi mâdde-be-mâdde hulâsa etdirilüp iktizâları sürh ile bâlâlarına işâret ve ma'rûz-ı pâye-i serîr-i âsmân-mertebetleri kılındı. Manzûr u ma'lûm-ı hümayûnları buyuruldukda emr ü fermân şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Çıldır Vâlisi Vezîr Süleyman Paşa kullarından dahi şimdi bir takım tahrîrât zuhûr edüp mukaddemâ Tiflis ülkesine külliyyetlü Moskov askeri ve top ve mühimmâtı geldiği bu taraflarda mesmû' olduğuna binâ'en isti'lâm zımnında taraf-ı çâkerânemden gönderilen tahrîrâta cevâb olarak şimdiye dek bir nefer Moskovlu gelmediğini ve Tiflis Hâkimi İrakli Han sulha tâlib olup re's-i hudûda mükâleme için oğlunu göndermek üzere olduğu[nu] tahrîr eder. Tahrîrât-ı mezkûre hulâsa etdirilüp manzûr-ı mülûkâneleri buyurulmak için ma'rûz-ı atebe-i ulyâları kılınmağla emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Benim vezîrim,

Battal Paşa tarafından ve Süleyman Paşa tarafından bu def'a vârid olan tahrîrât ve hulâsaları ma'lûm-ı hümayûnumdur. Tiflis hanı dedikleri melâ'in cevâbına kat'an i'tibâr câiz değildir. Lâkin zâhiren musâlaha söyleşmek mahzûru olmadıkda mükâleme olunsun.

Lezgi askeri ve Azerbaycan hanlarını taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye cezbü'l-kulûb[a] sa'y gerekdir. Paşa-yı mûmâ-ileyhlerin taraflarına her mâddenin iktizâsınca cevâbları verilmek re'yinize müfevvazdır.

Kenâr-ı hulâsaya verilecek cevâblarımız ne ise şerh verile.

[1198]

BOA. *Cevdet Hâriciye*, nr. 2578

- 33 -

GÜRCÜ VE RUSLARIN BİRLİKTE NAHÇIVAN'A YAPTIĞI
SALDIRILARIN PÜSKÜRTÜLDÜĞÜ

[*Şuşa, Gence ve Karabağ Hanı İbrahim Halil Han'ın; İrakli Han tarafından Nahçıvan üzerine gönderilen Gürcü, Rus ve İrvanlılardan oluşan bir orduyu yendikleri, Şemseddinliler ile Kazak Müslümanlarını Gürcistan'dan çıkardıkları, diğer Müslümanların da çıkmalarının beklendiği, Avar Hâkimi Ammi Han'ın bir ordu teşkil ederek Gürcistan üzerine hareket ettiği, Azerbaycan ve Dağıstan hanlarının birlik oldukları, muhalif olan Tebriz Hanı Hudâdâd Han'ın hapsedildiği, Kuba Hanı Feth Ali Han'ın Ruslarla işbirliği içinde olduğu, İrvan ahâlisine ne ceza verilmesi gerektiği hususları ile ilgili olarak gönderdiği mektup ve şukkanın suretleri ile bütün bu konular hakkında Çıldır Valisi Süleyman Paşa'nın gönderdiği mektupların hulâsası.*]

3 R. 1201 (23 Ocak 1787)

Şuşa ve Gence ve Karabağ Hanı olan İbrahim Halil Han kulları tarafından mu'temed ve mü'temeni Mirzâ Muhammed Efendi risâletiyle işbu mâh-ı Zi'l-hicce-i Şerîfenin on üçüncü gününde cânib-i bendegîye vürûd eden bir kıt'a mektûblarının ba'de'l-elkâb aynı sûretidir.

Hazret-i Âlimü's-sırr ve'l-hafiyât'a zâhir ü rûşendir ki, eğerçi nev-ber-i fevâkih dîdâr-ı şerîflerinden tahazzüz ü telezzüz mukayyed ü rû-merzûk olmamış ve lâkin zât-ı bâ-berekât-ı pür-güzîde sıfâtları midhat ve menkabet birle reh-güzâr-ı sâmi'adan sarây-ı fu'âd-ı muhabbet-bünyâda dâhil oldukça merdüm-i bâsıra intizâr-ı idrâk-i şeref-vasl-ı rusül ü resâ'illeriyle şâh-râh-ı muvâlât üzre evkât ü sâ'at geçürür iken pâdişâh-ı âlem-penâhın *halledallâhü mülkehû* hâtır-ı deryâ-mukâtırlarından cûy-bâr-ı füyûzât cereyân edüp şâmil-i şâh-sâr-ı ümîd ü recâ olup fermân-ı vâcibü'l-iz'ân matla'-ı ma'deletden ke's-şemsi's-şârik tâli' ve bârik bulup Kapucıbaşı sa'âdetlü

fetânetlü Mehmed Sâlih Bey sahâbetiyle muhlis-i bî-riyâlarına ve havânîn-i Azerbaycan'a ve Dağistan'a bu sene-i mübârekeke nûr-vusûl-i efşân edüp mazmûn-ı merhamet-makrûnu bu nev' ile dir ki, muhlis-i bî-riyâ ve havânîn-i Azerbaycan ve Dağistan bi'l-külliyeye pâdişâh-ı âlem-penâhın dâ'ire-i itâ'atinde câ-gir ve memâlik-i Rûm cümlesinden mahsûb ü ma'dûd ü mensûb ve serhadd ü sügûr paşalarıyla müttehid ü müttetik olup mâbeynlerinde tarîk-ı rusûl ü resâ'il kat' olmayup birbirinin ahvâl ü akvâline muhbir ve muttali' ve her gâh kefere-i fecere a'nî Gürciyye ve Urusiyye İrakli Han hükmü ile hurûc edüp ahâlî-i İslâm'dan bir semtine ve bir cihetine şerri ve zarrı erişse difâ'ında ve cihâdında birbirine mu'în ü müsta'în olmağı vâcib bileler. Binâ'en-alâ-hâzâ muhlis-i lâ-reybleri ve havânîn-i Azerbaycan ve Dağistan *atî'u'llâhe ve atî'u'r-resûle ve üli'l-emri minküm* mücebince işbu emre mutî' u münkâd ve sâlik-i mesâlik-i gazavât [ve] tarîk-ı difâ' ve'l-cihâd olmuşlar. Elhamdülillâh ve'l-minne ve ma'lûm-ı şerifleri ola ki, İrakli Hân-ı mesfûr küffâr-ı Gürciyyeden ve Urusiyyeden bir cem'-i kesîr cünûd-ı merdûd İrvan semtine irsâl edüp ve çün ahâlî-i İrvan küffâr-ı Gürciyye[ye] tâbi'dir, anınl[a] müttetik olup ve mütâba'at edüp hulâsatü'l-keâm sekiz bin nefer Gürciyyeden ve Urusiyyeden ve İrvandan icmâ' edüp Nahçıvan beldesi üzre hurûc edüp katl ü gâret-i İslâma kasd etdikde muhlis-i bî-riyâları difâ' için koşun ta'yîn edüp ve ceng ü cidâl-i sa'b ve mukâbele-i şedîd vâkı' olup ve Hudâvend-i lâ-yezâl asker-i İslâma nusret verüp küffârın koşun-ı mel'ûnu mağlûb ü münhezim ve hâlâ keferenin bünyâdı harâb ü münhedim olmuş bu kazıyye bu sene-i mübârekenin evâ'il-i tâb-istânında vâkı' oldu ve bunun akabinde Ahmed Ağa-yı Kazak bin koşun gönderdim ülke-yi Kazak'ı ve Şemseddinlü'yü kendü mekânından kaldırup bizim indimize geldi ve inşâ'allâhü te'âlâ bakıyye-i ahâlî-i İslâm dahi diyâr-ı Gürcistan'da tevakkuf etmekleri mümkün değildir, ke-misl-i Kazak firâr u firâk etmeklerine ümîd-i sâdik ve ricâ-yı vâsık var ve bu miyânelerde havânîn-i Azerbaycan ve Dağistan muhlis-i bî-riyâ ile müttehid ü müttetikdirler ve muhâlefet eden Tebriz Hanı Hudâdâd Han idi anın dahi üzerine asker-i muzaffer cem' edüp Hudâdâd Han giriftâr ü mahbûs ve belde-i Tebriz musahhar ve müteferrikun-fîh oldu ve âlî-câh refî'-cây-gâh ikbâl ü zafer-hemrâh karındaşım Ammi Han dahi asâkir-i vâfire cem' edüp Dağistan'ın cemî' serkerdeleri ile azm-i cihâd-ı fî-sebîlillâh edüp Gürcistan üzerine hurûc etmiş. İnşâ'allâhü te'âlâ şehir-i Zi'l-kadenin on yedisinde Gürcistan'a vâsıl ve vârid ve dâhil olur. Bu kazıyyât-ı marziyyâtı cenâb-ı müstetâblarına iblâğ için mu'temedimiz izzetlü diyânetlü âlî-hazret Mirzâ Muhammed Efendi bu mektûb-ı uhuvvet-üslûba hâmil edüp, hizmet-i kesîrül-behcetleri savbına mersûl etdik. Ricâmız budur ki, ahâlî-i tebe'a-i Gürciyye-i İrvan

küffâra tâbi' olmak cürmü ile vâcibü't-tenbîh ve't-te'dîbdirler. Anların hakkında ne binâ müterettib etseler ki tâbi' ve metbû' bi-iznillâhi te'âlâ fermân-ı vâcibü'l-iz'âna muvâfık cezâ-yı a'mâllerin bulalar gerekdir ki, ihbâr ve izhâr edeler ki, muhlis-i lâ-reybleri ve muhibb-i bî-riyâları dahi o karârdan amel ede. Vesâir ahbâr ve âsâr ol nev' iledir ki âlî-hazret Mirzâ Muhammed Efendi inde'l-vürûd şerh u beyân eder ve hemîşe muhlis-i bî-riyâi kendüsünden cüdâ eylemeyüp vâki' olan hâlâtı ve lâyük olan hidemâtı i'lân ü i'lâm ve ihbâr ü iş'âr edeler ki, bi-avnillâhi te'âlâ takdîminde te'hîr u taksîr olmaz. Bâkî, eyyâm-ı izzet ü sa'âdet-i devlet müstedâm bâd.

İbrahim Halil

Han ve Hâkim-i Şuşa ve
Gence ve Karabağ

*

Hân-ı mûmâ-ileyhin mektûb-ı mezkûru derûnunda memhûren melfûf olmak üzre vürûd eden bir küt'a şukkasının ba'de'l-elkâb aynı sûretidir.

Şöyle zâhir ü bâhir ola ki, şenbih günü Zi'l-ka'de şehrinin on yedinci günü âlî-hazret Mirzâ Muhammed Efendi'yi revende kıldığımız hâletde bizim mu'temedlerimizden bir şahıs Feth Ali Han yanına gitmiş idi. Vârid oldu şöyle takrîr etdi ki, Feth Ali Han Mirzâ Sâdık adlu bir âdemini tedârik ile kefer-i fecere-i Urusiyye pâdişâhının yanına arzalar yazup iletirdi ki, ben İrakli Han ile müttehid u müttefik olup Urusiyye pâdişâhına hâdim ve tâbi' oldum ki mâ-dâme'l-hayât hizmetinde ve itâ'atında cân-feşân olam gerekdir ki otuz bin asker irsâl etsün, ben Derbend kal'asını ol askere teslîm edeyim, içinde müstahfız koyup şol askeri kaldırıp İrakli Han ile İran üzerine hurûc edüp musahhar kılalım, eğer İran musahhar olsa Rum fethi bi-tarîk-ı eshel ü eyser vücûda gelür ve dahi çok asker Ammi Han üzerine ta'yîn etsün ki hurûcuna anın mâni' olsun ve anı koymasun hareket ede. Çün bu ahbârının sıhhatine ve vukû'una itmînân-ı hâtırımız olduğuyçün biz dahi cenâb-ı müstetâbınıza tahrîr edüp i'lâm eyledik cenâbınız muhtârdır ve dahi demiş ki İrakli Han'a her nev' hil'at gönderse bana da öyle hil'at göndersün ben şöyle bilirim ki pâdişâh-ı âlem-penâh dergâhına bu ahbâr arz olursa salâhdır. Mâ'adâsın cenâbınız yeğrek bilür. Bâkî eyyâm-ı izz ü sa'âdet ve devlet müstedâm bâd.

*

Hâlâ Çıldır Vâlisi Vezîr-i rûşen-zamîr sa'âdetlü Süleyman Paşa hazretleriyle emr ü fermân buyurulduğu vech üzre merâsim-i ahbâr ve istihbâra ri'âyeten mukaddemce taraf-ı kullarından istihbâr refâtıyla mahsûs tatarımız kullarıyla irsâl eylediğimiz hulûs-nâmemize cevâb olmak üzre taraf-ı kullarına irsâl eylediği mektûblarının hulâsa-i mefhûmudur.

Tiflis Hanı İrakli Han ile Karabağ Hanı İbrahim Han miyânelerinde husûmet ve adâvet derkâr olduğuna mebnî İrakli Han'ın Kazak ta'bîr olunan ülkesinin ehl-i İslâm A'câm re'âyâsını sırren te'lîf ve celb edüp re'âyâ-yı merkûme İbrahim Han tarafına firâr ve hâneleriyle hicret etmeleriyle, hân-ı mersûm akîblerinden oğlunu bir mikdâr asker ile ta'yîn ve giden re'âyânın bakıyyelerin ta'vîk edüp, ekserîsi İbrahim Han tarafına vâsil olmağla Dağistan hanlarından Avar Hâkimi Ammi Han İbrahim Han'ın dost ve akrabâsı olup ittifâk u ittihâdları olduğundan, mûmâ-ileyh Ammi Han tâ'ife-i Lezgiyândan asâkir-i vâfire cem' u ihtîşâd ve bi'l-ittifâk Tiflis Hanı üzerine gelecek haberi beyne'n-nâs mütedâvil olduğunu ve li-ecli't-tashîh ol havâlîye ta'yîn eylediği âdemleri zuhûrunda sıhhatini taraf-ı bendegîye tahrîr edeceğini ve sâlifü'z-zikr Karabağ Hanı İbrahim Han kendi tevâbi'i hanlarından Şahsûn Hanı Sâdık Han'ı bir mikdâr asker ile Tebriz üzerine ta'yîn ve zabt u teshîr edüp asker-i mezbûr Revan üzerine gelecek vâhimesi Revan hanı ve ahâlîsi pîç ü tâb-endîşede olduklarını beyân eder.

*

Ba'de-hâzâ Çıldır vâlisi vezîr-i müşâriün-ileyh tarafından işbu mâh-ı Zi'l-hiccetü's-şerîfenin on birinci gününde kendü ve tatar ağası vesâtatıyla cânib-i bendegîye vürûd eden mektûbları derûnunda mevzû' ba'de'l-ekâb bir kut'a memhûr şukkalarının aynı sûretidir.

Esnâ-yı tahrîr-i hulûs-nâmede Azerbaycan tarafından bir mu'temed câsûsumuz zuhûr edüp takrîri, Tiflis Hanı İrakli Han askeriyle Karabağ Hanı İbrahim Han üzerine varmak dâ'iyesiyle Gence hudûdunda Tâ'ûs nâm mahalle varup darb-ı hıyâm ikâmet ve Kuba ve Derbend Hâkimi Feth Ali Han belde-i Şamahı'da câ-nişîn olmak takrîbiyle İbrahim Han üzerine bi'l-ittifâk varmak üzre beynlerinde mukâveleleri olduğuna mebnî Feth Ali Han'ı askeriyle me'mûl etmekle mahall-i mezkûrda tevakkuf üzre olup, İbrahim Han dahi Feth Ali Han ile musâfât olmağa tâlib ve miyânelerinde süferâ âmed-şüd etmekte ve Gence Hanı Cevâd Han dahi bir kaç bin asker ile İrakli

Han'a mukâbil dört sâ'at Şemkür nâm mahalde ikâmet edüp, Dağıstan hanlarından Avar Hâkimi Ammi Han asâkir-i vâfire ile İbrahim Han'ın mu'âvenetine geleceği haberi eğerçi beyne'n-nâs şâyi' ve şöret-yâb, lâkin henüz cây-gâhından hareket ve azîmeti mesmû' olmayup Feth Ali Han dahi ne tarafa meyl edeceği meczûm olmamağla encâm-ı kârları ne vechile netîce-pezîr olacağı tashîh ve tahkîk olunmadığından keyfiyyet-i mezkûr Der'aliyye'ye arz olunmayup savb-ı vâlâ-şânlarına iş'âr olundu. Bundan sonra sıhhat ve hakîkati mütebeyyin oldukda, hâk-i pâ-yı hazret-i evliyâ-yı ni'amîye ve savb-ı müşîrîlerine arz u tahrîr olunur.

Fî 3 R. [1]201

BOA. Hatt-ı Hümâyûn, nr. 739

- 34 -

*DAĞIŞTAN VE AZERBAJCAN HANLIKLARININ GÜRCÜ VE RUSLAR
İLE KENDİ ARALARINDAKİ İLİŞKİLERİ*

[Karabağ Hanı İbrahim Halil Han ile Azerbaycan ve Dağıstan hanlarının padişaha olan bağlılıkları, İrakli'nin Nahçıvan üzerine gönderdiği ordunun yenilgisi, Gürcistan'daki Müslümanların göçleri, Azerbaycan ve Dağıstan hanlarının birliktelikleri, Avar Hâkimi Ammi Han'ın Gürcistan üzerine tertib ettiği ordu, Kuba Hanı Feth Ali Han'ın Ruslarla yaptığı işbirliği ve İrvan ahâlisine ceza tertib edilmesi konularında Erzurum ve Çıldır valileri ile Kars muhafızı ve Bâyezid mutasarrıfına gönderdiği mektuplar ve bunları getiren adamlarının takrirlerinin hulâsası ile adı geçen vâli, muhâfız ve mutasarrıfların bu konulara ve hanların kendi aralarındaki ilişkiler ile Rus ve Gürcülerle olan ilişkilerine dâir gönderdikleri tahrîratlarının hulâsaları ve Revan Hanı Muhammed Han'ın, kendisi ile Karabağ Hanı arasındaki ilişkilere dâir mektubunun hulâsası.]

9 M. 1202 (22 Ekim 1787)

Şuşa ve Gence ve Karabağ Hanı İbrahim Halil Han'dan bu esnâda Mirzâ Muhammed Efendi ve Ahmed Ağa nâm âdemleri ile Erzurum ve Çıldır vâlilerine ve Kars muhâfızına ve Bâyezid mutasarrıfına tevârüd edüp müşâr ü mûmâ-ileyhim taraflarından dahi Dersa'âdet'e takdîm olunan hân-ı mûmâ-ileyhin arızalarının ve ana dâir müşâr ü mûmâ-ileyhimin tahrîrâtlarının hulâsasıdır.

Fî 9 M. sene 1202

Müşâr ü mûmâ-ileyhim isticlâb-ı havâdis ü ahbâra ve Azerbaycan ve Dağistan'ın tahkîk-i ahvâllerine i'tinâ ve dikkat üzre olduklarından bahisle bu def'a mûmâ-ileyh İbrahim Halil Han'ın vârid olan arızaları manzûr-ı âlî olmak için Dersa'âdet'e arz u takdîm olunduğın müşâr ü mûmâ-ileyhim vârid olan tahrîrâtlarında tahrîr ederler.

*

Şuşa ve Gence ve Karabağ Hanı mûmâ-ileyh İbrahim Halil Han tarafından Ser'asker-i müşârün-ileyhe vârid olan tahrîrâtın sûreti hulâsasıdır.

Kapucıbaşı Mehmed Sâlih Bey sahâbetiyle gerek hân-ı mûmâ-ileyhe ve gerek havânîn-i Azerbaycan ve Dağistan'a, bu sene-i mübâreke de gönderilen fermân-ı vâcibü'l-iz'ânda gerek mûmâ-ileyh ve gerek havânîn-i Azerbaycan ve Dağistana bi'l-külliyeye pâdişâh-ı âlem-penâhın dâ'ire-i itâ'atında câ-gir ve memâlik-i Rûm cümlesinden mahsûb ü ma'dûd ü mensûb ve serhadd ü sügûr paşalarıyla müttehid ü müttefik olup mâbeynlerinde tarîk-ı rusûl ü resâ'il kat' olmayup birbirinin ahvâl ü akvâline muhbir ve muttâlî' ve hergâh keferi-i fecere ya'ni Gürciyye ve Rusya İrakli Han hükmü ile hurûc edüp, ahâlî-i İslâm'dan bir semtine ve bir cihetine şerri ve zararı erişse difâ'ında ve cihâdında birbirine mu'în ü müsta'în olmak vâcibeden idüğü tasrîh u beyân olunmağla binâ'en-âlâ-hâzâ gerek hân-ı mûmâ-ileyh ve gerek havânîn-i sâ'ire-i mûmâ-ileyhim *atî'ul'lâhe ve atî'u'r-resûle ve üli'l-emri minküm* nass-ı şerîfi üzre işbu emre mutî' u münkâd ve sâlik-i mesâlik-i gazâ vü cihâd olmuşlar olduğın.

Mesfûr İrakli Han küffâr-ı Gürciyyeden ve Rusyadan bir cem'-i kesîr cünûd-ı merdûd İrvan semtine irsâl edüp, ahâlî-i İrvan küffâr-ı Gürcüye tâbi' olmak hasebiyle ana mütâba'at edüp hulâsa-i kelâm sekiz bin nefer Gürcüye ve Rusya ve İrvan'dan ictimâ' birle Nahçıvan beldesi üzerine hurûc edüp katl ü gâret-i İslâma kâsd etdikde hân-ı mûmâ-ileyh, def'leri için koşun ta'yîn edüp ve ceng ü cidâl-i sa'b ve mukâbele-i şedîde vâkı' olup bi-hamdihî te'âlâ asâkir-i İslâm mansûr ve küffârın

koşun-ı mel'ûnu mağlûb ü münhezim ve kefere bünyâdı harâb ü münhedim olup, bu kazıyye bu sene evâ'il-i tâb-istânında vâkı' olmuş olduğun.

İşbu vak'anın akabince hân-ı mûmâ-ileyh Ahmed Ağa'yı gönderüp, ülke-yi Kazak ve Şemseddinlü'yü kendü mekânından kaldırup hân-ı mûmâ-ileyh indine gelmiş olduğu ve inşâ'allâhü te'âlâ bakıyye-i ehl-i İslâm dahi diyâr-ı Gürcistan'da tevakkuf etmeleri mümkün olmayup Kazak misillü firâr etmeleri me'mûl olduğun.

Havânîn-i Azerbaycan ve Dağistan, hân-ı mûmâ-ileyh ile müttehid ü müttefik olup hân-ı mûmâ-ileyhe muhâlefet eden Tebriz Hanı Hüdâdâd Han olmakdan nâşî anın dahi üzerine asker-i muzaffer cem' olunup, Hüdâdâd Han giriftâr ü mahbûs ve belde-i Tebriz müsahhar olmuş olduğun.

Hânân-ı Dağistan'dan Ammi Han dahi asâkir-i vâfire cem' edüp, Dağistan'ın cemî' serkerdeleriyle azm-i cihâd edüp Gürcistan üzerine hurûc etmiş olmağla, inşâ'allâhü te'âlâ şehr-i Zi'l-ka'denin on yedisinde Gürcistan'a vâsıl ve dâhil olmuş olduğun.

Bu kazıyyât-ı marziyyâtı müşâr ü mûmâ-ileyhime iblâğ için mu'temedi mûmâ-ileyhimâ Muhammed Efendi ve Ahmed Ağa'yı göndermiş olduğu beyânıyla ahâlî-i tebe'a-i Gürciyye-i İrvan küffâra tâbi' olmak cürmüyle vâcibü't-te'dîb olup, onların hakkında ne iktizâ eder ise tâbi' ve metbû' bi-iznillâhi te'âlâ fermân-ı vâcibü'l-iz'ân'a muvâfık cezâ-yı a'mâllerin bulmak ve hân-ı mûmâ-ileyh dahi karâr üzre amel etmek için müşâr ü mûmâ-ileyhimin ihbâr ve izhâr eylemeleri niyâzı olduğun.

Ahbâr ü âsâr-ı sâ'ire, olduğu üzre mûmâ-ileyhimâ Mirzâ Muhammed Efendi ve Ahmed Ağa'nın takrîrlerinden ma'lûm olacağı beyânıyla müşâr ü mûmâ-ileyhim hân-ı mûmâ-ileyhi kendüsünden cüdâ eylemeyüp vâkı' olan hâlât ve lâyıık olan hidemât i'lân ü i'lâm ve iş'âr olundukda bi-avnilâhi te'âlâ te'diyesinde te'hîr ü taksîr etmiyeceğın.

Hân-ı mûmâ-ileyh şehr-i Zi'l-ka'denin onyedinci günü mûmâ-ileyhimâ Mirzâ Muhammed Efendi ve Ahmed Ağa'yı revende etdiği hâletde hân-ı mûmâ-ileyhin mu'temedlerinden Feth Ali Han yanına giden bir şahıs avdet etmiş olmağla istintâk olundukda Feth Ali Han, ben İrakli Han ile müttehid ü mütteffik olup Rusya kralına hâdim ve tâbi' oldum ki, mādâme'l-hayât hizmetinde ve itâ'atında cân-feşân olam, gerekdir ki otuz bin asker irsâl etsün, ben Derbend kal'asını ol askere teslîm edeyim,

içinde müstahfız koyup şu askeri kaldırıp İrakli Han ile İran üzerine hurûc edüp musahhar kılam. Eğer İran musahhar olsa Rûm fethi bi-tarîk-ı eshel vücûda gelür ve dahi çok asker Ammi Han üzerine ta'yîn etsün ki, anın hurûcuna mâni' olsun ve anı hareket etmeye koymasun, ve dahi İrakli Han'a her nevi' hil'at gönderür ise bana da öyle hil'at göndersün deyü Mirza Sâdık ulu bir âdemini Rusya kralına arıza ile irsâl etmiş olduğunu şahs-ı merkûm takrîr etmiş olduğunu.

İşbu ahbârın sıhhatine ve vukû'una hân-ı mûmâ-ileyhin itmînân-ı hâtırı olduğuyçün müşâr ü mûmâ-ileyhime tahrîr etmiş olup, işbu ahbâr pâdişâh-ı âlem-penâh dergâhına arz olunması münâsib idüğün, hân-ı mûmâ-ileyh Erzurum ve Çıldır vâlilerine ve Kars muhâfızına ve Bâyezid mutasarrıfına gönderdiği arıza ve şukkalarında tahrîr eder.

*

Hân-ı mûmâ-ileyhin tahrîrât ile müşâr ü mûmâ-ileyhime gönderdiği mûmâ-ileyhimâ Muhammed Efendi ve Ahmed Ağa'nın takrîrleridir.

Han selâm ve duâlar etdi. Tiflis Hanı İrakli Han'ın habâset ü hıyâneti ve dâimâ Rusyalu'yı tahrîk ve iğrâ ile sa'y-i bi'l-fesâd ve mel'aneti ve kefer-i mesfûrun bir vech ile kâbil-i islâh olmadığı bundan akdem tarafınıza tahrîr ve sifâriş olunmuşidi. Bu evânda külliyetlü Rusya askerini celb ve memâlik-i İran'ı külliyyen âverde-i kabza-i teshîr etmeğe derkâr olmuşdur. Şevketlü kerâmetlü pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz haddimizden efzûn teşrîfât-ı hümâyûn ve atâyâ-yı behiyye-i mülûkâne ile ser-efrâz ve ihyâ buyurdular. Biz dahi Âsitâne-i Aliyye'lerine bende-i halka-be-gûş olduk. Bizlere şeref-sudûr olan evâmir-i şerîfede Tiflis hanı mesfûr, Rusya askerini celb edüp Memâlik-i Mahrûse veyâhud Azerbaycan'dan kangısına teveccüh ederler ise bi-avnilâhi te'âlâ cümleiniz bi'l-ittifâk gayret-i dîniyye ve hamiyet-i İslâmiyyede hem-dest ve yek-cihet olarak müdâfa'a ve mukâtele-i a'dâya teşmîr-i bâzû-yı iktidâr ediniz deyü fermân eylemişler. Emr ü fermânlarına itâ'at ü imtisâl üzerimize vâcibdir. İşte kefer-i mesfûr sahîh olmak üzre Moskovlu'yu celb edüp Azerbaycan üzerine gelmek üzredir. Biz dahi mâlen ve bedenlen cânımız uğur-ı hümâyûnda bezl etmeye müheyyâ olmuşuz. Dağistan'dan Ammi Han dahi umûm Dağista[n] askeriyle hidmet-i dîn ü Devlet-i Aliyye'ye hareket ve azîmet üzredir. Keyfiyyet-i hâl tarafınıza arz olundu. Mantûk-ı emr-i âlî üzre sizler dahi bizim ile ittifâk ve mu'âvenet edermisiz,

etmezmişiz, netîce-i haberi bildiriniz deyü hân-ı mûmâ-ileyhin sıfârîşlerin takrîr ederler.

Tiflis Hanı İrakli Han ile Karabağ Hanı İbrahim Han miyânelerinde husûmet ve adâvet derkâr olduğuna binâ'en, İrakli Han'ın Kazak ta'bîr olunan ülkesinin ehl-i İslâm A'câm re'âyâsını sırren te'lîf ü celb edüp re'âyâ-yı merkûme İbrahim Han tarafına firâr ve hâneleriyle hicret etmeleriyle, hân-ı mesfûr akîblerinden oğlunu bir mikdâr asker ile ta'yîn ve giden re'âyânın bakıyyelerin ta'vîk edüp ancak ekserîsi İbrahim Han tarafına vâsıl olmuş olduğun.

Dağıstan hanlarından Avar Hâkimi Ammi Han, İbrahim Han'ın dost ve akrabâsı olup ittifâk u ittihâdları olduğuna binâ'en mûmâ-ileyh Ammi Han tâ'ife-i Lezgiyândan asâkir-i vâfire cem' u ihtîşâd edüp, bi'l-ittifâk Tiflis Hanı üzerine gelecek haberi beyne'n-nâs mütedâvil olmağla Çıldır vâlisi müşârün-ileyhin li-ecli't-tashîh ol havâlîye ta'yîn eylediği âdemleri huzûrunda sıhhatini Erzurum ser'askeri tarafına ve Dersa'âdet'e tahrîr edeceğin.

Mûmâ-ileyh İbrahim Han kendü tevâbi'i hanlarından Şahsûn Hanı Sâdık Han'ı bir mikdâr asker ile Tebriz üzerine ta'yîn ve zabt u teshîr edüp asker-i mezbûr Revan üzerine gelecek vâhimesiyle Revan hanı ve ahâlîsi bî-cenâb ve endîşede oldukların.

*

Çıldır vâlisi müşârün-ileyhin Azerbaycan tarafından vürûd eden bir mu'temed câsûsunun takrîrine nazaran Tiflis Hanı mesfûr İrakli Han askeriyle Karabağ Hanı mûmâ-ileyh İbrahim Han üzerine varmak dâ'iyesiyle Gence hudûdunda Tâvus nam mahalle varup darb-ı hıyâm ikâmet ve Kuba ve Derbend Hâkimi Feth Ali Han belde-i Şamahı'da câ-nişîn olmak takrîbiyle İbrahim Han üzerine bi'l-ittifâk varmak üzre beynlerinde mukâveleleri olduğuna mebnî mûmâ-ileyh Feth Ali Han'ı askeriyle me'mûl etmekle mahall-i mezkûrda tevakkuf üzre olup mûmâ-ileyh İbrahim Han dahi Feth Ali Han ile musâfât olmağa taleb ve miyânelerinde süferâ âmed-şüd etmekte olduğun.

Gence Hanı Cevâd Han dahi bir kaç bin asker ile İrakli Han'a mukâbil dört sâ'at Şemkür nâm mahalde ikâmet edüp Dağıstan hanlarından Avar Hâkimi mûmâ-ileyh Ammi Han asâkir-i vâfire ile İbrahim Han'ın mu'âvenetine geleceği haberi eğerçi şâyi' olup lâkin cây-gâhından hareket ve azîmeti mesmû' olmayup, Feth Ali Han dahi

ne tarafa meyl edeceği meczûm olmamağla encâm-ı kârları ne vechile netîce-pezîr olur ise tashîh u tahkîk olunduktan sonra sıhhat u hakîkati Dersa'âdet'e ve Erzurum ser'askeri tarafına ifâde ve iş'âr olunacağı, Çıldır vâlisi müşârün-ileyh Dersa'âdet'e ve Erzurum vâlisi ve ser'asker-i müşârün-ileyh tarafına gönderdiği tahrîrâtında tahrîr eder.

*

Revan hanı ile mûmâ-ileyh İbrahim Halil Han beylerinde bürûdet olmağla beylerini te'lîf için Bâyezid Sancağı Mutasarrıfı İshak Paşa mûmâ-ileyh Revan hanına tahrîrât irsâl eyledikde hân-ı mûmâ-ileyh adem-i kabûl ile paşa-yı mûmâ-ileyhe gönderdiği kâğıd dahi kezâlik Dersa'âdet'e takdîm olunduğun paşa-yı mûmâ-ileyh tahrîr eder.

Revan Hanı Muhammed Han'dan paşa-yı mûmâ-ileyhe gelen kâğıdın hulâsasıdır.

Paşa-yı mûmâ-ileyh Revan hanı mûmâ-ileyh ile Şuşa ve Karabağ Hanı İbrahim Han'ın beyleri bulunmak ve muhâsamaları ber-taraf kılınmak için Revan hanı mûmâ-ileyhe gönderdiği mektûbunun vusûlünden bahisle Revan hanı ile İbrahim Han beyinde bundan akdem râbıta-i übüvvet ve bünüvvet derkâr ve hablü'l-metin musâdakat ve musâfât merbût olup bundan sonra dahi muhkem-ter olsa gerek idüğün ancak Revan hanı mûmâ-ileyhin Tiflis hanı ile keyfiyyet-i sülûku zâhir ü ayân olmağla Tiflis hanının rızâsına mugâyir olmayacak sâz-kârlık manzûr buyurulup dostî ve muvâlât-ı sâbıkadan gayri miyânede teklîf vâkı' olmamasın ve Ca'fer Kulu Han Nahçıvan'da mütevakkıf ve Abbas Kulu Han Nahçıvan'dan çıkup ol hudûda rücû' eylememesin ve husûsât-ı mezkûrenin ifâdesi lâzimedden olmakdan nâşî ifâde etmiş olduğun ve paşa-yı mûmâ-ileyhin âdemi avdet etmekle tahrîr-i nemîka-i muvâlâta ibtidâr edüp bundan böyle dahi vukû'-yâfte olan hidemâtın tahrîr ü iş'âr olunmasın Revan hanı mûmâ-ileyh tahrîr eder.

BOA. Hatt-ı Hümayûn, nr. 765

*İRAKLİ HAN'IN, REVAN VE RUMİYE HANLARI İLE HOY'A
SALDIRDIĞI, BUNUN AZERBAYCAN İHTİLÂLİNE SEBEP
OLABİLECEĞİ*

[Van eyaleti muhâfazasının Ahmed Paşa'ya verildiğine dâir emr-i âlînin tebliğ edildiği; Tiflis Hanı İrakli Han'ın, Revan Hanı Muhammed Han ile Rumiye Hanı diğer Muhammed Han'ı tahrik edip iki bin Gürcü askerine dâmadı Savit'i başbuğ tayin ederek Van civarında bulunan Hoy Hanı Hüseyin Han üzerine hücum ettikleri ve Cafer Kulu Bey'i rehin alarak bazı mahalleri yağma ettikleri; bu hadisenin Azerbaycan ihtilâlîne sebep olabileceği ihtimaline dâir Erzurum vâlisinden gelen mektubun takdimi hususundaki Sadâret arzı üzerine uygun bir cevap yazılmasını emreden hatt-ı hümayûn.]

1203 (1788-1789)

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım,

Hâlâ Van Muhâfızı Ahmed Paşa kulları tarafından vârid olan tahrîrâtta, Van eyaleti muhâfazası avâtıf-ı aliyye-i mülûkânelerinden uhde-i müşârün-ileyhe ihâle ve tevcîh olduğunu hâvî ib'âs olunan emr-i âlî lede'l-vusûl cümle muvâcehesinde kırâ'at ve devâm-ı ömr ü ikbâl-i hidîvâneleri da'avâtına müsâberet ile hıfz u hırâset-i memleket ve himâyet-i fukarâ-yı ra'iyete mübâderet eylediği ve Tiflis Hanı İrakli Han bir müddetden berü kendüye teba'ıyyet eden Revan Hanı Muhammed Han ile Rûmiye Hanı diğer Muhammed Han'ı tahrîk ve iki bin nefer Gürcü askerine dâmâdı Savit nâm kâfiri başbuğ edüp Van'a kurb ü civâr olan Hoy Hanı Hüseyin Han üzerine hücum ve Hüseyin Han dahi habîr olup Hoy kal'asına mütehassın oldukda kal'a-i merkûme metîn olmağla üzerine varamayup lâkin etrâfını tazyîk u muhâsara ve bi'zzarûr mûmâ-ileyh Hüseyin Han'ın birâderi Ca'fer Kulu Bey'i rehin olarak ahz ü avdet ve Rûmiye hanı merkûm dahi yine başka Hoy etrâfında ba'zı mahalleri gâret eylediğin paşa-yı müşârün-ileyhin Hoy tarafından gelen âdemi vesâirleri takrîr etdiklerinden başka mûmâ-ileyh Hüseyin Han dahi bu keyfiyeti ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye olan ubûdiyyetini bir kıt'a kâğıdıyla iş'âr etdiğine binâ'en, kâğıd-ı merkûm dahi Der'aliyye'ye ib'âs olunduğu ve bu vechile Revan ve Rûmiye hanlarının Hoy hanı üzerine azîmet ve ol havâlîyi gâretleri bi'l-âhire hitta-i Azerbaycan'ın ihtilâlîne ve bir

güne gâ'ile zuhûruna illet olacağı dahi Erzurum vâlisi kullarının bir kıt'a mektûbunda derc ü beyân olunmuş olmağla cümlesi hulâsa etdirilüp ma'rûz-ı atebe-i ulyâları kılınmıştır. Manzûr-ı hümâyûnları buyuruldukda fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerindedir.

Söyleşüp münâsib vechile cevâbın yazasın.

BOA. Hatt-ı Hümâyûn, nr. 11737

- 36 -

**ŞİRVAN'DA ORTAYA ÇIKAN ŞEYH MEHMED'İN MEKTUBUNA
CEVAP VERİLMESİ**

[Şirvan'da ortaya çıkan Şeyh Mehmed Efendi'nin gönderdiği kitap ve mektubun padişaha takdimi üzerine, Tiflis üzerine mi, yoksa Dağıstan üzerinden Moskov tarafına mı sevkini uygun olduğunun görüşülüp karara bağlanarak, şeyhin mektubuna bir an evvel cevap verilmesine dâir hatt-ı hümâyûn.]

(1203) (1788-1789)

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim, pâdişâhım,

Şirvan'da zuhûr eden Şeyh Mehmed'in mektûbuna şeyhü'l-islâm efendi ne cevâb verdi serî'an cevâb vermek ve getürdüğü kitâb bir kerre taraf-ı şâhânelerine gönderilmek bâbında şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûnları mefhûmu, karîn-i iz'ân-ı bendegânem olmuştur. Mektûb ve kitâb-ı mezkûru mukaddemce şeyhü'l-islâm efendi dâ'îlerine gönderüp ne vechile cevâb iktizâ eder ise beyân eylesünler deyü te'kîd etmişidim. Sudûr-ı hatt-ı hümâyûnları mahz-ı kerâmet olmağla derhâl hatt-ı hümâyûnlarını dahi efendi-i müşârün-ileyhe gönderdim. Ba'de'l-mütâla'a bir kaç satır bir şukka yazup göndermeleriyle tayy-i takrîr-i çâkerâneme melfûfen hâk-i pâ-y-ı mülûkânelerine takdîm olunduğu ve kitâb-ı mezkûr ve mektûbu tercümesi ve tomar şeklinde ağaç kubur içinde asıl mektûbu tekrâr huzûr-ı hümâyûnlarına irsâl kılındığı

ma'lûm-ı âlîleri buyruldukda fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerininindir.

Kaymakam Paşa,

Bu şeyhin mektûbuna bir an akdem cevâb vermek lâzım. Eğer Tiflis üzerine sevk olunmak mı münâsib, yohsa Dağistan üzerinden Moskov tarafına mı sevk münâsib, bir güzelce re'[y] olup gelen âdemine ikrâm birle cevâb-nâme tahrîr edesin.

BOA. Hatt-ı Hümâyûn, nr. 8989

- 37 -

AZERBAYCAN HANLARININ, İRAN'DA ORTAYA ÇIKAN AĞA MUHAMMED HAN'A KARŞI OSMANLI DEVLETİ'NDEN YARDIM İSTEKLERİ

*[İran'da ortaya çıkan Ağa Muhammed Han'ın durumuna ve Azerbaycan hanlarından Şuşa Hanı İbrahim Halil Han ile Revan Hanı Muhammed Han'ın Devlet-i Aliyye'den yardım talebi için Çıldır valisine elçiler gönderdiklerine ve Ağa Muhammed Han'ın harekâtına göre gereken tedbirin alınacağına dâir Erzurum ve Çıldır valileri ile Bayezid mutasarrıfından gelen mektupların hulâsa ettirilip takdîm edildiği hususundaki Sadâret arzı üzerine, padişahın takdim edilen evrakı gördüğünü bildiren **hatt-ı hümâyûnu.**]*

(1204) (1789-1790)

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım,

Bu def'a Erzurum vâlisi tarafından bir takım tahrîrât vürûd edüp Çıldır vâlisinin dahi başkaca tahrîrâtı ve Revan hanının Erzurum vâlisi müşârün-ileyhe olarak Fârisiyyü'l-ibâre kâğıdı olmağla müşârün-ileyhimânın tahrîrâtı hulâsa ve hân-ı mûmâ-ileyhin kâğıdı tercüme etdirilüp manzûr-ı şâhâneleri buyurulmak için takdîm-i hâk-i pâ-yı mülûkâneleri kılındı. Tahrîrât-ı mezkûrenin hulâsa-i me'âli İran'da izhâr-ı teferrüd eden Ağa Muhammed Han'ın ahvâlini ve Azerbaycan hanlarından Şuşa Hanı

İbrahim Han ve Revan Hanı Muhammed Han'ın Devlet-i Aliyye'den istimdâd zımında Dersa'âdet'e gönderilmek üzere mukaddemce Çıldır vâlisi tarafına gelen âdemleri bu def'a Der'aliyye'ye irsâl olduğunu ve Ağa Muhammed Han'ın keyd ü mazarratından hudûdu muhâfaza için levâzım-ı hazm ü ihtiyâta ri'âyet olunmak lâzimededen idüğünü beyândan ibâret olup zikr olunan meb'ûslar Dersa'âdet'e vârid olmağla kapu kethudâsı Süfyan Ağa kullarının hânesine misâfir verilmiştir. Mezbûrlara ne makûle mu'âmele olunmak iktizâ eder ise bundan sonra hâk-i pâ-yı şâhânelerine arz olunur. Kaldı ki cemî' zamânda İran'da şûriş ü ihtilâl münkatı' olmayup hânân-ı İran ale'd-devâm birbirleriyle münâza'a ve cidâl edegelmeleriyle anların münâza'alarına Devlet-i Aliyye'nin müdâhalesi iktizâ etmeyeceği ve Ağa Muhammed Han dedikleri âdem dahi karîben belâsını bulacağı her ne kadar âşikâr ise dahi merâsim-i hazm ü ihtiyâta ri'âyet dahi lâzimededen olmağla hudûd-ı İran'da olan muhâfızîne herhâlde muktezâ-yı basîret ü intibâhı icrâyaya ikdâm eylemeleri mukaddemce tenbîh olunmuş olup bu def'a dahi merâsim-i teyakkuz u basîrete ri'âyet eylemeleri tenbîh ü te'kîd olunacağı ve bundan sonra mezbûr Ağa Muhammed Han'ın tavr u hareketi ne sûretleri kesb eder ise ol vakit iktizâsına göre amel ü hareket kılınacağı ve işbu Ağa Muhammed Han'ın ba'zı keyfiyyâtına dâir Bâyezid Mutasarrıfı İshak Paşa'dan dahi başkaca tahrîrât vürûd edüp hulâsa ve huzûr-ı şâhânelerine arz olunmağla tafsîli mütâla'alarından ma'lûm-ı âlîleri buyurulacağı karîn-i ilm-i sâmîleri buyuruldukda fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerininindir.

Manzûrum olmuşdur.

BOA. Hatt-ı Hümayûn, nr. 8488

- 38 -

*AĞA MUHAMMED HAN'IN AZERBAJCAN, İRVAN VE GÜRCİSTAN
ÜZERİNE YÜRÜYECEĞİ*

[Kızılbaş'dan Ağa Muhammed Han'ın Irak memleketinin ve Fars beldelerinin bir kısmını ele geçirdiği, şimdiki düşüncesinin ise Azerbaycan, İrvan ve Gürcistan üzerine gitmek olduğu, bu sebeple Devlet-

*i Aliyye'nin Ağa Muhammed Han'a karşı kendilerine yardım etmesi
hususunda Karabağ hanı tarafından Sadrazama gönderilen mektup.]*

1209 (1794-1795)

A'nî vezîr-i a'zam efendimiz *edâmallâhü te'âlâ imtidâde zıllihî'l-hâlî alâ-
mefârikî'l-edânî ve'l-e'âlî*

Azametlü haşmetlü celâletlü fehâmetlü şecâ'atlü sehâvetlü ferâsetlü kiyâsetlü nâzım-ı menâzım-ı âlem zâbıt-ı mezâbıt-ı ümem menba'u'l-adl ve'l insâf câmi'u'l-eşfâk ve'l-eltâf adudü'd-devleti'l-kâhire sirâcü's-saltanatı'l-bâhire kıdvetü'l-vüzerâ'i'l-izâm kıbletü'l-ümerâ'i'l-fihâm rükn-i serîr-i sultânî âsaf-ı mülk-i Süleymânî sâhib-i mühr-i mihr-âsâ a'lâ-hazret-i sadr-ârâ [...] cenâb-ı müstetâblarına dürer-i da'avât-ı bilâ-gâyât-ı sâdikâne ve gurer-i senevât-ı bilâ-nihâyât-ı muhlisâne irsâl ve iblâğ edenden sonra ma'rûz-ı muhlisleri budur ki, Devlet-i Aliyye-i Âliye zıllullâhi fi'l-arz ve melâz-ı külli'l-enâm ve melce'-i havâss u avâm olduğuyçün ben bende-i muhtass ve çâker-i muhlis *Atî'u'llâhe ve atî'u'r-resûle ve üli'l-emri minküm* el-âye, irşâdı ile hablü'l-metîn-i inkıyâda mukayyed olup şol bâr-gâh-ı âlem-penâhının câdde-i itâ'atinde mâdde-i sülûk-i ubûdiyyet yüz gösterüp yirmi bir sene ve belki ziyâdedir ki ahâlî-i diyâr-ı Rûm cerîdesinde şeref-intizâm bulup merhûm, mağfûr rıdvân-mekân Sultân Hamîdî'nin eyyâm-ı hayâtında hemîşe benden devlete arıza ve andan bana fermân ve benden ana itâ'at ve ve andan bana i'ânet zuhûr ederdi ve andan sonraki şevketlü efendimiz serîr-i saltanatda tal'at-ı tâc-ı cihân-efrûzu hurşîd-i âlem-ârâ kimi ziyâ-bahş-ı beyne's-semâ ve'l-arz oldu. Kâ'ide-i sâbıka üzre nîçe kerre arâ'iz-i ihlâs-tercümelerimiz Âsitân-ı melâyik-âşiyâna mersûl olup masdar-ı ma'deletden fermânlar sudûr edüp şeref-i ziyâreti ile kemâl-i fahr u mübâhât hâsıl edüp tâ rûz-ı kıyâmet emr ü nehyine muntazır olmağımız Hazret-i Âlimü'l-gayb ve's-şehâdet'e zâhirdir ki imtisâlinde zerre mikdârı tehallüfümüz olmaya. Hulâsatü'l-kelâm Devlet-i Aliyye-i Âliye'nin hizmet-güzâr bendeleriyüz. Hâssaten ve hâlâ farz-ı ayn ve ayn-ı farzdır ki bu câniblerde vâkı' olan hâdiseleri arz edelüm. Keyfiyyet-i ahvâl bu minvâl üzredir ki, Kızılbaşdan Ağa Muhammed Han hurûc edüp İran mülkünde vâkı' olan Irak memleketin ve Fars beldelerin taht-ı tasarrufa getürüp şimdi irâdesi budur ki, Azerbaycan diyârına âzim olup rûd-hâne-i Aras'dan ubûr edüp evvelâ benim üzerimde ve sâniyen İrvan Hanı Muhammed Han üzre ve sâlisen Gürcistan üzre alâ-hâze't-tertib maksûd-ı manzûrun kuvve[den] fi'le getüre. Şimden geri emr şevketlü efendimizindir. Ricâmız budur ki, bize hıfz u hırâsetleri ve avn ü inâyetleri mer'î ola

ki, inşâ'allâhu te'âlâ Devlet-i Aliyye-i Âliye'nin kuvvet-i ikbâlleri ile erbâb-ı inâdînin ve ashâb-ı sefk ü fesâdînin mâddesin müftecir etmek alâ-tarîkı's-sür'at sehl ü âsândır ve dahi arz-ı sâni budur ki, âyâ İnan halkı ne cürm ve ne günâh etmiş ki şâhen-şâh-ı a'zam mâlik-i rikâbi'l-ümem sultânü'l-berreyn ve bahreyn hâfızu'l-Harameyni's-şerîfeyn kaymakâm-ı Resûlü's-sekaleyn olan şevketlü efendimiz eltâf ü eşfâkıñ erzânî kılmayup sâye-i sa'âdet-pîrâyesin İnan toprağının üzerinden zâ'il edüpdür ki devrânının her bir gerdişinde hâ bile bir seffâk ü fessâd hurûc edüp fahr-i kâ'inât efendimizin ümmetlerin katl ü gâret edüp zâyi' ve muzmahill etmek de bâk eylemez ve bu arızanı hâk-i pâ-yı tûtyâ-âsâ-yı mütevakkıfân pâye-i serîr-i hilâfet-masîre îsâl etmek için âli-şân-ı necâbet ü siyâdet-erkân Abdullah Çelebi mersûl olundu. Cemî' ahvâl ve ahbâr şol herîfinin zarf-ı zamîrine teslîm olunmuş ki her gâh istinbâ olunsa inşâ'allâhu te'âlâ arz eder. Bâkî eyyâm-ı fehâmet ü celâlet ü haşmet müstedâm bâd (.....)

[1209]

BOA. Hatt-ı Hümayûn, nr. 6748-E

- 39 -

*ŞİRVAN HANI DAVUD HAN'IN OĞLU RIZA BEYE BİR YILLIK
MAAŞININ ÖDENDİĞİ*

[Gelibolu Cizyesi malından kendisine bağlanan maaşın bir yıllık tutarını aldığına dâir, sâbık Şirvan Hanı müteveffa Davud Han'ın oğlu Rıza Bey'in verdiği temessük ile ödenen meblağın adı geçen cizye malından mahsub edilmesi için Başmuhâsebe'den tezkire verilmesine dâir buyuruldu.]

3 N 1216 (7 Ocak 1802)

Bâ'is-i tahrîr-i hurûf oldur ki,

Sâbıkâ Şirvan Hanı müteveffa el-Hâc Dâvud Han'ın evlâdlarına bâ-berât-ı âli-şân medîne-i Gelibolu Cizyesi mâlından olmak üzere avâtıf-ı aliyye -i hazret-i cihân-dârîden bu kullarına beher-mâh kırk yedişer guruş medâr-ı ma'âşımın işbu bin iki yüz

on altı senesi Muharremi guresinden sene-i kâmile Zi'l-hiccesi gâyetine gelince on iki aylık beş yüz altmış dört guruşa bâliğ olmağla meblağ-ı mezbûru medîne-i mezbûrenin cizyedârı olan fahrü'l-akrân sa'âdetlü [.....] Ağa yedinden tamâmen ve kâmilen ahz ü kabz olunmağla sene-i merkûm hesâbından cizyedâr-ı mûmâ-ileyh yedinde bir akçe ve bir habbe mutâlebemiz kalmamağla tarafımızdan li-ecl-i sened yedine işbu tahvîl i'tâ olundu.

Bende
Mehmed Rızâ

Arz-ı bendeleridir ki ,

Sâbıkâ Şirvan Hanı müteveffâ el-Hâc Dâvud Han'ın oğlu Mehmed Rızâ Bey'e Gelibolu Cizyesi mâlından şehriye kırk yedi guruş medâr-ı ma'âş ta'yîn olunmuş olduğu mukayyed olmağla işbu sene-i mübâreke Muharremi guresinden Zi'l-hiccesi gâyetine dek on iki ayda iktizâ eden beş yüz altmış dört guruşun cizyedârı tarafından ahz ü kabz eylediğini müş'ir mûmâ-ileyhin verdiği memhûr temessükdür. Derkenâr ve hesâb etdirildiği üzre meblağ-ı mezbûrun cizye-i mezkûr mâlından mahsûbu iktizâ eylediği ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda mûcebince Başmuhâsebe'ye kayd ve îrâd ve masraf tezkiresi i'tâ olunmak bâbında emr ü fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerininindir.

Telhîsi mûcebince tezkiresi verilmek buyuruldu.

Fî 3 Ramazan sene [1]216

BOA. Cevdet Hâriciye, nr. 2313

- 40 -

*İRAN ŞAHININ REVAN'A SALDIRACAĞI İDDİASINA KARŞI
NASIL HAREKET EDİLECEĞİ*

[İran şahının, Revan Hanı Muhammed Han üzerine harekâtda bulunacağına dâir Bâyezid Mutasarrıfı Mahmud Paşa'ya tahrîrat gönderdiği ifade edilerek İranlıların bu gibi tavırlarına karşı nasıl hareket edilmesi gerektiğinin bildirilmesi hususunda Mahmud Tayyar

Paşa'dan gelen kâime ile İranlılardan gelen Farsça mektupların takdim edildiğine dâir Sadrazamın arzı üzerine; padişahın, tahriratları gördüğünü belirten hatt-ı hümayûnu.]

13 Ra. 1219 (22 Haziran 1804)

Ma'rûz-ı bende-i sadâkat-mefrûzlarıdır ki,

Bu esnâlar Rusyalu tarafından İran-zemîne tasallut ve Gence ve emsâli bir kaç kal'alarını tazabbut vukû'undan şâh-ı İran'ın mi'de-i fâsidesi galeyân ve külliyyetlü leşker ile oğlu Abbas Mirzâ'yı ta'yîn ve Moskovlu üzerine revân edüp meydân-ı kâr-zârda Rusyalu ile mukâvemeti adem-i kudretleri nümâyân ise de ahâlî-i İran'ın mecbûl ü meftûr oldukları bed-mâyegî-i bî-ârî ve kizb-i bî-şumârî lâzimesince lâf-ı acemânelerin terk etmeyerek gûyâ Moskovlu üzerine revân olduklarından garaz-ı nihâniyyeleri Revan imiş sûretlerinde bu ana kadar kendülere ser-fürû [ve] mutâva'atdan rû-gerdân olan Revan Hanı Muhammed Han üzerine hücumu karâr vermiş sûretinde ba'zı harekât-ı nâ-hemvâreye ibtidâr ederek Bâyezid Mutasarrıfı Mahmûd Paşa kulları tarafına ratb ü yâbis kelimât-ı bî-edebâneyi müş'ir iki kıt'a rakamları zuhûr eylemiş olduğundan ne gûne cevâb verilmesi iktizâ eder deyü paşa-yı mûmâ-ileyh kulları bir kıt'a kâ'imesiyle rakamları cânib-i çâkerîye irsâl etmeğin paşa-yı mûmâ-ileyh tarafından olarak İraniyân ile abd-i memlûkü olduğumuz Devlet-i Aliyye'nin silm [ü] musâfâtı kadîm olup el-yevm ri'âyet olunur iken bu gûnâ tekâlîf-i nâ-şâyeste, merâsim-i musâfâta küllî mugâyir ve ale'l-husûs bu gûnâ mevâddın feth u tanzîmi uhde-i âcizânemde olmayup tarafımdan tahrîr olunması sûreti akla muhâlefetde olması âşikâr ü zâhir ve bu misillü husûsât ancak der-bâr-ı ma'delet-medâra ve İran Ser'askerliği makarrı olan Erzurum vâlilerine tahrîr olunmak lâzım ve lâbüdd olduğu bâriz ü bâhir olmağın husûs-ı muharrerelerin Bâb-ı Âlî'ye ve Erzurum vâlisine tahrîr buyurmaları me'âlinde bir kıt'a tesvîd olunup paşa-yı mûmâ-ileyh kullarına irsâlen elçileri bu vechile def' etdirilmiş ise de bast ü temhîd olunduğu üzre ahâlî-i İran'ın âr ve nâmûsları olmayup şâyed bundan sonra dahi nâ-mülâyim harekâta ibtidâr ederler, paşa-yı mûmâ-ileyh kulları ba'zı esbâba mebnî mütevahhiş olmağın mûmâ-ileyh kullarının vesâir serhadd-i İraniyye'de olan kullarının bu günlerde te'lîf ve taltîfleri husûsuna lutf ü merhamet ve İran tarafından fî-mâ-ba'd bir nâ-hemvâre harekât vukû'a gelür ise ne gûnâ mu'âmele olunmak lâzım; cevâb ile mi yoksa seyfi itâb ile mi zedleri müstelzim olur, mücerred irâde-i aliyye-i kerâmet-istifâdeye

muhtâc ve menût olmağın bu bâbda ne vechile emr ü irâde buyurulur ise iş'âr ve inâyet buyurulmak niyâzı vesîle-i arz-ı ubûdiyyetim olmuştur. İnşâ'allâhü te'âlâ muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü'n-ni'amâneleri buyuruldukda ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân ve lutf ü ihsân devletlü inâyetlü atûfetlü merhametlü re'fetlü veliyy-i ni'met-i bî-minnetim kesîru'l-lutf ve'l-kerem efendim sultânım hazretlerindir.

Fî 13 Ra. sene [1]219

es-Seyyid

Mahmud Tayyar

Tayyar Paşa kullarının kâ'imesidir. Bâyezid Mutasarrıfı Mahmud Paşa'nın müşârün-ileyhe gelen kâ'imesiyle sâlifü'z-zikr Fârisî mektûblar dahi ma'rûz-ı huzûr-ı âlîleri kılındı. Müşârün-ileyhden ve cânib-i İrâniyân'dan vürûd eden tahrîrâtın hulâsası hâk-i pâ-yı şâhânelerine evvelki gün arz olunup bâlâsına sûrh ile terkîm ve işâret olunduğu vechile İrâniyân ile Devlet-i Aliyye'leri beyinde mün'akid olan sulh u safvet ve şurût-ı ahd muktezâsı üzre tarafeynden yekdiğerine firâr ve ilticâ eder olur ise reddi lâzîmeden ve bu tahrîrâtın esâsı Ca'fer Kulu Han mâddesi olup hân-ı merkûmun re's-i hudûddan tard ve reddi için mukaddem ve mu'ahhar evâmir-i aliyye irsâl olunduğu bedîhiyyâtdan ise de hân-ı merkûmu mûmâ-ileyh Mahmud Paşa tasahhubdan ferâgat etmeyüp bu kıl ü kâl andan tevelliüd eylediği zâhir olmakla hân-ı merkûmu alâ-eyyi-hâl zecren ve cebren tard ve def' eylemesi için mûmâ-ileyh Mahmud Paşa'ya mü'ekked emr-i âlî ve tahrîrât tesyîr ve şurût u uhûd muktezâsı üzre İrâniyândan hudûd-ı hâkâniyyeye firâren geçer olur ise kabûl olunmaması için umûmen re's-i hudûdda bulunan me'mûrîn kullarına evâmir-i ekîde ve tahrîrât irsâliyle iktizâ eden vesâyâ iş'âr ve Erzurum Vâlisi , Erzurum Valisi; kulları her ne kadar bu günlerde mansıbına müteveccihen hareket etmek üzre ise dahi serî'an mütesellimine kâğıd itâresiyle vesâyâ-yı mezkûrenin icrâsını te'kîd ve bi-mennihi te'âlâ kendüsi dahi mansıbına vardıkda İrâniyân ile Devlet-Aliyye beyinde müşeyyed olan revâbit-ı silm ü safvete mugâyir olacak hâlet vukû'a getirülmeyerek Devlet-i Aliyye'yi ol fikirden vâreste eylemesi vesâyâsı müşârün-ileyh kullarına etrâfiyla telkîn ve tezkâr olunduğu ma'lûm-ı âlîleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Manzûrum olmuştur.

BOA. Hatt-ı Hümayûn, nr. 6672

- 41 -

İRAN-OSMANLI SINIRINDAKİ HUZURSUZLUK VEREN
HAREKETLER

[İran şehzâdesinin Revan Hanı Muhammed Han ile Hoy Hanı Cafer Kulu Hanı ortadan kaldırmakla görevlendirildiği, İran'dan Osmanlı sınırlarına girenlere engel olunması; Murat Paşa tarafından Bağdat ve Muş taraflarında vurulan kervanın zararının adı geçen malından ödenmesi; İran şahının Gence üzerine asker gönderdiği ve Acemlerin, Vehhâbîlerin Hz. Hüseyin'in meşhedine saldırmasından dolayı Osmanlı sınırına hücum ettikleri; şahın Rusyalıyı imhâ maksadıyla Azerbaycan topraklarına girdiği; Şerif Paşa ve Cafer Kulu Han meselesinin neticelendirilmesinin iki devlet yararına olduğu hususlarında eski Erzurum Valisi Tayyar Paşa'nın gönderdiği **tahrîrâtın hulâsası.**]

25 Ra. 1219 (4 Temmuz 1804)

Sâbıkâ Erzurum Vâlisi Vezîr-i mükerrerem sa'âdetlü Tayyar Paşa hazretleri tarafından vârid olan tahrîrâtın hulâsasıdır.

Fî 25 Ra. sene [1]219

Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bundan akdem İran cânibine irsâl olunan tatarân-ı hazret-i Sadâret-penâhîden Abdurrahman ve Ârif'in ba'de-hitâmi'l-me'mûriyye ol tarafdân avdetlerinde İran şâhı cânibinden Bâb-ı Âlî'ye ve şâh-ı mûmâ-ileyhin vezîri Mirzâ Şefî' tarafından savb-ı müşârün-ileyhe olmak üzere tatarân-ı mûmâ-ileyhimâyâ terfîk olunan Mehmed Rızâ Kulu Han ve Mîr Ali nâm sefîrler mâh-ı Saferü'l-hayrın evâsıtında Erzurum'a vârid ve vâsıl olup sefîr-i merkûm Mîr Ali müşârün-ileyhe olarak hâmil olduğu mektûbu takdîm etmiş ise de mektûb-ı mezkûr me'âlinde tasrîh ve îmâyâ dâir mevâdd olmayup sadece arz-ı muvâlât u ihlâsdan ibâret olduğundan sefîr-i merkûm müşârün-ileyh tarafından bi'l-istintâk kaleme aldırılan takrîri bu tarafa irsâl ve kendüye cânib-i müşârün-ileyhden iktizâsına göre cevâb-nâme i'tâsıyla i'âde ve isbâl kılınmış ve Bâb-ı Âlî'ye olan sefîr-i mûmâ-ileyh Rızâ Kulu Mehmed Han'ın

yanına dahi derhâl taraf-ı müşârün-ileyhden mihmândâr ta'yîniyle der-bâr-ı saltanata ba's ü tesyâr olunmuş olduğun.

Ma'lûm-ı übbehet-lüzûm-ı şâhâneleri olduğu üzere meşhed-i şerîf-i Hazret-i İmâm-ı Hüseyin'e tasallut-ı Hâricî vak'ası A'câmın sabr u ârâmlarını sûzân ederek Hâricî tâ'ifesinden ahz-ı intikâm dâ'iesiyle hudûd-ı hâkâniyyeye tecâvüzleri dağdağası Bağdad vâlisi kulları tarafından der-bâr-ı saltanat-ı seniyyelerine tahrîr ve irkâm olunmuş olduğuna binâ'en tâ'ife-i A'câmın istiknâh-ı ahvâlleri lâzım geldiğinden başka firârî Şerif Paşa Revan Hanı Muhammed Han'ın yanına gidüp anın mu'âvenetiyle Çıldır taraflarına tasalluta ibtidâr ve külliyyetlü asker ile gelüp şöyle edeceğim böyle edeceğim deyü erâcîfler neşriyle serhaddât-ı hâkâniyye re'âyâsının râhat ve âsâyîşlerin târumâr etmekde olduğundan re'âyâ-yı merkûmun afv-ı cerâyimi husûsu mûmâ-ileyh Revan hanı tarafından istid'â olundukda paşa-yı merkûm gelüp İzmir tarafında ikâmet eylemek üzere cerâyim-i sâbıkasına kalem-i afv u safh-ı mülûkâneleri keşîde kılındı ve bir müddet İzmir'de ikâmet etdikden sonra îfâ-yı vezâretine dahi müsâ'ade buyurulacağı cevâb olarak hân-ı mûmâ-ileyhe yazılmış iken bu sûretlere iltifât etmeyüp paşa-yı merkûmu tasahhubda isrâr birle icrâ-yı mefâsid dâ'iesine düşdüğünden Acem şâhının istiknâh-ı tavr u hareketi husûsuna hâzır bu mâdde vesîle ittihâz olunarak tahrîrât ile bir âdem gönderilmesi ol zamân bi'l-isticvâb şâhlık lafzını tasdik çıkmasun için asıl şâhlarına yazılmayarak ol vakit hâk-i pâ-yı hümayûnlarından bi'l-istîzân mu'temedü'd-devlesi olan Mirzâ Şefî' Han'a taraf-ı bendegânemden bir kıt'a mektûb tahrîr ve söz anlar tatarlardan merkûm Abdurrahman ile tesyâr olunmuş ve hafice A'câmın tavr u hareketlerini tecessüs eylemesi tatar-ı merkûm kullarına ifâde ve tenbîh kılınmış olduğundan tatar-ı merkûm Tahran'a varup mektûbu teblîğ birle itmâm-ı me'mûriyyet ve avd ü ric'at etmiş olmağla getürdüğü tahrîrât hulâsa etdirilüp kendüniün kaleme alınan takrîriyle ma'an takdîm-i atebe-i aliyyeleri kılınmış olduğundan mütâla'asına rağbet buyurulur ise keyfiyyet muhât-ı ilm-i âlîleri buyurulur. Kaldı ki mezbûr Ca'fer Kulu Han mâddesi birkaç senedir sürünüp hattâ kulları Ordu-yı Hümayûn'larıyla seferde iken kaymakam paşa kulları tarafına ve Ordu-yı Şâhâne'lerine başka başka tahrîrâtlar vürûd eylemiş olduğundan ol zamân hân-ı mezbûrun tard u def'i bâbında Erzurum vâlisine ve Bâyezid ve Kars muhâfızlarına evâmir-i aliyye neşr olunduğundan mâ'adâ geçen sene dahi bu husûs için İran'dan yine tahrîrât geldikde tekrâr kat'ıyyü'l-müfâd evâmir-i aliyye tesyârıyla hân-ı mezbûrun alâ-eyyi-hâl hudûd-ı hâkâniyyeden tardı te'kîd olunmuş iken Bâyezid mutasarrıfı mel'anetden nâşî hân-ı mezbûru istîshâb

birle tard u def'i müyesser olamamış ise dahi bu def'a tekrâr mü'ekked ü müşedded evâmîr-i seniyye tasdîriyle hân-ı mezbûrun behemehâl hudûd-ı hâkâniyyeden tard u def' olunması Van ve Kars ve Bâyezid mutasarrıflarına ve Erzurum vâlisine te'kîd olunacağı.

*

Arz-ı muvâlât ü ihlâsı şâmil taraf-ı müşârün-ileyhe olan
sâlifü'z-zikr Fârisiyyü'l-ibâre mektûb

Kıt'a

1

Şâh-ı İran'ın şâhzâdesi külliyyetlü asâkir-i A'câm ile Revan eyâletini zabt u teshîre me'mûr ve âzim olup Revan Hanı Muhammed Han'ı ve Ca'fer Kulu Han'ı tedmîr ü i'dâma ihtimâm edecek olduğundan bu sûret nümûdâr olur ise firârî Şerif Paşa'yı ahz ü girift ile ber-tıbk-ı irâde-i Devlet-i Aliyye bu tarafa teslîm edeceği ve sûret-i mezkûreye nazaran Revan hanı ve Ca'fer Kulu Hanı ve Revan eyâleti ahâlîsi sırren ve alenen hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye girîzân olmaları lâzım gelür ise imrârlarına mümâna'at olunması ve merkûmlar menfûr-ı şâhî olduğundan İranî olmayup firâren hudûd-ı Osmâniyye'ye mürûr ederler ise nehb ü gasb-ı emvâlleri ve i'dâm ü izâleleri şâh-ı mûmâ-ileyhin mahzûzıyyeti olur mâdde idüğü ve hasbe'l-iktizâ şâh tarafından i'ânet-i asker zımnında arz-ı matlab olundukda hudûd-ı İran'a kâfî bu tarafdandan asker ta'yîn kılınmak istid'âları olduğu ve geçen sene Bağdad kârbânı Murad Paşa tarafından gâret olundukda Topuzlu ve Göbünlü ve Tebrizli onbeş nefer tüccâr bulunup Murad Paşa bir mikdâr mebâliğ ile merkûmları iskât etmiş ise de elli beş re's ecnâs-ı hayvânâtlarını ve yüz elli guruslarını vermediğinden zikr olunan akçe ile hayvânâtın istirdâdını ve sâlifü'z-zikr kârbân gâret olundukda zâyî'ât-ı emvâlleri mukâbili olmak üzere el-ân Erzurum'da Gölbaşı'nda Maho'nun hanında mütemekkin Hacı Sefer Alinâm İranî'ye Murad Paşa üç bin beş yüz gurusu verüp meblağ-ı mezkûr beyne't-tüccâr taksîm olundukda Baba nâm İranînin hissesi olan iki yüz gurusu vermemiş olduğundan bu meblağın Hacı Sefer'den alınıp sâhibine teslîm olunmasını ve Hoy ve Tebriz tüccârları İstanbul'dan gelürler iken Muş toprağında Murad Paşa hilâf-ı kânûn bunlardan kahren ve cebren gümrük ve bâc nâmıyla üç yüz seksen gurusu ahz etmiş olduğundan meblağ-ı mezbûrun dahi paşa-yı mûmâ-ileyhden istirdâdını niyâz eylediklerini ve şâh-ı İran'ın ve şâhzâdenin hareketleri ve Gence üzerine asker gönderdikleri ve Rusyalu'ya dâir bir esâs mâdde var ise de Abdurrahman Ağa'nın

takrîr ü ifâdesinden ma'lûm olacağı ve buna dâir sefâreti müteferri'âtından diğerk istid'â olmadığı ve bu vechile takrîri sahîh olduğu husûsâtını mübeyyin müşârün-ileyh tarafından sefir-i merkûm Mîr Ali'nin kaleme aldırılıp bu tarafa takdîm olunan sâlifü'l-beyân takrîr kâğıdı

Kıt'a

1

İfâde-i hâl kabîlinden idüğü.

Cânib-i İran'a azîmet ve avdet eden merkûm Tatar Abdurrahman ve mevcûd-ı ma'iyyeti olan tatarların keyfiyyet-i me'mûriyyetleri hâmil oldukları tahrîrâtından müstebân olacağı ve tatar-ı merkûm ve rüfekâsı iyâb ü zehâblarında dûçâr-ı envâ'-ı ta'b ve düyûn oldukları erbâb-ı vukûfdan tahkîk olunduğu beyânıyla merkûm ve rüfekâsının bu bâbda mazhar-ı mükâfât kılınmaları muktezâ-yı şân-ı saltanat-ı seniyyeden idüğün müşârün-ileyh iki kıt'a kâ'ime ve bir kıt'a mektûbunda tahrîr eder.

*

Tatar-ı merkûm Abdurrahman'ın hâmil olduğu tahrîrâtın hulâsa ve tercümesidir.

Devlet-i Aliyye ile İraniyân beyninde derkâr olan silm ü safvet keyfiyyâtına ve Şerif Paşa mâddesine dâir gönderilmiş olan tahrîrât-ı hazret-i Sadâret-penâhînin tatar-ı merkûm Abdurrahman ve Ârif vesâtatıyla vusûlünden ve intizâm-ı mehâmm-ı memleketeyn-i fesîhateyn husûsunda masrûfiyeti tahrîrât-ı mezkûre mefâhîminden müberhen ü müstefâd olan mesâ'î ve ihtimâm ol cânibden dahi bünyân-ı kadîmü'l-erkân-ı vidâd ü ittihâda bâ'is-i izdiyâd ü istihkâm olduğundan bahisle mûmâ-ileyh Şerif Paşa husûsuna taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bu gâyetde i'tinâ ve mübâlât olunduğu pûşîde olduğuna binâ'en ol cânibden dahi ihtimâm olunmayup ancak bu evânda Rusyalu'nun tedmîriyçün şâhzâde-i İran asâkir-i kesîre ile ol hudûda me'mûr olup müte'âkıben mevkib-i şâh-ı İran dahi ol azîmete mütehey[i'] olmağla safahât-ı Azerbaycan mahall-i huyûl-i ecnâd oldukda merkûm Şerif Paşa ümenâ-yı Devlet-i Aliyye'ye teslîm olunarak ser-çeşme-i müsâlemet musaffâ kılınacağına binâ'en bermuktezâ-yı silm ü safvet Ca'fer Kulu Han dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den matrûd

olup ya mukayyeden ol tarafa isrâ veyâhud ser-i pür-şûru perîde-i seyf-i cezâ kılınması muvâfık-ı tarîka-i muvâfakat görüldüğün ve bu makûle tarafeyne hâin eşhâsın def'î devleteyn hayr-hâhlarına lâzım olduğu mu'temedü'd-devle-i İran Mirzâ Şefî' Han cânib-i hazret-i Sadâret-penâhîye olarak bir kıt'a Türkiyyü'l-ibâre mektûbunda tahrîr eder.

Bu mâdde mu'temedü'd-devle-i İran Mirzâ Şefî' Han'ın taraf-ı çâkerâneme olan mektûbu hulâsası olup Der'aliyye'ye olarak gönderdikleri sefirlerinin dahi birkaç güne kadar Dersa'âdet'e vürûd edeceği tatar-ı merkûmun takrîrinden müstebân olmağla sefir-i merkûmun hâmil olduğu evrâk dahi manzûr oldukdan sonra iktizâ eden ecvibesi tahrîrine ibtidâr olunacağı.

*

Ba'zı âyât-ı beyyinât ve elkâb u ibârât ile temhîd-i mukaddemâtdan sonra mu'temedü'd-devle-i İran Mirzâ Şefî' Han cânibine irsâl olunan tahrîrât-ı sâmiyenin mahalline îsâli husûsuna dâir gönderilen mektûb-ı âlînin vusûlünden bahisle tahrîrât-ı merkûmeyi hâmili olan tatar-ı merkûm Abduurrahman ile mahalline iblâğ u irsâl etmiş ve iktizâ eden cevâb-nâme ile tatar-ı merkûm mu'âvedet eylemiş olduğunu ve bundan böyle iş'âr buyurulan hidemâtda şerâyit-i hüsn-i ihtimâmı icrâ edeceğini Tebriz Hanı Ahmed Han bir kıt'a Fârisiyyü'l-ibâre arîzasında tahrîr eder.

İfâde-i hâl kabîlinden idüğü ma'lûm-ı âlîleri buyuruldukda herhâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr ve'l-ihsânındır.

İranyân'ın bunda hiç kabahati yok ve sözleri doğru. O herifi niçün tesâhub eyliyorlar. Şedîd fermân gitsün. Elbette def' eylesünler.

BOA. Hatt-ı Hümayûn, nr. 6683

- 42 -

ŞİRVAN HANLARINDAN MÜTEVEFFÂ DAVUD HAN İLE İRAN
ŞEHZÂDESİ MÜTEVEFFÂ SÂM MİRZÂ'NIN AİLELERİNE BAĞLANAN
MAAŞLARIN ALINDIĞI

[Şirvan hanlarından müteveffâ el-Hac Davud Han ile İran şehzâdelerinden müteveffâ Sâm Mirzâ'nın ailelerine Gelibolu Cizyesi malından bağlanan maaşların alındığına dâir ilgililerin verdikleri temessükler ile ödenen paranın adigeçen cizye malından mahsub edilmesi için Başmuhâsebe'den tezkire verilmesine dâir buyuruldu.]

28 Z. 1223 (14 Şubat 1809)

Bâ'is-i tahrîr-i hurûf oldur ki,

Sâbıkâ Şirvan Hanı müteveffâ el-Hâc Dâvud Han'ın evlâdlarına bâ-berât-ı şerîf-i âlî-şân avâtıf-ı aliyye-i hazret-i cihân-dârîden bu kullarına inâyet ü ihsân buyurulan beher-mâh yirmi yedişer buçuk guruş olmak üzere medâr-ı ma'âşımın işbu bin iki yüz yirmi üç senesi mâh-ı Muharremü'l-harâmın guresinden sene-i kâmile Zi'l-hiccesi gâyetine gelince bir senede müştemi' olan üç yüz otuz guruşa bâliğ olmağla meblağ-ı mezbûru Gelibolu Cizyedârı olan fahrü'l-akrân sa'âdetlü Feyzullah Ağa yedinden tamâmen ve kâmilen ahz ü kabz olunmağla sene-i merkûme hesâbından cizyedâr-ı mûmâ-ileyh yedinden bir akçe ve bir habbe bakâyâmız kalmamağla tarafımızdan işbu sened ibrâz olundu. Vakt-i hâcetde sened ibraz oluna.

Fî gurre-i M. Sene 1223

Bende
Hafize Hanım
Tabi'-i el-Hâc
Dâvud Han

Vech-i tahrîr-i hurûf oldur ki,

Medîne-i Gelibolu'da medfûn İran şehzâdelerinden Sâm Mirzâ'nın evlâd [ü] ıyâl ve etbâ'larına ber-vech-i ocaklık Gelibolu Cizyesi cibâyeti mâlından tahsîs buyurulan mâhiyye üç yüz seksen üç guruş on pâre bâ-berât-ı şerîf-i âlî-şân avâtıf-ı aliyye-i cihân-dârîden inâyet ü ihsân buyurulan mâhgânelerimizi işbu bin iki yüz yirmi üç senesine mahsûben Muharremü'l-harâmın guresinden Zi'l-hiccenin gâyetine gelince bir senede müctemi' olan dört bin beşyüz doksan dokuz guruş mâhgânelerimizi

Gelibolu Cizyedârı sa'âdetlü [.....] Ağa yedinden tamâmen ve kâmilen ahz, sene-i merkûmeye mahsûben mebâliğ-i mezbûru ahz ü kabz eyledik. Ağa-yı mûmâ-ileyh zimmetinde bir akçe ve bir habbe alacağımız olmadığı ecilden yedine işbu memhûr sened i'tâ olundu. Bi-mennihî te'âlâ hîn-i iktizâda ibrâz oluna, ve's-selâm.

Bende
Yakub
 Kethüdâ-yı
 Şehzâde-i İran

Bende
Mehmed Edib
İbn-i
Ferec Mirzâ
 Şehzâde-i İran

Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki,

Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bâ-fermân-ı âlî-şân ihsân-ı hümâyûn buyurulan on dokuz buçuk guruş mâhgânelerimizi işbu bin iki yüz yirmi üç senesi Muharremü'l-harâmın guresinden Zi'l-hicce gâyetine gelince bir senede müctemi' olan iki yüz otuz dört guruş olmak üzere hâlâ Gelibolu keferi cizyedârı sa'âdetlü[...] yedinden ahz ü kabz eylediğimiz ecilden yedlerine işbu temessük i'tâ olundu. Hurrîre fî't-târîhi'l-mezbûr.

Bende
Mîr Mustafa
 Birâderzâde-i el-Hâc
 Dâvud Han-ı merhum

Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki,

Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bâ-fermân-ı âlî ihsân-ı hümâyûn buyurulan altı yüz yetmiş beş guruş üç rub' mâhgânelerimizi işbu bin iki yüz yirmi üç senesi mâh-ı Muharremü'l-harâmın guresinden Zi'l-hicce'tü's-şerîfe gâyetine gelince bir senede müctemi' olan sekiz bin yüz dokuz guruş olmak üzere hâlâ Gelibolu keferi cizyedârı

sa'âdetlü [.....] yedinden ahz ü kabz ve cizyedâr-ı mûmâ-ileyhin zimmetinde sekiz bin yüz dokuz guruşdan bir akçem kalmayup yedlerine işbu temessük i'tâ olundu. Hurre fi't-târîhi'l-mezkûr.

Bende
Mîr Mustafa
Birâderzâde-i el-Hâc
Dâvud Hân-ı merhûm

Arz-ı bendeleridir ki,

Gelibolu'da meks ü ikâmet eden el-Hâc Dâvud Han ve İran şehzâdesi Sâm Mirzâ'nın ıyâl ü evlâd ve etbâ'ının senevî mu'ayyen olan on üç bin iki yüz altmış dokuz guruş medâr-ı ma'âşları Gelibolu Cizyesi mâlından ber-vech-i ocaklık verülegeldiği mukayyed olmağla işbu yirmi üç senesi Muharremi guresinden Zi'l-hiccesi gâyetine değın müstahıkk oldukları ma'âşlarının cizye-i merkûme mâlından ahz olunduğunu müş'ir mûmâ-ileyhimin verdikleri memhûr temessükleridir. Ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda sâbıkı ve hesâb etdirildiği üzre meblağ-ı mezbûrun cizye-i merkûme mâlından mahsûbiyçün Başmuhâsebe'ye kayd ve tezkiresi i'tâ olunmak bâbında emr ü fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerinindir.

Telhîsi mûcebince tezkiresi verilmek buyuruldu.

28 Z. sene [122]3

BOA. Cevdet Hâriciye nr. 2282

- 43 -

*ESKİ ŞEKİ VE ŞİRVAN HÂKİMİ SELİM HAN'IN ERZURUM'DAN
ANKARA'YA GETİRİLMESİ VE MAAŞ BAĞLANMASI*

[Osmanlı Devleti'ne iltica eden eski Şeki ve Şirvan Hâkimi Selim Han'ın, ikâmet ettiği Erzurum'dan Ankara'ya getirilerek kendisine maaş bağlanması hususunda Erzurum Vâlisi Vezir Mehmed Emin Raûf Paşa ile Ankara nâibine gönderilen hüküm.]

Evâhir-i R. 1237 (24 Ocak 1822)

Hâlâ Ma'âdin-i Hümâyûn'um Emîni ve Erzurum Vâlisi ve bi'l-istiklâl Şark Cânibi Ser'askeri Sadr-ı esbak Vezîrim Mehmed Emin Raûf Paşa *iclâlehûya* ve Ankara nâ'ibine hüküm ki,

Sâbıkâ Şeki ve Şirvan Hâkimi olan Selim Han *dâmet me'âlîhi* bundan akdem Erzurum'a vürûd ile sâye-i Devlet-i Aliyye'ne ilticâ etmiş olduğuna binâ'en hân-ı mûmâ-ileyhe ma'âş ta'yîniyle bir müddetden berü Erzurum'da tevkîf ve ikâme olunmuş ve hasbe'l-münâsebe ol civârdan ma'âş tertîb kılınmış ise de el-hâletü hâzihi hân-ı mûmâ-ileyh Ankara'ya gelüp anda ikâmet etmek ve mu'ahharan bi'l-îcâb ref' olunmak (...) mukâbil yine semt ü civârda münâsib mâldan havâle olunmak üzere kendüsüne yine ma'âş tertîb kılınması husûsuna bu def'a irâde-i seniyye-i mülûkânem ta'alluk edüp ol bâbda hatt-ı hümâyûn-ı inâyet-makrûnum şeref-pâş-ı sahîfe-i sudûr olmağla sen ki ser'asker-i hamiyet-güster-i müşârün-ileyhsin vusûl-i emr-i şerîfimde keyfiyeti hân-ı mûmâ-ileyhe ifâde ederek tarafından yanına âdemler terfîkıyle Ankara'ya i'zâm ü irsâli husûsuna mübâderet eylemen fermânım olmağın mahsûsan işbu emr-i celîlü'l-kadrim ısdâr ve [.....] ile tesyâr olunmuşdur. İmdi hân-ı mûmâ-ileyhin yanına tarafından âdemler terfîkıyle Ankara'ya i'zâm olunması matlûb-ı pâdişâhânem olduğu ve ma'âş husûsu der-dest-i tanzîm idüğü ma'lûmun oldukda ber-vech-i meşrûh amel ü harekete müsâra'at eylesin. Ve sen ki nâ'ib-i mûmâ-ileyhsin, vusûlünde hân-ı mûmâ-ileyhi ol tarafda bir münâsib mahalle ikâme birle levâzım-ı mihmân-nüvâzî ve ri'âyetin icrâsına dikkat ve keyfiyeti Dersa'âdet'ime i'lâma mübâderet eylemen bâbında.

Fî Evâhir-i R. sene [12]37

BOA. Cevdet Hâriciye, nr. 2549

- 44 -

REVAN SERDARI VE KARDEŞİNİN RUSLARI YENDİKLERİ

[Revan serdari ve kardeşi Hasan Han'ın Abadan kalesini kuşattıkları ve içinde olan Rusları, Karakilise'ye sığınmalarına rağmen oraya da hücum edip kılıçdan geçirdikleri; bölgedeki Terekemelerin evlerinin kaldırılıp Revan taraflarına gönderildiği Gümrü kazasının bazı köylerinin Gümrü'den Acem tarafına götürüldüğü, bazı köylerinin de Magazberd Beyi Şerif Ağa'ya teslim edildiği ve han şehzâdelerin Tiflis'e

hücum etme düşüncesinde oldukları hususlarında Ahışa Muhâfızı İsmail Hakkı'nın kâimesi.]

25 R. 1241 (7 Aralık 1825)

Devletlü merhametlü veliyy-i ni'met-i bî-minnetim efendim sultânım hazretleri,

Revan serdârı ve karındaşı Hasan Han Abadan kal'asını muhâsara ve tazyîk ve içinde olan küffâr-ı Moskovlu mukâvemet edemediklerinden kal'ayı bırakup Karakilise'ye tahassunlarında yine üzerlerine hücum edüp tamâm galebelerinden tahassun eden Moskovlu'yu kılıçdan geçürüp yedi yüz Terekeme evlerin kaldırıp Revan tarafına göndermişler ve Gümrü kazâsının dahi dört pâre karyesini serdâr-ı mûmâ-ileyh Acem tarafına ve dört pâre karyenin şenliğini dahi Kars havâlîsinde Magazberd Beyi Şerif Ağa'ya teslîme kendüsü gidüp Magazberd'e ik'âd etdirmiş ve ol taraflarda Gümrü'den mâ'adâ bir yerde şenlik kalmadığını nakl ve takrîr etmişdir ve bundan mâ'adâ han şehzâdeler verâdan külliyetlü asker ile Tiflis üzerine vürûd ve muhârebe kaydında oldukların diğer arızalarımız tatara teslîmden sonra pazar ertesi sâ'at dokuz sularında Çıldır tarafından gönderilmiş olan câsûs Terekeme Hüseyin haber verüp her ne kadar işbu zikr olunan havâdisât ma'lûm-ı veliyyü'n-ni'amîleri olması karîb-i mülâhaza ise de li-ecli'l-ihât terkîm ve takdîme ictirâ olunmuşdur. Bi-mennihî te'âlâ ledâ-es'adi'l-vusûl ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda bâkî emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 25 R. sene [12]41

es-Seyyid
İsmail Hakkı

BOA. Cevdet Hâriciye, nr. 5594

**BÂZİ DÎNÎ İBÂDET VE HÜKÜMLERİN YERİNE GETİRİLMESİ İÇİN
RUSYA'DAKİ MÜSLÜMAN HALKA HALİFE TARAFINDAN İZİN
VERİLMESİ**

[Cuma ve bayram namazları ile bazı dînî hükümlerin yerine getirilmesi için Rusya Müslümanlarına halife tarafından genel bir izinnâme verilmesi konusunun, Şeyhülislâmlık makâmından izne gerek olmadığı bildirilmesi dolayısıyla ve Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden Rus Hükûmeti'nin bu konudaki tavrı hakkında bir yazı gelmesi sebebiyle cevapsız bırakılmasının uygun olacağına dâir **Meclis-i Vükelâ mazbatası.**]

4 L. 1306 (3 Haziran 1889)

Hulâsa-i Me'âli

Rusya memâlikinde bulunan ahâl-i İslâmiyyenin ikâme-i salât-ı cum'a ve îdeyn ve ahkâm-ı dîniyye etmeleri için taraf-ı eşref-i hilâfet-i uzmâdan izn-i âmm sudûriyle tastîr-i evâmirde be'is yoğise de bu sûretin Rusya Hükûmeti'nce ne yolda telakkî olunacağı hakkında sebk eden iş'âra cevâben Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan tahrîrât tercümesinin leffiyle mukaddemâ re'sen ve mu'ahharan te'kîden Hâriciye Nezâreti'nden meb'ûs tezkire üzerine Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye'den i'tâ kılınan müzekkirenin gönderildiğine dâir fî 13 N. sene [1]306 târîhli tezkire-i Meşîhat-penâhî kırâ'at olundu.

Karârı

Mezkûr müzekkire me'âline ve sâlifü'l-beyân tahrîrât tercümesi mündericâtına nazaran memâlik-i ecnebiyyede bulunan Müslimînin bilâ-izin ikâme-i salât-ı cum'a ve îdeyn edebilecekleri mukaddemâ makâm-ı Meşîhat-penâhîden teblîğ kılındığı anlaşılmasına ve Mösyö Kirs'in sefâret-i seniyyeye vâkı' olan ifâdesine göre, bu işin meskûtün-anh bırakılması muvâfık-ı hâl ü maslahat görünmesiyle işbu evrâkın hıfzı tezekkür kılındı.

4 Şevvâl sene [1]306

BOA. Meclis-i Vükelâ Mazbatası, nr. 43/59

*RUSYALI MÜSLÜMAN HACILAR İÇİN CİDDE'DE
KONSOLOSLUK AÇILMASI*

[Rusya tebeasından olup hacca giden Müslümanların sayılarının çokluğu ve Cidde'den geçmeleri sebebiyle, Rusya Devleti'nin Cidde'de bir konsolosluk açma isteğine olumlu cevap verilmesine dâir irâde-i seniyye.]

20 Ra. 1308 (2 Kasım 1890)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemi
Aded
1061

Huzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Îfâ-yı hacc-ı şerîf için her sene gitmekte olan Rusyalı Müslümânların kesreti ve bunların Cidde'den mürûr etmekte oldukları cihetle Rusya Devleti cânibinden Cidde'de bir konsolosluk ihdâs olunacağı cânib-i sefâretten ifâde kılınmış ve tebe'a-i merkûmeden olan huccâcın oradan mürûr etmekte oldukları vesâir devletler tarafından mahall-i mezkûrda konsoloslar bulundurulmakda idüğü hasebiyle bu bâbda cevâb-ı redd i'tâsına medâr olur esbâb ve delâ'ilin mefkûdiyyetine nazaran icrâ-yı îcâbı menût-ı irâde-i aliyye-i hazret-i Sadâret-penâhîleri bulunmuş olmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 6 Rebî'u'l-evvel sene 1308

ve

Fî 8 Teşrîn-i Evvel sene 1306

Hâriciye Nâzırı

Bende

Sa'id

Bâb-ı Âlî
Meclis-i Mahsûs

Hâriciye Nezâreti'nin miyâne-i âcizânemizde kırâ'at ve mütâla'a olunan tezkiresinde ifâ-yı hacc-ı şerîf için her sene gitmekte olan Rusya tebe'asından bulunan Müslümânların kesreti ve bunların Cidde'den mürûr etmekte oldukları cihetle Rusya Devleti cânibinden Cidde'de bir konsolosluk ihdâs olunacağı cânib-i sefâretten ifâde olduğundan bahisle icrâ-yı îcâbı der-miyân olunup vâkı'â tezkire-i mezkûrede dahi muharrer olduğu üzere tebe'a-i merkûmeden olan huccâcın oradan mürûr etmekte ve diğere ba'zı devletler tarafından mahall-i mezkûrda konsoloslar bulundurulmakta olmasına ve devlet-i müşârün-ileyhâ cânibinden ta'yîn olunacak konsolosun İslâm'dan olacağı dahi ifâdât-ı vâkı'adan anlaşılmasına mebnî bu bâbda sefârete cevâb-ı muvâfakat i'tâsı bi't-tensîb tezkire-i mezkûre leffen arz u takdîm kılındı ise de ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 19 Rebî'u'l-evvel sene [1]308

Fî 21 Teşrîn-i Evvel sene [1]306

Sadr-ı a'zam Mehmed Kâmil b. Sâlih	Şeyhü'l-islâm Ömer Lütfi b. Mehmed Rauf	Şûrâ-yı Devlet Re'îsi Ahmed Ârifî
Ser'asker Ali Sâib	Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü	Dâhiliye Nâzırı —————
Hâriciye Nâzırı Sa'îd Paşa <i>Hîn-i temhîrde bulunamadı.</i>	Meclis-i Vükelâ'ya me'mûr —————	Adliye Nâzırı Es-seyyid Hüseyin Rıza
Mâliye Nâzırı —————	Evkâf-ı Hümayûn Nâzırı Zihni	Ticâret ve Nâfi'a Nâzırı —————
Ma'ârif Nâzırı Münif Paşa <i>Hîn-i temhîrde bulunamadı.</i>	Sadâret Müsteşârı —————	
Bâb-ı Âlî Dâ'ire-i Sadâret		

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

Devletlü efendim hazretleri,

Îfâ-yı hacc-ı şerîf için her sene gitmekte olan Rusya tebe'asından bulunan Müslümânların kesreti ve bunların Cidde'den mürûr etmekte oldukları cihetle Rusya Devleti cânibinden Cidde'de bir konsolosluk ihdâs olunacağı cânib-i sefâretten ifâde olunduğu beyâniyle icrâ-yı îcâbına dâir Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi üzerine cereyân eden müzâkereyi hâvî Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'dan tanzîm olunan mazbata melfûfiyle arz u takdîm kılınmış olmağla ol bâbda her ne vechile emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhî şeref-sünûh u sudûr buyurulur ise mantûk-ı âlîsi infâz edileceği beyâniyle tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 19 Rebî'u'l-evvel sene [1]308

Sadr-ı a'zam

Fî 21 Teşrîn-i Evvel sene [1]306

Kâmil

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olup melfûflariyle manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mücebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-müte'allık buyurulmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 20 Rebî'u'l-evvel sene [1]308

Ser-kâtib-i

Fî 22 Teşrîn-i Evvel sene [1]306

Hazret-i Şehriyârî

Bende

Süreyyâ

BOA. Irâde Meclis-i Mahsûs, nr. 4980

*NAHÇIVAN ERMENİLERİNİN RUSYA HARBİYE NÂZIRINA ZİYÂFET
VERDİKLERİ*

[Rostof şehrine gelen Rusya Harbiye nâzırına, burada bulunan Nahçıvan Ermenileri tarafından bir ziyâfet verildiği husûsunda Rostof Şehbenderliği'nden alınan tahrîrat tercümesinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

8 Ca. 1313 (27 Ekim 1895)

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne fî 10 Teşrîn-i Evvel sene [12]95 târihiyle Rostof Şehbenderliği'nden vârid olan 40 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Rusya Harbiye nâzırını dün Rostof'a muvâsalatla muvakkaten burada bulunan asâkire bir resm-i geçid icrâ etdirmiş ve "Nahçıvan" Ermenileri tarafından şerefine i'tâ olunan ziyâfetde hâzır bulunduktan sonra bugün avdet eylemiştir. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemi

Aded

3489

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Rusya Harbiye nâzırının Rostof'a muvâsalatla muvakkaten orada bulunan askere bir resm-i geçid icrâ etdirmiş ve "Nahçıvan" Ermenileri tarafından kendü şerefine i'tâ olunan ziyâfetde hâzır bulunduktan sonra avdet eylemiş olduğunu müş'ir Rostof Şehbenderliği'nden vârid olan 10 Teşrîn-i Evvel sene [12]95 târihli ve kırk numaralı

tahrîrâtın tercümesi leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 5 Cemâziye'l-evvel sene [1]313

ve

Fî 12 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Hâriciye Nâzırı

Bende

(İmza)

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

969

Rusya Harbiye nâzırının Rostof'a muvâsalatla muvakkaten orada bulunan askere bir resm-i geçid icrâ etdirdiğine ve ifâdât-ı sâ'ireye dâir Rostof Şehbenderliği'nden alınan tahrîrât tercümesi manzûr-ı âlî buyurulmak için Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 8 Cemâziye'l-evvel sene 1313

Fî 15 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Sadr-ı a'zam

Kâmil

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 338/45

- 48 -

*OSMANLI DEVLETİ'NCE ERMENİLERLE İLGİLİ OLARAK İRAN VE
RUSYA DEVLETLERİ NEZDİNDE YAPILAN GİRİŞİMİN SONUCU*

[İran Ermenilerine dağıtılmak üzere Selmas şehrindeki bir Ermeninin evinde saklanan dört yüz adet tüfeğin İran Hükûmeti tarafından ele geçirilerek Tebriz'e gönderildiği ve Rusya'da da Ermenilere karşı gösterilen şiddetin günden güne arttığı hususlarının

Erzurum Vilâyeti'nden telgrafla bildirildiğine ve bu durumun Hâriciye Nezâreti'nce her iki devlet nezdinde yapılan girişimlerin bir sonucu olduğuna dâir Sadâret tezkiresi.]

7 Ş. 1313 (23 Ocak 1896)

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret-i Uzmâ

Mektûbî Kalemi

Aded

Erzurum Vilâyeti'nden vârid olan şifre telgraf-nâme hallidir.

İran Ermenilerine dağıtılmak üzere memâlik-i İrâniyyede vâkı' Selmas şehrinde bir çok vakitten berü Ermeni hânesinde ihfâ edilen dört yüz aded nev-îcâd tûfeng İran Hükûmeti tarafından tutulup Tebriz'e gönderildiği ve Rusya'da Ermeniler hakkındaki eser-i şiddetin günden güne tezâyüd etmekte idüğü Bâyezid Mutasarrıflığı'nın iş'ârı üzerine berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur.

Fî 9 Kânûn-ı Sâni sene [1]311

Vâli

Rauf

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

1897

İran Ermenilerine dağıtılmak üzere memâlik-i İrâniyyede vâkı' Selmas şehrinde Ermeni hânesinde ihfâ edilen dört yüz aded nev-îcâd tûfengin İran Hükûmeti tarafından tutulup Tebriz'e gönderildiği ve Rusya'da Ermeniler hakkında irâ'e olunmakta olan şiddetin günden güne tezâyüd etmekte olduğu Bâyezid Mutasarrıflığı'ndan bildirildiğine dâir Erzurum Vilâyeti'nden gelen telgraf-nâme manzûr-ı âlî buyrulmak için arz u takdîm kılınmış ve teşebbüsât-ı vâkı'a İran ve Rusya Ermenileri hakkında vukû' bulan rivâyât üzerine mesbûk olan iş'ârâta mebnî

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nce Rusya ve İran devletleri nezdinde icrâ olunan teblîgât netîcesi bulunmuş olmağla hâk-i pâ-yı hümâyûn-ı hilâfet-penâhîye arzı mütemennâdır efendim.

Fî 7 Şa'bân sene [1]313

Fî 10 Kânûn-ı Sâni sene [1]311

Sadr-ı a'zam

Rif'at

BOA. Yıldız Sadâret Husûsi Ma'rûzâtı, nr. 344/65

- 49 -

*ERMENİLERİN HEFTUVAN'DA KALE İNŞÂ ETTİKLERİ
HABERİNİN ASILSIZ OLDUĞU*

[Ermenilerin Heftuvan'da toplandıkları ve kilise şeklinde bir kale inşâ ettikleri şeklindeki haberlerin asılsız olduğunun İran Sadâret makamından bildirildiği hususunda Tahran Sefâret-i Seniyyesi'nden alınan telgrafın takdim edildiğine ve bu konuda Seraskerlik'e bilgi verildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

12 Ş. 1313 (28 Ocak 1896)

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemî

Aded

Tahran Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 16 Kânûn-ı Sâni sene [12]96 târîhli ve üç numaralı telgraf-nâmenin hallidir.

Otuz beş numaralı telgraf-nâmeye zeyldir.

Azerbaycan'dan alınan cevâba göre Heftuvan'da Ermenilerin tecemmu' u ve kilise şeklinde kal'a binâ etdikleri vesâire hakkındaki ahbârın kat' iyyen bî-esâs olduğu Sadâret-i İrâniyye'den bâ-takrîr bildirilmiştir.

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemi
Aded
4734

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

14 Receb sene [1]313 târîhlü tezkire-i çâkerîye zeyldir: Azerbaycan'dan alınan cevâba nazaran Heftuvan'da Ermenilerin tecemmu' u ve kilise şeklinde kal'a binâ etdikleri vesâire hakkındaki ahbârın kat' iyyen bî-esâs olduğu Sadâret-i İrâniyye'den bâ-takrîr bildirildiğini şâmil Tahran Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 16 Kânûn-ı Sâni sene [12]96 târîhlü ve üç numaralı telgraf-nâmenin halli leffen takdîm kılınmış olmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 5 Şa'bân sene 1313

ve

Fî 8 Kânûn-ı Sâni [1]311

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
1945

Azerbaycan'dan alınan cevâba göre Heftuvan'da Ermenilerin tecemmu' u ve kilise şeklinde kal'a binâ etdikleri hakkındaki ahbârın kat' iyyen bî-esâs olduğu Sadâret-i İrâniyye'den bildirildiğine dâir Tahran Sefâret-i Seniyyesi'nden gelen telgraf-nâme manzûr-ı âlî buyurulmak için Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle

ma'an arz u takdîm kılınmış ve taraf-ı vâlâ-yı Seraskerî'ye ma'lûmât verilmiştir efendim.

Fî 12 Şa'bân sene [1]313

Fî 15 Kânûn-ı Sâni sene [1]311

Sadr-ı a'zam

Rif'at

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 344/108

- 50 -

*NAHÇIVAN İLE ERİVAN ARASINDA ERMENİ EŞKIYA ÇETESİ
TOPLANDIĞI*

[Dört yüz kişilik bir Ermeni eşkiya çetesinin toplandığı mahallin, Nahçıvan ile Van arasında değil, Nahçıvan ile Revan arasında olduğunun tesbit edildiği ve her iki şehrin de Rusya topraklarında bulunmasından dolayı, alınan haberin asılsız olabileceğine dâir Van'dan gönderilen telgrafnâme.]

23 S. 1314 (3 Ağustos 1896)

Yıldız Saray-ı Hümayûnu

Başkitâbet Dâ'iresi

Van'dan şifre telgraf-nâme.

C. 20 Temmuz sene [1]312. Dört yüz neferden mürekkeb Ermeni eşkiyâ çetesinin tecemmu' etdikleri mevki' Nahçıvan ile Van arasında olmayup Nahçıvan ile Revan araları olduğu tahkik edilmiş ve şu memleketlerin her ikisi dahi Rusya ülkesinde bulunmasına nazaran bu haberin pek de makrûn-ı sıhhat olamaması lâzım geleceği zannında bulunulmuş idüğü ma'rûzdur.

Fî 22 Temmuz sene [1]312

Yâverân-ı
Hazret-i Şehriyârîden
Ferîk
Sa‘deddin

BOA. Yıldız Mütenevvî Ma‘rûzât, nr. 144/132

- 51 -

KAĞIZMAN'DA ERMENİLERE AİT SİLAHLAR BULUNDUĞU

[Kağızman'daki mahallî hükûmetçe, Osmanlı sınırı hattı yakınında, Ermenilere ait çok sayıda son sistem tüfek ve bunlara ait fişek bulunduğuna dâir Kars Başşehbenderliği'nden alınan telgraftın takdim edildiği hususunda Sadâret tezkiresi.]

18 Z. 1317 (21 Nisan 1900)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 16 Nisan sene [1]900 târîhiyle Kars Başşehbenderliği'nden vârid olan 27 numaralı telgraf-nâmenin tercümesidir.

Kağızman Hükûmet-i mahalliyyesi hatt-ı hudûd kurbünde Ermenilere âid yirmi bin aded fişenk ile yeni sistemde seksen iki aded tüfenk bulmuşdur. Bu işe müte‘allık tahrîrât derdest-i takdîmdir.

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemî**Aded****303**

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Kağızman Hükûmet-i mahalliyyesinin hatt-ı hudûd kurbünde Ermenilere âid yirmi bin aded fişenk ile yeni sistemde seksen iki aded tüfenk bulunduğunu ve bu bâbdaki tahrîrâtın derdest-i irsâl olduğunu şâmil Kars Başşehbenderliği'nden ahz olunan 16 Nisan sene [1]900 târîhli ve yirmi yedi numaralı telgraf-nâmenin tercümesi leffen arz u tesyîr kılınmış olmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 17 Zi'l-hicce sene 1317

ve

Fî 4 Nisan sene [1]316

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik**Bâb-ı Âlî****Dâ'ire-i Sadâret****Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn****1634**

Kağızman Hükûmet-i mahalliyyesinin hatt-ı hudûd kurbünde Ermenilere âid yirmi bin aded fişenk ile yeni sistemde seksen iki aded tüfenk bulunduğunu hâvî Kars Şehbenderliği'nin telgraf-nâmesi, Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 18 Zi'l-hicce sene [1]317

Fî 5 Nisan sene [1]316

Sadr-ı a'zam

Rif'at**BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 405/56**

*RUS HÜKÛMETİ'NİN BAZI ERMENİLERİ İÂDE EDECEĞİNE
DÂİR HABER VE RUSYA'DAN HİCRET EDECEK MÜSLÜMANLARIN
KABÛLÜ*

*[Rus Hükûmeti'nin, askerlik görevini yapmayan Ermenileri iâde edeceğine dâir alınan haber üzerine, Rus elçisinin böyle bir şey olmayacağı konusunda teminat verdiği, ancak bazı kişilerin Müslüman kisvesi altında Osmanlı ülkesine gelmeleri ve devletin de Bosna ve Bulgaristan muhacirlerinin iskânları ile uğraşması sebebiyle, Rusya'dan gelecek hiçbir muhacirin kabul edilmemesi için bir karar alınarak padişaha arz edilmesi hususundaki irâde-i seniyye üzerine; Rusya'dan gelecek Müslüman muhacirlerin, iki devlet arasında belirlenen bir usul çerçevesinde kabul edilmelerinin Osmanlı Hükûmeti'nce daha önce kabul edilmiş olduğu, fakat daha sonra bazı Müslüman muhacirlerin bu usule uymadıkları, ancak Müslüman muhacirlerin kabulü için iki devlet arasında daha sağlam bir usûl belirlenerek meselenin halledilebileceği, bu sebeple konunun Rus elçisi ile müzâkere edilmek üzere Hâriciye Nezâreti'ne havâlesinin uygun olacağına dâir Meclis-i Mahsûs mazbatasının takdim edildiği hususunda **Sadâret tezkiresi.**]*

21 N. 1319 (1 Ocak 1902)

Bâb-ı Âlî

Meclis-i Mahsûs

2563

Rusya'da bulunan Ermenilerden hidmet-i askeriyyeyi îfâ etmeyenlerin Memâlik-i Şâhâne'ye i'âdelerine dâir bir teşebbüs olduğu istihbâr olunup halbuki bu Ermenilerin i'âdelerinden külliyyen sarf-ı nazar edildiği hakkında ol bâbdaki teşebbüsât üzerine Rusya imparatoru hazretleri nâmına olarak Rusya sefiri tarafından mukaddemâ atebe-i seniyye-i mülûkâneye ve Bâb-ı Âlî'ye arz-ı te'mînât edildiğinden şimdi bunun hilâfına bir mu'âmele vukû'a gelmeyeceği ve bu te'mînâtın Bâb-ı Âlî'ce sened ittihâz edilmiş olacağı derkâr olup ve İslâm nâm-ı müste'ârıyla bir takım kesânın Memâlik-i Şâhâne'ye vürûdu ma'lûm bulunup geçende teblîğ kılındığı üzere devletçe Bulgaristan ve Bosna'dan gelmekte olan muhâcirînin iskânıyla iştigâl

edildiği cihetle her ne sınıf ve mezhebden olur ise olsun Rusya'dan gelecek muhâcirînin kabûl edilmemesi mutlaku'l-vücûb bulunduğundan bu bâbda müsâmaha devlet ve memleket için müşkilât ve mazarratı dâ'î olacağından buna dâir ittihâz edilecek karârın ale'l-usûl bâ-mazbata arzı şeref-sünûh u sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunduğunu mübellîğ tezkire-i husûsiyye miyâne-i bendegânemizde kırâ'at ve mütâla'a olundu. Rusya'da bulunan Ermenilerin Memâlik-i Şâhâne'ye i'âde olunmaları ber-vech-i ma'rûz Rusya Devleti tarafından ta'ahhüd olunmuş olduğu cihetle hilâfına mu'âmele icrâsı kat'â câiz olmadığı gibi adem-i vürûdları husûsuna dahi me'mûrîni hudûdiyye-i Osmâniyye cânibinden mütemâdiyen dikkat ve i'tinâ edilmekte bulunduğu derkâr olup şu kadar ki Rusya ahâlî-i Müslimesinden Memâlik-i Şâhâne'ye hicret arzûsunda bulunanların evvel emirde hüviyetleriyle mikdâr-ı nüfûslarını hâvî Rusya Hükûmeti tarafından verilecek ma'lûmât üzerine bunların kabûl-i iskânları Hükûmet-i Seniyye'ce tensîb olduğu ve gidecekleri mahaller kararlaştırıldıktan sonra pasaportlarının vize edilmesi lâzım geldiği hâlde Rusya ahâlî-i İslâmiyyesinden bir takımının biraz vakitten berü bu usûle ri'âyet etmeksizin fevc fevc Memâlik-i Şâhâne'ye duhûle yol bulmaları hem kendülerinin sefâletlerini hem de masârif-i zâ'ideyi mücib olmakda olduğu cihetle câiz olmadığına ve îzâhât-ı vâkı'aya göre Rusya'dan gelecek muhâcirlerin ber-vech-i ma'rûz bir kâ'ide-i muntazama tahtında kabûl-i muhâceretleri hakkında Rusya Devleti'yle bir sûret-i tesviye yapılması mümkinâtdan görüldüğü Rusya sefirinin ifâdesinden anlaşıldığına mebnî bu bâbda sefir-i müşârün-ileyh ile müzâkere-i keyfiyyetle netîce-i hâsılanın bildirilmesi husûsunun Hâriciye Nezâreti'ne havâlesi tezekkür kılınmış ise de ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 21 Ramazan sene [1]319

Fî 19 Kânûn-ı Evvel sene [1]317

Sadrı-ı a'zam Mehmed Sa'îd	Şeyhü'l-islâm Mehmed Cemâleddin	Adliye Nâzırı Abdurrahman
Ser'asker Rıza	Bahriye Nâzırı Hüseyin Hüsnü	Şûrâ-yı Devlet Re'îsi Mehmed Sa'îd
Hâriciye Nâzırı	Dâhiliye Nâzırı	Tophâne-i Âmire Müşîri

Ahmed Tevfik	Mehmed Memduh	Mustafa Zeki
Mâliye Nâzırı	Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı	Ma'ârif Nâzırı
Mehmed Reşad	Abdullah Galib Paşa	Ahmed Zühdü
Ticâret ve Nâfi'a Nâzırı	Sadâret Müsteşarı	
Mustafa Zihni	Mehmed Tevfik	

Atûfetlû efendim hazretleri,
Rusya'dan gelecek muhâcirlerin kâ'ide-i muntazama tahtında kabûl-i muhâceretleri hakkında bir karâr-ı kat'î ittihâzına dâir şeref-sâdır irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîyi mübelliğ tezkire-i husûsiyye-i atûfîleri üzerine cereyân eden müzâkerâtın netîcesini mutazammın kaleme alınan mazbata arz u takdîm kılınmış olmağla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-müte'allık buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz olunacağı beyâniyle tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 21 Ramazan sene [1]319

Fî 19 Kânûn-ı Evvel sene [1]317

Sadr-ı a'zam

Sa'îd

BOA. Yıldız Sadâret Resmî Ma'rûzâtı, nr. 115/7

- 53 -

TİFLİS, BAKÜ VE BATUM'DA MEYDANA GELEN KARIŞIKLIKLAR

[Tiflis'de işçiler tarafından meydana getirilen ihtilâl amaçlı grev, gösteri ve saldırı hareketlerinden sonra ortaya çıkan durum ile Bakü'de Müslüman bir tutuklunun Ermeni askerlerce öldürülmesinden sonra Müslümanlar ile Ermeniler arasında başlayan ve Batum'a da sıçrayan çatışmaların ayrıntılarına dâir Petersburg Sefâret-i Seniyyesi ile Batum ve Tiflis Başşehbenderlikleri'nden gelen tahrîrat tercümelerinin takdim edildiği hususunda Sadâret tezkiresi.]

12 M. 1323 (19 Mart 1905)

Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 6 Şubat sene [1]905 târîhiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 13 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Tiflis'de bulunan Mâverâ-yı Kafkas Demiryolu inşâ'ât dest-gâhları amelesinin şehr-i hâlin on sekizinci günü ta'tîl-i eşgâl eyledikleri gibi bütün dest-gâhlarla civârları amelenin tecâvüzât-ı muhtemelelerini men' için asâkir tarafından derhâl işgâl edilmişlerdir. Me'mûrîn-i mahalliyye cânibinden ittihâz olunan kâffe-i tedâbîr-i ihtiyâtiyyeye rağmen şehr-i cârînin ondokuzuncu günü alafranga sâ'at bir râddelerinde Paralof Fabrikası kurbünde Demiryolu İdâresi me'mûrîninden olup meydân-ı harbe azîmet etmekte bulunan Mühendis Mösyö Ohansof'u ameleden biri bir çekiç fırlatıp sağ kolundan tehlikeli sûrette cerh etmiş ve cârih hemen taht-ı tevkîfe alınmıştır.

Ta'tîl-i eşgâl tramvay arabacılarıyla kondüktörleri ve matba'a amelesiyle ba'zı tüccâr müstahdemîni arasında intişâr etmiştir. Kânûn-ı Sâninin yirminci günü tramvayların âmed-şüdü münkatı' olmuş ve Resmî Kavkaz Gazetesi'nden mâ'adâ gazeteler artık neşr edilmemekde bulunmuş ve birçok kunduracı vesâire dükkânları amelenin fikdânından dolayı sedd edilmiştir. Tiflis vâlisi sokaklarda ve umûmî meydânlarda ta'lîk etirdiği yaftalar ile mevâdd-ı âtiyeyi i'lân etdirmiştir. "Ta'tîl-i eşgâl etmiş olan amele Kânûn-ı Sâninin on dokuzuncu günü dâ'ire-i hükûmete gelerek taleblerini dermiyân etmeleri kendülerine tenbîh edildiği hâlde ısgâ etmediklerinden, taleplerine hiçbir netîce verilmeyecektir. Her nevi' ictimâ' ameleye memnû'dur."

Burada herkes büyük bir endîşe içindedir. Her an amele tarafından müsellahan bir isyân vukû'una intizâr edilmektedir. Bu ta'tîl-i eşgâlin bir mâhiyyet-i iktisâdiyyeden ziyâde siyâsî bir mâhiyeti hâ'iz olduğu vâreste-i iştibâhdır. "Bozarçiyaniç" Tütün Fabrikası amelesi ile "Kula Tayrof" ve "Ali Hanof, " sabun i'mâlâthâneleri amelesi dahi ta'tîl-i eşgâl etmişlerdir. Tiflis'de Kânûn-ı Sâninin yirminci günü amele tramvay kondüktörlerini darb ve onları terk-i eşgâle ve yolcuları

tramvaylardan inmeğe icbâr etmişler ve tramvay arabalarını kırmağa başlamışlardır. Mütecâsirler kaçmağa muvaffak olmuş, neferâtdan biri başından ve elinden yaralanmış ve nümâyişçilerin altısı taht-ı tevkîfe alınmıştır. Tramvaylar asâkir tarafından muhâfaza ve sevk edilmektedir. Kânûn-ı Sânînin yirmi birinci günü ahâlînin sokaklarda durmamalarını ve ictimâ'âtdan ictimâb eylemelerini âmir yeni bir takım i'lân-nâmeler neşr olunmuştur. Şehr-i mezkûrun yirmi ikinci pazar günü öğleye doğru takrîben beş yüz kadar amele, imparator tiyatro binâsının önünde tecemmu' ederek ba'zı evrâk dağıtmışlar ve içlerinde bulunan Kütayisli bir Gürcü kızı kırmızı bir bayrak ref' eylemiştir. Hemân bunu müte'âkıb ba'zı ev havlularında ikâme edilmiş olan Kazaklar ile zâbıtâ me'mûrları mahall-i vak'aya yetişerek nümâyişçilere yakından urmağa başlamışlardır. Bunun üzerine bir mücâdele vukû'a gelerek Kazaklar bayrağı ref' eden Gürcü kızıyla anı müte'âkıb bayrağı alanları kılıçlar ile parçalamışlardır. Bu vak'a netîcesinde onu mütecâviz telefât vukû' bulmuş mecrûhînin adedi ki, bunlar miyânında nisvân ve etfâl de mevcûd idi, gayr-i ma'lûm bulunmuştur. Bu kabîl bir takım hâdisât-ı fecî'a Mişel ve diğer ba'zı mahallerde dahi tekevün etmiştir. Emr ü fermân hazret-i men-lehül-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 11 Şubat sene [1]905 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 18 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Tiflis'deki amele tarafından ta'tîl-i meşgûliyyet edildiğine dâir olan 24/4 Şubat sene [1]905 târihli ve onüç numaralı tahrîrât-ı âcizâneme zeyldir. Kânûn-ı Sânînin yirmi altıncı günü vukû'a gelen iğtişâşât esnâsında mecrûh düşen eşhâs miyânında bulunan bir Gürcü kızı aldığı cerîhaların te'sîrâtıyla şehr-i hâlin on ikinci günü vefât etmiş ve cenâzesi birçok amele ve mekâtib talebesi tarafından ta'kîb olunmuştur. Maktûlenin müte'addid iklîller ile tezyîn edilen tabutu geniş ve al renkli bir kurdelaya sarılmış idi. Bu cenâze kâfilesi evvelâ hükûmet konağı pîşgâhından ve ba'dehû şehrin

başlıca sokaklarından mürûr ederek hâric-i şehirdeki kabristana gitmiş olup önünde belediye çavuşları bulunmakta ve arkasından on iki kazak neferi yürümekte idi. Kâfile-i mezkûrenin serbestce gitmesine müsâ'ade etmeleri ve yolda hâzır bulunan eşhâs tarafından evvelce isti'mâl-i silâh edilmedikçe mukâbele-i bi'l-misil icrâ eylememeleri Kafkasya guvernörü vekîli tarafından mârrü'z-zikr kazaklara emr olunmuş olup, amele-i merkûmenin yevm-i mezkûrda isti'mâl etmek üzere derûnları dinamit memlû yüz seksen aded humbarayı hâmil oldukları i'tikâdiyle me'mûr tarafından bi'l-cümle tedâbîr-i lâzimeye tevessül edilmiş idi. Cenâzenin kabristana nakl ü îsâline değin bir gûne hâdise zuhûr etmemiş ise de kabristanda amele tarafından endaht olunan birçok revolverlerden çıkan kurşunlardan biri mezkûr kazaklardan birinin kulağına isâbet etmesi üzerine kazaklar da isti'mâl-i silâh etmiş ve ameleden biri maktûl ve diğer birkaçı mecrûh olmuştur. Şehr-i hâlin birinci günü sanâyi'-i muhtelifeye mensûb (2812) mikdârındaki ameleden (2028) neferi ve Kafkasya Demiryollar anbarlarında müstahdem (393) ameleden (285) neferi iş ve güçleriyle meşgûl olmağa başlamışlardır. Kunduracı ve şekerciler misillü ta'tîl-i meşgûliyyet etmiş olan kassâb esnâfı dahi dükkânlarını küşâd etmişlerdir. Tiflis gazeteleri yeniden intişâra başlamışlardır. Tramvay arabaları dahi asâkir tarafından muhâfazaya lüzûm görülmeksizin âmed-şüd etmekte, el-hâsıl şimdilik işler mihver-i tabî'îsinde cereyân eder gibi görünmektedir. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 23 Şubat sene [1]905 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 21 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Şehr-i hâlin on dokuzuncu gününden berü Bakü'de ahâlî-i İslâmiyye ile Ermeniler arasında hûnrîzâne mücâdelât vukû'a gelmiş ve Rus Telgraf Acentesi tarafından keşîde edilip "Kavkaz" nâm cerîde-i resmiyye ile neşr olunan ve Fransızca tercümesiyle ma'an ve leffen takdîm kılınan telgraf-nâmeden dahi müstebân buyurulacağı üzere mukâtelât-ı vâkı'a el-ân devâm eylemekde bulunmuşdur. İstidlâ'ât-ı âcizâneme nazaran iğtişâât-ı mezkûrenin sebebi, tevkîf-hânedan mahkemeye getirilmekde olan bir İslâmın esnâ-yı râhda firâra teşebbüs eylediği iddi'âsıyla iki Ermeni asker tarafından katl edilmesi olup, halbuki İslâmlar bu firâr mâddesini inkâr ile mevkûf-ı merkûmun da'vâ-yı vâkı'ada haklı çıkacağını gören müstekî tarafından iğfâl edilen merkûm Ermeniler cânibinden itlâf edildiğini iddi'â ediyorlar. Gönderilen kuvâ-yı imdâdiyye ile berâber mevcûd asâkir ile kazaklar mikdârının adem-i kifâyeti cihetiyle mücâdelâtın önünü almağa muvaffak olamamışlardır. İki taraftan bilâ-fâsıla tüfenk atılmakda ve telef olmak tehlikesi göze aldırılmadıkça sokağa çıkmak gayr-i kâbil bulunmakda ve her tarafta heyecân hüküm-fermâ bulunmaktadır. Birçok sokakların maktûllerin ecsâdıyla mâlî olduğu rivâyet olunuyor. Devâ'ir-i hükûmet ile mekâtib ve mağazalar sedd olunmuş ve dükkânlarla mağazaların kepenkleri kırılarak içlerindeki emvâl nehb ü gâret edilmiş ve bir takım eşirrâ bu ahvâlden bi'l-istifâde emâkini yağma etmekde bulunmuşdur. İhtilâl komitesi re'îsi olduğu zannedilen "Lalaof" nâmında mütemevvil bir Ermeni ile "Hamparsom Melikof" ve "Çançarof" nâm kimesneler katl edilmiş ve ikâmetgâhları Müslümânlar tarafından yağma olunmuşdur. Maktûlînin adedi bin ve mecrûhînin mikdârı ise iki bin kadar tahmîn olunup bunların ekserîsi Ermenidir. Dün, Kafkasya vâli vekîli tarafından vukû' bulan da'vet üzerine Kafkasya Cemâ'at-i İslâmiyyesi re'îsi bulunan zât ile Ermeni katogikosunun bir me'mûru ve Kafkasya Vilâyeti Umûr-ı Siyâsiyye direktörü mukâtelât-ı hâzıraya nihâyet vermek için ma'nen i'mâl-ı nüfûz etmek üzere Bakü'ye azîmet etmişlerdir. Lâkin mesâ'î-i masrûfeye rağmen vârid olan haberler heyecân-âverdir. Dün buradan Bakü'ye iki kıt'a top ile mühimmât gönderilmişdir. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

"Kavkaz" nâm cerîde-i resmiyyenin 10 Şubat sene [1]905 târîhli nüshasında münderic telgraf-nâmenin tercümesidir.

Bakü, 9 Şubat sene [...]

İslâmlar ile Ermeniler yekdiğerine karşı mütemâdiyen tüfenk atmaktadırlar. Şehirde mu‘âmelât-ı ticâriyye ta‘tîl edilmiş ve mekâtib ve borsa ve dest-gâhlar sedd olunmuşdur. Gazetelerle ajans telgraf-nâmeleri artık neşr olunmuyor.

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 23 Şubat sene [1]905 târihiyle Batum Başşehbenderliği'nden vârid olan 207 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Muharrerât-ı sâbıka-i kemterâneme zeylen ahvâl-i memleketin vehâmeti yevmen-fe-yevmen tezâyüd etdiğini zât-ı âlî-i âsafânelerine arz eylerim. Bir hâl-i fetret içinde bulunduğumuz gibi kâffe-i ahâlînin hayâtı da ortalığı tedhîş eden ihtilâl komitelerinin elinde bulunuyor. Gece geçmiyor ki tebe‘a-i Müslimemizden iki ya üçü dükkânları yağma eden eşkiyânın ikâ‘ eyledikleri sirkat ve gasb gibi ef‘âle hedef olmasun. Tebe‘a-i Müslime-i İrâniyye ile Ermeniler arasında vukû‘ bulan bir mücâdele netîcesinde yedi yüz kişinin telef ve üç bin kişinin de mecrûh olduğu Bakü'den vârid olan haberlerden müstebân olmuşdur. Bu vak‘a hemân burada aks-endâz-ı te’sîr olmuş ve Müslümânlarla karşı Ermeniler tarafından bir hareket tertîb edildiği istihbâr olunmuşdur. Zâten Batum kurbünde kâ’in "Livana"da Müslümânlar ile Ermeniler arasında bir nizâ‘ vukû‘a gelerek birçok kişi telef ve mecrûh olmuşdur. "Acar" ahâlî-i İslâmiyyesinden birçok kimseler dâhil-i memleketde vâkı‘ köylerden buraya geldiklerinden ve merkûmlar fitrat-ı ceng-cûyâneye mâlik olduklarından iğtişâşât-ı fecî‘a vukû‘undan havf eylemekdeyim. Tebe‘a-i Müslimenin mümkün olduğu kadar istihsâl-i emniyyetleri için guvernör nezdinde teşebbüsât-ı lâzimedede bulundum. Gerçi amelenin tehdîdâtı üzerine vapur kumpanyaları idârehânelerini kapamağa mecbûr olmuşlar ve posta vapurlarının seferleri mu‘attal olmuşdur. Bu sabah teneke ihrâc eden bir İngiliz vapuru üzerinde Gürcüler tarafından iğtişâşât vukû‘a getirilmiş ve kazaklar kılıçlarını isti‘mâl eylediklerinden birkaç kişinin mecrûh olduğu rivâyet edilmekte bulunmuşdur. Amele her nevi‘ mu‘âmelâta muhâlefet eylediğinden devâ’ir-i resmiyyeden olan Rüsûmât İdâresi dahi ta‘tîl-i

mu'âmelât etmiştir. Şehr-i cârînin sekizinci günü sabahı Başşehbenderhâne kapusu önünde iki el tabanca atılmışdır. Guvernör bunu istihbâr edince bir mikdâr kazak asâkir-i muhâfıza vermesini teklîf eylemiş ise de tebe'amızı tedhîş etmemek için işbu teklîfe muvâfakat etmedim.

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 27 Şubat sene [1]905 târîhiyle Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 129 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Batum ile Bakü'de vukû'a gelen iğtişâta dâir vürûd eden şehr-i hâl-i rûmînin on biri, on ikisi ve on üçü târîhli telgraf-nâmelerin Fransızca tercümeleri leffen takdîm kılındı. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Melfûf telgraf-nâmelerin tercümesidir.

11 Şubat, Batum.

Gemilerdeki hamûlelerin emr-i tahliyesi ta'tîl edilmiş ve birçok vapurlar hamûleleriyle avdet eylemiştir. Havâyic-i zarûriyyeden ma'dûd olan erzâk ve zehâ'ir tükenmeğe başlıyor. Mu'âmelât-ı ticâriyye münkâtı' olmuştur. Geceleyin müsellahtan çeteler şehrin merkezindeki mağazaları bile nehb ü gâret etmektedir.

11 Şubat, Bakü.

Bakü iğtişâatının sûret-i cereyânı ber-vech-i âtî nakl ü hikâye olunur. Şöyle ki, zannolunduğuna göre Ermeni asâkir tarafından mahbûsînden bir Müslümânın katl ü itlâf olunması ve esbâb-ı şahsiyyeden dolayı mütemevvilân-ı İslâmiyyeden birinin bir Ermeni tarafından alâ-mele'i'n-nâs ağır sûrette cerh edilmesi üzerine Müslümânlarla Ermeniler beyninde mevcûd kin ve husûmet iştîdâd etmiştir. Şubatın yedinci günü otuz beş kişi katl veya cerh olup bunlar miyânında Müslümânlarla Ermenilerden gayri milliyetlere mensûb bir takım eşhâs vardır. Şubatın sekizinci günü Müslümânlar ile Ermeniler beynindeki münâsebâtda meşhûd olan gerginlik son dereceyi bulmuş ve sokaklarda kıtâl vukû'a gelmiştir. Bütün gün silâh atılarak yüz kişi maktûl ve mecrûh

olmuştur. O gün akşama kadar guvernör halkı teskîn için şehri dolaşmaktadır. Çarşıda dükkânlara hücum edilerek derûnlarındaki emvâl ü eşyâ yağma edilmesi üzerine kuvve-i müsellaha isti'mâline mecbûriyet hâsıl olmuş ve birçok kişi katl ü itlâf edilmiştir. Dört tabur ile beş kazak "sotilna" sından mürekkebe olan asâkir-i mevcûde kifâyet etmediğinden buna beş tabur piyâde, bir müfreze topçu ve iki "sotilna" kazak askeri ilâve olunmuştur. Guvernör iki muhâsım kavme mensûb müteneffizânın mu'âvenetine mürâca'at eyledi. Şubatın dokuzuncu günü sabahleyih yine birçok iğtişâşât-ı müdhişe zuhûr ederek aġniyâyâ âid birçok emâkin tahrîb ve ihrâk edilmiştir. Guvernör refâkatinde Ortodoks, Ermeni, Müslümân hey'et-i rûhâniyyesiyle zevât-ı müteneffize bulunduğu hâlde şehrin bütün mahallelerini dolaşarak muhâfaza-i sükûn etmelerini halka tavsiye etmiş ve Ermeni rehâbîni ile ulemâ-yı İslâmiyye halka karşı yekdiğerleriyle mu'ânaka eylemiş ve ahâlî "hurrâ" sadâlariyle bağırarak musâlaha arzusunda bulunduğunu alenen bildirmiştir. Bu arzunun samîmî olduğu anlaşılmıştır. Ba'de'z-zuhr sâ'at iki râddelerinde iğtişâş zâ'il olarak gece sükûnetle geçmiş ve Şubatın onuncu sabâhı hiçbir iğtişâş zuhûr etmemiştir. Müslümânlar dükkânlarını açdıkları hâlde Ermenilerin dükkânları mesdûd kaldığından ezhândaki heyecânın zâ'il olmadığı anlaşılmış ve ba'de'z-zuhr iğtişâşât yeniden bir mâhiyyet-i müdhişe kesb etmiştir. "Balahanı" da iğtişâş bütün gün devâm ettiğiinden guvernör oraya Ermeni ve İslâm hey'et-i rûhâniyyesiyle müteneffizândan ba'zı zevâtı i'zâm eyledi. "Balahanı" zâbitası bir şey yapmakdan âciz kalarak isti'fâ eyledi. Şehirde me'mûrlardan ba'zıları icrâ-yı becâyişlerini talep eylediklerinden bunlara kuvâ-yı imdâdiyye gönderildi.

12 Şubat, Bakü.

Şehirde sükûn ve âsâyiş hüküm-fermâdır. Guvernör ahâlîye hitâben bir beyân-nâme neşr ederek heyecân-âmiz şâyi'âta i'timâd edilmemesini tavsiye eylemiştir. Ahâlînin akşam sâ'at sekizden sonra ikâmetgâhlarından çıkmaları muvakkaten nen' edilmiş ve aksi takdîrde kendülerinden beş yüz ruble cezâ-yı nakdî alınacağı veya üç mâh müddetle habse ilkâ olunacakları bildirilmiştir.

12 Şubat, Batum.

Buradaki Ermenilerle Müslümânlar bu iki millet arasında Bakü'deki iğtişâşâta mûmâsil ahvâl-i elîme îkâ' etmek arzusunda bulunan bed-hâhân taraflarından işâ'a olunan havâdis-i kâzibeden nâşî dûçâr-ı heyecân olmuşlardır. Müslümânlar câmi'-i şerîfde edâ-yı salât etdikleri esnâda câmi'-i şerîfin ber-hevâ edileceği mezhebdâşları tarafından baġteten ihbâr edilmiştir. 'nin Memâlik-i Şâhâne'ye azîmetleri Ermeniler

tarafından ikâ' edilen mu'âmelât-ı cebr ü şiddete bi'l-iltizâm haml olunursa da bunun kat'ıyyen asl u esâsı yokdur. Ermeniler kendilerinin aslâ böyle bir fikr ü niyetleri bulunmadığını bildirmek üzere Devlet-i Aliyye şebhenderiyle İran kâr-perdâzına âdemler göndermişlerdir. Bunların ifâdâtına nazaran bu şeylerin kâffesi mazanne-i sû' olan bir takım eşhâsın eser-i mefsetet ve tesvîlâtıdır. İran kâr-perdâzı bu kadar ağır isnâdâtdan teberrî için sarf-ı nakdîne-i ihtimâm ü gayret eden Ermeni hey'etinin şu îzâhât-ı ciddiyyesinden pek memnûn olmuşdur. İğtişâşâtın "Acare-i Ulyâ" ya dahi sirâyet etdiği rivâyet olunur.

13 Şubat, Bakü.

Petrol Müstahsilleri Kongresi, a'zânın vürûd etmemesine mebnî küşâd olunmamışdır. Kafkasya şeyhü'l-islâmı Tiflis'den gelerek birçok va'z u nasîhatda bulunmuş ve Ermeni başkilisesini ziyâret eylemiş ve diğer taraftan Ermeni piskoposu dahi câmi'-i şerîfi ziyâret etmişdir. Güvernörün riyâsetinde bir i'âne cem'iyeti teşkîl edildi. Gazete bugün intişâr etmişdir. "Novel dö Bakü" Gazetesinin tahmînine nazaran esnâ-yı iğtişâşâtda maktûl olan eşhâsın mikdârı on beş Rus, Mûsevî ve Gürcü ve bir tanesi Alman olmak üzere beş yüze bâliğ olmuşdur.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemi

Aded

35

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Batum ile Bakü ve Tiflis'de vukû'a gelen iğtişâşâta dâir ma'lûmât ve tafsîlâtı ve ol bâbdaki telgraf-nâmelerin Fransızca tercümeleri gönderildiğini ve ahîren Batum Başşebenderhânesi kapusu önünde iki el tabanca atılmasına mebnî güvernör tarafından bir mikdâr kazak asâkir-i muhâfızası verilmek istenilmiş ise de tebe'ayı tedhîş etmemek için işbu teklîfe muvâfakat olunmadığını mutazammın Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'yle Tiflis ve Batum Başşebenderlikleri'nden ahz olunan 7 ve 11 ve 23 ve 27 Şubat sene [1]905 târîhli yüz yirmi dokuz ve iki yüz yedi ve on üç ve on sekiz ve yirmi bir numaralı beş kıt'a tahrîrâtla melfûfâtının tercümeleri leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Muharrem sene 1323

ve

Fî 3 Mart sene 1321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

87

Batum ile Bakü ve Tiflis'de vukû'a gelen iğtişâşâta dâir ma'lûmât ve tafsîlâtı hâvî Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'yle Tiflis ve Batum Başşehbenderlik-leri'nden meb'ûs beş kıt'a tahrîrât ile melfûflarının tercümesi Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 12 Muharrem sene [1]323

Fî 6 Mart sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 485/65

- 54 -

*OSMANLI- RUS SINIRINDAN OSMANLI TARAFINA GEÇECEK
ERMENİLERİN ENGELLENMESİ*

[Rusya'nın Batum, Revan ve Kars bölgelerinde, hükûmetin koyduğu yükümlülük ve yaptığı baskılardan dolayı, baharda Osmanlı ülkesine geçme hazırlığı içinde oldukları haber alınan Ermenilerin sınır geçişlerinin engellenmesi için Osmanlı tarafında gerekli tedbirler alınmış olmakla beraber, bunların buldukları yerlerden sınıra kadar gelmelerinin de engellenmesi için Rusya Hükûmeti nezdinde girişimlerde

bulunmakta olduğu ve Rusya Hâriciye nâzırının da bu konuda Osmanlı Devleti'ne teminat verdiği husûsunda Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden alınan tahrîrât tercümesinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

15 M. 1323 (22 Mart 1905)

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 20 Şubat sene [1]905 târihiyle Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 114 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Önümüzdeki mevsim-i bahârda Memâlik-i Şâhâne'ye geçmek için hazırlanmakta oldukları mervî olan Ermenilere dâir 21 Kânûn-ı Sâni sene [1]905 târihlü ve on iki numaralı tahrîrât-ı aliyye-i âsafâneleri melfûfiyle berâber resîde-i dest-i ta'zîm oldu. Evvelce dahi arz eylemiş olduğum vechile beyne'd-devleteyn mün'akid i'tilâfa istinâden merkûm Ermenilerin tasavvurât-ı vâkı'alarının men'-i icrâsı için tedâbir-i mü'essire ittihâzı zımında Hâriciye Nezâreti nezdinde teşebbüsât-ı mükerrere icrâsıyla bu işi ta'kîbden hâlî kalmamakdayım. Kont Lamsdorf ile ahîren vukû' bulan bir mülâkâtımda ol bâbdaki tezkire-i sâmiye-i cenâb-ı Sadâret-penâhîye imtisâlen teşebbüsât-ı sâbika-i âcizânemi tekrâr etdim. Müşârün-ileyh evvelce vukû' bulan teşebbüsât-ı âcizânem üzerine me'mûriyyet-i â'idesine zâten evâmîr-i lâzime i'tâ kılınmış olduğunu bendenize tekrâr te'mîn eyledi. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemi

Aded

67

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Rusya'nın Batum, Revan ve Kars cihetlerinde hükûmet-i mahalliyyece vukû' bulan teklîfât ve tazyîkâta binâ'en, bahar mevsiminde Memâlik-i Şâhâne'ye geçmek hazırlığında buldukları Bitlis Vilâyeti'nden bildirilen Ermenilerin men'-i avdetleri zımında hudûd-ı hâkâniyyece takayyüdât îfâsı hakkında îcâb edenlere vesâyâ icrâ edilmiş ise de bunların hudûda kadar azîmetlerine meydan verilmemek lâzım geleceğinden ve bu da Rusya Hükûmeti nezdinde teşebbüsât icrâsıyla tedâbîr-i mâni'a-i kaviyye ittihâzı esbâbının istihsâli ve her hâlde bunların Memâlik-i Şâhâne'ye kabul edilmeyecekler[in]in kat'iiyen bilinmesi ile olacağından, Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne ana göre te'kîd-i teblîgât ile netîcesinin arz-ı atebe-i ulyâ kılınması şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunduğunu mübelliğ resîde-i dest-i ta'zîm olan 10 Za. sene [1]322 târîhlü ve bin yedi yüz iki numaralı tezkire-i sâmiye-i fahîmâneleri mütâla'a-güzâr-ı âcizî olarak ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümayûn-ı cenâb-ı tâc-dârî icrâ olunan vesâyâyâ cevâben beyne'd-devleteyn mün'akid i'tilâfa istinâden merkûm Ermenilerin tasavvurât-ı vâkı'alarının men'-i icrâsı için tedâbîr-i mü'esssire ittihâzı zımında Rusya Hâriciye Nezâreti nezdinde tekrîr-i teşebbüsât ile bu işi ta'kîbden hâlî kalmadığı gibi ahîren bi'l-mülâkât bu bâbda nezdinde te'kîd-i teşebbüsât eylediği Hâriciye nâzırının bu husûsda teşebbüsât-ı sâbika üzerine me'mûrîn-i â'idesine evâmîr-i lâzime i'tâ kılınmış olduğunu tekrâr te'mîn eylediğini şâmil Petersburg sefîri devletlü paşa hazretlerinden ahz olunan 20 Şubat sene [1]905 târîhli ve yüz on dört numaralı tahrîrâtın tercümesi leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 13 Muharrem sene 1323

ve

Fî 7 Mart sene 1321

Hâriciye Nâzır

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümayûn

102

Rusya'nın Batum ve Revan ve Kars cihetlerinde hükûmet-i mahalliyyece vukû' bulan teklîfât ve tazyîkâta binâ' en baharda Memâlik- i Şâhâne'ye geçmek hazırlığında buldukları Bitlis Vilâyeti'nden bildirilen Ermenilerin men'-i avdetleri zımında hudûd-ı hâkâniyyece takayyüdât icrâsı mukarrer ise de bunların hudûda kadar azîmetlerine meydan verilmemesi için Rusya Hükûmeti nezdinde teşebbüsât icrâsıyla tedâbîr-i mâni'a-i kaviyye ittihâzı ve netîcesinin arzı hakkında şeref-sâdır olan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı hilâfet-penâhî hükm-i münîfine tevîkan icrâ kılınan teblîgâta cevâben beyne'd-devleteyn mün'akid i'tilâfa bi'l-istinâd merkûm Ermenilerin tasavvurât-ı vâkı'alarının men'-i icrâsı için tedâbîr-i mü'essire ittihâzı zımında Rusya Hâriciye Nezâreti nezdinde tekrîr-i teşebbüsât ile ta'kîb-i keyfiyyetden hâlî kalınmadığı gibi ahîren mülâkât olunan Hâriciye nâzırının teşebbüsât-ı sâbıka üzerine me'mûrîn-i â'idesine evâmîr-i lâzime i'tâ kılındığını tekrâr te'mîn eylediğine dâir Petersburg sefîri paşa hazretlerinden gelen tahrîrât tercümesinin gönderildiğini mutazammın Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden vârid olan tezkire leffen arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 15 Muharrem sene [1]323

Fî 9 Mart sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferîd

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 485/75

- 55 -

*KONT VORONÇOF DAŞKOF'UN KAFKASYA GENEL VÂLİLİĞİ'NE
ATANMASI VE KAFKASYA GENEL VÂLİLİĞİ'NİN KUMANDANLIĞA
DÖNÜŞTÜRÜLMESİ*

[Rusya'da yapılacak dâhilî ıslahatın faydalarından Kafkasya bölgesindeki halkın da yararlanması için, meydana gelen karışıklıkların ortadan kaldırılması gerektiği belirtilerek, Kont Voronçof Daşkof'un Kafkasya Genel Vâliliği'ne atandığına, Kafkasya Genel Vâliliği'nin kumandanlığa dönüştürüldüğüne ve Bakü ve Kafkasya'da meydana gelen olayların araştırılması için özel bir komisyon kurulacağına dâir gazetelerde yayınlanan haberlerle ilgili olarak Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden gönderilen tahrîrât tercümelerinin takdîm edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

4 S. 1323 (10 Nisan 1905]

Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 15 Mart sene [1]905 târihiyle Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 180 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Bugünkü târihlü ve yüz yetmiş dokuz numaralı telgraf-nâme-i âcizânemde arz olunan emir-nâme-i imparatorîyi hâvî gazete bendi, telgraf-nâme-i mezkûra zeylen ve leffen takdîm kılındı. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l emrindir.

Melfûf emir-nâme-i imparatorînin tercümesidir.

Yâver-i imparatorî Şûrâ-yı Devlet a'zâsından General Kont Voronçof Daşkof'a Kafkasya kıt'asının Rusya'ya ilhâkından berü gerek ecdâdımın ve gerek benim gâye-i maksûdumuz orada sulh ü âsâyîşi takrîr ve idâme ve memleketin vatanımızın aksâm-ı sâ'iresiyle olan irtibât ve ittihâdı esâsına müstenid olarak intizâm ve sa'âdet-i hâlin terakkîsine hizmet etmek husûsuna ma'tûf bulunmuşdur. Kafkasya kıt'asınca iktisâb edilüp umûmiyetle ahâlîsinin refâhiyyet ve sa'âdetinin tezâyüd ve Rusya'nın şeref ve sa'âdeti uğrunda Kafkasyalılarından bir çoğunun mesâ'î-i vefîre ve fevkalâde sarfı ile sâbit olan lem'a-i muvaffakiyyât şu günlerde ecnâs-ı muhtelifeye mensûb efrâd arasında tehdüs eden ihtilâfât ve me'mûrîn-i hükûmete karşı gösterilen itâ'atsizlik ve intizâm-ı hayâtı ihlâl eden bir takım iğtişâşât ile ma'a't-te'essüf intifâ etmege yüz tutmuşdur. İğtişâşât-ı mezkûrenin ancak bir ehemmiyyet-i muvakkateyi hâ'iz olduğu zannında bulunduğumdan evâmir ve ta'lîmâtıma tevfiķan el-hâletü hâzihî memleketimizde icrâsına teşebbüs edilen ıslâhât-ı dâhiliyyenin bahş edeceği ni'am ve fevâ'idden Kafkasya kıt'asının hisse-mend olabilmesi için kıt'a-i mezkûrede huzûr ve âsâyîşin bilâ-te'hîr takrîr ve i'âdesini lâzimededen add eder ve bu maksada mebnî sizi Kafkasya Vâli-i Umûmiliği'ne ta'yîn eylerim. Kafkasya'da vaktiyle sebk eden hidemâtınız esnâsında ahvâl-i mahalliyyece kesb eylemiş olduğunuz vukûf ile umûr-ı idâredeki tecârib-i vesî'anız ve vatanın husûl-i sa'âdeti emrindeki hidemât-ı bergüzîdeniz hasebiyle uhdenize tefvîz olunan me'mûriyyeti Kafkasya sunûf-ı muhtelif-i ahâlîsi miyanında hüsn-i niyet ashâbından olanların inzimâm-ı

mu'âvenet-i dostânesiyle bâ-kemâl-i muvaffakiyyet îfâ edeceğiniz meczûmumdur.
Hakkındaki teveccühüm ber-devâmdır.

Fî 26 Şubat sene 1905

İmza
Nikola

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

*Hâriciye Nezâreti'ne Fî 18 Mart sene [1]905 târihiyle Petersburg Sefâret-i
Seniyyesi'nden vârid olan 190 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.*

Şehr-i hâlin on beş târîhli ve yüz seksen numaralı tahrîrât-ı âcizâneme zeyldir.

Resmî Gazete'nin bu sabahki nüshasıyla neşr olunan fî 26 Şubat sene [1]905 târîhli bir emir-nâme-i imparatorîde Kafkasya Vâliliği me'mûriyyetinin lağviyle kumandanlığı me'mûriyyetinin hukûk ve selâhiyyet-i sâbıka-i vâsi'asıyla i'âdeten te'sîs edildiği beyân olunmuşdur. Bakü ile Kafkasya'nın mahall-i sâ'iresinde ahîren ser-zede-i zuhûr olan mücâdelât-ı hûnrîzânenin esbâbını tedkîk ve taharrî etmek üzere a'yândan mürekkeb bir komisyon-ı mahsûs teşkîl kılınacağı Novosti Gazetesi'nin cümle-i beyânâtından bulunduğunu da zât-ı âlî-i nezâret-penâhîlerine arz u iş'âr ederim. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemi
Aded
272

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye

Ma'rûz-ı çâker-i keminelidir,

8 Muharrem sene [1]323 târîhli tezkire-i çâkeriye zeyldir: Sâbık Saray ve Meclis-i İmparatorî a'zâsından "Kont Voronstof Daçkof" (Voronçof Daçkof)'un Kafkasya Vâliliği'ne ta'yînini mübeyyin emir-nâme-i imparatorîyi hâvî gazete bendinin irsâl kılındığını ve Resmî Gazete ile ahîren neşr olunan bir emir-nâme-i imparatorîde Kafkasya Vâliliği me'mûriyyetinin lağviyle kumandanlığı me'mûriyyetinin hukûk ve salâhiyyet-i sâbıka-i vâsi'asıyla i'âdeten te'sîs edildiği beyân olunmuş idüğünü ve Bakü ile Kafkasya'nın mahall-i sâ'iresinde ahîren ser-zede-i zuhûr olan iğtişâşâtın esbâbını tedkîk ve taharrî etmek üzere a'yândan mürekkebe bir komisyon-ı mahsûs teşkîl kılınacağı Novosti Gazetesi'nin cümle-i beyânâtından bulunduğunu mutazammın Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden bu kerre ahz olunan 15 ve 18 Mart sene [1]905 târîhli ve yüz seksen ve yüz doksan numaralı iki kıt'a tahrîrât ile melfûfunun tercümeleri dahi leffen arz ve tesyîr edilmekle emr ü fermân hazret-i veliyyü'l emrindir.

Fî 30 Muharrem sene 1323

ve

Fî 24 Mart sene 1321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

231

Kafkasya Vâliliği hakkındaki evâmir-i imparatorîye ve Bakü ile Kafkasya'nın mahâll-i sâ'iresinde ahîren ser-zede-i zuhûr olan iğtişâşât esbâbını tedkîk etmek üzere teşkîl olunacak komisyona dâir Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden gelen iki kıt'a tahrîrât ile melfûfunun tercümeleri Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 4 Safer sene [1]323

Fî 27 Mart sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Mâruzâtı, nr. 486/17

- 56 -

KAFKASYA MÜSLÜMANLARINCA KURULAN KOMİTE

[Kafkasya Müslümanlarının mezhep ve dillerini korumak amacıyla bir komite kurdukları, komite üyelerinin özellikle Bakü, Elizabetpol [Gence] ve Şuşa şehirlerinde bulunup fikirlerini yaymak için her tarafa temsilciler gönderdikleri ; komitenin Müslüman kamuoyunu Rus Hükûmeti'nin zulmüne karşı harekete geçirmek için beyannâmeler yayınladığı, komitenin programında, ittihâd-ı İslâm fikrinin yaygınlaştırılması ve dilin Osmanlı edebiyatına uygun olarak ıslâhı konularının da yer aldığına dâir Tiflis Başşeh-benderliği'nden gelen tahrîrat tercümesinin takdim edildiği hususunda Sadâret tezkiresi.]

16 Ra .1323 (21 Mayıs 1905)

Kafkazlılık hil'atimiz kanlu keferdir. Yoh fikrimiz illâ gam ve ebnâ-yı vatandır.

Ey ehl-i vilâyet bunca derd mihnetdir. Millet gidir elden ne aceb vakti suhandır. Gayret eyleyün kal'amız (?) hâk-i bedendir.

Ol günden olup kahbe Rus (.....) bî-cân eyleyüp cümlesini kalmış kuru (...) imdi de bu milletleri yok eylemeğe.

Kafkazlılık hil'atimiz kanlu keferdir. Yoh fikrimiz illâ gam ve ebnâ-yı vatandır.

Malımızı zabt eyledi zülümle yekser. Âvâre koyup ehl-i vilâyeti bu bed-ahter. Bu zulmü gerek redd eyleyek(...) birâder.

(.....) eylemedi pes. Bir sel ile saldat yolunu koydu ve tâ ki (.....)

Ne vakte kimi beylece âvâre kalah biz. İmdi de gerek derdimize çare kılâh biz. Lâzım olur şûriş bu cihân içre salah biz.

Kafkazlılaruk hil'atimiz kanlu kefendir. Yoh fikrimiz illâ gam ve ebnâ-yı vatandır.

Birleşmek odur millet-i Kafkaz'a gerekdir. Bu zulümlere âhir ve endâze gerekdir. Rusya'da (.....) tâze gerekdir.

Babam ölüben İrmeni, Gürcü ve Müslümân töksünler bu yolda ne kadar ola kan. Belki vireler millet bî-rûhlara cân

Bayraklarımızı (?) ma'reke-i cenge saçılun. Tedbîr gerek leşker-i küffâra kaçılun. Bağlı kolumuz, belki bu nevm (?) ile açılun.

Kafkazlılaruk hil'atimiz kanlu kefendir. Yoh fikrimiz illâ gam ve ebnâ-yı vatandır.

Ebnâ-yı vatan izzetidir, cân verürük biz. Öz cânımızı millete kurban verürük biz. Başlar keserük millete bin cân verürük biz.

Her asırda gayret eyleyüp millet-i İslâm. Her ma'reke-i cengde almışdır nîk ü nâm. Bizde iderük Rusların gündüzünü şâm

İmdi gene ol millet-i İslâm uyanupdur. Yahşi yapanın (?) cürmüne (?) şerrini kanupdur. Millet (.....) arşa dayanupdur.

Kafkazlılaruk hil'atimiz kanlu kefendir. Yoh fikrimiz illâ gam ve ebnâ-yı vatandır.

Geçmişleri yâda salaruk, kâl alaruk biz. Gayretle vatandan oları kovalarık biz. Bu kâd ile şûriş bu cihâna salaruk biz.

Bu kahbe Rus geldi, bizi çapdı, taladı. Ondan beri herbir işimiz ah [ü] nevâdı. Gayret ederük bize meded-kâr Hudâdı.

Her ülkede varsa (.....). Hâhiş edirik cümlesi minlerce yaşasın. Her birisi gerek matlab-ı maksûduna çatsun.

Kafkazlılarık hil'atimiz kanlu kefendir. Yoh fikrimiz illâ gam ve ebnâ-yı vatandır.

İttifâk ve "Gayret" Meclisi tarafındandır.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 4 Mayıs sene [1]905 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan şifreli tahrîrâtın tercümesidir.

Kafkasya ahâlî-i İslâmiyyesi mezheb ve lisânlarının muhâfazası maksadıyla ahîren bir komite tertîb etmişlerdir. Bu komite a'zâsı Kafkasya'nın başlıca şehirlerinde ve ale'l-husûs Bakü, Elizabetpol ve Şuşa'da bulunuyorlar. İstîtlâ'ât-ı âcizâneme nazaran komitenin re's-i idâresinde bulunan a'zâ ahâlî-i Müslimenin en mümtâz bir sınıfını teşkîl etmekte ve fikr ü maksadlarını neşr ü ta'mîm için her tarafa me'mûrlar i'zâm etmektedir. Leffen takdîm-i huzûr-ı âlî-ı âsafâneleri kılınan Türkçe beyân-nâme anların amâl ü makâsıdının programını hâvîdir. Mezkûr komite etkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeyi Rusya Hükûmeti'nin zulm ü ta'addîsine karşı tahrîk yolunda ara sıra beyân-nâmeler neşr ü tevzî' etmektedir. Komite a'zâsından birinin ifâdesine göre bunların programına ittihâd-ı İslâm fikrinin ta'mîmi ve lisânlarının edebiyât-ı Osmâniyyeye tevîkan ıslâhı mâddeleri dahi dâhil imiş.

Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemi

Aded

790

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Kafkasya ahâlî-i İslâmiyyesinin mezheb ve lisânlarının muhâfazası maksadıyla ahîren bir komite tertîb etmiş olduklarını ve işbu komite a'zâsının Kafkasya'nın

başlıca şehirlerinde bulunduğunu ve mûmâ-ileyhimin ahâlî-i Müslimenin en mümtâz bir sınıfını teşkîl etmekte ve fikr ü maksadlarını neşr ü ta'mîm için her tarafa me'mûrlar i'zâm eylemekte bulduklarını ve ol bâbdaki beyân-nâmenin gönderildiğini ve komite a'zâsından birinin ifâdesine göre bunların programına ittihâd-ı İslâm fikrinin ta'mîmi ve lisânlarının edebiyât-ı Osmâniyyeye tevfiikan ıslâhı mâddeleri dahi dâhil olduğunu şâmil Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan 4 Mayıs sene [1]905 târîhli tahrîrâtın tercümesi melfûfuyla berâber leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 13 Rebî'u'l-evvel sene 1323

ve

Fî 5 Mayıs sene 1321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Amedî-i Divân-ı Hümâyûn

546

Kafkasya ahâlî-i İslâmiyyesinin mezheb ve lisânlarının muhâfazası maksadıyla teşkîl eyledikleri komite a'zâsının Kafkasya'nın başlıca şehirlerinde bulunmakta ve fikr ü maksadlarını neşr ü ta'mîm için her tarafa me'mûrlar göndermekte olduklarını ve komitenin âmâl ü makâsıdı programını hâvî beyân-nâmenin gönderildiğini ve ifâdât-ı sâ'ireyi mutazammın Tiflis Başşehbenderliği'nden gelen tahrîrât tercümesi Hâriciye Nezâret-i Celilesi'nin tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 16 Rebî'u'l-evvel sene [1]323

Fî 8 Mayıs sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 487/68

- 57 -

*ERİVAN VE NAHÇIVAN'DA MEYDANA GELEN ERMENİ-MÜSLÜMAN
ÇATIŞMASININ İRAN'DAKİ TESİRİ*

*[Erivan ve Nahçıvan'da, Müslümanlar ile Ermeniler arasında meydana gelen karışıklıklar neticesinde Müslümanların öldürüldükleri ve zor durumda oldukları haberlerinin Tebriz'de duyulması üzerine başlayan gösterilerde bir kaç Ermeninin yaralandığı, alınan tedbirlerle olayların şimdilik önlendiği, fakat Kafkasya'daki Ermeni-Müslüman çatışmasının yarattığı olumsuz etki sebebiyle bundan sonra Ermenilere karşı saldırı hareketleri meydana gelebileceği hususunda Tebriz Başşehbenderliği'nden alınan tahrîratın takdim edildiğine dâir **Sadâret tezkiresi.**]*

4 Ca. 1323 (7 Temmuz 1905)

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemi

Aded

Fî 2 Haziran sene [1]321 târîhiyle Tebriz Başşehbenderliği'nden mevrûd tahrîratın sûretidir.

Erivan ve Nahçıvan'da İslâm ve Ermeniler beyninde zuhûr etmiş olan iğtişâş ve ihtilâf netîcesinde ahâlî-i İslâmiyyenin dûçâr olduğu tecâvüz ve hattâ bunlardan kısm-ı a'zamının ahîren katl edilmiş olduğu rivâyâtı Tebriz'de şüyû' bulur bulmaz ötede berüde Ermeniler aleyhinde nümâyîş icrâsına başlayan ahâlîden ba'zıları dün akşam bir kaç kişiyi darb ve cerh eylediklerinden çarşu ve pazarda karışıklık vukû'uyla hemân dükkân ve hanlar sedd ü bend edilmiş ve Ermeniler hâne ve me'vâlarına çekilmişlerdir. Hükûmet-i mahalliyye tarafından ittihâz edilen tedâbîr üzerine netîcesi pek vahîm olabilecek bir vak'anın şimdilik önü alınabilmiş ise de efkâr-ı umûmiyyenin pek müteheyyc olması ve bir müddetden berü Kafkasya'da İslâm ve Ermeniler arasında vukû' bulmakta olan mukâtelenin buraca sû'-i te'sîr

hâsıl etmekde bulunması münâsebetiyle Ermeniler aleyhinde pek şiddetli bir hareket-i tecâvüziyye vukû‘u gâyet muhtemel bulunduğu berây-ı ma‘lûmât arz olunur. Ol bâbda.

Aslına mutâbıktır.

(İmza)

Bâb-ı Âlî
Dâ’ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemi
Aded
1279

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye

Ma‘rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Erivan ve Nahçıvan'da İslâm ve Ermeniler beyninde zuhûr etmiş olan iğtişâş ve ihtilâf netîcesi olarak ahâlî-i İslâmiyyenin dûçâr-ı ta‘arruz ve bir kısmının katl edilmiş olduğu rivâyâtının Tebriz'de şüyû‘unu müte‘âkib Ermeniler aleyhinde nümâyîş icrâsına başlayan ahâlîden ba‘zıları bir kaç kişiyi darb ve cerh eylediklerinden çarşu ve bazarda karışıklık zuhûr ederek dükkân ve hanlar sedd edilerek Ermeniler hâne ve me‘vâlarına çekildiklerini ve hükûmet-i mahalliyyece ittihâz olunan tedâbîr netîcesi olarak vahîm bir vak‘anın şimdilik önü alınabilmiş ise de efkâr-ı umûmiyyenin pek müteheyyc olması ve bir müddetden berü Kafkasya'da İslâm ve Ermeniler arasında vukû‘ bulmakda olan mukâtelenin sû’-i te’sîr hâsıl etmekde bulunması münâsebetiyle Ermeniler aleyhinde pek şiddetli bir hareket-i tecâvüziyye vukû‘u muhtemel bulunduğunu mutazammın Tebriz Başşehbenderliği'nden vârid olan tahrîrâtın sûreti leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 2 Cemâziye'l-evvel sene 1323

ve

Fî 22 Haziran sene [1]321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret**Amedî-i Dîvân- Hümayûn****889**

Erivan ve Nahçıvan'da İslâm ve Ermeniler beyninde zuhûr etmiş olan iğtişâş ve ihtilâf netîcesi olarak ahâlî-i İslâmiyyenin dûçâr-ı ta'arruz ve bir kısmının katl edilmiş olduğu rivâyâtının Tebriz'de şüyû'unu müte'âkib Ermeniler aleyhinde nümâyişler icrâsına başlayan ahâlîden ba'zıları bir kaç kişiyi darb ve cerh eylediklerinden çarşu ve bazarda karışıklık zuhûr etmiş ve dükkân ve hanlar sedd edilmiş ise de hükûmet-i mahalliyyece ittihâz olunan tedâbîr üzerine vahîm bir vak'a zuhûruna meydan verilmediğini ve fakat efkâr-ı umûmiyye pek müteheyyic olup bir müddetden beri İslâm ve Ermeniler arasında vukû' bulmakta olan mukâtelenin hâsıl eylediği sû'-i te'sîr münâsebetiyle Ermeniler aleyhinde pek şiddetli bir hareket-i tecâvüziyye vukû'u muhtemel bulunduğunu mutazammın Tebriz Başşehbenderliği'nden vârid olan tahrîrâtın sûreti Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 4 Cemâziye'l-evvel sene [1]323

Fî 24 Haziran sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferid**BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 489/18****- 58 -**

*ERİVAN, NAHÇIVAN, TİFLİS VE BATUM'DA ERMENİLER İLE
MÜSLÜMANLAR ARASINDA MEYDANA GELEN OLAYLAR*

[Erivan, Nahçıvan ve köylerinde Ermenilerle Müslümanlar arasında meydana gelen silahlı çatışma, öldürme, yaralama, yangın hırsızlık ve Batum Başşehbenderliği'ne Gürcü İhtilâl Komitesi'nce yapılan taarruz olaylarının ayrıntıları ile Tiflis ve Batum'da Ermeniler, Müslümanlar ve

Gürcüler arasında yaşanan gerginliğe ve bütün bunlara karşı yöneticilerce alınan tedbir ve takınılan tavırlar hakkında Tiflis ve Batum Başşehbenderlikleri'nden gönderilen tahrîratların takdim edildiğine ve bu olaylara karşı Rus Hükûmeti'nce etkili tedbirlerin alınması için gerekli girişimlerde bulunulmasının Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne bildirildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

4 Ca. 1323 (7 temmuz 1905)

Bâb-ı Âli
Dâ'ire-i Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 7 Haziran sene [1]905 târîhiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 68 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Bakü vukû'âtından berü Erivan ile Nahçıvan şehirlerinde Müslümânlarla Ermeniler beynindeki münâsebet pek ziyâde gerginleşerek nihâyet mücâdelât-ı hûnrîzâneyi intâc etmiştir. Cerâ'id-i mahalliyyenin neşriyâtına nazaran Mayısın on dördüncü ve on beşinci günleri askerinin vürûdu üzerine şehirde bir dereceye kadar i'ade-i sükûn edilmiş ise de hemcivâr köylerde harîk ve sirkat gibi fezâyih devâm etmekte olduğu gibi kaht u galâ dahi hiss olunmakta ve umûmiyetle hâl ü mevki' pek müşevveş bulunmaktadır. "Tombul" karyesinde gündüz bir harîk îkâ' olunarak kırk kişi muhterikane vefât etmiş ve seknesi tarafından terk edilen "Yarımca" karyesinde îkâ' edilen sirkatlerin men'î zımnında nâhiye müdürü oraya gitmiştir. Gece Kamarlu karyesinden heyecân-âver haberler alınması üzerine Erivan kazâsı kaymakâmı karye-i mezkûreye azîmetle ahâlîyi teskîne muvaffak olmuştur. Mayısın on altıncı günü Nahçıvan'a gelen Şi'î Re'îs-i Ulemâsı Şeyh Efendi, Erivan Ermeni ser-piskoposu ile birlikde o tarafları dolaşmıştır. Hudûdu tecâvüz ve Müslümân ahâlîye iltihâk eden İran Kürdleri şimendüfer hattı ile Şahtahtı Gümrüğü'nü tehdîd ederek Marur nâhiyesi mülhakâtından bir karyenin mevâşîsini gasb ve sirkat ve posta tarîkı üzerinde karyenin papasını katl ü itlâf eylemişlerdir. Mütecâsirlere polis komiseri ile muhâfızlar ve bir müfreze-i askeriyeye tarafından ref' ve tenkîl edilmiştir. Mu'ahharan "Sardarak" karyesi civârında dahi İran Kürdlerinin zuhûru haber alınması üzerine Kamarlu'dan

avdet etmekte olan Erivan kaymakâmı oraya azîmet etmiştir. Yüz altmış nefer Kürdün Culfa Gümrüğü'nden geçtiği ve karîben Karagalok cihetinden, diğer üç yüz Kürdün vürûd edeceği haberi intişâr ettiğiinden bunların her sene bu mevsimde iş bulmak üzere hudûdu mürûr ile memlekete gelen Kürdlerden olup olmadıklarını tahkîke Erivan kaymakâmı me'mûr edilmiştir. Erivan şehri bi'n-nisbe hâl-i sükûnda iken Mayısın yirmi üçüncü günü sabahleyin sâ'at on râddelerinde vürûd eden bir telgraf-nâmeye şehrin muhtelif mahallâtında tüfenk sadâları işidilmesi üzerine bütün ahâlînin ayak üzerinde bulunduğu bildirilmekle bütün dükkân ve mağazalar kapanmıştır. Sâ'at on iki râddelerinde İslâmlar ile Ermeniler beyninde bir müsâdeme vukû'a gelerek bunda mecrûhîn ve maktûlînin adedi otuzu tecâvüz etmiş ve bu esnâda vürûd eden kuvve-i müsellaha ahâlîyi teskîne muvaffak olmuştur. Mayısın yirmi dördünde tüfenk endahtına devâm edilmiş ve sabahleyin sâ'at on birde İslâmlar sokakda bulunan Ermeniler üzerine ateş etmeleriyle herkes silâha sarılmış ve Ermenilerden bir kişi maktûl ve bir kişi mecrûh olmuş olduğu hâlde İslâmlardan mecrûh ve maktûl olanların adedi kırkı tecâvüz etmiştir. Erivan'dan alınıp mahalli gazetelerine derc olunan bir telgraf-nâmeye nazaran Mayısın yirmi dördüncü günü ahşamı yâni yirmi beşinci gecesi sabaha kadar tüfenk endahtına devâm edilerek maktûlîn ve mecrûhînin adedi neye bâliğ olduğu haber alınmamış ise de her hâlde dünki maktûlîn ve mecrûhînin mikdârına fâ'ik bulunmuş ve çocuklar bile istisnâ edilmeyerek mârrîn ve âbirînin üzerlerine pencerelerle damlardan silâh atılmakda ve ahâlî nereye gitdiklerini bilmeyerek firâr etmekte ve hulâsa-i kelâm Erivan şehrinde ta'rîfi gayr-i kâbil bir dehşet hüküm-fermâ olmakda bulunmuştur. Tiflis Müslümânlarıyla Ermenileri beyninde bir müddetden beri bir husûmet eseri müşâhede olduğundan Tiflis vâli vekili Ermeni piskoposunu ziyâret ederek gûyâ İslâmların Ermenilere hücum ve tecâvüze hazırlanmakda olduklarına dâir Tiflis'de beyne'n-nâs şüyû' bulan haberleri tekzîb için da'vet edilen ulemâ tarafından gönderilecek vekîllerle müzâkerât-ı lâzimedede bulunmak üzere Ermeniler nâmına da vekîller göndermesini ricâ etmiştir. Bu vekîller işbu asılsız haberleri tekzîb için "Meydan" mahallinde dolaşmağa ve bu sûretle ahâlîce mevcûd havf ve endîşeyi izâleye ve emniyyet-i umûmiyyeyi i'âdeye karâr vermişlerdir. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye**Tercüme Odası****Aded**

Hâriciye Nezâreti'ne 17 Haziran sene [1]905 târihiyle Batum Başşehbenderliği'nden vârid olan 52 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Batum'da ahvâl-i hâzıra tahammül-fersâ bir dereceye resîde olmuştur. Ahâlî-i İslâmiyye mu'teberânından Kurdzâde Ömer Efendi en işlek bir kahvehânedeki hâlinde oturmakta iken cerh edilmiştir. Bundan birkaç gün evvel üç Gürcü, Başşehbenderhâne'ye girüp yerliden olan hizmetkârânı şâyed ihtilâl komitesinin emrine ittibâ'an hizmetlerini terk etmeyecek olurlar ise köpekler gibi telef edilecekleri beyânıyla tehdîd etmişlerdir. Başşehbenderhâne'den çekilüp gitmelerini ihtâr ettiğimde merkûmûn işlerine müdâhale edersem hakk-ı âcizânemde muzırr olacağını söyleyerek bendenizi dahi tehdîde kalkışdıklarından derhâl merkûmları tevkîf ettirmekle berâber hukûk-ı düvelin taht-ı sıyânetinde bulunan bir meskenin bu vechile dûçâr-ı ta'arruz olmasından dolayı Cemil Bey'i vâli nezdinde protesto etmeye me'mûr eyledim. Derhâl tahkîkât icrâ kılınmış ise de mücrimler ihtilâl komitesinin en müteneffiz â'zâsından bulduklarından dûçâr-ı havf ü hirâs olan vâli anları ibretenli's-sâ'irîn te'dîb edecek yerde berây-ı i'tizâr merkûmları nezd-i âcizâneme göndermiştir. İşbu tafsîlâtdan zât-ı âlî-i nezâret-penâhîlerince anlaşılacağı vechile me'mûrîn ile eşirrâ hem-ayârdır. Evvelsi günü ba'de'z-zuhr sâ'at üç râddelerinde müsellaah bir takım eşhâs ellerinde revolver olduğu hâlde İspanya Fahrî Viskonsolosluğu'yla Mesajeri Maritim[e] Kumpanyası Acentalığı'nı îfâ eden Mösyö "Espadaro"nun yazıhânesine girerek kasasının mevcûdunu kendilerine teslîme icbâr etmişlerdir. Dün sabahleyin sâ'at dokuz râddelerinde kaputları altına saklanmış kısa tüfenkleri hâmil bir takım eşirrâ meşâhir-i ağniyâdan dakîk tâciri "Simonof"un ticârethânesine birdenbire girmiş ve içlerinden biri havaya bir el tüfenk atmış ve tüfenk sadâsının îrâs etmiş olduğu havf ü halecândan bi'l-istifâde diğerleri Mösyö "Simonof"un üzerine hücûmla tüfenklerinin namlularını göğsüne dayamışlar ve kasasını açmasını ihtâr etmişlerdir. Bîçâre bi'z-zarûre kasayı açmış ve haydûdlar mebâliğ-i külliyyeyi müstashaben firâr etmişlerdir. "Simonof"un ticârethânesi hükûmet konağına pek yakın olduğu hâlde hiç bir kazak yerinden kımıldanmamıştır. Evvelki gün ahâlî-i İslâmiyye bir miting akd ederek Müslümânlardan birine tecâvüzde bulunanların hemen itlâf edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karârın netîcesi vahîmdir. Zirâ mücerred şimdiye kadar İslâmların mukâbele-i bi'l-misilden ihtirâz etmelerinden

dolayı bir kıtâl-i umûmî vukû'a gelmemiş ve fakat artık İslâmların sabrı tükenmiş olduğundan bu şehrin âtîsi pek muzlimdir. Vâli iş âdemi olmayup yirmi kadar şakî salb olunmadıkça yâhud muhâlifler ya'ni İslâmlar, Ermeniler ve Gürcüler yekdiğerlerini katl etmedikçe ateş-i fesâd intifâ-pezîr olmayup devâm edecektir. Mezhebdaşlarımızdan çoğu ücretle şehbenderhâne havlisinde bekçilik etmekte olup bunların her ihtimâle karşı silâh taşımaları için kendülerine vâliden bir ruhsat-nâme istihsâlini muvâfık-ı maslahat addeyledim. Emr ü fermân hazret-i men-lehül'emrindir.

Bâb-ı Âfî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemi

Aded

1282

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Bakü vukû'âtından beri Erivan ile Nahçıvan şehirlerinde Müslümânlarla Ermeniler beynindeki münâsebet pek ziyâde gerginleşerek nihâyet ne yolda mücâdelât-ı hûnrîzâneyi intâc eylemiş olduğu beyânıyla tafsîlâtı şâmil Tiflis ve Batum'da ahvâlin tahammül-fersâ bir dereceye varup ahâl-i İslâmiyye mu'teberânından Kurdzâde Ömer Efendi'nin en işlek bir kahvehânedeki hâlinde oturmakta iken cerh edilmiş ve üç Gürcünün Başşehbenderhâne'ye girüp yerliden olan hizmetkârânı şâyed ihtilâl komitesinin emrine ittibâ'an hizmetlerini terk etmeyecek olurlarsa telef edecekleri beyânıyla tehdîd etmiş olduklarından ve Başşehbenderhâne'den çekilip gitmeleri ihtâr olundukda işlerine müdâhale ederse hakkında muzırr olacağını söyleyerek kendüsünü dahi tehdîde kalkışmalarıyla derhâl merkûmları tevkîf ettirmekle berâber hukûk-ı düvelin taht-ı sıyânetinde bulunan bir meskenin bu vechile dûçâr-ı ta'arruz olmasından dolayı Başşehbenderhâne kaçıllarını vâli nezdinde protestoya me'mûr etmesi üzerine derhâl tahkîkât icrâ kılınmış ise de mücrimler ihtilâl komitesinin en müteneffiz a'zâsından bulduklarından dûçâr-ı havf ü hirâs olan vâlinin anları ibreten-li's-sâ'irîn te'dîb edecek yerde berây-ı i'tizâr nezdine göndermiş olduğundan bahisle ba'zı ifâdâtı ve vukû'ât-ı ta'arruzkârâne-i

sâ'ire hakkında ma'lûmâtı mutazammın Batum başşehbenderinden ahz olunan 7 ve 17 Haziran sene [1]905 târîhlü ve altmış sekiz ve elli iki numaralı iki kıt'a tahrîrâtın tercümelere leffen takdîm kılınmış ve Batum başşehbenderinin tahrîrâtının bir kıt'a sûretinin irsâliyle ve şehbenderhâne ve tebe'a-i şâhânenin bu misillü tecâvüzâta karşı muhâfazası esbâbının istikmâli zımnında tedâbir-i ciddiyye ittihâzı içün teşebbüsât-ı mü'essire icrâsı Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne tavsiye ve iş'âr olunmuş olmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 3 Cemâziye'l-evvel sene 1323

Fî 23 Haziran sene 1321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümayûn

892

Bakü vukû'âtından beri Erivan ile Nahçıvan şehirlerinde Müslümânlarla Ermeniler beynindeki münâsebet pek ziyâde gerginleşerek nihâyet ne yolda mücâdelât-ı hûnrîzâneyi intâc eylemiş olduğu beyânıyla tafsîlâtı şâmil Tiflis ve Batum'da ahvâlin tahammül-fersâ bir dereceye varup ahâlf-i İslâmiyye mu'teberânından Kurtzâde Ömer Efendi'nin en işlek bir kahvehânedeki kendi hâlinde oturmakta iken cerh edilmiş ve üç Gürcünün Başşehbenderhâne'ye girüp yerliden olan hizmetkârânı şâyed ihtilâl komitesinin emrine ittibâ'an hizmetlerini terk etmeyecek olurlar ise telef edecekleri beyânıyla tehdîd etmiş olduklarından ve Başşehbenderhâne'den çekilüp gitmeleri ihtâr olundukda işlerine müdâhale eder ise hakkında muzırr olacağını söyleyerek kendüsünü dahi tehdîde kalkışmalarıyla derhâl merkûmları tevkîf ettirmekle berâber hukûk-ı düvelin taht-ı sıyânetinde bulunan bir meskenin bu vechile dûçâr-ı ta'arruz olmasından dolayı Başşehbenderhâne kaçırlarını vâli nezdinde protestoya me'mûr etmesi üzerine derhâl tahkîkât icrâ kılınmış ise de mücrimler ihtilâl komitesinin en müteneffiz â'zâsından buldukları cihetle dûçâr-ı havf ü hirâs olan vâlinin anları ibreten-li's-sâ'irîn te'dîb edecek yerde berây-ı i'tizâr nezdine göndermiş olduğundan bahisle ba'zı ifâdâtı ve vukû'ât-ı sâ'ire-i ta'arruzkârâne hakkında ma'lûmâtı mutazammın Batum başşehbenderinden vârid

olan iki kıt'a tahrîrât tercümelerinin gönderildiğine ve şebenderhâne ve tebe'a-i şâhânenin bu misillü tecâvüzâta karşı muhâfazası esbâbının istikmâli zımında tedâbîr-i ciddiyye ittihâzı için teşebbüsât-ı mü'essire icrâsı lüzûmunun Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne tavsiye ve iş'âr edildiğine dâir Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi melfûflarıyla berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 4 Cemâziye'l-evvl sene [1]323

Fî 24 Haziran sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferîd

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 489/21

- 59 -

*TİFLİS'DEKİ KARIŞIKLIKLAR İLE GENCE VE BAKÜ'DE MEYDANA
GELEN ERMENİ-MÜSLÜMAN ÇATIŞMALARI*

[Tiflis'de bulunan Mensili taburundaki askerlerden yirmisinin tutuklandığı ve üzerlerinde yapılan aramada, ihtilâlcî fikirler taşıyan bildiriler bulunduğu, diğer askerlerin isyan etmemesi için de tabur kışlası etrafındaki tepelere toplar yerleştirildiği; Tiflis'de cinâyet ve hırsızlık olaylarının artık gündüz vakti işlenmeye başladığı, suçluların ise yakalanamadıkları; Kütayis'de de bu suçları işleyen çeteler ortaya çıktığı; Gence'nin çeşitli bölgeleri ile Bakü'deki Baylof Hapishâne-si'nde, Ermenilerle Müslümanlar arasında kanlı olaylar meydana geldiği; Nahçıvan'da da bir Ermeninin evinde dört adet humbara patladığı hususlarında Tiflis Başşebenderliği'nden alınan tahrîrat tercümelerinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

11 C. 1324 (2 Ağustos 1906)

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye

Tercüme Odası**Aded**

Hâriciye Nezâreti'ne 19 Temmuz sene [1]906 târîhiyle Tiflis Başşehbenderliği Vekâleti'nden vârid olan 86 numaralı tarîrâtın tercümesidir.

Tiflis iğtişâşâtına dâir 25 Haziran sene [1]906 târîhli ve seksen üç numaralı tahrîrât-ı âcizâneme zeyldir. Tiflis'de bulunan "Mensili" taburu efrâdından maznûn bulunan yirmi kişi taht-ı tevkîfe alınmış ve neferât-ı merkûme üzerinde asâkiri serkeşlik ve ihtilâlâ da'vet ve teşvîk eden bir takım ilân-nâmelerle sâir evrâk-ı muzırâ bulunmuşdur. Bu gibi ahvâlde bütün tabur efrâdının birden ihtilâlâ kıyâm etmesi melhûz bulunduğundan me'mûrîn-i askeriyye "Mensili" taburunun bulunduğu kışlaya hâkim olan bütün şevâhika top yerleşdirmişlerdir. Her gün gündüz bir takım sirkat ve cinâyât irtikâb olunmakta ve cânîlerden hemân hiç biri der-dest olunmamaktadır. Ayın on yedinci günü Onuncu Polis Dâiresi'ne mensûb bir çavuş beş kurşun darbıyla maktûl olduğu hâlde şimendüfer mevkîfinin bahçesinde bulunmuşdur. Burada ahvâl-i umûmiyye gitdikçe kesb-i vehâmet etmektedir. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî**Dâ'ire-i Hariciyye****Tercüme Odası****Aded**

Hâriciye Nezâreti'ne 19/2 Temmuz sene [1]906 târîhiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 87 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Kafkasya'da vukû'a gelen iğtişâşâta dâir fî 25 Haziran sene [1]906 târîhlü ve seksen dört numaralı tahrîrât-ı âcizâneme zeyldir. Haziranın on beşinde "Viladi Kavkaz" topcu asâkiri isyân etmekle piyâde asâkiri tarafından kuşadılmış ve ellerinden silâhları alındıktan sonra "Kars"a gönderilmiştir. "Elizabetpol" ile mahâll-i muhtelifesinde ve ale'l-husûs, "Şanşa", "Hankendi", "Burcu", "Gevra", "Vered", "Cıvaku"da Müslümânlar ile Ermeniler arasında külle-yevm hûnrîzâne bir takım müsâdemât vukû'â gelmektedir. "Gariyos" otuz kişiden mürekkeb bir eşkiyâ

çetesi memleketi ihâfe etmekde ve kazaklara bile ta'arruz eylemekdedir. "Elizabetpol" mevkıfnde polis komiseri bir takım eşkıyâ tarafından katl edilmiş ve eşkıyâ-yı merkûme henüz zâhire ihrâc edilmemiştir. "Kütayis"de ahâlîyi ihâfe etmekde olan bir eşkıyâ çetesi alâ-mele'i'n-nâs sirkat ve katl gibi bir takım cinâyâta tasaddî eylemekdedir. Eşkıyâyı tevkîf için zâbita tarafından sarf edilen bi'l-cümle mesâ'î akîm kalmıştır. "Kütayis" vâlisinin hânesinin kapusunda nevbet beklemekde olan bir nefer, mechûlü'l-ahvâl bir şakî tarafından sûret-i vahîmede cerh edilmiştir. Mâverâ-yı Kafkasya'nın her tarafında huzûr ve emniyet münselibdir. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 27/10 Temmuz sene [1]906 târîhiyle Tiflis Başşehbenderliği Vekâleti'nden vârid olan 91 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Kafkasya'da ve ale'l-husûs "Elizabetpol" eyâletinde Müslümânlar ile Ermeniler arasında mücâdelât el-ân devâm etmekdedir. Bu vukû'ât-ı mü'limenin ne vakit rehîn-i hitâm olacağını şimdiden kesdirmek ma'a'te'essüf müşkildir. Burjon İstasyonu'nda tevkîf edilmiş olan bir şahsın üzerinde dört bin aded tüfenk fişengi bulunmuştur. Bakü'de "Baylof" Habishânesi'ndeki mahbûsın arasında zuhûr eden münâza'a netîcesinde yirmi beş Müslümân ile bir Ermeni az çok ağır sûretde mecrûh ve Haziranın yirmi üçünde Bakü polis müdürü mu'âvini bir şahs-ı mechûl tarafından atılan revolver kurşunuyla maktûl olmuştur. Haziranın yirmi üçünde Nahçıvan'da "Bonyakof" nâmında bir Ermeninin hânesinde dört humbara patlamış ise de hiç kimse mecrûh veya maktûl olmamıştır. Mezkûr hâne der-akab asâkir ile abluka edilmiş ise de orada icrâ edilen taharriyâtın netîcesi ma'lûm değildir. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemî
Aded
1419

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

6 C. sene [1]324 târîhli tezkire-i çâkerîye zeyldir. Tiflis'de bulunan "Mensili" taburu efrâdından maznûnen taht-ı tevkîfe alınan yirmi nefer üzerinde askeri serkeşlik ve ihtilâle da'vet ve teşvîk eden bir takım i'lân-nâmelerle sâir evrâk-ı muzırta bulunmuş olduğunu ve bu gibi ahvâlde bütün tabur efrâdının birden ihtilâle kıyâmı melhûz olmasına mebnî mezkûr taburun bulunduğu kışlaya hâkim bütün şevâhika top yerleşdirilmiş idüğünü ve külle-yevm irtikâb olunan cinâyât fâ'illerinden hiçbirinin der-dest olunamamakda olduğunu ve Kafkasya'da ve ale'l-husûs Elizabetpol eyâletinde Müslümânlar ile Ermeniler arasındaki mücâdelât el-ân devâm ettiğini ve Bakü'de Baylof Habishânesi'ndeki mahbûsîn arasında zuhûr eden münâza'a netîcesinde yirmi beş Müslümân ve bir Ermeninin ağır sûretde mecrûh ve Bakü polis müdürü mu'âvininin bir şahs-ı mechûl tarafından atılan revolver kurşunuyla maktûl ve isyân eden Viladi Kavkaz topcu asâkirinin ellerinden silâhları alınarak Kars'a gönderildiğini ve ol bâbda ba'zı ma'lûmâtı şâmil Tiflis Başşehbenderliği Vekâleti'nden alınan 19 ve 27 Temmuz sene [1]906 târîhlü ve seksen altı ve seksen yedi ve doksan bir numaralı üç kıt'a tahrîrâtın tercümelere leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l emrindir.

Fî 9 Cemâziye'l-âhır sene 1324

ve

Fî 18 Temmuz sene 1322

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümayûn

1246

Tiflis'de bulunan Mensili taburu efrâdının harekât-ı serkeşânesine mebnî hükûmetce ne yolda tedbîr ittihâz edildiğine ve külle-yevm irtikâb olunan cinâyât fâ'illerinin der-dest olunamamakda ve Kafkasya'da ale'l-husûs Elizabetpol eyâletinde Müslümânlarla Ermeniler arasındaki mücâdelâtın el-ân devâm etmekte bulunduğuna ve Bakü Habishânesi'ndeki mahbûsîn beyninde zuhûr eden münâza'a netîcesinde yirmi beş Müslümân ve bir Ermeninin ağır sûretde mecrûh ve Bakü polis müdür mu'âvininin maktûl olduğuna ve isyân eden Viladi Kavkaz topçu askerinin silâhları alınarak Kars'a gönderildiğine ve ol bâbda ba'zı ma'lûmâta dâir Tiflis Başşehbenderliği Vekâleti'nden alınan üç kıt'a tahrîrât tercümeleri Hâriciye Nezâret-i Celilesi'nin tezkiresiyle arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 11 Cemâziye'l-âhır sene [1]324

Fî 20 Temmuz sene [1]322

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 505/48

- 60 -

**KAFKASYA MÜSLÜMANLARININ, GENEL VALİ VORONÇOF İLE
ERMENİ-MÜSLÜMAN ÇATIŞMASI VE KENDİLERİNE BAZI HAKLAR
VERİLMESİ HUSUSUNDA YAPTIKLARI GÖRÜŞME**

[Elizabetpol [Gence], Bakü, Tiflis/Borçalı, Dağistan ve Batum vilayetlerinden Müslüman halkı temsil etmek üzere gelen bir heyetin, Kafkasya Genel Valisi Kont Voronçof Daşkof ile bir görüşme yaptıkları, bu görüşmede valiye; karışıklıkları çıkaranların Müslümanlar olmadığı, Ermeni heyetinin bunun aksine olarak kendisine bildirdiği haberlerin uydurma ve Müslümanları hükûmet, kamuoyu ve basının gözünden düşürmeye yönelik olduğu, bunu protesto ettikleri; Müslüman halka eğitim hizmetlerinden yararlanma, anadilde yayın, Kafkasya idârî memuriyetlerinde ve belediye hizmetlerinde istihdam, öğretmenlik ve avukatlık mesleklerine girebilme, toprak reformunun hızlandırılması ve toprağı olmayan Müslüman köylülere çara ait toprakların dağıtılması,

yaylak, kışlak, orman ve avlanma hakkı verilmesi, tasarruf hakkının tanınması, kanâna aykırı olarak ele geçirilmiş bazı vakıf arâzilerinin iâdesi, vergilerin hafifletilmesi, köy milisliğinin kaldırılması, Müslümanların da temsil edildiği meclis ve heyetler kurulması, ziraat bankalarından yararlanabilme, zâdegânlık hukukunun tanınması gibi bazı hakların verilmesi konularında bir dilekçe verdikleri; valinin de, bu istekleri inceleyerek yerine getireceğini ve olayları çıkaranların Müslümanlar olmadıklarını bildiğini söylediği; Ermeni, Müslüman ve Gürcü heyetlerinin çeşitli ziyafetlerde biraraya geldikleri, ancak Ermenilerin bu ziyafetlerde bile Müslümanlara, saldırgan ve hakâret edici tarzda sözler söylediklerine dâir Tiflis Başşehbenderliği'nden gelen tahrîrat tercümesi.]

16 C. 1323 (18 Ağustos 1905)

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 7 Temmuz sene [1]905 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 81 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Kafkasya ahâlî-i İslâmiyyesi vekîllerinden mürekkeb bir hey'et tarafından Kafkasya Vâli-i Umûmîsi Kont Voronçof Daşkof'a i'tâ olunan bir kıt'a istid'â-nâmenin tercümesi ve cerîde-i resmiyye ile neşr olunan hulâsa-i musâhabeleri leffen takdîm kılındı. Mütâla'asından ma'lûm-ı âlî-i âsafâneleri buyurulacağı üzere vâli-i umûmî istid'â-nâmelerinde münderic metâlîbi cidden nazar-ı dikkate alarak memleketde huzûr ve âsâyış i'âde olunur olunmaz mevki'-i icrâya vaz'ı esbâbına tevessül edeceğini va'd eylemiştir. Vâli-i umûmî ile cereyân eden mülâkâtları esnâsında Hey'et-i Meb'ûse-i İslâmiyye Nahçıvan ve Bakü'de tekevün eden hâdisât-ı mü'essifenin müsebbib ve muharrikleri ahâlî-i İslâmiyye olduğuna dâir Ermeniler tarafından vukû' bulan müftereyâtı sûret-i kat'iyede redd ü cerh etmişlerdir. İstidlâ'ât-ı kemterânemden dahi anlaşıldığına göre Ermeniler Rusya Hükûmeti

aleyhine kıyâm etmek üzere kendilerine iltihâk etmek istememelerinden nâşî ahâlî-i İslâmiyyeye kin bağlamış olduklarından Bakü, Nahçıvan ve Revan'da Müslümânlara esliha ve humbaralar ile tecâvüz etmişler ve işte bundan sonra ahâlî-i İslâmiyye başka silâha mâlik olmadıklarından hançerleri ile müdâfa'a-i nefse teşebbüs eylemişlerdir. Bütün bu yaptıkları şeylerle berâber Ermeniler umûmun teveccühünü kazanmak için kendilerini ahâlî-i İslâmiyye tarafından dûçâr-ı zulm ü ta'addî olmuş gibi göstermekde ve ahâlî-i İslâmiyyenin Ermenileri katl ü itlâf ve hânelerini nehb ü gâret ve anları kabûl-i İslâm'a icbâr eylediklerine dâir her tarafa telgraf-nâmeler göndermekdedirler. Halbuki Bademli karyesinde icrâ kılınan tahkîkât dîn-i İslâm'ı kabûl etmiş olan Ermenilerin kendi hüsn-i rızâlarıyla ihtidâ eylediklerini Vâli Ali Hanof'un huzûrunda beyân etdiklerini mevki'-i sübûta îsâl etmiştir. Bu ihtidâ keyfiyeti Ermeni ihtilâl komitesinin eser-i telkîni add olunabilir. Mezkûr komite, Ermenilerin ahâlî-i İslâmiyye tarafından dûçâr-ı ta'addî olduklarını Hristiyanların nazarında isbât ve Ermenileri ahâlî-i İslâmiyyenin tecâvüzâtına karşı himâye etmediğinden dolayı Rusya Hükûmeti'ni takbîh etmek için bu hatt-ı hareketi ittihâz eylemiştir. Revan vâli-i umûmîsi tarafından imzâ ve cerîde-i resmiyye ile neşr edilen âtiyü'z-zikr telgraf-nâme Ermenilerin ahâlîyi tahrîk ve memleketde iğtişâşât vukû'unu teşvîk maksadıyla kasden bir takım rivâyât-ı kâzibe neşr ü işâ'a eylediklerini mevki'-i sübûta îsâl eylemekdedir:

Nahçıvan, 13 Haziran sene [1]905

"Nahçıvan ve Şaror kazâlarında serze[de]-i sâha-i zuhûr olan hâdisât hakkında "Tifliski Listok" Gazetesi'nde mûnderic makâlât hakikatini o kadar tağyîr etmekdedirler ki ahâlîyi iğtişâşâtda devâma tahrîk ve teşvîk maksadıyla yazıldıklarına hükm olunabilir."

Vâli

Ali Hanof

Ahîren vâli-i umûmî ile görüşmek üzere Tiflis'de bulunmuş olan Kafkasya bilâd-ı muhtelifesi İslâm ve Gürcü vekîlleri arasında ziyâfetler keşîde olunmuş ve münâsebetle ahâlî-i İslâmiyye ile Gürcüler tarafından yekdiğerlerine karşı dostâne idâre-i akdâh edilmiştir. Birkaç gün sonra Ermeniler Müslümân vekîlleri bir ziyâfete da'vet etmiş ve esnâ-yı ziyâfette Ermenilerden biri şu sûretle idâre-i kelâm eylemiştir: "Ahâlî-i İslâmiyye ile Ermeniler arasında tehaddüs eden bi'l-cümle ihtilâfât hep Ermenilerin medeniyet, ma'ârif, ticâret ve sanâyi'de pek ziyâde terakkî

etmiş bulunmalarından münba'isdir. Ermeniler zengin ve emlak sâhibi olmuşlardır. Halbuki ahâlî-i İslâmiyye Ermeni komşularının refâh ü sa'âdet içinde bulduklarını nazar-ı hased ile görerek anlara ta'arruza ve emlaklerini gasb u gârete başlamışlardır. Eğer ahâlî-i İslâmiyye dahi Ermeniler ile aynı seviye-i medeniyyede bulunmuş olsa idiler iki cemâ'at ihtilâflarını matbû'ât vâsıtasıyla tedkîk ve münâkaşa edebilirler idi. Lâkin ahâlî-i İslâmiyye derece-i matlûbede tahsîl görmediği gibi bir gazeteleri de olmadığından ihtilâfâtımızı silâh ile fasla mecbûr oluyoruz." Bu nutk-ı mütecâvizânedan müstebân olduğuna göre Ermeniler ahâlî-i İslâmiyyeye yüzlerine karşı tahkîr etmek maksadıyla ziyâfete da'vet etmişlerdir. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Kafkasya vâli-i umûmîsi nezdinde Hey'et-i Meb'ûse-i İslâmiyye

Elizabetpol, Bakü ve Tiflis muzâfâtından Borçalı ve Dağistan ve Batum vilâyâtı vekîllerinden dokuz kişiden mürekkeb bir hey'et-i meb'ûse Haziranın onuncu Pencşenbih günü ba'de'z-zuhr sâ'at iki râddelerinde Kafkasya vâli-i umûmîsi Kont Voronçof Daşkof'un nezdine gitmiştir. Hey'et-i mezkûre tarafından i'tâ kılınan istid'â-nâme mesâ'il-i âtiyenin tesviyesi talebini hâvîdir:

(1) Mevâdd-ı âtiye hakkında mevcûd istisnâ'ât ve müşkilâtın izâlesi:

Evvelen: Mekâtibe kabûl için icrâ edilmekte olan müsâbaka imtihânları şerâ'itin teshîliyle etfâl-i İslâmiyyenin mekâtib-i mezkûreye kabûlü.

Sâniyen: Tadrîsât lisân-ı mâder-zâd üzere icrâ edilmek şartıyla tadrîsât mes'elesine iştirâke da'vet edilmiş olan cemâ'at-i İslâmiyye vekîlleri tarafından tanzîm edilen program mücebince her nevi' mekâtib te'sîsi ve 1880 târîhli lâyiha mücebince masârifi devlete âid olmak üzere inâs mekteblerinin de sür'at-i mümkin ile küşâdı.

Sâlisen: Tiflis medârisi kurbünde mevcûd mekâtibin tensîki ve mevcûd iki mektebin mezciyle bir mekteb-i âlî hâline ifrâğı.

Râbi'an: Her nevi' mekâtib ve mü'essesât-ı hayriyye küşâdı.

Hâmisen: Gerek tercüme ve gerek te'lîf tarîkıyla lisân-ı mâder-zâd üzere gazete ve kitâbların şerâ'it-i tab' u neşrinin tahfîfi.

Sâdisen: Ahâlî-i İslâmiyyenin Kafkasya şu‘abât-ı idâresindeki me’ mû-riyetlerin kâffesine kabûlü.

Sâbi’an: Ahâlî-i İslâmiyyenin da‘vâ vekâleti ve mu‘allimlik mesleklerine sülûküne müsâ‘ade edilmesi.

Sâminen: Ahâlî-i İslâmiyyenin bilâ-kayd ü şart Kafkasya hidemât-ı belediyyesine kabûlü.

(2) Arâzînin hükûmetin inzimâm-ı mu‘âvenetiyle köylüler tarafından tesrî‘-i iştirâsı esbâbının istikmâli ve henüz ba‘zı mahallerde mer‘î olduğu üzre merkûmların esîr gibi arâzîye tâbi‘iyyeti usûlünün ref‘ u ilgâsı, arâzîye mâlik olmayan veyâhud cüz‘î arâzîsi bulunan ahâlî ve zürrâ‘-ı Müslimeye çar hazretlerine âid arâzînin tevzî‘i, Kafkasya’ya muhâceretin men‘i ve ahâlî-i İslâmiyyeye yaylak ve kışlak ve ormanlar ile hakk-ı sayd vesâirenin i‘tâsı, efrâd ve nevâhîye âid kâffe-i arâzînin hükûmete âid ve binâ‘en-aleyh ağır bir takım vergülere tâbi‘ bulunduğuna dâir Dağistan’da mer‘î olan 12 Haziran sene [1]900 târihli kânûnun ref‘ u ilgâsı, Batum ve Kars vilâyetlerinde mütemekkin ahâlî-i İslâmiyyenin hukûk-ı tasarrufiyyelerinin tanzîm ve tensîkı ve Batum’daki Azîziye Câmî‘-i Şerîfi’yle Yukarı Acara’daki "Kula" karyesinde kâ’in câmî‘-i şerîfe âid olup muhâlif-i kânûn olarak zabt edilmiş olan akârât-ı mevkûfenin i‘âdesi (Bu bâbda mufassal bir lâyiha i‘tâ kılınacaktır.)

(3) Tekâlîf-i mevcûdenin tahfîfi ve tekâlîf-i mevzû‘anın efrâdın derece-i servetleriyle mütenâsiben tarh ve istîfâsı her nevi‘ tekâlîf ve rüsûmun esnâ-yı tarh ve cibâyetinde ve efrâdın ihtiyâcâtı için hîn-i sarfında i‘tâ-yı re’y hakkını hâ‘iz olarak ahâlî-i İslâmiyye vekîllerinin bulunması.

(4) Kavâ‘id-i intihâbiyyeye göre köylülerin umûma ve kurâya âid vezâ‘if ve hidemâtının tanzîm ve tensîkı.

(5) Kafkasya kıt‘asında "Ziştov" Meclisi ile jüri hey’etinin te’sîs ve ihdâsı ve ahâlî-i İslâmiyyenin aded-i nüfûsa göre bunlara iştirâki.

(6) Köy milislerinin ve binâ‘en-aleyh bunlara mahsûs tekâlîfin ref‘ u ilgâsı.

(7) Ahâlî-i İslâmiyye[ye] baytarlar tarafından ihdâs olunan müşkilât-ı zâ‘ide ve hayme-nişîn çobanlar hakkındaki nizâmât-ı mevcûdeden mütevellid müşkilât-ı fevkalâdeden ma‘fûv tutularak mu‘âmelât-ı baytariyyenin tanzîm ve ıslâhı.

(8) Zâdegân ve avâma mahsûs zirâ'at bankalarından ahâlî-i İslâmiyyeye hakk-ı istifâde te'mîni.

(9) Han, bey gibi eşrâf-ı İslâmiyyenin hukûk-ı asâletlerinin tasdîkı mes'elesinin tesrî'-i tesviyesi ve zâdegânlık usûlünü Rusya'nın vilâyât-ı dâhiliyyesinde ve tûl müddetden berü Tiflis ve Kütayis vilâyetlerinde mevcûd olduğu üzere tensîk etmek husûsundaki haklarının tasdîkı ve zâdegânlık usûlü sûret-i kat'iyede ta'yîn olununcaya kadar zâdegânın "Gori" ve "Mingreli" asıl-zâdegânının Kütayis eyâletinde ictimâ' etdikleri misillü muvakkaten ictimâ'larına müsâ'ade edilmesi.

Ba'dehû, bu metâlib-i muhtelifenin kâffesi birer birer tedkîk olunduğundan vâli-i umûmî yedinci mâdde hakkında gerek zükûr gerek inâsa mahsûs mekâtibin ve bilhâssa imâm ve müftû yetişdirmeğe mahsûs mekteb-i âlînin küşâdı mes'elesine atf-ı nazar-ı ehemmiyyet edeceğini ve gazeteler ile kitâbların teftîş ve mu'âyenesi hakkında serbestî-i matbû'âtı tahdîd eden tedâbîrin ref' u ilgâsı münâsib olup olmayacağını sansür usûlünü tedkîke me'mûr a'yândan Mösyö "Kobekot"dan istifâde edeceğini ve ahâlî-i İslâmiyyenin hidemât-ı idâreye kabûlleri husûsuna gelince bu bâbda hiçbir memnû'iyet mevcûd olmadığını ve hidemât-ı belediyyede istihdâmlarına da hiçbir mâni'a olmadığını ve fakat bu bâbda bir kânûn-ı mahsûs cârî olduğundan kânûn-ı mezkûrun tebdîl ve ta'dîli zımında Şûrâ-yı Devlet'e mürâca'at edeceğini cevâben beyân eyledi. İkinci mâddede münderic metâlib-i muhtelif memleketde huzûr ve âsâyîş takarrür eder etmez mevki'-i müzâkereye vaz' olunacaktır. Üçüncü, dördüncü, beşinci mâddelerin muhtevî olduğu mesâ'il kavânîn-i mevzû'a ile hall ü tesviye edilmiş ise de vâli-i umûmî ahâlî-i İslâmiyyenin menâfi'ini nazar-ı i'tibâra alacaktır. Köylere mahsûs milis askerinin ilgâsı hakkındaki talebe asâkir-i mezkûrenin yeniden tensîk ve tanzîm olacağı cevâbı verilmiştir. Yedinci mâdde hakkında mufassal bir lâyhâ vermeleri hey'et-i meb'ûse a'zâsından ricâ edilmiştir. Sekizinci mâddeye gelince, vâli-i umûmî ahâlî-i İslâmiyyenin zirâ'at bankalarından istifâdeleri taht-ı vücûbda olduğu fikrindedir. Ahâlî-i İslâmiyyenin ba'zı sunûfî için zâdegânlık hukûkunun tanınması mes'elesinin müddet-i kalîle zarfında tedkîk olunacaktır. Kont, Kerim Giray Han[1] asıl-zâdegân-ı İslâmın bir sûret-i muvakkatede ta'yîni hakkında mufassal bir muhtıra tanzîme me'mûr etmiştir. İstid'â-nâmenin ikinci kısmı husûsât-ı âtiyeyi muhtevî idi. Ermeni hey'et-i meb'ûsesi Kafkasya hâdisâtını zât-ı asîlânelerine bildirdiğinden herkesden evvel bizce bâdî-i

te'essüf olan hâdisât-ı mezkûreden bahs etmekden kendimizi alamadık. Mücerred ahâlî-i İslâmiyyenin hükûmet ve ahâlî ve matbû'âtın enzârından düşürülmesi maksadıyla tasnî' edilen ma'lûmât-ı kâzibeye karşı protesto ederiz. Bakü vakâyi'-i mü'essifesinin tâ bidâyetinden berü, ahâlî-i İslâmiyye bilâ-sebeb ve bir sûret-i muttaridede vakâyi'-i mezkûrenin müsebbibi olmak üzere ithâm edilmiş idi. Gerek Bakü, Nahçıvan ve Revan şehirlerinde ve gerek köylerde yalnız ahâlî-i İslâmiyyenin katl-i nüfûs ve gasb-ı emvâle cür'et etdiklerine ve gûyâ ittihâd-ı İslâm nâmına bir muhârebe-i mezhebiyyeye girişerek Ermenileri dîn-i İslâm'ı kabûle icbâr eylediklerine dâir gazetelerde külle-yevm garazkârâne bir takım ahbâr-ı telgrafîyye münderic bulunmaktadır. Eğer deverân eden şâyi'âta nazaran ahâlî-i İslâmiyye Bakü vakâyi'-i mü'essifesinde me'mûrîn-i mahalliyyenin âleti olmuşlar ise ahâlî-i merkûme me'mûrînin planlarına bir sûret-i fa'âlânede iştirâk etmişlerdir. Vakâyi'-i mü'essife-i mezkûrenin kâffesinde ahâlî-i İslâmiyyenin tarafeyn için mücib-i şeyn ü âr olan bir takım ef'âl ü harekâtın müsebbibleri olmadıklarına dâir birçok vukû'ât zikr ve hikâye edebiliriz. Ahâlî-i İslâmiyye gencal tüfenk ve mevâdd-ı müşte'ile humbaraları vâsıtasıyla vukû' bulan tecâvüzâta karşı müdâfa'a-i nefse mecbûr olmuşlardır. Zâten vukû'ât ile dahi müsbet olduğu üzere ahâlî-i İslâmiyyenin ekserîsi birçok zamandan berü silâhsız idi. Bir de esliha tedârîki için bir takım vesâ'ite mâlik olmak lâzım gelirken ahâlî-i İslâmiyye bu vesâ'itden mahrûmdur. Kafkasya'da mütemekkin akvâma karşı bir tefevvuk ihrâz etmek maksadına hizmet edenler Müslümânlar değildir. Hâdisât-ı mü'essife müsebbibleri ile ezhân-ı ahâlîyi tahdîş edecek havâdis-i müheyyciyi işâ'a edenler ve bir sûret-i gayr-i meşru'ada teşekkül ederek bütün memleketi dehşet içinde bırakan komiteler aleyhinde tedâbîr-i şedîde ittihâzı lâzım gelür. İşte ol vakit ezhân-ı ahâlînin teskîni dâ'ire-i imkâna dâhil olmuş ve Kafkasya ahâlîsinin refâh ve sa'âdeti için arzu edilen zamân idrâk edilmiş olur. Hey'et-i mebhûse tarafından bast ü beyân olunan işbu mütâla'âta cevâben "Kont Voronçof Daşkof" şimdiye kadar serzede-i sâha-i zuhûr olmuş ve el-hâletü hâzihî devâm etmekte bulunmuş olan hâdisâtın kendüsünce ma'lûm ve iğtişâsâta sıdk u istikâmetleriyle temeyyüz etmiş olan ahâlî-i İslâmiyye tarafından başlanmadığına vâkıf bulunduğunu ve fakat Revan eyâletinin ba'zı köylerinde ahâlî-i İslâmiyyenin ba'zı vekâyi'-i mü'essife îkâ' etmiş olduğunu ve efkâr-ı münevvere ashâbından olan Müslümânların ahâlî arasında huzûr ve âsâyişi i'âde ve takrîre sarf-ı mâ-hasal-ı gayret etmesi lâzım geldiğini beyân ve Bakü ahâlî-i İslâmiyyesinin hareketlerinden ve şu son

zamânlarda i'âde-i âsâyiş emrindeki mesâ'îlerinden Bakü vâlisi tarafından bir lisân-ı sitâyîş ile bahsedildiğini işiderek pek ziyâde memnûn olmuş olduğunu ilâveten ityân eylemiştir.

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemî
Aded
1716

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Kafkasya ahâlî-i İslâmiyyesi vekîllerinden mürekkeb bir hey'et tarafından Kafkasya Vâli-i Umûmîsi Kont Voronçof Daşkof'a i'tâ olunan istid'â-nâme tercümesiyle bunların cerîde-i resmiyye ile neşr olunan hulûsa-i musâhabelerinin gönderildiğini ve mûmâ-ileyh vâlinin ahâlî-i İslâmiyyenin istid'â-nâmelerinde münderic metâlîbi cidden nazar-ı dikkate alarak memleketde huzûr ve âsâyiş i'âde olunur olunmaz mevki'-i icrâyâ vaz'ı esbâbına tevessül edeceğini va'd eylemiş ve vâli-i mûmâ-ileyh ile cereyân eden mülâkâtları esnâda Hey'et-i Meb'ûse-i İslâmiyye'nin Nahçıvan ve Bakü'de tekevvün eden hâdisât-ı mü'essifenin müsebbib ve muharrikleri ahâlî-i İslâmiyye olduğuna dâir Ermeniler tarafından vukû' bulan müftereyâtı sûret-i kat'iycede redd ü cerh etmiş olduklarını ve Ermenilerin ahâlî-i İslâmiyye haklarında vukû' bulan teşebbüsât ve müftereyât-ı hâ'inâneleri hakkındaki istitlâ'âtı şâmil Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan 7 Temmuz sene [1]905 târîhli ve seksen bir numaralı tahrîrât ile melfûfâtının tercümeleri leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 13 Cemâziye'l-âhır sene 1323

ve

Fî 1 Ağustos sene 1321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik**Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
1229**

Kafkasya ahâl-i İslâmiyye vekîllerinden mürekkeb bir hey'et tarafından Kafkasya Vâli-i Umûmîsi Kont Dorihof Vankof [Voronçof Daşkof]'a i'tâ olunan istid'â-nâme tercümesiyle bunların cerîde-i resmiyye ile neşr olunan hulâsa-i musâhabelerinin gönderildiğini ve mûmâ-ileyh vâlinin ahâl-i İslâmiyyenin istid'â-nâmelerinde münderic metâlîbi cidden nazar-ı dikkate alarak memleketde huzûr ve âsâyîş i'âde olunur olunmaz mevki'-i icrâyâ vaz'ı esbâbına tevessül edeceğini va'd eylemiş ve vâli-i mûmâ-ileyh ile cereyân eden mülâkâtları esnâda Hey'et-i Meb'ûse-i İslâmiyye'nin Nahçıvan ve Bakü'de tekevvün eden hâdisât-ı mü'essifenin müsebbib ve muharrikleri ahâl-i İslâmiyye olduğuna dâir Ermeniler tarafından vukû' bulan müftereyâtı sûret-i kat'iyede redd ü cerh etmiş olduklarını ve Ermenilerin ahâl-i İslâmiyye haklarında vukû' bulan teşebbüsât ve müftereyât-ı hâ'inâneleri hakkındaki istitlâ'âtı şâmil Tiflis Başşehbenderliği'nden mevrûd tahrîrât ile melfûfu tercümeleri Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 16 Cemâziye'l-âhır sene [1]323

Fî 4 Ağustos sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 491/80

*BAKÛ VE SUÇI'DE ERMENİLERLE MÜSLÜMANLAR ARASINDA
MEYDANA GELEN ÇARPIŞMALAR*

[Ermenilerle Müslümanlar arasında Bakü'de çarpışmalar olduğu gibi Suçi'de de çarpışmalar meydana geldiği, askerlerin olaylara müdahale ettiği ve birçok ölü ve yaralı olduğu hususlarında Batum Başşehbenderliği'nden gelen telgraf tercümesinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

9 B.1323 (9 Eylül 1905)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 8 Eylül sene [1]905 târihiyle Batum Başşehbenderliği'nden vârid olan telgraf-nâmenin tercümesidir.

Ermenilerle Müslümânlar beyninde şehr-i hâl-i rûmînin yirmi ikisinde Bakü'de kîtâle başlanılmış olduğu gibi "Suçi"de dahi kîtâl vukû'a gelmiş ve asâkir işe müdâhale ederek bir hayli kesân maktûl ve mecrûh olmuştur.

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemî
Aded
2008

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Ermenilerle Müslümânlar beyninde Rûmî Ağustosun yirmi ikisinde kîtâle başlanılmış olduğu gibi Suçi'de dahi kîtâl vukû'a gelmiş ve asâkir işe müdâhale ederek bir hayli kesânın maktûl ve mecrûh olmuş idüğünü şâmil Batum

Başşehbenderliği'nden ahz olunan 8 Eylül sene [1]905 târîhli telgraf-nâmenin tercümesi leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Receb sene [1]323

ve

Fî 27 Ağustos sene [1]321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Divân-ı Hümâyûn

1418

Ermenilerle Müslümânlar beyninde Bakü ve Suçi'de kıtâl vukû'a gelerek asâkirin işe müdâhale eylediğine ve hayli kesânın maktûl ve mecrûh olduğuna dâir Batum Başşehbenderliği'nden gelen telgraf-nâme tercümesi Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle ma'an arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 9 Receb sene [1]323

Fî 27 Ağustos sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 492/101

- 62 -

*TİMES GAZETESİ'NİN BAKÜ OLAYLARI VE MİHRAN EFENDİ
HAKKINDA YAYINLADIĞI HABERLER*

[Times Gazetesi'nin Bakü olayları ile ilgili olarak yayınladığı bir yazının sonuna düşmanca bir bölüm eklediği, başka bir nüshasında da Mihran Efendi aleyhinde Paris muhabirinden aldığı bir telgrafi

yayınladığı hususunda Londra Büyükelçiliği'nden alınan telgraf tercümesinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

20 B. 1323 (20 Eylül 1905)

Bâb-ı Âfî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne fî 9 Eylül sene [1]905 târîhiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 338 numaralı telgraf-nâmenin tercümesidir.

"Tayms" [Times] Gazetesi Bakü vukû'âtına dâir bugünkü nüshasına derc etdiği bir bend-i mahsûsun nihâyetine hasmâne bir fıkra ilâve etmiş ve şehri hâlin sekizi târîhiyle Mihran Efendi hakkında Paris'deki muhbirinden aldığı bed-hâhâne bir telgraf-nâmeyi dahi neşr eylemiştir.

Bâb-ı Âfî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemî
Aded
2021

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

"Tayms" [Times] Gazetesi'nin Bakü vukû'âtına dâir efrenci Eylülün dokuzu târîhli nüshasına derc etdiği bir bend-i mahsûsun nihâyetine hasmâne bir fıkra ilâve etmiş ve şehri mezbûrun sekizi târîhiyle Mihran Efendi hakkında Paris'deki muhbirinden aldığı bed-hâhâne bir telgraf-nâmeyi dahi neşr eylemiş olduğunu şâmil Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden ahz olunan 9 Eylül sene[1]905 târîhli ve 338 numaralı telgraf-nâmenin tercümesi leffen takdîm kılınmış ve "Tayms" [Times] Gazetesi'nin Memâlik-i Şâhâne'ye idhâli külliyyen memnû' bulunmuş olmağla Bakü

vukû'âtına dâir Batum ve Tiflis Başşehbenderlikleri'nden alınan telgraf-nâmelerin tercümeleri 8 ve 9 Receb sene [1]323 târîhli tezkire-i çâkeriyle arz u tesyîr edilmekle emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 10 Receb sene [1]323
ve
Fî 28 Ağustos sene [1]321

Hâriciye Nâzırı
Bende
Tevfik

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
1430

"Tayms" [Times] Gazetesi'nin Bakü vukû'âtına dâir efrensi Eylûlün dokuzu târîhli nüshasına derc etdiği bir bend-i mahsûsun nihâyetine hasmâne bir fıkra ilâve etmiş ve şehr-i mazbûrun sekizi târîhiyle Mihran Efendi hakkında Paris'deki muhbirinden aldığı bed-hâhâne bir telgraf-nâmeyi dahi neşr eylemiş olduğunu şâmil Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden meb'ûs telgraf-nâmenin tercümesi Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki tezkiresiyle ma'an arz u takdîm kılınmış ve mezkûr gazetenin Memâlik-i Şâhâne'ye idhâli zâten memnû' olmakla berâber memnû'iyet-i vâkı'a bu kerre de te'yîd edilmişdir efendim.

Fî 20 Receb sene [1]323
Fî 28 Ağustos sene [1]321

Sadr-ı a'zam
Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 492/108

- 63 -

*MÂVERÂ-YI KAFKAS ŞEYHÜLİSLÂMINİN ŞUŞA'YA GİDİŞİ
VE HALKIN DURUMU*

[Kafkasya genel valisinin ricası üzerine Mâverâ-yı Kafkas şeyhülislâmının Şuşa'ya gitmek üzere yola çıktığı; Revan'da Ermenilerin çıkardığı karışıklıktan zarar gören köylülere Tiflis askerî deposundan çadır gönderildiği; Gori ve Duşti'de durumun ciddi olduğu, kendi halinde olan Müslüman ahâlinin her an eşkıya tarafından taciz edilip öldürüldüğü; güvenlik görevlilerinin, karışıklıklar esnasında meydana gelen zararı tesbit ile görevli komisyonları korudukları için eşkıya takibi yapamadıkları, bu komisyonların ahâli üzerinde olumlu tesir bıraktığı ve halkın eşkıya ile mücadeleye hazır olduğu hususlarında Petersburg Sefaret-i Seniyyesi'nden gelen tahrîrat tercümesinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

24 Receb 1323 (24 Eylül 1905)

Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 5 Eylül sene[1]905 târihiyle Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 600 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Kafkasya'nın mahâll-i muhtelifesinde Ermeniler tarafından îkâ' edilen iğtişâta dâir Tiflis'den geçen Ağustos-ı Rûmînin yirmi biri târihiyle mevrûd iki kıt'a telgraf-nâmenin metinleri leffen takdîm kılındı. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Melfûfun tercümesidir.

Kafkasya vâli-i umûmîsi tarafından bâ-telgraf vukû' bulan ricâ üzerine Mâverâ-yı Kafkas şeyhü'l-islâmı "Şuşa"ya müteveccihen buradan müfârekat etmiştir. Revan vâli vekîlinin talebi üzerine Ermeni iğtişâşâtından dûçâr-ı hasâr olan kurâ-yı muhtelif ahâlsine li-ecli't-tevdî' Tiflis askerî deposundan çadırlar gönderilmiştir.

Diğer melfûfun tercümesidir.

İstihsâl olunan ma'lûmât-ı resmîyyeye nazaran "Gori" ve "Duşti" kazâlarında hâl ve mevki' gitdikçe kesb-i vehâmet etmektedir. Kendü hâllerinde yaşayan ahâlî,

müsellah eşkiyâ çeteleri tarafından hemân külle-yevm dûçâr-ı ta'arruz ve itlâf edilmekte ve bu çeteleri teşkil eden eşkiyânın adedi ba'zan altmış nefere bâliğ ve icrâ-yı ta'kîbât husûsu müşkilâtı mûcib olmaktadır. Zîrâ asâkir-i mevcûde köylüler tarafından îkâ' olunan iğtişâşât esnâsında vukû'a gelen zarar ve ziyânı tahmîn ve bundan dolayı ashâb-ı emlâke verilmesi lâzım gelen tazmînât mikdârını ta'yîn ile meşgûl olan komisyonu muhâfaza eylemekdedir. Komisyon-ı mezkûr tarafından ibrâz olunan fa'âliyet, ahâlî üzerinde ziyâdesiyle icrâ-yı te'sîr etmekte ve ahâlî me'mûrîn-i mahalliyyeye itâ'ate ve erbâb-ı fesâd ile mücâdeleye âmâde olduklarını beyân eylemekdedir. Mezkûr komisyon emlâk vergüsünden dolayı ashâb-ı emlâk ile köylüler beyninde hüküm-fermâ ihtilâfdan dolayı müşkilâta tesâdüf etmektedir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemi

Aded

2154

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Kafkasya'nın mahâl-i muhtelifesinde Ermeniler tarafından îkâ' edilen iğtişâşâta dâir Tiflis'den mevrûd iki kıt'a telgraf-nâmenin metinleri gönderildiğini müş'ir Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 5 Eylül sene [1]905 târîhli ve altı yüz numaralı tahrîrât ile melfûfunun tercümeleri leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 21 Receb sene [1]323

ve

Fî 8 Eylül sene [1]321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyun

1547

Kafkasya'nın mahâll-i muhtelifesinde Ermeniler tarafından îkâ' edilen iğtişâşâta dâir Tiflis'den vârid olan iki kıt'a telgraf-nâmenin gönderildiğini müş'ir Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan tahrîrât ile melfûfunun tercümeleri Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 24 Receb sene [1]323

ve

Fî 11 Eylûl sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 493/59

- 64 -

*CEVANŞİR VE ŞUŞA'DA ERMENİLERLE MÜSLÜMANLAR
ARASINDA MEYDANA GELEN ÇARPIŞMALAR*

[Elizabetpol [Gence] eyaletinin Cevanşir kazasında Müslümanlarla Ermeniler arasında meydana gelen çarpışmalarda 9 kişinin öldüğü; Şuşa'da da Müslümanlarla Ermeniler arasındaki ilişkilerin giderek gerginleşmesi üzerine, karışıklık çıkmaması için etkili tedbirler alındığı husûsunda Tiflis Başşehbenderliği'nden gelen tahrîrat tercümesinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

24 B. 1323 (24 Eylûl 1905)

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne fî 25 Ağustos sene [1]905 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 112 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

"Kafkasya" nâm cerîde-i resmîyenin kavlince Elizabetpol [Gence] eyâletinde kâ'in "Cevânşir" kazâsında Müslümânlar ile Ermeniler beyninde iki günden ber[i] bir

tüfenk ateşi devâm etmektedir. Bu esnâda dokuz kişi telef olmuş ve eyâlet-i mezkûre vâlisi, refâkatinde iki yüz kazak olduğu halde mahall-i vak'aya azîmet etmiştir. "Şuşa"da ahâlî-i İslâmiyye ile Ermeniler beynindeki münâsebâta ziyâdesiyle gerginlik ârız olduğu Ağustosun onuncu günü istihbâr edilmiş olduğundan hükûmet-i mahalliyye tarafından men'-i iğtişâşât için tedâbîr-i mü'essire ittihâz kılınmıştır. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemî

Aded

2162

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

"Kafkasya" nâm cerîde-i resmîyenin kavlince Elizabetpol [Gence] eyâletinde kâ'in "Cevanşir" kazâsında Müslümânlar ile Ermeniler beyninde vukû' bulan müsâdemâtda dokuz kişi telef olup eyâlet-i mezkûre vâlisinin refâkatinde iki yüz kazak olduğu hâlde mahall-i vak'aya gitmiş olduğunu ve "Şuşa"da ahâlî-i İslâmiyye ile Ermeniler beynindeki münâsebâta ziyâdesiyle gerginlik ârız olduğundan men'-i iğtişâşât için tedâbîr-i mü'essire ittihâz kılınmış idüğünü mutazammın Tiflis Başşehbenderliği'nden ahz olunan 25 Ağustos sene [1]905 târîhli ve yüz on iki numaralı tahrîrâtın tercümesi leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 23 Receb sene [1]323

ve

Fî 10 Eylül sene [1]321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
1552

Kafkas nâm cerîde-i resmiyyenin kavlince Elizabetpol [Gence] eyâletinde kâ'in Cevanşir kazâsında Müslümânlar ile Ermeniler beyninde vukû' bulan müsâdemâtda dokuz kişi telef olup eyâlet-i mezkûre vâlisinin, refâkatinde iki yüz kazak olduğu hâlde mahall-i vak'aya gitmiş olduğunu ve Şuşa'da ahâlî-i İslâmiyye ile Ermeniler beynindeki münâsebâta ziyâdesiyle gerginlik ârız olduğundan men'-i iğtişâât için tedâbîr-i mü'essire ittihâz kılınmış idüğünü mutazammın Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan tahrîrâtın tercümesi Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 24 Receb sene[1]323

Fî 11 Eylöl sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferîd

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 493/63

- 65 -

**ŞUŞA, BAKÜ, BALAHANI VE AĞDAM'DA ERMENİLERİN YAPTIĞI
MÜSLÜMAN KATLÎÂMI VE TAHRÎBÂT**

[Şuşa ve Bakü'de Ermenilerin Müslümanlara saldırarak katliâmında buldukları, köylerdeki çatışmaların hala sürdüğü, olay yerine gelen Guvernör Baranovski'nin Ermeniler tarafından yaralandığı; greve giden Ermeni tramvay kondüktörlerinin, kendi yerlerine istihdam edilen askerlere ateş açtıkları, Bakü'nün her tarafının alevler içinde olduğu, üç yüzü aşkın petrol kuyusu ve havuzunun yanmaya devam etmekte olduğu, gazete haberlerine göre Balahani'da askerlerin top kullandıkları, Ağdam

ve Şuşa arasındaki kırk kilometrelik telgraf hattının tahrîb edildiğinin sanıldığı hususlarında Tiflis Başşehbenderliği'nden gelen tahrîratların tercümelerinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

12 Şaban 1323 (12 Ekim 1905)

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 6 Eylül sene [1]905 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 117 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Şehr-i hâlin ikisi târîhli ve 116 numaralı tahrîrât-ı âcizâneme zeyldir. Cerâ'idde münderic ma'lûmâta göre, Ağustosun on ikinci günü "Şuşa"da Ermeniler, Ermeni mahallesinde sâkin Müslümânlarla birdenbire hücûmla cümlesini katl ettikten sonra kırk hâneli bir Müslümân karyesini kâmilten ihrâk etmişlerdir. Ol vakit ahâlîyi teskîn etmek üzere Şuşa hanları neslinden birinin taht-ı riyâsetinde bulunan yüz İslâm, Ermeni mahallesine azîmet etmişler ise de, Ermeniler üzerlerine hücûmla içlerinden bir çoğunu cerh ve diğerlerini esîr etmişlerdir. Ermeniler mahall-i vak'aya gelen Guvernör "Baranovski"yi dahi cerh etmişlerdir. Müslümânlar mecrûh olan guvernörü şehre nakl etmiş ve bu hâlden münfa'il olan ahâlî Ermenilere mukâbeleye başlamıştır. Civâr kurâda olup adedleri Ermenilerin iki misli râddesinde bulunan şehirde mukîm İslâmlar bu sırada avdet ettiklerinden o ana kadar işe karışmayan Ermeni hey'et-i rûhâniyyesi Müslümânlarla mürâca'âtla mücâdelâta netîce verilmesini ricâ etmeleriyle Müslümânlar derhâl ateşi kesmişlerse de Ermeniler bu sükûndan bi'l-istifâde hücûmlarına devâm eylediklerinden, Müslümânlar ta'arruza ibtidârla Ermenileri püskürtmüşlerdir. Harîk şehrin her tarafını ihâta etmiş olmağla vâli-i umûmî Mezheb-i Şi'î şeyhine bir telgraf-nâme irsâl ederek Şuşa'ya gitmesi ve me'mûrîn-i mahalliyyenin inzimâm-ı mu'âvenetleriyle ahâlîyi barışdırması lüzûmunu iş'âr etmiştir. Bakü'den Ağustosun yirmi biri târihiyle vârid olan bir telgraf-nâmeye nazaran tramvay kondüktörlerinin terk-i eşgâl eylemeleri üzerine ahşamleyin sâ'at altıdan beri iğtişâsât başlamıştır. Ermeni olan bu kondüktörler yerlerine kâ'im olan askerlere silâh isti'mâl etmişler ve ba'dehû emâkine ve gelen geçen Müslümânlarla

Ruslara silâh atmışlardır. Biraz müddet sonra bu tüfenk ateşi şehrin her tarafına sirâyet etmiş ve hânelerin damlarıyla pencerelerinden askerler üzerine ateş edildiğinden anlar da mukâbeleye mecbûr olmuşdur. İğtişâşât sabâha doğru hitâm bulmuşdur. Sekiz Müslümân, bir Rus, üç Ermeni maktûl ve bir polis komiseri, bir belediye çavuşu, iki Rus, yedi Müslümân, on bir Ermeni mecrûh olduğu anlaşılmışdır. Gündüz sükûnet-yâb olan tüfenk ateşi ahşam tekrâr şiddetle başlamışdır. Bu mücâdelâtda en ziyâde mutazarrır olan Müslümânlardır. "Elizabetpol" ile "Nuha"da dahi iğtişâşât vukû'u melhûzudur. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 7 Eylül sene [1]905 târîhiyle Tiflis Başşehben-derliği'nden vârid olan 118 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Dünki târîhlü ve 117 numaralı tahrîrât-ı âcizâneme zeyldir.

İş'ârât-ı telgrafiyeye nazaran Ağustosun yirmisinden beri "Şuşa" şehrinde nisbetle hâl-i sükût hüküm-fermâ ise [de] civâr karyelerde müsâdemât devâm etmektedir. Maktûlîn ve mecrûhînin adedi iki yüz tahmîn olunduğu gibi ol mikdâr da hâne muhterik olmuşdur. Kafkasya Resmî Gazetesi, Guvernör "Baranovski"nin mecrûh olduğu hakkındaki havâdisi tekzîb ediyor. Nefs-i Bakü'de Ağustosun yirmi ikisine kadar maktûlînin adedi iki yüz yetmiş Müslümân ve yüz otuz milel-i muhtelif efrâdından ibâretidir. Dün müsâdemâta nihâyet verilmiş ise de ahşam üzeri tüfenk ateşi daha şiddetle başlamışdır. Harîk her tarafda icrâ-yı tahrîbât etmekde olup hânelerden başka üç yüzü mütecâviz petrol kuyusu ile bir çok petrol havuzları ve fabrikaları tu'me-i lehîb olmuşdur. Mikdâr-ı hasârât gayr-i kâbil-i tahmîndir. Cerâ'id-i mahalliyyenin beyânâtına nazaran "Balahanı"da asker tarafından top isti'mâl olunmuşdur. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye**Tedcüme Odası****Aded**

Hâriciye Nezâreti'ne 20/2 Eylül sene [1]905 târîhiyle Tiflis Başşehben-derliği'nden vârid olan 116 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

18/31 Ağustos sene [1]905 târîhli ve yüz on dört numaralı tahrîrât-ı âcizâneme zeyldir.

Şi'î şeyhi Şuşa'dan "Ermeniler Müslümânları katli'âm ediyorlar, tedâbir-i mukteziyeye tevessül ediniz." me'âlinde bir telgraf-nâme ahz eylemiştir. Diğer taraftan İran'ın Tiflis Ser-kâr-perdâzına Şuşa Kâr-perdâzından vârid olan ma'lûmâta nazaran Şuşa'da iki günden berü devâm etmekde olan bir mücâdele-i müsellahada bir takım İran tebe'ası dahi maktûl düşmüştür. Bu haber üzerine ser-kâr-perdâz-ı mûmâ-ileyh Ermenilerin Bakü ve Şuşa'da yerlilerle vâkı' olan mücâdelâtı esnâsında tebe'a-i İrâniyyeyi dahi katl etmekde olduklarını istihbâr eylediğini ve bu hâl İran'daki Ermenilerin can ve mâlları üzerinde aks-i te'sîrâtını gösterebileceğini Açmiyazın katogikosuna bâ-telgraf iş'âr ve bu nokta hakkında Ermenilerin nazar-ı dikkatini celb etmesini ricâ eylemiştir. "Ağdam" ile "Şuşa" arasındaki kırk kilometrelik telgraf hattının tahrîb edildiği zann olunuyor. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî**Dâ'ire-i Hâriciyye****Mektûbî Kalemi****Aded****2333**

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

3 Şa'bân sene [1]323 târîhli tezkire-i çâkerîye zeyldir.Şuşa'da Ermeniler tarafından Müslümânlara hücum olunması üzerine zuhûr eden mücâdelât-ı hûn-rîzâneye ve telefât ve mecrûhînün mekâdirine dâir tafsîlâtı ve mu'ahharan şehir-i mezkûrda sükûn hâsıl olmuş ise de civâr karyelerde müsâdemât devâm etmekde olup nefsi-i Bakü'de Ağustosun yirmi ikisine kadar iki yüz yetmiş Müslümânın ve yüz otuz gayr-i müslimin maktûl olduğunu ve harîkân her tarafda icrâ-yı tahrîbât etmekde olup hânelerden başka üç yüzü mütecâviz petrol kuyusu ve bir çok petrol havuzları muhterik olduğunu ve ol bâbda ba'zı istitlâ'âtı hâvî vürûd eden 2 ve 6 ve 7 Eylül sene

[1]905 târîhli ve yüz on altı ve yüz on yedi ve yüz on sekiz numaralı üç kıt'a tahrîrâtın tercümeleri dahi leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 10 Şa'bân sene 1323

ve

Fî 26 Eylül sene 1321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

1684

Şuşa'da Ermeniler tarafından Müslümânlara hücum olunması üzerine zuhûr eden mücâdelât-ı hûnrîzâneye ve telefât ve mecrûhînin mekâdîrine dâir tafsîlâtı ve mu'ahharan şehr-i mezkûrda sükûn hâsıl olmuş ise de civâr karyelerde müsâdemât devâm etmekde olup nefis-i Bakü'de Ağustosun yirmi ikisine kadar iki yüz yetmiş Müslümânın ve yüz otuz gayr-i müslimin maktûl olduğunu ve harîkin her tarafda icrâyı tahrîbât etmekde olup hânelerden başka üç yüzü mütecâviz petrol kuyusu ve bir çok petrol havuzları muhterik olduğunu ve ol bâbda ba'zı ifâdâtı hâvî Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan üç kıt'a tahrîrâtın tercümeleri Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle arz u takdîm kılınmıştır efendim.

Fî 12 Şa'bân sene [1]323

ve

Fî 28 Eylül sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 494/36

- 66 -

BAKÜ OLAYLARININ, İRAN'IN REŞT ŞEHRİNDEKİ ETKİSİ

[Bakü'deki karışıklıkların duyulmasından sonra Reşt şehrinde ikâmet eden İranlılar ile Ermeniler arasında heyecan alâmetleri görüldüğü ve şahın dönüşünden sonra meydana gelmesi beklenen

olaylara karşı Osmanlı tebeasının korunması için İran Hâriciye Nezâreti'ne gereken tebligatın yapıldığı hususunda Tahran Sefâret-i Seniyyesi'nden alınan tahrîratın takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

27 Ş . 1323 (27 Ekim 1905)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemi
Aded

Fî 27 Eylöl [sene 1]321 târîhli Tahran Sefâret-i Seniyyesi'nden mevrûd tahrîratın sûretidir.

Bakü iğtişâât-ı ahîresinin Reşt şehrinde mukîm İranîler ile Ermeniler beyinde şâyi' olması üzerine merkûmûn beyinde heyecânı mûcib ba'zı alâ'im zuhûr etdiği ve şâh hazretlerinin avdetinden sonra da ba'zı vukû'ât zuhûru melhûz bulunduğu şehir-i mezkûr fahrî şehbender vekîli tarafından bâ-rapor beyân ve şehir-i mezkûrda mukîm tebe'a-i Osmâniyyenin muhâfazası zımında ta'lîmât-ı lâzimeye muntazır olduğu iş'âr etmiş olduğunun ve bu bâbda Vezâret-i Umûr-ı Hârice'ye teblîgât-ı mukteziye icrâ edildiğinin li-ecli'l-ma'lûmât arz u beyânına mübâderet eylerim, ol bâbda.

Aslına mutâbıkdır.
(İmza)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemi
Aded
2512

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Bakü iğtişâşât-ı ahîresinin şüyû'ı üzerine Reşt şehrinde mukîm İranîler ile Ermeniler beyninde ba'zı alâ'im-i heyecân zuhûr etdiği ve şâh hazretlerinin avdetinden sonra da ba'zı vukû'ât zuhûru melhûz bulunduğu beyânıyla tebe'a-i Osmâniyyenin muhâfazası mahall-i mezkûr fahrî şebender vekîli tarafından bildirilmesine binâ'en bu bâbda Vezâret-i Hârice'ye teblîgât-ı mukteziye icrâ olduğunu mutazammın Tahran Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan tahrîrâtın sûreti leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 Şa'bân sene 1323

ve

Fî 12 Teşrîn-i Evvel sene 1321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

1800

Bakü iğtişâşât-ı ahîresinin şüyû'ı üzerine Reşt şehrinde mukîm İranîler ile Ermeniler beyninde ba'zı alâ'im-i heyecân zuhûr etdiği ve şâh hazretlerinin avdetinden sonra da ba'zı vukû'ât zuhûru melhûz olduğu beyânıyla tebe'a-i Osmâniyyenin muhâfazası mahall-i mezkûr fahrî şebender vekîli tarafından bildirilmesine binâ'en bu bâbda Vezâret-i Hâriciyye'ye teblîgât-ı mukteziye icrâ olduğunu mutazammın Tahran Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan tahrîrâtın sûreti Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki tezkiresiyle ma'an arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 27 Şa'bân sene [1]323

Fî 13 Teşrîn-i Evvel sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 494/134

- 67 -

PETROL SIKINTISININ RUSYA'DAKİ ETKİLERİ

[Aydınlatmada kullanılan petrol ve petrolün fiyatının iki misli arttığı, hattâ bu fiyata dahi bulmanın mümkün olmadığı, Rusya'da genel bir buhrandan korkulduğu, yardım yapılmazsa petrol şirketlerinin kapanacağı hususları ile Bakü olaylarının yeniden yaşanmaması için Gence ve Bakü'de askerî idâreye geçilmesi gerektiği husûsunda Tiflis Başşehbenderliği'nden gelen tahrîrat tercümesinin takdîm edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

1 N. 1323 (30 Ekim 1905)

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 22 Eylül sene [1]905 târîhiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 126 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Şehr-i hâlin on ikisi târîhli ve yüz on dokuz numaralı tahrîrât-ı âcizâneme zeyldir. Bakü Petrol Cem'îyyeti Re'îsi Mösyö "Plipe"nin tahmînâtı hilâfına olarak tenvîrâtda müsta'mel petrolün fiyatı bir galâ-yı fevkalâde kesb etmiş ve şimdiye kadar bir ruble yirmi kapik tutan petrol pudunun piyasası el-hâletü hâzihî iki ruble kırk kapike kadar fırlamışdır. Petrolden istihsâl ve teshîn için isti'mâl olunan nefte gelince, bunun fiyatı da pek yüksek bir dereceye varmış ve hattâ bu fiyat-ı fâhişe ile de tedârîki gayr-i mümkün bir hâle gelmişdir. Neftin fıkdanı Rusya'nın hemân her tarafında ticâret ve sanâyi'e büyük bir rahne açmışdır. Fi'l-hakîka Kafkasya ve Mâverâ-yı Kafkasya demiryol hutûtuna âid i'mâlâthânelerle lokomotiflerde ve bahr-i Hazer ve "Volga" nehrinde icrâ-yı seyr ü sefer eden seyr-i sefâ'inde mahrûkât yerine petrol müsta'mel olduğu gibi Moskova nijeni (?) vesâir merâkiz-i sinâ'ıyyede mevcûd fabrikaların kısm-ı a'zamında makinaları tahrîk için petrol isti'mâl olunmaktadır. Bu esbâba mebnî an-karîb hemân bi'l-cümle Rusya ticâret ve sanâ'at âlemince bir buhrân-

ı umûmî zuhûrundan korkulmaktadır. Efkâr-ı umûmiyyeye nazaran eğer hükûmet-i mahalliyye petrol ihrâc eden şirketlere beş yüz milyon ruble râddesinde bir i'ânede bulunmazsa îkâ' olunan harîkler te'sîriyle dûçâr-ı harâbî olan ocak ve binâların ta'mîri mümkün olamayarak petrol şirketlerinin kısm-ı a'zamı büsbütün mahv olacaktır. Bir de Bakü'de zuhûr eden ahvâl-i esef iştimâlin ba'demâ men'-i tekerrürü için şehir-i mezkûr ile "Elizabetpol" eyâletinin idâre-i askeriyye altına alınması lâzimedendir. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemî
Aded
2519

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

3 ve 10 ve 17 Şa'bân sene [1]323 târîhli tezâkir-i âcizîye zeyldir. Bakü Petrol Cem'iyeti re'îsinin tahmînâtı hilâfına olarak tenvîrâtda müsta'mel petrol ile bundan istihsâl ve teshîn için isti'mâl olunan petrolün fiyatı iki misli derecesine yükselmiş ve hattâ bu fâhiş fiyat ile de petrol tedârîki gayr-i mümkün bir hâle gelmiş idüğünü ve bu hâlin Rusya'nın hemân her tarafında ticâret ve sanâyi'e büyük bir rahne açtığı cihetle an-karîb bi'l-cümle Rusya ticâret ve sanâyi' âlemince bir buhrân-ı umûmî zuhûrundan korkulmakta olduğunu ve gerek bunun ve gerek Bakü'de zuhûr eden ahvâl-i esef iştimâlin men'-i vukû' ve tekerrürü için hükûmetce ne gibi vesâ'ite tevessül edilmesi lâzım geleceğini hâvî Tiflis Başşehbenderliği'nden bu kerre ahz olunan 22 Eylül sene [1]905 târîhli ve 126 numaralı tahrîrâtın tercümesi leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 Şa'bân sene 1323

ve

Fî 12 Teşrîn-i Evvel sene 1321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Amedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
1812

Bakü Petrol Cem'iyeti re'îsinin tahmînâtı hilâfına olarak tenvîrâtda müsta'mel petrol ile bundan istihsâl ve teshîn için isti'mâl olunan petrolün fiyatı iki misli derecesine yükselmiş ve hattâ bu fâhiş fiyat ile de petrol tedârîki gayr-i mümkün bir hâle gelmiş idiğini ve bu hâl Rusya'nın hemân her tarafında ticâret ve sanâyi'e büyük bir rahne açtığı cihetle an-karîb bi'l-cümle Rusya ticâret ve sanâyi' âlemince bir buhrân-ı umûmî zuhûrundan korkulmakta olduğunu ve gerek bunun ve gerek Bakü'de zuhûr eden ahvâl-i esef-iştimâlin men'-i vukû' ve tekerrürü için hükûmetce ne gibi vesâ'ite tevessül edilmesi lâzım geleceğini hâvî Tiflis Başşehbenderliği'nden meb'ûs tahrîrâtın tercümesi Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılınmıştır efendim.

Fî 1 Ramazan sene [1]323

Sadr-ı a'zam

Fî 16 Teşrîn-i Evvel sene [1]321

Ferîd

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 495/1

- 68 -

*PETERSBURG'DAKİ BUHRAN VE KAFKASYA GENEL VALİSİNİN
 BAKÜ VE GENCE'YE YAPTIĞI ZİYÂRET*

[Kafkasya genel valisine Bakü'yü ziyâreti esnasında, Bakü Hastahanesi'nin bahçesinde toplanan dört bin kadar Ermeninin gelip geçen Müslümanlar ile piyâde askerlere ve kazaklara ateş açtıkları, askerlerin de buna mukabil hastahaneyi topa tuttıkları hususunda bilgi verildiği; valinin de Müslüman ve Ermeni din adamlarından meydana gelen heyetler ile yöneticilerin ileri gelenlerini huzuruna kabul ederek, asayişin sağlanması için bazı vaad ve nasihatlerde bulunduğu, daha sonra Gence'ye giderek câmi ve kiliseyi ziyaret edip Tiflis'e geri döndüğü hususunda Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan tahrîrat tercümesi ile Petersburg'daki genel grev sebebiyle fabrika ve okulların kapandığı,

demiryolu işçilerinin grev yaptıkları ve karışıklık çıkmasını engellemek için vali tarafından sert tedbirler alındığı hususunda Petersburg Sefaret-i Seniyyesi'nden alınan telgrafın takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]
1 N. 1323 (30 Ekim 1905)

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 26 Eylül sene [1]905 târîhiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 128 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Kafkasya vâli-i umûmîsi, "Kıslodovski" sayfiyesinden Tiflis'e avdet etdikden sonra harîkdan hasâr-zede olan mahallât ile fabrika ve i'mâlâthâneleri teftîş etmek üzere Bakü'ye azîmet etmiş ve "Sabuncu" 'ya muvâsalatında ahâlî-i İslâmiyye müşârün-ileyhi istikbâl ile tuz ve etmek i'tâ eyleyerek îfâ-yı râsime-i hoş-âmedî eylemişlerdir. Müşârün-ileyh hastahâneye azîmetinde hastahâne müdür-i cedîdi hastahânenin topa tutulduğunu ve bizzât bu hâli müşâhede eylediğini ve hastahâneyi mü'emmen add ve tehlikeden berî zan eyleyerek hastahânenin havlısına bir çok Ermeni tecemmu' etdiğini ve bunlardan ba'zılarının müsellah olması kâbil-i inkâr değilse de hiç bir Ermeninin hâmil olduğu silâhı isti'mâl etmediğini ifâde eylemiştir. Miralay Obişeliçe hastahâne müdürünün sözünü keserek ifâdâtının hilâf-ı hakîkat olduğunu beyân eylemiştir. Mûmâ-ileyh miralay, hastahânenin bahçesine dört bin kadar müsellah Ermeni tecemmu' ederek yalnız gelüp-geçen Müslümânlara değil kazaklara ve piyâde neferâtına bile silâh atdıklarından askerî guvernörünün emri üzerine evvelâ ateşi kesmelerini Ermenilere ihtâr ettiğinden ve bu ihtârın fâ'ide ve netîcesi görülmediğinden top endahtına mecbûr olduğunu ve Ermenilerin üzerinde yüz altı tüfenk, iki yüz elli revolver, dört yüz gencali ve esliha-i sâ'ire zuhûr etdiği ve firâra muvaffak olan Ermenilerin dahi iki bin kadar tüfengi berâber götürdükleri kendisince muhakkak bulunduğunu ifâde etmiştir. Ferdâsı günü ya'nî şehri hâlin dokuzunda vâli-i umûmînin da'veti üzerine ulemâ-yı İslâmiyye ve Ermeni hey'et-i ruhâniyyesi ve ekâbir-i me'mûrîn-i idâre, huzûruna gelmişlerdir. Müşârün-ileyh, ulemâ ve ruhânın teskîn-i ezhân için sarf-ı mâ-hasal-ı gayret edeceklerini ve bu vechile beyne'l-ahâlî huzûr ve âsâyîş takarrür edeceğini ve cânîler şedîden dûçâr-ı mucâzât

olacaklarını beyân etmiştir. Vâli-i müşârün-ileyh ayın onunda Gence'ye gitmiş ve câmi'-i şerîf ile kiliseyi ziyâret , on birinde "Tiflis"'e avdet eylemiştir. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâire-i Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 27 Teşrîn-i Evvel sene [1]905 târîhiyle Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 770 numaralı telgraf-nâmenin tercümesidir.

Amelenin umûmen terk-i eşgâl etmeleri üzerine "Finlandiya" hattından mâ'adâ mebde'leri Petersburg olan bi'l-cümle demiryolu hutûtu ta'tîl-i seyr ü sefer etmişlerdir. Postahâneler hiç bir gûne evrâk-ı muhâbreyi kabûl etmiyor. Bundan mâ'adâ alınan telgraf-nâmelere göre Rusya'nın mahâll-i muhtelifesinde fabrikalar, dârü's-sinâ'alar ve mekâtib kapanmış ve katarların âmed ü şüdü ta'tîl edilmiştir. Petersburg vâli-i umûmîsi iğtişâşât zuhûru hâlinde fişenklerine acımaksızın erbâb-ı mefsemete karşı isti'mâl-i cebr ü şiddet etmek üzere emir almış olan asker ve polis harekâtına müdâhale etmemeleri lüzûmunu ahâlî-i mutî'aya i'lân-nâmeler ile bildirmiştir. Es'âr kesb-i galâ etmiş olduğundan ahâlî bu hâlden zarâr-dîde olmaktadır.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemî

Aded

2510

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Harîkdan hasâr-zede olan mahallât ile fabrika ve i'mâlâthâneleri teftîş etmek üzere Bakü'ye muvâsalat eden Kafkasya vâli-i umûmîsinin ulemâ-yı İslâmiyye ve

Ermeni hey'et-i ruhbâniyyesi ve ekâbir-i me'mûrîn-i idâreyi huzûruna celb ile ulemâ ve ruhbânın teskîn-i ezhân için sarf-ı mâ-hasal-ı gayret edeceklerini ve bu vechile beyne'l-ahâlî huzûr ve âsâyîş takarrür edeceğini ve cânîlerin şedîden dûçâr-ı mucâzât olacaklarını der-miyân etmiş olduğunu ve ba'dehû Gence'ye azîmet ve câmi'-i şerîf ile kiliseyi ziyâretten sonra Tiflis'e avdet eylediğini ve Bakü hastahânesi'nin bahçesinde tecemmu' eden dört bin kadar Ermeninin gelüp geçen Müslümânlara ve kazaklara ve piyâde askerine silah atmalarından ve edilen ihtârâtı ısgâ etmemelerinden dolayı üzerlerine top atıldığına dâir Miralay Obişeliçe'nin vâli-i mûmâ-ileyhe vukû' bulan ifâdâtını şâmil Tiflis Başşehbenderliği'nden ahz olunan 26 Eylül sene [1]905 târîhli ve yüz yirmi sekiz numaralı tahrîrâtın tercümesi manzûr-ı sâmi-i Sadâret-penâhîleri buyurulmak üzere leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 Şa'bân sene 1323

ve

Fî 12 Teşrîn-i Evvel sene 1321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemi

Aded

2550

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Amelenin umûmen terk-i eşgâl etmeleri üzerine Finlandiya hattından mâ'adâ mebde'leri Petersburg olan bi'l-cümle demiryolu hutûtunun ta'tîl-i seyr ü sefer etdiklerini ve postahânelerin hiç bir gûne evrâk-ı muhâbereyi kabûl etmemekte bulunmuş ve bundan mâ'adâ alınan telgraf-nâmelere göre Rusya'nın mahâll-i muhtelifesindeki fabrika ve dârü's-sınâ'alarla mekâtibin kapanmış ve katarların âmed ü şüdü ta'tîl edilmiş olduğunu ve Petersburg vâli-i umûmîsinin iğtişâât zuhûru hâlinde erbâb-ı mefsedete karşı ist'mâl-i cebr ü şiddet etmek üzere emir almış olan asker ve polisin harekâtına müdâhale etmemeleri lüzûmunu ahâlî-i mutî'aya i'lân

eylediğini ve es'âr kesb-i galâ eylediğinden ahâlî bu hâlden zarar-dîde olmakda bulunduğunu şâmil Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 27 Teşrîn-i Evvel sene [1]905 târîhlü ve 770 numaralı telgraf-nâmenin tercümesi leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 29 Şa'bân sene 1323

ve

Fî 15 Teşrîn-i Evvel sene 1321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyun

1813

Amelenin umûmen terk-i eşğâl etmeleri üzerine Finlandiya hattından mâ'adâ mebde'leri Petersburg olan bi'l-cümle demiryolu hutûtunun ta'tîl-i seyr ü sefer etdiklerini ve postahânelerin hiçbir gûne evrâk-ı muhâbereyi kabûl etmemekte bulunmuş ve bundan mâ'adâ Rusya'nın mahâll-i muhtelifesindeki fabrika ve dârü's-sinâ'alarla mekâtibin kapanmış ve katarların âmed ü şüdü ta'tîl edilmiş olduğunu ve Petersburg vâli-i umûmîsinin iğtişâşât zuhûru hâlinde erbâb-ı mefsedete karşı isti'mâl-i cebr ü şiddet etmek üzere emir almış olan asker ve polisînin harekâtına müdâhale etmemeleri lüzûmunu ahâlî-i mutî'aya i'lân eylediğini ve es'âr kesb-i galâ eylediğinden ahâlî bu hâlden zarar-dîde olmakda bulunduğunu şâmil Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden ve harîkdan hasâr-zede olan mahallât ile fabrika ve i'mâlâthâneleri li-ecli't-teftîş Bakü'ye gelen Kafkasya vâli-i umûmîsinin ulemâ-yı İslâmiyye ve Ermeni hey'et-i ruhbâniyyesini ve ekâbir-i me'mûrîn-i idâreyi huzûruna celb ile teskîn-i ezhân için sarf-ı mâ-hasal-ı gayret edeceklerini ve cânîlerin şedîden

dûçâr-ı mücâzât olacaklarını der-miyân ve ba‘dehû Gence'ye azîmet ve câmi‘-i şerîf ile kiliseyi ziyâretten sonra Tiflis'e azîmet etmiş olduğuna ve Bakü hastahânesinin bahçesinde tecemmu‘ eden dört bin kadar Ermeninin gelüp geçen Müslümânlara ve kazaklarla piyâde askerlerine silâh atmalarının ve ihtârât-ı vakı‘ayı ıskâ etmemelerinden dolayı üzerlerine top endaht edildiğini müş‘ir Miralay Obişeliçe'nin vâli-i mûmâ-ileyhe vukû‘ bulan ifâdâtına dâir Tiflis Başşehbenderliği'nden meb‘ûs telgraf-nâme ve tahrîrâtın tercümeleri Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki tezkireleriyle ma‘an arz u takdîm kılınmıştır efendim.

Fî 1 Ramazân sene [1]323

Sadr-ı a‘zam

Fî 16 Teşrîn-i Evvel sene [1]321

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma‘rûzâtı, nr. 495/2

- 69 -

*ERMENİLERİN MÜSLÜMANLARI ÖLDÜREREK DOKUZ KÖYÜ
YAKTIĞI, NAHÇIVAN VE ULUHAN'I'NDA ÖLENLER ARASINDA
OSMANLILARIN DA BULUNDUĞU*

[Ermenilerin dokuz Müslüman köyünü yaktıkları, birçok Müslümanı öldürdükleri ve büyük maddî zarara sebebiyet verdikleri ve ölenler arasında Osmanlı tebe‘asından bazı kişilerin de bulunduğu dâir Tiflis Başşehbenderliği'nden Londra Sefaret-i Seniyyesi aracılığıyla alınan telgraf üzerine, ciddî tedbirler alması yönünde Rusya Devleti'nin dikkatinin çekilmesi hususunun Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne bildirildiği; daha önce Nahçıvan'dan gelip Tiflis Başşehbenderliği'ne sığınan Osmanlı tebe‘asından on kişinin, "Uluhanı'nda Ermenilerin yirmi dokuz Osmanlı tebe‘asını öldürdüğü"ne dâir verdikleri haber üzerine de Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden, Rusya Devleti nezdinde girişimde bulunmasının istenmiş olduğu husûsunda Sadâret tezkiresi.]

24 Za. 1323 (20 Ocak 1906)

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye**Tercüme Odası****Aded**

Hâriciye Nezâreti'ne 18 Kânûn-ı Sâni sene [1]906 târîhiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan telgraf-nâmenin tercümesidir.

Tiflis Başşehbenderi tarafından irsâl olunan dokuz [yüz] doksan yedi numaralı açık telgraf-nâme ber-vech-i zîr arz u tezbîr olunur.

"Alınan telgraf-nâmeye nazaran Ermeniler dokuz İslâm karyesini ihrâk ve birçok Müslümânları katl ü itlâf ve kırk kişiyi esîr etmişler ve bir milyon râddesinde zarar ve ziyâna sebebiyet vermişlerdir. Maktûlîn miyânında tebe'a-i Osmaniyye'den olanlar vardır."

Bâb-ı Âlî**Dâ'ire-i Hâriciyye****Mektûbî Kalemî****Aded****3378****Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye**

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan 23 Zi'l-ka'de sene [1]323 târîhlü tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîlerine cevâbdır. Nahçıvan'dan vürûd eden tebe'a-i Osmaniyye'den on kişinin şehbenderhâneye ilticâ etmiş olduklarına ve Uluhanı'da tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den yirmi dokuz kişinin katl olunduğuna vesâireye dâir Tiflis şehbenderinin iş'âr-ı ma'rûzu üzerine şeref-sudûr buyurulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i hilâfet-penâhî mücib-i âlîsınca teşebbüsât-ı vâkı'anın tecdîd ve ta'kîbi zımnında dün akşam Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne bâ-telgraf vesâyâ-yı lâzime ifâ olduğu gibi Ermenilerin dokuz İslâm karyesini ihrâk ve birçok Müslümânları katl ü itlâf eylemiş ve kırk kişi esîr etmiş ve bir milyon râddesinde zarar u ziyâna sebebiyet vermiş olduklarını müş'ir mezkûr başşehbenderliğin telgraf-nâmesini muhtevî Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan tercümesi melfûf telgraf-nâme üzerine dahi bu gibi ahvâl-i mü'essifenin temâdîsinden bahisle Kont Lamsdorf'un sûret-i ciddiyede

nazar-ı dikkati celb olunarak ahvâl-i mebhûseye bir an evvel nihâyet verilmesi zımında tedâbîr-i mü'essire ittihâzı esbâbının istikmâli bâ-telgraf sefâret-i müşârün-ileyhâya tavsiye ve izbâr olunmuş olmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 24 Zi'l-ka'de sene [1]323

ve

Fî 6 Kânûn-ı Sâni sene [1]321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

2422

Nahçıvan'dan vürûd eden tebe'a-i Osmaniyye'den on kişinin şebenderhâneye ilticâ etmiş olduklarına ve Uluhanı'da tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den yirmi dokuz kişinin katl olunduğuna vesâireye dâir Tiflis şebenderinin iş'âr-ı ma'rûzu üzerine şeref-sudûr buyurulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i hilâfet-penâhî mûcib-i âlîsince sebk eden iş'âra cevâben Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden vârid olup melfûfuyla arz u takdîm kılınan tezkirede teşebbüsât-ı vâkı'anın tecdîd ve ta'kîbi zımında dün akşam Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne bâ-telgraf vesâyâ-yı lâzime îfâ olduğu gibi Ermenilerin dokuz İslâm karyesini ihrâk ve birçok Müslümânları katl ü itlâf eylemiş ve kırk kişi esîr etmiş ve bir milyon râddesinde zarar u ziyâna sebep vermiş olduklarını müş'ir mezkûr başşebenderliğin telgraf-nâmesini muhtevî Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan tercümesi melfûf telgraf-nâme üzerine dahi bu gibi ahvâl-i mü'essifenin temâdîsinden bahisle Kont Lamsdorf'un sûret-i ciddiyyede nazar-ı dikkati celb olunarak ahvâl-i mebhûseye bir an evvel nihâyet verilmesi zımında tedâbîr-i mü'essire ittihâzı esbâbının istikmâli bâ-telgraf sefâret-i müşârün-ileyhâya tavsiye ve izbâr olduğu gösterilmiştir efendim.

Fî 24 Zi'l-ka'de sene [1]323

ve
Fî 6 Kânûn-ı Sâni sene [1]321

Sadr-ı a'zam
Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 498/102

- 70 -

*RUSYA'DAKİ ERMENİ KATLÎÂMI VE RUS HÜKÛMETİ NEZDİNDE
YAPILAN GİRİŞİM*

[Ermenilerin Gumlu, Söğütlü ve Arıkdanı köylerindeki Müslümanlara yaptıkları saldırıların önlenmesi için Rus Hükûmeti nezdinde yapılan girişim neticesinde hükûmetin, buna karşı gerekli tedbirlerin alındığını bildirdiğine dâir Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden gelen tahrîratın tercümesi ile, Şuşa'da Ermeniler tarafından yakılan on dokuz köyün isimlerine, Tiflis/Borçalı kazâsındaki Müslümanların savunmasız durumuna karşı Ermenilerin her çeşit silaha sahip olarak köylerinde yaptıkları askerî tahkîmâtın ayrıntılarına ve Kafkasya'daki karışıklık daha da şiddetleneceğinden Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne de tecâvüz edebilecekleri gözününe alınarak sınırda gerekli tedbirlerin alınmasına dâir Tiflis Başşehbenderliği'nden gelen tahrîrat suretinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

5 M. 1324 (29 Şubat 1906)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 31 Kânûn-ı Sâni sene [1]906 târihiyle Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 50 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

"Gumlu", "Söğüdü", "Arıkdanı" nâm karyelerde mütemekkin tebe'a-i Osmâniyye ile ahâlî-i Müslimeye karşı Ermeniler tarafından vukû' bulan tecâvüzâtâ dâir resîde-i dest-i ta'zîm olan 25 Kânûn-ı Sâni sene [1]906 târihlü ve yirmi bir numaralı telgraf-nâme-i nezâret-penâhîlerinde munderic ahvâl ve vukû'ât hakkında Rusya Hükûmeti'nin cidden nazar-ı dikkatini celb eylediğim gibi bu ahvâl-i elîmeye bir nihâyet verilmesini sûret-i musırrânedede taleb eyledim.

Bu kerre Hâriciye Nezâreti'nden aldığım sûreti melfûf takrîr-i cevâbîde tebe'a-i Osmâniyye'nin muhâfaza-i cân ve mâlları için îcâb eden kâffe-i tedâbîrin me'mûrîn-i â'idesi cânibinden vakt ü zamânında ittihâz kılındığı cevâben iş'âr kılınmaktadır. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemi

Aded

Fî 31 Kânûn-ı Sâni sene [1]321 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden mevrûd tahrîrâtın sûretidir

Gence sancağına tâbi' Şuşa kazâsı dâhilinde Ermeniler tarafından ihrâk-bi'n-nâr edildiği 23 Kânûn-ı Sâni sene 1906 târih ve 1029 numaralı telgraf-nâme-i çâkerîde arz olunan on dokuz İslâm karyelerinin esâmîsi bu kerre ber-vech-i zîr tahrîr olunur.

1. Hankendi, ta'bîr-i âharla "Eştâb", 2. Malkendi, 3. Kaçar, 4. Abdal, 5. Gülânî, 6. Pâpervend, 7. Sekili, 8. Koratlar (?), 9. Gülâblı, 10. Karadağlı, 11. Dovanalılar (?), 12. Veyselli, 13. Hânezek (?), 14. Gâib Ali Kendi, 15. Halîfeli, 16. Gürg Cihân, 17. Can Hasan, 18. Hocalılar, 19. Hasan Âbâd.

Tiflis sancağına tâbi' Borçalı kazâsı ahâlîsi tarafından meb'ûsen şehbenderhâneye gelen üç zât kazâ-i mezkûr dâhilinde bulunan ve her türlü esbâb-ı müdâfa'a ve muhâfazadan mahrûm olan ahâlî-i İslâmiyye'nin hayât ve mâlları serâpâ

müsellah olan Ermenilerin muhâcemât ve ta'arruzâtına ma'rûz kalmasından şebenderhânenin tavassut ve himâyesini talep eylemekdedirler. Mûmâ-ileyhimânın i'tâ eyledikleri ma'lûmâta nazaran Ermeniler hemân umûmen el-yevm Rus askerlerince müsta'mel beş fişenli tüfenklerle müsellah idüklerini ve karyelerin etrâf ü eknâfına tabya ve hendekler inşâ ve hafriyle meşgûl idüklerini beyân eylemişlerdir.

Ermeniler karyeleri etrâfına ve ba'zı mühim noktalara tabya inşâ ve hendek hafri, yalnız kazâ-i mezkûr dâhilinde bulunan Ermeni karyelerine münhasır olmayup Revan ve Gence ve mahâll-i sâ'irede dahi bunu tatbîk ve tabya derûnlarına ufak kıt'ada toplar vaz'ıyla tahkîmâtda buldukları her taraftan gelen İslâmlardan istihbâr edilmektedir. Ermeniler vaktiyle ve el-yevm demir iki buçuk ruble ile askerî depolarından mübâya'a eyledikleri metrûk (...) tüfenklerini bîçâre Müslümânlar müdâfa'a-i nefis sâ'ikasıyla ağnâm ve hayvânâtını fûruht ile mezkûr tüfenklerden iştirâya tâlib ve bunların beherine iki yüz ruble ve beher fişenge yarım ruble ki altı guruş verdikleri hâlde tedârikinde el-yevm müşkilât-ı azîmeye tesâdüf eylemekdedirler. Kafkasya'da el-hâletü hâzihî hüküm-fermâ olan şûriş ü ihtilâl önümüzdeki bahara doğru daha ziyâde şiddet ve vehâmet kesb edeceğinden, Ermenilerin Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'ye tecâvüzâtlarının men'i için hudûd-ı hâkânî cihetlerinde takayyüdât-ı lâzime icrâsının îcâb edenlere emr ü fermân buyurulması menût-ı re'y-i âlî-i cenâb-ı efhamîleri bulunmuş olmağla, ol bâbda.

Aslına mutâbıkdır.

(imza)

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemî

Aded

3737

Huzûr-ı sâ'mî-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Ermenilerin ba'zı Müslümân karyelerini ihrâk ve ahâlîsini itlâf etmiş ve Rus askerine âid topraklarla yeni tüfenkleri isti'mâl eylemekte bulunmuş olduklarını ve Akdam karyesinde Ermenilerin ahâlî-i İslâmiyyeye topraklarla hücum ettikleri hâlde vürûd eden asâkirin Müslümânların ellerinden silâhlarını aldıklarını şâmil Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan telgraf-nâmenin tercümesi 29 Zi'l-ka'de sene [1]323 târîhli tezkire-i âcizî ile takdîm ve işbu iş'ardan bahisle ahâlî-i İslâmiyyenin cân ve mâllarının muhâfazası esbâbının istihsâli zımında Rusya Hâriciye Nezâreti nezdinde tecdîd-i teşebbüsât olunması Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne tavsiye edildiği arz ve terkîm edilmişidi. Teşebbüsât-ı vâkı'aya cevâben nezâret-i mezkûreden alınan takrîrde tebe'a-i Osmâniyyenin muhâfaza-i cân ve mâlları için îcâb eden kâffe-i tedâbîrin me'mûrîn-i â'idesi cânibinden vakt ü zamânında ittihâz kılındığı izbâr edildiğini mutazammın sefâret-i müşârün-ileyhâdan cevâben ve Ermeniler tarafından ihrâk edilen on dokuz İslâm karyesinin esâmîsini ve Borçalı ahâlîsi tarafına meb'ûsen şehbenderhâneye gelen üç kişinin her türlü esbâb-ı müdâfa'adan mahrûm olan İslâmların himâye edilmesini talep eylediklerini ve Ermenilerin karyeleri etrâfına ve ba'zı mühim noktalara tabyalar inşâ ve hendekler hafır ve derûnuna ufak kıt'ada toprak vaz' eyledikleri istihbâr edilmekte olduğunu ve Kafkasya'da hüküm-fermâ olan şûriş ü ihtilâlin önümüzdeki bahara doğru daha ziyâde şiddet ve vehâmet kesbedeceğinden, Ermenilerin Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'ye tecâvüz edememeleri için hudûd-ı hâkânîce takayyüdât-ı lâzime icrâsının îcâb edenlere teblîği lüzûmunu mutazammın mezkûr başşehbenderlikden zeylen vârid olan 31 Kânûn-ı Sâni sene [1]906 ve 31 Kânûn-ı Sâni sene [1]321 târîhli ve elli ve yirmi iki numaralı iki kıt'a tahrîrâtın tercüme ve sûreti dahi leffen arz ve tesyîr kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 3 Muharrem sene 1324

ve

Fî 14 Şubat sene 1321

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âli

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümayûn

32

Rusya'daki Ermenilerin ba'zı Müslümân karyelerini ihrâk ve ahâlîsini itlâf ettiklerine ve Rus asâkirine â'id eslihayı isti'mâl eylemekde olduklarına ve Akdam karyesinde Ermenilerin ahâlî-i İslâmiyyeye toplanarak hücum ettikleri hâlde vürüd eden asâkirin, Müslümânların ellerinden silahlarını aldıklarına dâir Tiflis Başşahbenderliği'nden vâkı' olan iş'âr üzerine ahâlî-i İslâmiyyenin cân ve mâllarının muhafazası esbâbının istihsâli zımında Rusya Hâriciye Nezâreti nezdinde tecdîd-i teşebbüsât olunması hakkında mesbûk olan vesâyâyâ cevâben teşebbüsât-ı vâkı'a üzerine tebe'a-i Osmâniyye'nin muhafaza-i cân ve mâlları için îcâb eden tedâbîrin ittihâz kılındığı cevâbı alındığını mutazammın Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden ve Ermeniler tarafından ihrâk edilen on dokuz İslâm karyesinin esâmîsini ve her türlü esbâb-ı müdâfa'adan mahrûm olan Barçalı'daki İslâmların himâyesi talep edildiğini ve Kafkasya'da hüküm-fermâ olan şûriş ü ihtilâlin kesb-i şiddet ve vehâmet edeceğini ve Ermenilerin Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'ye tecâvüz edememeleri için hudûd-ı hâkâniyyece takayyüdât-ı lâzime icrâsı lüzûmunu şâmil Tiflis Başşahbenderliği'nden alınan iki kıt'a tahrîrâtın tercümeleri Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 5 Muharrem sene [1]324

Fî 16 Şubat sene [1]321

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 500/21

- 71 -

RUS ASKERLERİNİN MÜSLÜMANLARA YAPTIKLARI ZULÜM

[Kafkasya'daki Cevanşir isimli Müslüman köyünden bazı şahısların kazak askerleri tarafından at nalları altında katledildiklerine dâir haberler neşreden Bakü'deki İrşâd Gazetesi'nin ilgili nüshasının

gönderildiği hususunda Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan tahrîrat suretinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

17 Ra. 1324 (11 Mayıs 1906)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemî
Aded

14 Nisan sene [1]322 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan tahrîrâtın sûretidir.

Bakü'de tab' u neşr olunan "İrşâd" Gazetesi 28 Safer sene[1]324 târîh ve 86 numaralı nüshasında evvelâ Sibiryalı Hücetü'l-hakîm nâm zât imzâsıyla ve ittihâd-ı İslâm ser-levhası tahtında neşr eylediği mektûb ve sâniyen Kafkasya'da Cevanşir nâm İslâm karyesi ahâlîsinden ba'zılarını kazak askerleri süvâr oldukları at nalları altında katl ü itlâf eylediklerine dâir karye-i mezkûreden ahz edüp neşr eylediği iki kıt'a mektûb şâyân-ı ehemmiyyet idüğüne binâ'en sâlifü'l-arz gazete nüshası manzûr-ı âlî-i cenâb-ı efhamîleri buyurulmak üzere bu kerre leffen takdîmine cür'et eylerim. Ol bâbda.

Aslına mutâbıktır.
(İmzâ)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemî
Aded
543

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Bakü'de tab' olunan "İrşâd" Gazetesi'nin şâyân-ı nazar iki kıt'a mektûbu hâvî nüshasının gönderildiğini mutazammın Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan tahrîrâtın

sûreti nüsha-i mezkûre ile ma'an ve leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i men-lehül-emrindir.

Fî 15 Rebî'ü'l-evel sene 1324

ve

Fî 26 Nisan sene 1322

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyün

628

Bakü'de tab' olunan Türkçe bir gazetenin şâyân-ı nazar iki kıt'a mektûbu hâvî nüshasının gönderildiğini mutazammın Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan tahrîrât sûretinin nüsha-i mezkûre ile berâber gönderildiğini hâvî Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi melfûfuyla berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 17 Rebî'ü'l-evvel sene [1]324

Fî 28 Nisan sene [1]322

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 502/95

- 72 -

*ERMENİLERLE İLGİLİ OLARAK BAKÜ'DEKİ İRŞAD GAZETESİ'NDE
YAYINLANAN MAKÂLELER*

[Ermenilerin kurdukları Taşnaksutyun İhtilâl Komitesi'nin Müslümanları hedef aldığı, hükûmetin ya bu örgütü dağıtması veya Müslümanlara da silahlanma izni vermesi konusu ile bir grup Ermeninin Yal kışlağı denilen Müslüman kışlağına saldırıda buldukları konusunda Bakü'deki İrşad Gazetesi'nde yayınlanan iki makaleye ait kupürlerin Tiflis

Başşehbenderliği'nce gönderildiğine ve Müslüman halkın saldırılardan korunması için Rus Hükûmeti nezdinde girişimde bulunulması hususunun Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne bildirildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

19 Ra .1324 (13 Mayıs 1906)

Tiflis Başşehbenderliği'nin 30 Safer sene [1]324 ve 11 Nisan [1]322 târîhli ve 48-1123 numaralı tahrîrâtına melfûf gazete maktû'alarının sûretidir.

Gözlerimizi açup basîretle bahmalımız.

Komşumuz Ermeni tâ'ifesinin Daşnaksu[t]yun adınlu muntazam koşunlu olduğu şimdi her bir şekk ü şübheden hâlîdir.

Ma'lûmdur ki, koşun oldukda onun bir kasdı da var; koşun öz-özüne amele gelmiyor. Koşunu sahlamak küllî harçlar, nizâm-nâmeler ve koşunu idâre etmek için deste deste iş bilen, kâ'ide bilen âdemler lâzımdır. Âşikârdır ki, Ermeni tâ'ifesi bunların cümlesini tertîb etmek için küllî pullar, harçlar, fedâkârlıklar edirler.

Ve bu cihetden bu tâ'ife, vâkı'da hayret ve tahsîne lâyıkdır; azca bir tâ'ife bu kadar büyük işlere şürû' etmesi, milliyet ve tâ'ifelikında bu kadar sebât ve devâm göstermesini bu tâ'ifinin efrâdında ne kadar fedâkârlıklar, hamiyet, gayret, ta'assup talep eder. Yakîn demek olur ki, cümle Ermeni tâ'ifesinde bir şahs-ı vâhid yohdur. Hâh avret, hâh kişi, hâh civân, hâh koca ki öz milletinin kaydına kalmasun ve onun yolunda her bir cevır, fedâkârlıklar ve hamiyetler etmesün. Birisi kalem ile birisi danışık ile birisi pul ile birisi can âyine herkes öz kadar şân ve liyâkatına göre millet yolunda bezl-i himmet edirler.

Odur ki böyle bir cemâ'at özge bir tâ'ifeye ra'yyet olup da öz özünden koşun kayırup sahlayabilür. Ma'lûmdur ki, bu koşundan her bir şehirde fırkalar var; her bir fırkanın özünün re'îsi olup bir şahs-ı ma'lûma itâ'at edir; Bu koşun fırkaları milletden donluk alır ve bu donluku millet efrâdı her ayda kalb ve gönül şâdlıklarıyla verir. Hulâsa, Daşnaksutyun koşunu bir muntazam düzülmüş koşundur. Ve bu kadar bacarık (?) hamiyet, Ermeni tâ'ifesinden şâyân-ı ta'rîf ve tahsindir.

Lâkin bununla berâber bu koşunun bir kasdı da gerek olsun; bu kasd her ne ise biz Müslümânların başında çatılıp ve çatlamaktadır ve gelecek ale'd-devâm Ermeni tâ'ifesinin koşunu olmakı biz Müslümânlar için büyük bir tehlike ve belâdır.

Çünkü bir evde iki husûmet edenlerin birisi müsellağ olup gayrisi boş oldukda âşikârdır ki bu âhırımcısı hemvâre helâketde olacak. Gerek biz Müslümânlar bu bârede derin derin fikirler edüp üzerimize çâre arayak. Elbette en evvel gerek devlet bu hâlinin fikrine düşüp, müsellağ olmalı ise her iki taraf müsellağ ediridi, ve olmalı değilse, müsellağ tarafı boşaldı. Lâkin görünür ki, devlet ya bu işe i'tinâ edemir veya inki ederse de imkânı yohdur ki müsellağ tarafın uhdesinden gelsün. Böyle oldukda biz gerek öz çâremizi devletten kat'iyen taleb edek ki, ya Daşnaksu[t]yun'u eslihadan hâlî edüp bi'l-[â]hire, perâkende etsün veya inki biz Müslümânlar da izin versin ki biz de s[il]ahlaşak Ancak Müslümânların silâhlaşmakı Daşnaksu[t]yun'u râhat edüp aralıkta sulh ü sâziş verir eğer devlet doğrudan doğruya istiyorsa ki Ermeni ile Müslümân [a]rasında sulh olsun Kafkaz kanlardan halâs olsun ya gerek Daşnaksu[t]yun'u fesh etsün veya inki Müslümânlar icâze versün ki onlar da silah[la]şsunlar.

İRŞAD

*

Heng Heng Degnek (?)

Gence, 31 Mart

Dünen sâ'at 5 râddelerinde bir deste Ermeni "Daşnaksu[t]yun" Fırkası "Yal Kışlağ" adlanan Müslümân kışlağının üste tökülüp hayli vakit atışmadan sonra 50'ye kadar karamal kavup apardılar. Malların bişi kayıdup kaçmak istemiş ise kaçanlar gülleleyüp kalanını aparmışlar. Görünür ki konşularımız barışmak istemiyorlar. Bir taraftan "sâkitlik lâzımdır" deyüp bu beri taraftan fitne ve fesâd âderini alırdırmak çalışıyorlar. Bunun netîcesi olarak özlerinden ötürü gelecekde sa'âdet kazanmak istiyorlar. Yohsa Müslümânları özlerine tâbi' etmek mi istiyorlar. Böyle ise gayr-i mümkündür. Sizin hîlenizi duyduk, gösterdiğiniz düz yolu koyup, eğr[i] yol ile gideceğiz. Ya inki gücünüzü mü göstermek istiyorsunuz. Böyle olsa sizin gücünüz âleme ma'lûmdur. Ancak mağıl (?) oturmağınız maslahatdır. Müslümânlarda olan mâddî ve fitrî şecâ'ati nazara alınız. Bîçâre ma'sûm balaların hâline rahm ediniz. Âhırımcı def'a vâkı' olan sulhu bozmayınız!

Bâb-ı Âfî

Dâ'ire-i Hâriciyye**Mektûbî Kalemî****Aded****577**

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Kafkasya şehirlerinin kâffesinde kesretle mevcûd ve mükemmelen müsellah bulunan Taşnaksu[t]yun nâm Ermeni ihtilâl komitesi efrâdının İslâmlar üzerine hücumda devâm etdiklerine dâir Bakü'de çıkan Türkiyyü'l-ibâre "İrşâk"[İrşâd] Gazetesi'nde münderic olup Tiflis Başşehbenderliği'nden bâ-tahrîrât irsâl olunan iki makâle leffen takdîm kılınmış ve bu bâbda Rusya Hükûmeti nezdinde icrâ-yı teşebbüsât ile ahâlî-i Müslimenin fesede-i merkûmenin tecâvüzâtından muhâfaza edilmesi esbâbının istihsâli Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne tavsiye ve izbâr olunmuş olmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 18 Rebî'u'l-evvel sene 1324

ve

Fî 29 Nisan sene 1322

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî**Dâ'ire-i Sadâret****Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn****651**

Kafkasya'da Taşnaksu[t]yun Ermeni İhtilâl Komitesi tarafından İslâmlar üzerine hücumda devâm edilmekde olduğuna dâir Bakü'de münteşir İrşâk[İrşâd] Gazetesi'nde münderic ve Tiflis Başşehbenderliği'nden mürsel iki makâlenin gönderildiğine ve ahâlî-i İslâmiyenin tecâvüzâtından muhâfazası emrinde Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne vesâyâ icrâ edildiğine dâir Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden gelen tezkire arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 19 Rebî'u'l-evvel sene [1]324

Fî 30 Nisan sene [1]322

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 502/114

- 73 -

**ERMENİLERİN SİLAH ÇALMAK İÇİN BAKÜ'DEKİ BİR ASKERÎ
MÜHİMMAT DEPOSUNUN ALTINDA TÜNEL AÇTIKLARI**

[Bakü'deki Salyan Alayı'nın silah ve mühimmat deposu altında Ermenilerin silah çalmak maksadıyla kullandıkları tesbit edilen tünel hakkında Kafkasya Resmî Gazetesi'nde yayınlanan haberle ilgili olarak Tiflis Başşehbenderliği'nden gönderilen tahrîrat tercümesinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

18 R. 1324 (11 Haziran 1906)

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 24 Nisan sene [1]906 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 49 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Kafkasya Cerîde-i Resmîyesi nefsi-i Bakü'de bulunan "Salyan" Alayı'nın esliha ve mühimmât deposu altında hafr edilmiş olan bir tünelin tesâdüfen keşf edildiğini beyân ettikten sonra bu bâbda âtiyü'z-zikr tafsîlâtı neşr ediyor. Mülâzım-ı Sâni "Goloyef", alayın depolarını devr ve teftîş ederken techîzât sandukları üzerindeki mühürlerin şikest edildiğini müşâhede ve depolarda birinin icrâ-yı taharriyât eylediğini his eylemiş olduğundan hemân arz u amîk icrâ olunan teftîş ve mu'âyene netîcesinde döşeme tahtalarının yerinden çıkarılmış olduğu ve bir kaç tahtanın da tahte'l-arz bir dehlizin medhalini kapadığı anlaşılması üzerine dehlize üç kişi

indirilmiştir. Merkûmûn, dehliz mahrecinin "Zavağzalna" Sokağı'nda "Davidyanc" 'ın hânesi mahzenine müntehî olduğunu görmüşlerdir. Mezkûr hâne alay depolarından yüz "sajen" ya'ni üçyüz arşun uzaktır. Mezkûr mahzene kadar ayrılmış olan merkûmûn bir sokak kapusuna kadar gelmişlerdir. Kapu kapalı olduğundan, derhâl zâbıta tarafından şikest edilmiş ve enzâr-ı temâşâkârâne şöyle bir sahne açılmışdır: Mahzende küçük bir oda, bir masa, iskemleler, rakkaslı bir sâ'at, Nisanın altısını irâ'e eder bir takvîm, kapunun yanındaki köşede tünele dâhil olmak için yapılmış medhalin fevkinde Hazret-i Îsâ'nın tasvîri ve Rusya imparatoru ile imparatoriçe hazerâtının resimleri mu'allak idi. Bir el arabası, manivelalar, bir destere ve daha bir çok âlât ü edevât ve depodan alınmış iki beylik revolver keşf olunmuşdur. Tünel fenne mutâbık sûretde hafr edildiği gibi elektrik çanları, demir kancalar vâsıtasıyla toprak ihrâcî için âlât-ı mihanikiyye ve kablolar mevcûd idi. Üç cebhesi tahta ile kaplı ve câ-be-câ havayı tebdîl ve tasfiye için son sistem vantilatörler ve bir çok âlât ü edevât ile mâlî idi. Tünelin müntehâsı olan mahzene tahta bölmeler ile üç oda taksîm edilerek bunlardan ikisi tünelden ihrâc edilmiş toprakla mâlî idi. Mezkûr hânenin üst katında tünele bir çok teller ve elektrik çanlarıyla merbût bir oda daha keşf edildi ki, pencerelerinin sokağa ve alay depolarına nâzır olmasından bir mahall-i tarassud olduğu anlaşılmışdır, bu odada bir çok âlât ü edevât ve hükûmet aleyhine bir çok evrâk-ı muzırta vardı. Bu hânenin bi'l-cümle müste'cirleri odalarında icrâ-yı taharriyât olunmuş ise de ehemmiyetli bir şey zuhûr etmemişdir. Mezkûr hânenin müste'cirleri esâmîsini mübeyyin defterden Erivan ahâlîsinden üç Ermeni bir aydan beri mezkûr oda ile mahzende ikâmet etdikleri ve kendilerinin âdî amele olduklarını beyân eyledikleri anlaşılmışdır. Me'mûrîn-i zâbıta bu üç Ermeniye derdest edememiş ise de hâne sâhibiyle müste'cirlerden dört Ermeniye tevkîf eylemişdir. Ahvâl-i meşrûhadan Ermenilerin Müslamânlara ta'arruz için silâh tedârîki zımnında her dürlü vesâ'ite mürâca'atda devâm etdikleri tezâhür ediyor. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemî

Aded

876

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Nefs-i Bakü'de bulunan "Salyan" Alayı'nın esliha ve mühimmât deposu altında hafr edilüp zâhire ihrâc edilmiş olan bir tünel hakkında Kafkasya Cerîde-i Resmîyesinde münderic tafsîlâtı hâkî Tiflis Başşehbenderliği'nden ahz olunan 24 Nisan sene [1]906 târihlü ve kırk dokuz numaralı tahrîrâtın tercümesi leffen takdîm kılınmağla, emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 17 Rebî'ü'l-âhır sene 1324

ve

Fî 28 Mayıs sene 1322

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

870

Nefs-i Bakü'de bulunan Salyan Alayı'nın esliha ve mühimmât deposu altında hafr edilüp zâhire ihrâc edilmiş olan bir tünel hakkında Kafkasya Cerîde-i Resmîyesinde münderic tafsîlâtı hâvî Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan tahrîrât tercümesinin gönderildiğine dâir Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi melfûfuyla berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 18 Rebî'ü'l-âhır sene [1]324

Fî 29 Mayıs sene [1]322

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Mâ'rûzâtı, nr. 503/87

- 74 -

TİFLİS, BAKÜ, KÜTAYİS, ERİVAN VE GENCE'DEKİ OLAYLAR

[Tiflis'de asayişin ortadan kalktığı; yağma, saldırı, cinayet ve soygun olayları insanların gözü önünde yapılmasına rağmen güvenlik

güçlerinin buna engel olamadığı; Bakü ve Kütayis'deki bazı işyer-lerinde grev yapıldığı, Erivan ve Elizabetpol [Gence] eyaletlerinin bazı bölgelerinde Ermeni-Müslüman çatışmalarının yeniden başladığı hususlarında Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan tahrîrat tercümelerinin takdim edildiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

8 C. 1324 (31 Temmuz 1906)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 12/25 Haziran sene[1]906 târîhiyle Tiflis Başşehbenderliği Vekâleti'nden vârid olan 83 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Burada alâ-mele'i'n-nâs nehb ü gârât ve ta'arruzât ü cinâyât îkâ' olunmakda ve işbu ef'âl külle-yevm misli nâ-mesbûk bir cür'etle tekerrür etmektedir. Erbâb-ı fezâyihin ekserîsi "Gori" ve "İmereti" ahâlîsinden olup me'mûrîn-i hükûmet bunları topdan memleketlerine i'ade etmekte iseler de beyne'l-ahâlî ilkâ-yı havf ü dehşet eyleyen bu ef'âl-i şekâvet-kârâneye nihâyet vermeğe muvaffak olamıyorlar. Eşhâs-ı merkûme, cür'etlerini o dereceye vâdirmişler ki, Başşehbenderhânenin kâ'in olduğu "Mişel" Sokağı'na müvâzî olan "Elizabet" Sokağı'nda öğle vakti tramvay arabasını durdurup derûnunda bulunan yolcuların cümlesini soymuşlardır. Tramvay arabaları bu sûretle üç def'a durdurulduğu hâlde mütecâsirlerden hiç birisi elde edilememiştir. Bu fezâyih u cinâyâta üç günden berü işlemeyen tramvaylarla ekmekçi hamirkârlarının ta'tîl-i eşgâlleri inzımâm etmiş ve fakat hamirkârların mu'âtalesi iki günden ziyâde devâm etmemiştir. Bütün ahâlî cân ve mâlından aslâ emîn olmadığı cihetle heyecân içinde bulunuyor. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 12/25 Haziran sene[1]906 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği Vekâleti'nden vârid olan 84 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Birkaç günden berü "Bakü", "Erivan" ve "Elizabetpol" şehirlerinde bir takım vukû'ât-ı vahîme cereyân etmektedir:

"Bakü" 'de "Tagayef" İplik Fabrikası'nda işleyen bin kadar amele ta'tîl-i eşgâl etmiş ve petrol i'mâlâthânelerinden ba'zıları işlemediği gibi bir kaç da ancak asâkirin nezâret ve muhâfazası altında işlemekte bulunmuşdur. Kütayis muzâfâtından "Çiyatura" nâm mahalde kâ'in manganez ma'denlerinde işleyen yirmi bin amele dahi ta'tîl-i eşgâl eylemişlerdir. Bir mâhiyyet-i iktisâdiyyeyi hâ'iz add olunabilecek olan bu mu'âtalâtdan daha vahîm ve daha ziyâde şâyân-ı te'essüf bir şey varsa o da "Erivan" ve "Elizabetpol" eyâletlerinin ba'zı taraflarında İslâmlar ile Ermeniler beyninde mücâdelât ve mukâtelâtın tekrâr baş göstermiş olmasıdır. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemi

Aded

1386

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Tiflis'de alâ-mele'i'n-nâs icrâ edilmekte olan nehb ü gâret ve ta'arruzâtı ve Bakü ve Erivan ve Elizabetpol şehirlerinde bir takım vukû'ât-ı vahîme cereyân etmekte olduğunu ve Erivan ile Elizabetpol eyâletlerinin ba'zı taraflarında İslâmlar ile Ermeniler beyninde mücâdelât ve mukâtelâtın tekrâr baş gösterdiğini ve ol bâbda ba'zı tafsîlâtı hâvî Tiflis Başşehbenderliği Vekâleti'nden ahz olunan 25 Haziran sene [1]906 târihli ve seksen üç ve seksen dört numaralı iki kıt'a tahrîrâtın tercümeleri leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 6 Cemâziye'l-âhır sene 1324

ve

Fî 15 Temmuz sene 1322

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

1216

Tiflis'de icrâ edilmekte olan nehb ü gârât ve ta'arruzâtı ve Bakü ve Erivan ve Elizabetpol şehirlerinde bir takım vukû'ât-ı vahîme cereyân etmekde olduğunu ve Erivan ve Elizabetpol eyâletlerinin ba'zı mahallerinde İslâmlar ile Ermeniler beyninde mücâdelât ve mukâtelâtın baş gösterdiğini ve ifâdât-ı sâ'ireyi hâvî Tiflis Başşehbenderliği Vekâleti'nden alınan iki kıt'a tahrîrâtın tercümeleri, Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 8 Cemâziye'l-âhır sene[1]324

Fî 17 Temmuz sene [1]322

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 505/29

- 75 -

KAFKASYA MÜSLÜMANLARINCA KURULAN "DİFÂ'Î İTTİHÂD-I İSLAM CEMİYETİ"

[Kafkas Müslümanlarının Ermeni saldırılarına karşı örgüt-lenmeye başladıkları, bu örgütlerden en önemlisinin, başlıca merkezleri Erivan, Nuha, Şuşa, Bakü ve Tiflis'de bulunan Difâ'î isimli İttihâd-ı İslâm

*Cemiyeti olduğu; bu cemiyet üyelerinin mezhep ayırımı yapmadan kardeşlik akdi yaptıkları, üyelerinin maddî yardımları ile ayakta duran cemiyetin silahlı yirmi bin milisinin bulunduğu, görevlerinin ise İslâmî kurumlara ait emlakın iâdesi, işlediği arâzinin yalnız gelirinden yararlanan Müslüman köylülere tasarruf hakkı verilerek isteyenlerin bu arâzileri satıp Osmanlı Devleti'ne göç edebilmeleri, Kafkasya Hristiyanlarına tanınan medenî, iktisâdî ve siyâsî hakların Müslümanlara da tanınması hususlarını gerçekleştirmek ve Müslümanların haklarını ihlâl edecek olanlara karşı taarruz ve savunmaya dayalı bir birlik meydana getirmek olduğu; cemiyetin, Ermeni-Müslüman çatışmasının Rus Hükûmeti'nin tahriki sonucu ortaya çıktığı kanaatinde olduğu ve bu sebeple bu gibi tahrikçi Rus memurlarının cezalandırılmasına karar verdiği, son olarak yayınladığı bir beyannâmeden de bunu gerçekleştirdiklerinin anlaşıldığı hususlarında Tiflis Başşeh-benderliği'nden alınan tahrîrat tercümelerinin takdim edildiğine dâir **Sadâret tezkiresi.**]*

18 M .1325 (2 Mart 1907)

Nahçıvan pazarını yakdıran ve Cehrikendi'ni (?) dağıtdırup harâbe koyan (...) Nahçıvan (.....) millet-i kahramanın iki dâne güllesine hedef olup bu günlerde Difâ'î Fırkası kat' ettiği cezâsına çatdı.

Hemçünîn bir millete tarafdâr olup öbürü millete zulm ve sitem eden Goloşçapof Engil ve bunların zulümkâr kumpanyası gibi hükûmet me'mûrları ki insâfî vicdânı, adâleti ve müsâvâtı bi'l-merre terk edüp avâm-ı milletin kanını sorurlar, beyle bed-meslek hâkimler de bir bir fırka tarafından öz cezâlarına çatacaklar.

"Difâ'î" Fırkası

Bâb-ı Âfî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye

Tercüme Odası

Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 3 Şubat sene [1]907 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 13 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Kafkasya'daki Gürcülerle Ermeniler misillü Müslümânlar dahi Kafkasya ahâlîsine hâsıl olan efkâr-ı cedîdenin sevk ve cereyânına kapılmağa başlamışlar ve ibtidâları bîgâne durdukları efkâr-ı mezkûreye yavaş yavaş iştirâke başlamaları üzerine Kafkasya'nın Tiflis, Bakü, Şuşa, Nuha, Demirhan, Şura gibi başluca merâkiz-i mühimmesinde Müslümânların, Ermenilerin ta'arruzâtına karşı mâl ve cânlarını muhâfaza maksadıyla sûret-i hafiyede bir takım cem'iyetler teşkîl ettikleri görülmüş ve bu cem'iyât mu'ahharan açıktan açığa siyâsî bir şekil ve sûret kesb etmiştir. Cem'iyât-ı mezkûre miyânında en ziyâde hâ'iz-i ehemmiyyet olanı "Difâ'î" nâmıyla yeni teşekkül eden ve binâ'en-aleyh sûret-i mahsûsada zikre şâyân bulunan cem'iyetdir. Şurası câlib-i nazardır ki, bu cem'iyet münhasıran Kafkasya Müslümânlarından mürekkeben te'essüs etmiş ve bunlar gerek Sünnî ve gerek Şi'î Bâbî veyâ mezâhib-i sâ'ireye sâlik bulunsun yekdiğeriyle bilâ-tefrîk akd-i mu'âhât etmekde ve birbirlerini İslâm nâm-ı umûmîsiyle yâd eylemekdedirler. Mebhûsün-anh Cem'iyet-i İttihâdiyye-i İslâmiyye'nin başluca merâkizi Erivan, Şuşa, Nuha, Bakü ve Tiflis beldeleri olup, diğer merâkiz-i İslâmiyyenin kâffesiyle münâsebâtı vardır ve sûret-i teşekkülü şudur: A'zâdan her biri her sene kendi derece-i servetiyle mütenâsib bir meblağ i'tâsını müte'ahhid bulunmakda ve bu sûretle hâsıl olan mebâliğ cem'iyetin muhârib veya milis kısımlarına mensûb a'zâsını teşkîl eden mensûbînine tevzî' olunacak esliha ve mühimmâtın iştirâsına ve şehri yirmi beş ile kırk ruble arasında tahallûf eden bu milisler ma'âşâtının te'diyesine sarf olunmaktadır. Rivâyet olduğuna göre bu milislerin mikdârı, ekserîsi Dağistan ahâlî-i asliyyesinden olmak üzere mükemmelen müsellahtır yirmi bin kişi kadar tahmîn olunmakda ve bu ise cem'iyetin pek zengin olduğunu ve pek çok mensûbîni bulunduğunu irâ'e etmekdedir. Cem'iyetin vezâ'ifi şunlardır:

Evvelen: Rusya Hükûmeti tarafından zabt u idâre olunan ve cevâmi'-i şerîfe ile medârise vesâir mü'essesât-ı mezhebiyye-i İslâmiyyeye âid bulunan emlâk-i vakfiyyeyi tav'an veya cebren i'âde etdirmek.

Sâniyen: Münhasıran hükûmetin mâlı olan arâzîde müste'ciren zirâ'at etdikleri cihetle bu arâzînin yalnız hâsılâtından istifâde eden Müslümân köylüleri için Rusya Hükûmeti'nden arâzî-i mezkûre üzerinde hak tasarrufu.

Sâlisen: Bunların Memâlik-i Şâhâne'ye hicret etmek serbestisine ve zer' etdikleri arâzîyi fûruht eylemek hakkına nâ'iliyyetini.

Râbi'an: Hristiyan bulunan Kafkasya ahâlî-i sâ'iresi için olduğu gibi Müslümânlara dahi aynı hukûk-ı medeniyye, iktisâdiyye ve siyâsiyyenin bahş edilmesini istihsâl etmek.

Hâmisen: Müslümânların hukûkunu ihlâl edecek olanlara karşı ta'arruzî ve tedâfü'î bir ittihâd akd eylemek.

Kafkasya Müslümânları ile Ermeniler arasındaki tecâvüzâtın Rusya Hükûmeti'nin eser-i tahrîki olduğuna Müslümânlarca kanâ'at hâsıl olduğu cihetle Rusya me'mûrlarından Müslümânlarla Ermeniler beyninde nifâk ve şikâkı idâmeye ve bir kavmi diğer kavim aleyhine tahrîke tasaddî edecek olanların te'dîbine karâr verilmiştir. Leffen takdîm ettiğimiz Azerbaycan ve Rus lisânlarıyla muharrer bir beyân-nâme cem'iyet-i mebhûsenin tehdîdâtını îkâ ettiğini ve el'an îkâ'[a] âmâde bulunduğunu sûret-i muhakkaka ve bâhirede irâ'e ve isbât etmektedir. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye

Mektûbî Kalemi

Aded

3248

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Kafkasya'nın merâkiz-i mühimmesinde Müslümânların, Ermenilerin ta'arruzâtına karşı mâl ve cânlarını muhâfaza maksadıyla sûret-i hafiyede teşkîl

etdikleri cem'ıyyât miyânında en ziyâde hâ'iz-i ehemmiyyet olan Difâ'î nâmındaki cem'ıyyetin vezâ'ifi hakkında ba'zı ifâdât ve ma'lûmâtı hâvî Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 3 Şubat sene [1]907 târîhli ve on üç numaralı tahrîrâtın tercümesi melfûf beyân-nâme ile berâber leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 15 Muharrem sene 1325

ve

Fî 15 Şubat sene 1322

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

95

Kafkasya'nın merâkiz-i mühimmesinde Müslümânların, Ermenilerin ta'arruzâtına karşı sûret-i hafıyyede teşkîl etdikleri cem'ıyyât miyânında en ziyâde hâ'iz-i ehemmiyyet olan Difâ'î nâmındaki cem'ıyyetin vezâ'ifi hakkında ba'zı ifâdât ve ma'lûmâtı hâvî Tiflis Başşehbenderliği'nin tahrîrâtı tercüme ve melfûfları Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki tezkiresiyle arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 18 Muharrem sene [1]325

Fî 18 Şubat sene [1]322

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 509/55

*RUSYA MÜSLÜMANLARININ YARDIM İSTEKLERİNİ İLETMEK
ÜZERE "CEMİYET-İ İSLÂMİYYE "ADINA TÂLİBZÂDE YUSUF
EFENDİ'NİN İSTANBUL'A GELDİĞİ*

[Rusya'da Türkçe Kur'ân-ı Kerîm tefsîri bulunmadığı için Kur'ân'ın hükümlerini öğrenmede güçlükle karşılaşan Müslümanlara bu alanda hizmet vermek gâyesiyle Bakü'deki "Neşr-i Maârif-i Umûr-ı Hayriyye Cem'iyet-i İslâmiyye" Reisi General Zeynelâbidin Takiyof tarafından neşredilen Türkçe Keşfü'l-Hakâyık adlı tefsiri takdim etmek ve Cemiyet-i İslâmiyye adına bazı isteklerde bulunmak maksadıyla Ulûm-ı Arabiyye Müderrisi ve Mekteb-i İdâdî Muallimi Tâlibzâde Ahund Yusuf Efendi'nin İstanbul'a geldiğine dâir Sadâret tezkiresi.]

6 B. 1325 (15 Ağustos 1907)

Makâm-ı Sadâret-i uzmâya

Ma'rûz-ı çâkerleridir,

Kulları Kafkasya ahâlîsinden eben-an-cedd ulemâ-zâde olup ulûm-ı Arabiyyeden mücâz ve Rusların mekâtib-i âliyesinden me'zûnum. El-yevm hükûmet-i müşârün-ileyhânın Bakü'deki mekteb-i âlîde lisân ve ders-i akâ'id mu'allimliği ile Medrese-i İslâm nâm mü'essese-i hayriyye müderrisliğini ve merkez-i idâresi Bakü'de bulunan Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye'nin umûr-ı icrâsını der'uhde etmekle müftehirim. Bunlardan mâ'adâ bi'l-umûm Rusya Müslümânlarının zükûr ü inâsa mahsûs olan mekteblerini kîse-i hamiyetinden te'sîs ve ihyâ etmek hidmet-i müftehiresinde bulunan hayırhâhân-ı saltanat-ı seniyyeden Ceneral Takiyof hazretlerinin gerek memâlik-i ecnebiyyede ve gerekse Rusya'da ba'zı sebük-mağzân Müslümânlar tarafından hilâf-ı rızâ-yı pâdişâhî neşr olunan hezeyân-nâmelerin neşriyyât-ı garazkârâne ve makâlât-ı rezîlânelerini hasbe'd-diyâne ve hasbe'l-hakîka haksız bırakmak ve efkâr-ı âmme-i muvahhidîni ma'nen ve dînen makâm-ı hilâfet-i uzmâya kaviyyen merbût etmek gibi cihet-i câmi'a-i İslâmiyyeye mürevvic olmak üzere bugünlerde mevki'-i intişâra vaz' etdirmiş olduğu yevmî (*Tâze Hayât*) nâm Türk gazetesinin muharrirliği dahi min-gayri-haddin uhde-i âcizâneme tevdî' olunmuşdur. Bakü'de Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye'mizin mü'essisi ve mürevvici bulunan Ceneral Takiyof'un hatt-ı hareketi mevâdd-ı âtiyenin ta'kîbine ma'tûfdur. Şöyle ki;

Evvelen: Şimdiye kadar bir hatâ-yı mahz eseri olarak Kafkasya Türkleri muharrerâtında kullanılmakta olan Fârisî lisânının yerine lisân-ı mâder-zâdımız olan Türkçenin ircâ' ve ihyâsı. **Sâniyen:** Bi'l-umûm mekteb kitâblarımızın Osmanlı Türkçe şîvesinde te'lîf edilmesi. **Sâlisen:** Mekteblerimizin programının ma'ârif-i Osmâniyye programına aynen tatbîki. **Râbi'an:** Merkez-i idâresi Bulgaristan'ın Varna şehri ile İran-zemînin Urumi şehrinde bulunan Ermeni-Amerikan ve Ermeni-Protestan komite-i muzırrasının Kafkasya ve Azerbaycan Türklerini makâm-ı hilâfet-i uzmâyâ merbûtiyetden dûr ve ittihâd-ı İslâm niyyet-i mukaddesesinden mehcûr etdirmek için lisân-ı Arabî ve Türkî ve Fârisî ve Kürdîye vâkıf olan Ermeni erbâb-ı âsârından peyderpey Kafkasya'ya idhâl olunan resâ'il-i muzırrayı ibtâl etdirecek reddiyelerin mukâbeleten neşr etdirilmesi. **Hâmisen:** İranî Bâbîler ile memâlik-i ecnebiyyeye ve Mısır'a firâr edüp oralarda karâr tutamayanlardan Kafkasya'ya yol bulanlara meydân verilmemesi. **Sâdisen:** Mekteb müdürleri ile mu'allim ve mu'allimelerin Hükûmet-i Seniyye'nin tensîbi üzre Dersa'âdet'den tedârik etdirilmesi. **Sâbi'an:** Kütüb-i dîniyyeden tefsîr ve ehâdis-i nebeviyyenin ve kütüb-i ahlâkiyye ve müfîdenin ta'mîm ü intişârı cem'iyet-i hayriyyemizin re'îsi bulunan Ceneral Takiyof'un te'lîf ve tab' etdirmiş olduğu müdevvenât-ı dîniyyeden üç cild (*Keşfü'l-Hakâ'ik*) nâm Türkî tefsîr-i celîlden mahzâ nâm-ı nâmî-i hazret-i emîrül-mü'minîne mahsûs olmak üzere tab' etdirilenleri Cem'iyet-i Hayriyye nâmına bi'l-vekâle mütekarribü'l-hulûl cülûs-ı hümayûn-ı mes'adet-makrûn mülâbesesiyle atebe-i felek-mertebe-i hazret-i hilâfet-penâhîye arz u takdîm eylemek üzre mahsûsan Dersa'âdet'e i'zâm olunmakla müftehirim. Teşebbüsât-ı dîndârâne-i ubeydânemiz ale'l-usûl resmen Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden makâm-ı Sadâret-i uzmâ vâsıtasıyla atebe-i ulyâyâ arz olunmak için Cem'iyet-i Hayriyye'miz tarafından hareketimden evvel Tiflis Başşehbenderliği'ne ayrıca bildirilmiştir. Binâ'en-alâ-zâlik Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye'nin yed-i âcizâneme vermiş oldukları tasdîk-nâme ile atebe-i şâhâneye takdîm olunmak üzere i'tâ olunan istid'â leffen ve takdime-i mûrânelerimiz dahi aynen ve ilâveten arz u takdîm olunur. Ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü irâde hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 5 Receb sene [1]325

Fî 31 Temmuz sene [1]323

Bakü'de Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye
Erkânından, Tâze Hayat nâm Türk gazetesinin
Muharriri, Şehr-i mezkûrdaki Riyalni Gimnazya
Mekteb-i Âlîsi Mu'allimi
Tâlibzâde Ahund

Yusuf

Atebe-i felek-mertebe-i cenâb-ı zıllullâhi a'zamîye

Velî-ni'met-i cihân efendimiz hazretleri!

Bu âna kadar Rusya Devleti'nin taht-ı hükûmetinde bulunan biz otuz milyon Türk Müslümânlarının beyninde Türk lisânında Kur'ân-ı Şerîf'in tefsîri bulunmadığından ekseriyetle onun mezâmîn-i âliyesinden istifâde-yâb olamıyorduk. Li-hâzâ bu âhır vakitlerde sâye-i hilâfet-vâye-i cenâb-ı zıllullâhi a'zamîlerinde Bakü ulemâsından vilâyet kâdîsı kulları vâsıtasıyla Kelâmullâh-ı Şerîf'i Türk lisânında tefsîr etdirüp tab' u neşrine muvaffak oldum.

Ahd-i me'âlî-vefd-i cenâb-ı pâdişâhîlerinde hâsıl olan işbu muvaffakiyyet-i kemterânenin şükranesi yolunda huzûr-ı celîl-i şehriyârîlerine mahzâ arz-ı farîza-i ubûdiyyete vesîle olmak üzere mezkûr tefsîr-i şerîfden huzûr-ı bâhirü'n-nûr-ı hilâfet-penâhîlerine bir takım takdîm etdim. Eltâf-ı âliye ve merâhim-i müte'âliye-i hazret-i hilâfet-penâhîlerinden kabûlünü istirhâm ederim. Ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân velî-ni'met-i cihân halîfe-i bi'l-hakk ve pâdişâh-ı her-dem-muvaffak efendimiz hazretlerindir.

Neşr-i Ma'ârif-i Umûr-ı Hayriyye Cem'ıyyât-ı İslâmiyye Re'îsi

Ceneral Hacı Zeynelâbidin Takiyof

Kulları

Mühür

25 şehr-i Cumâde'l-evvel 1325

Bakü

Şehr-i Bakü

Müslüman Cem'ıyyet-i

Hayriyye İdâresi

İnnallâhe ye'mürü bi'l-adli ve'l-ihsâni ve îtâ'i

zi'l-kurbâ ve'l-yetâmâ ve'l-mesâkîn.

**Neşr-i Ma'ârif ve Umûr-ı Hayriyye
Cem'ıyyât-ı İslâmiyyesi**

VEKÂLET-NÂME

Bu âhir vakitlerde Rusya'da sâkin otuz milyon Müslümân cemâ'ati arasında terakkî ve te'âlî meyyâlî görünmekdedir. Ancak bizlerin muntazam mekteblerimiz ve kütüb- i ilmiyye ve fenniyye ve tedrîsiyyelerimiz lüzûmu derecesinde mevcûd bulunmadığından hilâfet-i celîle-i uzmânın sâye-i ma'ârif-vâyesinde yaşayan Müslümânlar ile bir kat daha alâka ve râbıta kesb etmek maksadıyla Cem'ıyyet-i İslâmiyye A'zâlarından, Ulûm-ı Arabiyye Müderrisi ve Mekteb-i İ'dâdî Mu'allimi Ahund Yusuf Tâlibzâde Efendi te'âtî-i efkâr ve vesâtat-i lâzimedede bulunmak maksadıyla merkez-i hilâfet-i uzmâ olan Dersa'âdet'e irsâl olundu.

Dersa'âdet me'mûrîn-i â'idesi taraflarından kendisine mu'âvenet-i lâzimedede bulunmasını biz Rusya Müslümânları istirhâm ederiz.

Neşr-i Ma'ârif ve Umûr-ı Hayriyye
Cem'ıyyet-i İslâmiyye Re'îsi
General Hacı Zeynelâbidin Takiyof

Mühür

Bakü

Müslüman Cem'ıyyet-i

Hayriyye İdâresi

*İnnallâhe ye'mürü bi'l-adli ve'l-ihsâni ve îtâ'i
zi'l-kurbâ ve'l-yetâmâ ve'l-mesâkîn.*

25 Cumâde'l-evvel

Şehr-i Bakü

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn**1309**

Bakü'de Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye mü'essisi ve mürevvici bulunan Ceneral Takiyof'un te'lîf ve tab' etdirmiş olduğu Keşfü'l-Hakâyık nâm Türkce tefsîri-i şerîfin bir nüshasını zât-ı hilâfet-simât-ı cenâb-ı pâdişâhîye ref' u i'lâ etmek ve Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye nâmına ba'zı metâlib-i dîniyye ve ilmiyyede bulunmak üzere mahsûsan Dersa'âdet'e i'zâm olduğundan bahisle metâlib-i mezkûrenin mâhiyyâtını ve ol bâbda atebe-i felek-mertebe-i hazret-i hilâfet-penâhîye li-ecli't-takdîm mûmâ-ileyh Takiyof cânibinden tevdî' olunan arîza ile Cem'iyet-i İslâmiyye tarafından verilen tasdîk-nâmenin gönderildiğini mutazammın Bakü'de Ulûm-ı Arabiyye Müderrisi ve Mekteb-i İ'dâdî Mu'allimi Tâlibzâde Ahund Yusuf Efendi tarafından verilen arzuhâl melfûflarıyla ma'an arz u takdîm ve tefsîr-i mezkûr ref' u i'lâ kılındı efendim.

Fî 6 Receb sene [1]325

Fî 2 Ağustos sene [1]323

Sadr-ı a'zam

Ferid**BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 514/24****- 77 -****BATUM, TİFLİS, GENCE VE ERİVAN'DA ERMENİLERİN VE ŞİİLERİN ÇIKARDIĞI KARIŞIKLIKLAR**

[Batum'da polis müdürü üzerine humbara atan öğrencinin öldürüldüğü, Rus kulübünün mahzeninde humbara bulunduğu; Gence ve Erivan'da Ermeni evlerinde yapılan aramada silah ele geçirildiği; Erivan'da Şî mezhebinden bir takım kişilerin câmiye ateş ederek on kişiyi öldürdüğü; Tiflis'te bir evde yapılan aramada silah ve mühimmat ile "Yeni Erbâb-ı İhtilâl Cemiyeti" mührü bulunduğu hususlarında Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan tahrîrat tercüme-sinin takdim edildiğine dâir **Sadâret tezkiresi.**]

15 S . 1326 (19 Mart 1908)

Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 5 Şubat sene [1]908 târîhiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 193 numaralı tahrîrâtın tercümesidir

Kafkasya iğtişâsâtına dâir olan muhârrerât-ı adîde-i âcizâneme zeyldir.

Batum'da bir genç talebe tarafından polis müdürü üzerine bir humbara atılmış ise de kendisine isâbet etmemiş ve yalnız mârrîn ve âbirînden bir kaç kişi telef olmuştur.Câni-i merkûm müdür-i mûmâ-ileyhin ma'iyetinde bulunan gardiyan tarafından mahall-i vak'ada katl ü itlâf edilmiştir.Şehr-i hâlin üçünde şehr-i mezkûrdaki Rus kulübünün mahzeninde bir humbara keşf edilmiştir.Yirmi sekiz kilo sıkletinde bulunan bu humbara bi't-tesâdüf bozulmuş olduğundan işti'âl etmemiştir. Bu âlet-i tahrîbiyenin Ermeni erbâb-ı ihtilâli tarafından vaz' edilmiş olduğu zan olunuyor."Gence" ve "Erivan" şehirlerinde her tarafda ve başlıca Ermenilerin hânelerinde esliha ve mühimmât keşf olunuyor. "Erivan" şehrinde Şi'yyü'l-mezheb bir takım kesân câmi'-i şerîfi kuşatarak cemâ'at üzerine ateş etmişler ve on kişiyi katl ü itlâf eylemişlerdir. Bu miyânda hakkında öteden berü adâvet beslemekde oldukları bir seyyid de bulunuyordu. Şakîlerden on üçü derdest ü tevkîf olunmuştur. Tiflis'de zâbıta tarafından icrâ edilen taharriyât netîcesinde bir hayli esliha meydâna çıkarılmış ve Tiflis'in en kalabalık yeri olan "Ulayar" Mahallesi'nde bir hânedede humbara i'mâliyle meşgûl biri Ermeni ve diğeri Gürcü olmak üzere iki kişi derhâl zâbıta tarafından derdest ü tevkîf edilmiştir.Taharriyât-ı vâkı'a netîcesinde on bir aded humbara sekiz revolver, yüz fişenk ve humbara i'mâline mahsûs bir hayli edevât ile "Yeni Erbâb-ı İhtilâl Cem'iyeti" ibâresini hâvî bir mühür zâhire ihrâc edilmiştir. Mülklerini terk etmeleri için şehir dâhilinde imzâsız ve tehdîd-âmiz mektûblar tevzî' edilmiş olduğundan ahâlî heyecân ve dâimî bir muhâtara içinde bulunuyor.Bütün Kafkasya'da ke'l-evvel emn ü âsâyiş mefkûddur. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Bâb-ı Âlî

Dâ'ire-i Hâriciyye**Mektûbî Kalemî****Aded****28**

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

28 Zi'l-hicce sene [1]325 târîhli tezkire-i âcizîye zeyldir. Kafkasya'da emn ü âsâyiş ke'l-evvel mefkûd olup ahîren Batum ve Tiflis ile mahâll-i sâ'irede ne yolda cinâyât-ı iğtişâşkârâne îkâ' edildiğini mutazammın Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 5 Şubat sene [1]908 târîhli ve 193 numaralı tarhîrâtın tercümesi leffen takdîm kılınmağla Emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 13 Safer sene [1]326

ve

Fî 3 Mart sene [1]324

Hâriciye Nâzırı

Bende

Tevfik

Bâb-ı Âlî**Dâ'ire-i Sadâret****Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn****318**

Kafkasya'da emn ü âsâyişin ke'l-evvel mefkûd olup ahîren Batum ve Tiflis ile mahâll-i sâ'irede ne yolda iğtişâşât îkâ' edildiğini mutazammın Tiflis Başşehbenderliği tahrîrâtının tercümesi Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 15 Safer sene [1]326

Fî 5 Mart sene [1]324

Sadr-ı a'zam

Ferid

BOA. Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzâtı, nr. 519/47

- 78 -

*BAKÜ İLE BATUM ARASINDAKİ PETROL SEVKİYÂTI
HAKKINDA ANLAŞMA*

[Bakü ile Batum arasında petrol sevkiyatının devamlılığını sağlamak için petrol mecrâlarının mevcut durumlarının korunması husûsunda Osmanlı Devleti ile Azerbaycan ve Gürcistan Cumhu-riyetleri arasında imzalanan i'tilâfnâme.]

24 Ş. 1336 (4 Haziran 1918)

Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Hâriciyye
Tercüme Müdîriyyeti
Numara

Fî 24 Ağustos sene 1334

Fî 27 Ağustos sene 1334

Bakü ile Batum Arasında Mevcûd Petrol Şerâ'iti Hakkında İ'tilâf-nâme

Bakü ile Batum arasında petrolün sûret-i dâ'imede te'mîn-i seyelânı maksadıyla bu husûsda ale'l-usûl me'zûniyyet ve salâhiyyeti hâ'iz olan zîrde vâzı'u'l-imzâ Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile Azerbaycan ve Gürcistan Cumhûriyetleri murahhasları husûsât-ı âtiyeyi kararlaştırmışlardır.

Bakü ile Batum arasındaki petrol mecrâları vaz'ıyyet-i hâzıralarını muhâfaza edeceklerdir. Müte'âkîdîn petrolün sûret-i dâ'imede te'mîn-i seyelânı için kendi

toprakları üzerinde bulunan mecrâların sûret-i mükemmelede muhâfazasını mütekâbilen ta'ahhüd ederler.

Petrolün seyelânı için münâsib bir vergü vaz' edilecek ve bu vergü âkîd olan taraflar hükûmetleri beyninde, toprakları üzerinde bulunan mecrâların tûlü nisbetinde taksîm olunacaktır.

İşbu mevâdd ve ahkâma âid teferru'ât, a'zâsı mârrü'z-zikr hükûmetler cânibinden ta'yîn olunacak bir komisyon tarafından kararlaştırılacaktır.

Fî 4 Haziran sene 1918 târîhinde Batum'da tanzîm edilmiştir.

N.Ramişvili

M.Haçinski

Halil

G.Gvazava

M. E. Resulzâde

Vehîb

J. Odişelidse

G.Retkiladse

BOA. Hâriciye Hukuk Müşavirliği İstişâre Odası, nr. 106/8-1,2

- 79 -

**OSMANLI DEVLETİ İLE AZERBAYCAN CUMHURİYETİ ARASINDA
İMZALANAN ANLAŞMA**

[Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında siyasî hukûkî, iktisâdî, ticarî, askerî v.b. konularda dostâne ilişkilerde bulunmak maksadı ile imzalanan anlaşma ile sözkonusu anlaşmanın tasdiknâmeleri henüz teâtî edilmediğinden, Azerbaycan Hükûmeti'nin resmen tanınmayacağı; buna rağmen halkının menşesine bakılarak Ruslara göre bunlara daha sıcak muâmele edilmesi gerektiğine dâir Bâb-ı Âlî Hukuk Müşavirliği'nin tahrîrâtı.]

7 Za .1336 (14 Ağustos 1918)

Bismillâhirrahmânirrahîm

**Saltanat-ı Seniyye-i Osmâniyye ile Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi
Beyninde Mün‘akid Muhâdenet Mu‘âhede-nâmesi**

Bir taraftan Hükûmet-i Osmâniyye diğer taraftan ahûren i‘lân-ı istiklâl eden Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi siyâsî, hukûkî, iktisâdî ve fikrî sâhalarda memleketleri arasında münâsebât-ı dostâne ve hem-civârî te’sîsi husûsunda ittifâk etdiklerinden, murahhasları olmak üzere;

Saltanat-ı Seniyye-i Osmâniyye;

Adliye Nâzırı ve Şûrâ-yı Devlet Re’îsi devletlü Halil Beyefendi hazretleriyle;

Kafkasya Cebhesi Osmanlı Orduları Kumandanı Ferîk devletlü Vehîb Paşa hazretlerini;

ve Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi;

Hâriciye Nâzırı Mehmed Hasan Bey Hacinski hazretleriyle;

Meclis-i Millî Re’îsi Resûlzâde Mehmed Emin Beyefendi hazretlerini ta’yîn etmişler ve müşârün-ileyhim ale'l-usûl tanzîm olunan ruhsat-nâmelerini tedkîk ve te‘âtî etdikden sonra mevâdd-ı âtiyeyi kararlaştırmışlardır.

Birinci Mâdde

Hükûmet-i Seniyye ile Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi arasında dâimî müsâlemet ve müstekarr muhâdenet hüküm-fermâ olacaktır.

İkinci Mâdde

Âtîdeki hatt-ı hudûd, Memâlik-i Osmâniyye ile Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan Cumhûriyetlerinin memâlikini tefrîk eyler:

Hudûd Karadeniz'de Çoluk nehri munsabbından başlayarak Şavnabud dağına kadar [12]93-[18]78 harbinden evvelki hudûdu ta‘kîb eder.

Şavnabud dağından sonra hatt-ı bâlâları ta‘kîben Halhama dağına, oradan Mepiskaro dağına gelir. Buradan cenûba dönerek Yırsagad dağından ve Ayastoman'ın iki kilometre cenûbundan geçer. Buradan şimâl-i şarkîye geçerek Karhol dağına ve

oradan beş kilometre şimâl-i şarkîye, ba'dehû cenûb-ı şarkîye dönerek Gorkal üzerinden Atshor'un iki kilometre cenûbundan Kura nehrini geçer ve hatt-ı bâlâlar üzerinden Kayabaşı, Ortatavı dağlarının zirvelerine gelir. Buradan sonra yine hatt-ı bâlâlar üzerinden Karakaya dağı üzerinden Molita kilisesi cenûbunda Tapishorska gölüne mülâkî olur. Molita manastırının hemân cenûbundan mukâbil sâhilde gölün şimâl ucunun birbuçuk kilometre cenûb-ı şarkîsinde kâ'in bir noktaya vâsıl olunan hattın cenûbunda kalan gölün kısmı arâzî-i Osmâniyye'de kalmak üzere mezkûr gölü bi'l-mürûr Tavkoneli dağına gelir. Buradan cenûba inerek Şavnabud dağı-Karakuzu dağı-Samsa dağının zirvesine gelir. Buradan şarka dönerek ve hatt-ı bâlâları ta'kîb ederek Devekiran silsilesi üzerinden Açrıkar dağına gelir. Hudûd boyundan sonra hatt-ı bâlâları ta'kîben Başkıran, Nûrrahman dağlarının hatt-ı bâlâlarını ta'kîb eder. Nûrrahman dağından sonra cenûb istikâmetini ta'kîbe devâm ederek ve dâimâ hatt-ı bâlâlardan geçerek Akpolan mevki'inin beş kilometre garbında Aleksandropol-Tiflis şimendüferini kat' eder. Buradan yine hatt-ı bâlâları ta'kîb ederek Hanvâli mevki'ine gelir. Hanvâli mevki'inden sonra bir hatt-ı müstakîm istikâmetinde olarak Alagöz dağının en mürtefi' noktasına ve yine bir hatt-ı müstakîm ta'kîb ederek Açmiyazin'in yedi kilometre garbında Açmiyazin-Serdârâbâd câddesine mülâkî olur ve Açmiyazin'in yedi kilometre etrâfından dolaşarak ve Aleksandropol-Culfa şimendüfer hattının takrîben altı kilometre şimâlinde bu şimendüfer hattına müvâzî olarak gider. Ve Yaşkaran mevki'inin on altı kilometre cenûb-ı garbîsinden Yaşkaran mevki'inden şimendüfer hattına gelen câddeyi kat' eder. Hudûd bundan sonra cenûb-ı şarkîye dönerek Aşağı Karabağlar köyünün bir kilometre garbından Şagablu, Karahaç, Aşağı Çanakçı mevki'lerinden geçerek Elpinçay'a mülâkî olur. Ve bu çayı ta'kîb ile Arpa mevki'ine gelir. Arpa'dan sonra hudûd şark istikâmetinde Arpaçay'ını ta'kîb ederek Kayalı mevki'ine ve Kayıd çayını ta'kîben Aktaban dağının zirvesine gelir. Bundan sonra hudûd Karaturna, Araçırır, Karanlık dağlarının hatt-ı bâlâlarını ta'kîben Relyan çayı vâdîsine gelir. Ve bu çay mecrâsını ta'kîb ederek Aza mevki'inin cenûbunda Aliçin mevki'inde eski Rus-İran hudûduna mülâkî olur.

Üçüncü Mâdde

Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi ile Ermeni Hükûmet-i Cumhûriy-yesi beyninde hudûdların ta'yîni için akd olunan protokol Hükûmet-i Seniyye'ye teblîğ olunacaktır ve bu protokol işbu mu'âhedenin bir cüz'-i lâ-yenfekkini teşkîl edecektir.

Dördüncü Mâdde

Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi tarafından talep vukû'unda Hükûmet-i Osmâniyye intizâm ve âsâyiş-i dâhilinin te'mîn ve i'âdesi için lede'l-îcâb silâh kuvvetiyle mu'âvenetde bulunacaktır.

Beşinci Mâdde

Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi kendi hudûdu dâhilinde hiçbir çetenin teşkîl ve teslîhine meydân vermemeği ve oraya ilticâ edecek bütün çetelerin de silâhlarını almağı ve anları dağıtmağı ta'ahhüd eyler.

Altıncı Mâdde

Tarafeyn-i âkıdeyn tenzîlâtı ta'rifeler vaz' ve tatbîki sûretiyle demiryollar nakliyâtı husûsunda yekdiğerine teshîlât-ı mümkün ibrâz etmeği ta'ahhüd ederler. Husûsiyle demiryolların inşâsına ve işletilmesine ve ta'mîrât-ı mütemâdiyesine veyâhud diğere umûr-ı nâfi'anın kâffesine muktezî levâzımın nakli husûsunda tenzîlâtı mahsûs ta'rifeler tatbîk olunacaktır. Tarafeyn-i âkıdeyne âid demiryollarda edevât-ı müteharrikenin mübâdelesi bu bâbda beyne'd-düvel mer'î kavâ'ide tevfiikan icrâ olunacaktır. Tarafeyn-i âkıdeyn ahkâm-ı ânifenin teferru'âtını kararlaştırmak üzere hemân müzâkerâta girişeceklerdir.

Yedinci Mâdde

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi arasında bir gûnâ mu'âhede, mukâvele, sûret-i tesviye, i'tilâf-nâme vesâire mevcûd bulunmamasına binâ'en tarafeyn-i âkıdeyn bir şehbenderlik mukâvele-nâmesiyle bir ticâret mu'âhede-nâmesi ve münâsebât-ı hukûkiyye ve iktisâdiyyelerinin tanzîmi için lâzım addedecekleri senedât-ı sâ'ireyi akd etmek husûsunda ittifâk etmişlerdir.

Şehbenderlik mukâvele-nâmesi işbu mu'âhede-nâme tasdîk-nâmelerinin te'âtîsi târîhinden i'tibâren iki sene zarfında akd olunacaktır. İşbu devre-i muvakkata zarfında tarafeyn-i âkıdeynin başşehbenderleri, şehbenderleri ve şehbender vekîlleri imtiyâz-ı vazîfelerince hukûk-ı umûmiyye-i düvel ve mu'âmele-i mütekâbile esâslarına tevfiikan en ziyâde nâ'il-i müsâ'ade millet mu'âmelesinden müstefîd olacaklardır. Kezâlik hukûk-ı umûmiyye-i düvel esâsına müsteniden bir ticâret mu'âhede-nâmesinin akdi için vâkî' olacak müzâkerât bir taraftan Devlet-i Aliyye ve diğere taraftan kendisiyle hâl-i harbde bulunan diğere devletler beyninde musâlahanın akdini müte'âkib başlayacaktır. O zamâna ve herhâlde 1335 senesi Kânûn-ı Evvelinin otuz birinci gününe kadar işbu mu'âhedeye merbût (bir) işâretli melfûf her iki taraf cânibinden tatbîk olunacaktır. Mezkûr melfûfun 30 Hazîran sene [1]335

târîhinden i'tibâren mefsûhiyyeti i'lân olunabilecek ve bunun netâyici altı ay sonra cereyân edecektir. Berren mevâridât işbu mu'âhede-nâme tasdîk-nâmeleri te'âtî olunur olunmaz başlayacaktır.

Sekizinci Mâdde

Tarafeyn-i âkıdeynden birine mensûb ahâlî ve nevâhîden hudûdun diğer tarafında kâ'in emvâl-i gayr-i menkûle üzerinde hakk-ı temellük ve intifâ'ı bulunanların, bunlardan intifâ' etmeğe, anları işletmeğe veyâhud iltizâma vermeğe, anları idâre veyâhud bizzât vekîlleri ma'rifetiyle bey' etmeğe hakları olacaktır. Hiç kimse menfa'at-i âmme olmadıkca ve evvelce tazmînât verilmedikce, mezkûr emvâl-i gayr-i menkûle üzerindeki hakk-ı temellükünden mahrûm edilmeyecektir. Ahâlî ve mârrü'z-zikr nevâhî vekîlleri mukîm buldukları mahaller devâ'iri tarafından mu'tâ ve taraf-ı diğer devâ'iri cânibinden musaddak yol tezkireleri ibrâz etmek şartıyla hudûdun öbür tarafına geçmelerine aslâ mümâna'at edilmeyecektir.

Hudûddân mürûr ve hudûda civâr yerlerdeki ahz ü i'tâ husûsâtında teshîlât ve müsâ'adât-ı mahsûsa ibrâz olunacaktır.

Ahkâm-ı ânifenin teferru'âtı işbu mu'âhede-nâmeye merbût (iki) işâretli melfûf ile tanzîm olunmuştur.

Dokuzuncu Mâdde

Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi'nin beyne'l-milel posta ve telgraf ittihâdları mukâvelâtına dâhil olmasına intizâren, Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi arasında posta ve telgraf münâsebâtı işbu mu'âhede tasdîk-nâmelerinin te'âtîsinden i'tibâren beyne'l-milel ittihâdın posta ve telgrafa müte'allık mukâvelât, i'tilâfât ve nizâmâtı mukarrerâtına tevfikân te'sîs edilecektir.

Onuncu Mâdde

Brestlitovsk'da Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ve müttefikleri ile Rusya arasında akd olunan mu'âhedât-ı müştereke ve munzamma ahkâmından işbu mu'âhede-nâmeye muhâlif olmayanlar âkıdeyn beyninde mu'teber olacaktır.

Onbirinci Mâdde

İşbu mu'âhede-nâme tasdîk olunacak ve tasdîk-nâmeleri bir ay veyâhud müddet-i kasîra-i mümkinde zarfında Dersa'âdet'de te'âtî olunacaktır.

Tasdîkan-li'l-makâl murahhaslar işbu mu'âhede-nâmeyi imzâ ve mühürleriyle tahtîm etmişlerdir.

4 Haziran 1334

Mehmed Hasan Haçinski

Halil

Mehmed Emin Resul

Mehmed Vehib

Melfûf

1

Musâlaha-i umûmiyyenin in'ikâdına ve her hâlde 31 Kânûn-ı Evvel 1335 târîhine kadar tarafeyn-i âkıdeynden her biri diğer taraf tebe'asına ticâret ve seyr-i sefâ'in husûsâtında en ziyâde nâ'il-i müsâ'ade millet mu'amelesini tatbîk etmeği ta'ahüd eyler.

Birinci Mâdde

Tarafeyn-i âkıdeyn, hiç bir sûretle ticâret-i mütekâbileyi idhâlât veyâhud transit memnû'iyetleriyle ihlâl etmemeği ve serbest transite müsâ'ade eylemeği ta'ahhüd ederler. Yalnız tarafeynden birinin memâlikinde devlet inhisârı altında bulunan veya bulunacak olan kezâlik haklarında gerek sıhhat ve gerek zâbıta-i sıhhiyye-i hayvâniyye veya âsâyiş-i umûmî mülâhazâtıyla yâhud diğer esbâb-ı mühimme-i siyâsiyye ve iktisâdiyyeden nâşî bi'l-hâssa harbi ta'kîb eden devre-i muvakkata zarfında fevkalâde tedâbîr-i mâni'a ittihâzını îcâb eden eşyâ müstesnâdır.

İkinci Mâdde

En ziyâde nâ'il-i müsâ'ade millet usûlü devâm ettiği müddetce tarafeyn-i âkıdeynden hiçbiri, hudûd-ı memâlikinin herhangi bir kısmında hudûdunun aksâm-ı sâ'iresinde istîfâ ettiği idhâlât ve ihrâcât resmlerinden daha ağır rüsûm istîfâ etmek hakkını hâ'iz olmayacaktır.

Üçüncü Mâdde

Tarafeynden hiçbiri diğer tarafın başka bir devlet ile mevcûd bulunan veya bi'l-âhire vücûda getirilecek olan gümrük ittifâkından münba'is müsâ'adâtdan ve küçük hudûd ticâretine dâir bahşetmiş olduğu veya edeceği müsâ'adelerden istifâde iddi'âsında bulunmayacaktır.

Dördüncü Mâdde

Tarafeynden birinin memâlikinde transit edilecek her nevi' eşyâ, taransit resminden mu'âf olacaktır. Gerek bilâ-tevakkuf imrâr edilsün ve gerek esnâ-yı imrârda ihrâc, depoya vaz' ve yeniden tahmîl edilsün, eşyâ-yı mezkûrenin nezâretine müte'allık kavânîn-i mahalliyye ahkâmı bi't-tab' haklarında tatbîk olunacaktır.

Beşinci Mâdde

Tarafeyn-i âkıdeyn, derhâl mütekâbil münâsebât-ı ticâriyyeye girişmeği ve ahkâm-ı âtiyye tevfiikan eşyâ mübâdelesini tanzîm etmeği ta'ahhüd ederler.

Altıncı Mâdde

1335 senesi Kânûn-ı Evvelinin otuz birinci gününe kadar en mühim olan mahsûlât-ı zirâ'ıyye ve sını'ıyyenin fazlası, ihtiyâcât-ı mevcûdeyi tatmîn için yedinciden dokuzuncu mâddeye kadar olan mâddeler ahkâmı dâ'iresinde mütekâbil mübâdele edilecektir.

Yedinci Mâdde

Mâdde-i ânifede mübâdelesini mevzû'-ı bahs olan mahsûlâtın mekâdîr ve envâ'ı her iki tarafca bir komisyon ma'rifetiyle ta'yîn edilecek ve bu komisyon tarafeyn-i âkıdeynden müsâvî mikdârda ta'yîn olunmuş a'zâdan teşekkül eyleyüp muhâdenet mu'âhedesinin imzâsını müte'âkıb ifâ-yı vazîfeye ibtidâr edecektir.

Sekizinci Mâdde

Mâdde-i ânifede beyân olunan eşyânın mübâdelesini esnâsındaki fiyatları bir i'tilâf-ı mütekâbil esâsı üzerine ve bir komisyon ma'rifetiyle ta'yîn olunacak ve işbu komisyon her iki taraftan müsâvî mikdârda intihâb olunmuş a'zâdan tereküb edecektir.

Dokuzuncu Mâdde

Yedinci mâddede zikr edilen komisyon tarafından ta'yîn olunan eşyânın mübâdelesini devletin teşkilât-ı mahsûsa-i merkeziyyesi veyâhud devlet murâkibesine tâbi' teşkilât tarafından icrâ edilecektir.

4 Haziran 1334

Mehmed Hasan Haçinski

Halil

Mehmed Emin Resûl

Mehmed Vehîb

Melfûf

2

Hudûda Yakın Yerlerdeki Ticârete Mahsûs Müsâ'adât.

Tarafeyn-i âkıdeyn hatt-ı hudûdun iki tarafında on beş kilometre imtidâd eden bir sâha dâhilinde ticâret-i yevmiyyenin îcâb etdiği teshîlâtı bahşetmek üzere mevâdd-ı âtiyeyi karârlaşdırmışlardır:

Evvelen: Âtiyü'z-zikr mevâdd ve eşyâ ve hayvânât, bir memleketden diğerine esnâ-yı imrârında idhâlât ve ihrâcât resmlerinden veya diğer herhangi bir vergi veya resmden mu'âf olacaktır. Şimendüferle vâkı' olan nakliyât bundan müstesnâdır.

1- Her def'asında beş yüz guruş [80 Ruble] kıymeti mütecâviz etmemek üzere her nevi' hubûbât ve otlar,

2- Yolcu, arabacı ve amelenin çamaşır, esvâb ve yol eşyâsı ile kendi isti'mâllerine mahsûs âlât ü edevât,

3- İnsan ve eşyâ nakline mahsûs arabalar, yol arabaları, sepet ve nakliyâta mahsûs diğer vesâ'it, binek ve yol hayvanları,

4- Ev eşyâ ve levâzımı tarafeyn-i âkıdeynden birinin tebe'asının diğer taraf memleketinde yerleşmek üzere geldikleri vakit idhâl ettikleri ev eşyâsı ile âlât ü edevât, nişanlanmış veya tarafeynden birinin tebe'asından diğer taraf memâlikinde akd-i izdivâc eden veya yeni müte'ehhil kadınların cihâz takımları da bu mu'âfiyyet-i rüsûmiyyeden istifâde edecektir.

5- Hudûda civâr kazâlar ahâlîsinin hem-civâr memlekete nakl etmek üzere mahsûlât-ı zirâ'ıyyelerini meselâ hubûbât ve diğer mahsûlât-ı zirâ'ıyye ve hayvâniyyeyi müskirât ve diğer mâyi'âtı ve hudûd ticâretine mahsûs diğer eşyâyı koydukları ve aynı yoldan boş olarak gerü getirdikleri çuval ve kaplar,

6- Otlamak üzere mer'âlara sevk olunan hayvânât ile anın mahsûlâtı, ma'â-hâzâ hayvânâtın mu'âyene masrafı altı ay müddet hitâmında istîfâ olunabilecektir.

Sâniyen: Gümrük rüsûmuna tâbi' olan eşyânın ânifü'z-zikr mâddelerde zikr olunan mu'âfiyyet-i rüsûmiyyeden istifâde etmeleri için berâberlerinde bunların hem-civâr mıntıkadan geldiklerini mübeyyin me'mûrîn-i mahalliyye cânibinden mu'tâ ve mahrec gümrüğünden musaddak şehâdet-nâmeler bulunması lâzımdır.

İşbu şehâdet-nâmeler diğer âkîdin memleketinde tamga resmine veya diğer resme tâbi' olmayacaklardır.

Sâlisen: Hem-civâr mıntıka ahâlîsi nevâhî me'mûrîni tarafından ale'l-usûl verilmiş ve me'mûrîni-rüsûmiyye-i müte'allıkası tarafından vize edilmiş pasavanları hâmil oldukları hâlde diğer taraf arzâsinde serbestce seyâhat edebileceklerdir. İşbu pasavanlar onbeş gün için mu'teber olacaktır.

4 Haziran 1334

Mehmed Hasan Haçinski
Mehmed Emin Resûl

Halil
Mehmed Vehîb

Bismillâhirrahmânirrahîm

Hükûmet-i Seniyye ile Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi harbden mütevellid ve doğrudan doğruya kendilerine müte'allık ba'zı mesâ'il-i askeriyeyi halletmek arzûsunda bulduklarından muvakkat bir mu'âhede-i munzamma akdine karâr vermişlerdir ve bu bâbda murahhasları olmak üzere:

Saltanat-ı Seniyye-i Osmâniyye

Adliye Nâzırını ve Şûrâ-yı Devlet Re'îsi devletlü Halil Beyefendi hazretlerini;

ve Kafkas Cebhesi Osmanlı Orduları Kumandanı Ferik devletlü Vehîb Paşa hazretlerini;

Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi;

Hâriciye Nâzırını Mehmed Hasan Bey Hacinski hazretleriyle;

Meclis-i Millî Re'îsi Resulzâde Mehmed Emin Beyefendi hazretlerini ta'yîn etmişler ve murahhasân-ı müşârün-ileyhim ale'l-usûl tanzîm olunan me'zûniyyet-i kâmile vesîkalarını tedkîk etdikden ve usûlüne muvâfık bulduktan sonra mevâdd-ı âtiyeyi karârlaşdırmışlardır.

Birinci Mâdde

Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi Devlet-i Aliyye veya müttefikleriyle muhârib bulunan hükûmetlerin veyâhud anlarla akd-i ittifâk etmiş olan devletlerin zâbitân ve me'mûrîn-i mülkiyyesini memleketinden teb'ûd etmeği ve harb-i umûmînin devâmı müddetince yeniden bu gibileri ordu ve hükûmet hizmetlerine almamağı ta'ahhüd eder.

İkinci Madde

1- Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi bi'l-cümle hutût-ı hadîdiyyesi üzerinde Osmanlı Ordusu'nun her dürlü nakliyyât-ı askeriyye kıta'ât, ikmâl-i efrâdı, eşyâ ve malzeme-i harbiyye, erzâk ve cebehâne ve ilh. yapmasına muvâfakat eder.

2- Osmanlı Ordusu tarafından ta'yîn olunacak bir komisyon Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi'nin bir komisyonuyla müştereken Azerbaycan hutûtunun a'zamî kâbiliyyetine nazaran birinci fıkrada zikredilen nakliyyât-ı askeriyyenin esâsât ve teferru'âtını ihzâr ve takdîr edecektir. Bu nakliyyât-ı askeriyye Osmanlı Komisyonu re'îsinin Osmanlı Ordusu Kumandanlığı'ndan alacağı emir üzerine vereceği ta'lîmât mücebince Azerbaycan Şimendüfer İdâresi'nin me'mûru ve malzemesi vâsıtısıyla icrâ olunacaktır.

3- İki taraf şimendüfer komisyonlarının müştereken ta'yîn edecekleri mühim istasyonlarda nakl olunan Osmanlı kıta'âtının i'âşe ve istirahatlerinin te'mîni ve nakliyyât hakkında verilmiş olan seyr ü sefer cedveli ve ta'lîmâtın Osmanlı Ordusu mensûbînine te'mîn ve tatbîki vazîfesiyle muvazzaf bir Osmanlı zâbiti ve ma'iyetine lüzûmu kadar me'mûr ve efrâd ta'yîn olunacaktır. Bu zâbit istasyon me'mûrunun vazîfe ve işlerine müdâhale etmeyecektir. Naklolunan Osmanlı kıta'âtının i'âşesi için mûmâ-ileyh zâbitin mümkün olan yerlerde icrâ edeceği mübâya'âtı Azerbaycan Hükûmeti teshîl ve mûmâ-ileyh zâbite mu'âvenet edecektir.

4- İki ve üç numaralı fıkralarda zikr olunan komisyonlar işbu mu'âhedenin târîh-i imzâsından nihâyet bir hafta sonra şimdilik Gence'de îfâ-yı vazîfeye başlayacaklardır.

Azerbaycan Hükûmeti Şimendüferler İdâresi bu zamâna kadar şimendüfer komisyonlarına lâzım olan ma'lûmâtı bi'l-hâssa hutûtdan a'zamî istifâdeyi te'mîn edebilmek için hutût üzerinde bulunan bi'l-cümle malzeme-i müteharrîke mikdârıyla hutûtun ahvâli ve malzeme-i sâbitesi hakkında lâzım gelen ma'lûmâtı cem' u ihzâr etmiş bulunacaktır.

5- Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi gerek bizzât hattı ve gerek malzeme-i sâbite ve müteharrikesini dâimâ hüsn-i hâlde bulundurmağı ve bunları gerek müte'addî ve gerek ârızî her dürlü tahrîbâta karşı muhâfaza ve avârızı sür'at-i mümkinine ile izâle ve telâfî etmeğı ta'ahhüd eder.

6- Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi kendisinin dahi marzîsi hilâfında olarak herhangi bir sût-i kasdın zâyî'ât ve tahrîbâta sebebiyet vermemesi için Osmanlı nakliyâtı icrâ edilecek olan hutûtun îcâb eden noktalarını askeri ile taht-ı te'mîne alacaktır. Bu muhâfaza, hutûtun herhangi bir kısmında herhangi bir sebeple Azerbaycan Hükûmeti için mümkün olamadığı takdîrde işbu muhâfaza-i askeriye hükûmet-i müşârün-ileyhâ ile bi'l-i'tilâf Osmanlı Ordusu tarafından deruhde olunacaktır.

7- Osmanlı Ordusu nakliyyât-ı askeriyesinin müsâ'adesi nisbetinde Azerbaycan Hükûmeti hatları üzerinde hükûmet-i müşârün-ileyhânın her dürlü nakliyyâtına hâlel getirmemeğe çalışacaktır.

Üçüncü Mâdde

Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ce taleb vukû'unda Bakü Limanı'ndaki mü'essesât ile bahr-i Hazer'de bulunup kendisine âid olan sefâ'in ve diğere vesâ'it-i nakliyyeyi makâsıd-ı askeriye uğurunda isti'mâl edilmek üzere Osmanlı Hükûmeti'nin emri altına vaz' etmeğı ta'ahhüd eyler.

Dördüncü Mâdde

Hükûmet-i Osmâniyye ikinci ve üçüncü mâddeler mücebince hâ'iz olduğu hakdan müttefikî bulunan hükûmetler ordularını da istifâde etdirebilir.

Beşinci Mâdde

Hükûmet-i Osmâniyye Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi dâhilinde bulunan yollardan nakliyyât-ı askeriye için istifâde edebilecektir.

Altıncı Mâdde

İşbu mu'âhede-nâme tasdîk ve tasdîk-nâmeleri bir ay veya müddet-i kasîre-i mümkinine zarfında Dersa'âdet'e te'âtî olunacaktır. Tasdîkan-li'l-makâl murahhaslar işbu mu'âhede-nâmeyi imzâ ve mühürleriyle tahtîm etmişlerdir.

İşbu mu'âhede-nâme iki nüsha olarak Batum'da tanzîm olunmuştur.

Fî 4 Haziran sene 1334

Mehmed Hasan Haçinski

Halil

Mehmed Emin Resûl

Mehmed Vehîb

Bâb-ı Âlî Hukûk Müşâvirliği

Numara

Tarih

Nev'-i

39011

Fî 4 Kanûn-ı Sâni sene [1]336

Müsvedde

Hulâsa

Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi ile akd olunan mu'âhede ve mukâvele-nâmelerin hükûmet-i mezkûre tarafından tasdîk edildiğinin iş'âr olunmasına nazaran ora ahâlîsine tâbi'iyetce yapılacak mu'âmelenin istihsârına dâir Tâbi'iyet Müdîriyyeti müzekkiresi.

Fî 14 Ağustos sene [1]334 59692

Azerbaycan Hükûmet-i Cumhûriyyesi ile akd olunan musâlaha-nâmenin hükûmet-i mezkûre Şûrâ-yı Millîsi tarafından tasdîk edilmiş olduğu her ne kadar Şûrâ-yı Müşârün-ileyhâ Re'îsi Mehmed Emin Resûl imzâlı karar-nâme sûretinden müstebân olmakda ise de mu'âhede-i mezkûrenin tasdîk-nâmeleri henüz te'âtî edilmemiş olduğundan Hükûmet-i Seniyye'ce Azerbaycan Hükûmeti henüz resmen tanınmış denilemeyeceği cihetle ora ahâlîsinin tâbi'iyeti husûsunda hâl-i sâbıkından farklı bir mu'âmele yapılamıyacağı derkârdır. Ancak hükûmet-i mezkûrenin sulh-ı umûmîde vaz'ıyyeti sûret-i kat'ıyyede ta'ayyün edinceye kadar ahâlîsinin menşe'i nazar-i i'tibâra alınarak bunlara karşı Rus tebe'asından daha müsâ'adekârâne mu'âmelede bulunulması muvâfık olacağına Tâbi'iyet Müdîriyyeti'ne teblîğ buyurulması menû-ı müsâ'ade-i âsafâneleridir.

BOA. Hâriciye, Hukuk Müşâvirliği İstişâre Odası, nr. 107/7

II. BÖLÜM

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ

BELGELERDE GEÇEN TERİMLERE DÂİR AÇIKLAMALAR

Arıza

Küçük rütbelerde bulunanların bir üst veya büyük rütbede bulunan makamlara yazdıkları yazı.

Berat

Osmanlı devlet teşkilâtında bazı vazîfe, hizmet ve memuriyetlere tayin edilenlere vazîfelerini yapmak yetkisini tevdi etmek üzere, padişah tuğrası ile verilen me'zûniyet ve atama emirleri.

Buyuruldu

Sadrâzam, Vezir, Beylerbeyi, Kaptanpaşa gibi yüksek dereceli devlet görevlilerinin yazılı emri. Sadâret'ten bir emri tebliğen yazılan buyuruldular, re'sen yahut tezkire üzerine veya mazbatalara tezyîlen dîvânî hat ile yazılırdı.

Dîvân-ı Hümayûn

Osmanlı Devleti'nde bugünkü kabineye muâdil olan teşkilattır. Birinci ve ikinci derecedeki siyâsî, idârî, askerî, şer'î, mâlî işler ile her çeşit şikâyet ve dâva burada görüşülür, karara bağlanırdı. Dîvân-ı Hümayûn'dan çıkan karar ve emirler, defterlere kaydedilerek berat ve ferman şeklinde yayımlanmıştır.

Ferman

Bir işin yapılıp yapılmamasını padişah adına emreden yazıdır. Konusunu; mühim hususlar, imtiyazlar ve fevkalâde bir memuriyetin tevcihi teşkil eder. Dîvânî hat ile yazılır ve tuğralanır. Tanzimat'tan sonra kullanılması muayyen meselelere inhisar etmiş ve yerini "*İrade*" usûlüne bırakmıştır.

Hatt-ı Hümayûn

Padişahların kendi el yazıları ile bir maslahat zımında ısdar ettikleri yazılar. Genellikle sadrâzamların telhis ve takrîrleri üzerine yazılırken Sultan II. Mahmud zamanında bu şekil terkedilerek arz tezkirelerine Mabeyn Başkâtibi vasıtası ile padişah adına cevab yazmak, yani "*İrâde*" tarzı usûl ittihaz olunmuştur.

Hüküm

Dîvân-ı Hümayûn'dan ferman şeklinde yayımlanan karar ve emirlerin diğer adıdır. Fermanlar, ilgili makama gönderilmeden önce dîvân ve mâliye defterlerine "...*hüküm ki*" ifadesi ile kaydolunmuştur.

İrâde

Padişahın emri. Ferman, Berat, Hatt-ı Hümayûn gibi yazı türleri irâde izhârını Osmanlı diplomatiğinde (belge ilmi) değişik yazışma şekli olarak görülmektedir.

İstimâlet-nâme

Bilhassa Osmanlı Devleti'ne tabi yarı egemen han ve hâkimler ile onların tebeası olan halkı devletin yanına çekmek ve bir hizmeti yapmaya yöneltmek amacıyla, gönül okşayıcı ve teşvikkâr ifâdelerle yazılmış olan mektuplara denir.

Kalgay

Kırım Hânının veliahdı.

Mâbeyn

Saray'da, Harem Dâiresi'yle dış dâireler arasında bulunan kısım. II. Mahmud'un son zamanlarından itibaren sarayın dışarısı ile her türlü muhâberât ve münâsebâtını temin ve idare eden dâire.

Meclîs-i Mahsûs

Nâzırlar ve bazı komisyon-ı âlî reislerinin sadrâzam başkanlığında toplanarak özel ve mühim meseleleri görüşüp karara bağlayan ve bu kararı bir zabıtla Sadâret'e bildiren meclisdir.

Meclîs-i Vâlâ

Islahat hareketlerinin îcab ettirdiği yeni nizâm-nâmeleri hazırlamak, memurların muhakemesiyle meşgul olmak ve lüzûm görülen devlet işlerinde rey vermek üzere 1253 (1837) senesinde teşkîl olunan meclisin adıdır.

Nâme-i Hümayûn

Osmanlı Padişahları tarafından yabancı devlet ve hükûmet başkanları ile Osmanlı Devleti'ne bağlı Mekke Şerîfi, Erdel Kralı, Eflâk ve Boğdan Voyvodaları'na, Kırım, Dağıstan vs. bölge hanlarına gönderilen mektuplara denilir. Aynı muhtevada gelen yazılara ise "*Nâme*" adı verilmektedir.

Nezâret

Son dönem Osmanlı idârî teşkilatında bugünkü "*Bakanlık*" karşılığı olarak kullanılmıştır. Nezâretlerin başında bulunan idarecilere "*Nâzır*" denilmiştir.

Nureddin

Kırım Hânının II. veliahdı.

Sadâret

Bugünkü "*Başbakanlık*"ın karşılığı olup nezâretler ve müstakil idarelerle padişah arasındaki mâruzât ve evâmirin arz veya tebliğini sağlayan ve nâzırların yetkili olmadıkları konularda müracaat ettikleri makam.

Şemhâl

Dağıstan bölgesinin baş hâkimine verilen ünvan.

Tahrîr

Yazmak, kaydetmek anlamına gelen bu kelime, Osmanlı Devleti'nde yeni zaptedilmiş bir bölgenin arazisini tescil ve toprağın mülkiyet ve tasarruf sistemini ve vergi nisbetlerini tayin ve tesbit maksadıyla yapılan kayıt işlemine denir.

Tahrîrât

Taşradaki veya ülke dışındaki vilâyet, sefâret vs.ye bağlı dâirelerden gelen yazılar için kullanılan bir tabirdir. Tezkireden ayırdedici bir özelliği mühürlü olmasıdır.

Taht-ı Algan

Kırım'da, savaşlarda çok önemli başarılar kazanmış kişilere verilen rütbe, mareşallik.

Telhis

Sadrâzam, defterdar ve diğer bazı makamlardan padişah'a iznini, görüşünü veya emrini almak için takdîm edilen yazıdır.

Terakkî

Timar ve zeamet sahiplerinin mutasarrıf oldukları topraklar ile yaptığı hizmetin karşılığını para olarak alan diğer sınıfların ücretlerinde gösterdikleri başarılarla karşılık olmak üzere yapılan artışa denir.

Tezkire

Genel anlamda aynı şehir ve kasabada bulunan resmî dâireler arasında yapılan yazışmalara verilen isimdir. Mühürsüz olup kaleme alan makamın imzasını taşır. Sadâret'in mülkî işlere dâir sunduğu tezkirelere "*Arz Tezkiresi*" denilmektedir.

Usumi

Kaytak beylerine verilen ünvan.

İNDEKS

- A'câm, 48, 86, 103, 104
- Abadan kal'ası, 112
- Abaza, 76, 79
- Abazya, 66
- Abbas Kulu Han, 92
- Abbas Mirzâ, Tahmasb Sülâlesi'nden, Şâh-ı Safeviyye'den, 55, 61, 65, 66, 70, 77, 100
- Abbas, Şirvan mal defterdarı, 14
- Abdal, Şuşa'da bir köy, 197
- Abdullah Çelebi, 98
- Abdullah Han, Semerkand hâkimi, Buhara Hanı, 10
- Abdurrahman Ağa, Eski Erzurum Valisi Tayyar Paşa'nın tatarlarından, 103, 104, 105, 106, 107
- Abdülmü'min Han, Buhara Hanı Abdullah Han'ın oğlu, 10
- Acar ahâlî-i İslâmiyyesi, 133
- Acare-i Ulyâ, 135
- Acem, 29, 32, 33, 41, 102, 111, 112
- diyarı, 11
- elçisi, 44, 45
- memleketi, 33
- şâhı, şâhları, 34, 104
- Şahlığı, 34
- tarîkı, 71
- Açıkbaş, 57, 73
- hanı, 59
- hanlığı, 55, 66
- Açmiyazin katogikosu, 181

- Açmiyazin-Serdârâbâd câddesi, 226, 227
- Açrıkar dağı, 226
- Âdet-i ganem, 42
- Ağa Muhammed Han, İnan Şâhı, Kaçar hânedânından, 95, 96, 97, 98
- Ağdam, 179, 181, 198, 199
- Ahâlî-i Dağistan, 46
- diyâr-ı Rûm, 98
- İnan, 69, 77, 100, 101
- İrvan, 88
- İslâmiyye vekîlleri, 165
- İslâmiyye, 84, 88, 113, 131, 148, 149, 150, 153, 154, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 177, 178, 188, 197, 198, 199, 200, 205
- Müslime, 196, 205
- tebe‘a-i Gürciyye, 84, 89
- Ahısha, 62
- kalesi, 55, 63, 74
- Ahilkelek kalesi, 55, 63, 74
- Ahmed Ağa, Şuşa ve Gence ve Karabağ Hanı İbrahim Halil Han'ın adamı, 88, 89, 90
- Ahmed Bey, Çana beylerinden, 13
- Ahmed Bey, Ümerâ-i Çerâkiseden, 68
- Ahmed Han, Hoy Hanı, 63, 66, 70, 71, 77, 78
- Ahmed Han, Tebriz Hanı, 107
- Ahmed Paşa, Bağdad Vâlisi, 49
- Ahmed Paşa, Van Muhâfızı, 93
- Akpolan mevki, 226
- Aktaban dağı, 227
- Aktaş Sancağı, Şirvan'a tâbi, 9
- Alagöz dağı, 226
- Aleksandropol-Culfa şimendüfer hattı, 227
- Aleksandropol-Tiflis şimendüferi, 226
- Alem Bey, Tatar Kûşe beylerinden, 13
- Ali Bey, Urdula (?) Hâkimi, 18
- "Ali Hanof" Sabun imâlathanesi, Tiflis'te, 129
- Ali Hanof, Tiflis Valisi, 162
- Ali Murad Han, "sâhib-i ihtiyâr-ı İnan" ünvanıyla Şiraz'da şahlık iddia eden kişi, 59, 61, 70, 71, 78
- Ali Paşa, Gence Muhâfızı, Revan Seraskeri, 49
- Ali Paşa, Trabzon Vâlisi, 70
- Ali, Gence Defterdârı, 21

- Aliçin mevki'i, 227
- Alman, 135
- Altıkesik Abazası, 79
- Altun madeni, Şirvan'da, 7
- Ammi Han, Dağıstan hanlarından Avar Hâkimi,
83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92
- Anadolu, 49
—Vâlisi, 49
- Ananur, 56, 68
—yolu, Rusya ile Tiflis arasında, 55,
56, 57, 64, 66, 67, 69, 70,
- Ankara, 110, 111
—nâibi, 110, 111
- Araçırır Dağı, 227
- Aras, 98
- Arıkdamı köyleri, Gence'nin İslam köylerinden,
196
- Ârif, Sadâret Tatarı, 103, 106
- Arpa, 41
- Arpaçay, 227
- Arpa mevki, 227
- Arrân arâzîsi, 41
- Arslan Bey, Kabartay beylerinden, 13
- Arûsâne, 42
- Asâkir-i A'câm, 105
—İslâm, 48, 49, 84, 89
- Asel, 43
- Âsitâne-i Aliyye, 90
—Sa'âdet, 13, 16, 18, 23, 34
- Aşağı Çanakçı Mevkii, 227
- Aşağı Karabağlar köyü, 227
- Atebe-i ulyâ, 17
- Atlu asker, 6
- Atshor, 226
- Avâriz ve nüzûl, 28
- Ayak Bey, Çerkes, Kabartay beylerinden, 12,
13
- Ayastoman, 226
- Aza mevki'i, 227
- Azerbaycan, 61, 65, 72, 76, 83, 86, 88, 90, 91,
97, 98, 102, 106, 121
—Cumhuriyeti, 225
—hanları, 66, 71, 72, 74, 82, 84, 87

- havâlisi, 71
- hutûtu, 234
- Hükûmet-i Cumhûriyyesi, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 233, 234, 235, 236
- Hükûmeti Şimendüferler İdâresi, 234
- ihtilâli, 93
- Lisanı, 214
- Azgor kalesi, 55, 63, 74
- Azîziye Câmî‘-i Şerîfi, Batum'da, 165
- Bâb-ı Âlî, 101, 103, 125, 126
- Hukuk Müşavirliği, 225
- Babunca-i Dağıştân, 43
- Bâc, 21
- Bâd-ı hevâ, 42
- Bademli karyesi, 162
- Bağdad, 10, 49, 102
- kârbânı, 105
- Vâlisi, 49, 59, 61, 70, 71, 103
- Bahr-i Hazer, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 57, 235
- Bahr-i Siyâh, 78, 79
- Bakır, 43
- madeni, 7
- Bakü, 18, 29, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 142, 143, 144, 146, 157, 161, 162, 163, 166, 168, 169, 170, 171, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 190, 192, 202, 209, 210, 211, 212, 213, 218, 220, 223, 224
- ahâlî-i İslâmiyyesi, 167
- Hapishânesi, 160
- Hastahânesi, 188, 190, 192
- kal‘ası, 29
- Limanı, 235
- olayları, 171, 185
- Petrol Cem‘iyyeti re‘îsi, 186, 187
- polis müdür mu‘âvini, 159, 160
- vâlisi, 167
- vukû‘âtı, 151, 154, 155, 166, 167, 172, 173, 183, 184,
- Balahanı, 134, 179, 181
- Balıkli mevzii, 21
- Baranovski, Kafkasya'daki Rus Guvernörü, 178, 179, 180

- Barçalu'daki İslâmlar, 200
- Barut, 23, 24, 25, 80
- Basra, 10
- Başkıran Dağı, 226
- Başmuhâsebe, 51, 52, 53, 54, 99, 100, 108
- Batman, 42
- Battal Paşa, Erzurum Valisi, 81, 82
- Batum, 128, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 151, 153, 154, 155, 161, 163, 165, 221, 222, 223, 224, 235
- Başşehbenderhânesi, 136
- başşehbenderi, 155
- Başşehbenderliği, 128, 132, 133, 136, 151, 153, 154, 169, 170, 171
- ve Tiflis Başşehbenderlikleri, 128, 172
- Bâyezid, 76
- defterdârı, 87
- mutasarrıfı, 76, 88, 90, 104
- Mutasarrıflığı, 119
- Baylof Hapishânesi, Bakü'de, 157, 159
- Behre, 41
- Bennâk, 42
- Berda', 16, 32
- Berküşât, 41, 42
- Beslinay beyi, 8, 13
- Beşti Bey, Kabartay beylerinden, 13
- Bitlis Vilâyeti, 138, 139
- Boğazkilise, Gence ile Revan arasında bir köy, 28
- Bonyakof, Nahçıvan'da bir ermeni, 159
- Borçalu, 163
- kazâsı ahâlîsi, 197, 199
- Borsa, Bakü'de, 132
- Bosna muhacirleri, 125, 126
- Bostan, 41
- Boyluca, Gence ile Revan arasında bir köy, 28
- "Bozarçıyaniç" Tütün Fabrikası, Tiflis'te, 129
- Brestlitovsk, Rusya'da bir şehir, 229
- Buğday, 41
- Buhara, 9
- Hamı, 10
- Bulgaristan, 217

- muhacirleri, 125, 126
- Burcu, Kafkasya'da bir yer, 158
- Burjon İstasyonu, Kafkasya'da, 159
- Buzuk Bey, Kabartay beylerinden, 13
- Büküle karyesi, 36
- Ca'fer Kulu Han, Hüseyin Han'ın biraderi ve Hoy Hanı, 92, 93, 94, 102, 104, 105, 106
- Cafer Paşa, Demirkapı ve Şirvan Muhâ-fızı, 14, 15, 17, 19
- Câmi'-i şerîf, Bakü'de, 135
- Câmi'-i şerîf, Yukarı Acara'daki "Kula" karyesinde, 165
- Câmi, Gence'de, 188
- Can Hasan, Şuşa'da bir köy, 197
- Cehrikendi, 212
- Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye, Bakü'de, 216, 217, 218, 219, 220
- Cem'iyet-i İttihâdiyye-i İslâmiyye, 213
- Cemâ'at-i İslâmiyye vekîlleri, 164
- Cemil Bey, Batum Başşehbenderliği memurlarından, 153
- Cevâd Han Gence Hanı, 86, 92
- Cevâd karyesi, 36
- Cevanşir, Kafkasya'da Müslüman Köyü, 176, 177, 178, 200, 201
- Cıvaku, Kafkasya'da müslüman köyü, 158
- Cidde, 114, 115, 116
- Cim, Ananur'a iki konak yakın bir yer, 68
- Culfa Gümrüğü, 152
- Çalık karyesi, Şirvan hududunda bir köy, 36
- Çane Beyi, 8, 13
- Çar, 29, 30, 33, 34, 164
- Çeltük, 41, 42
- Çerkes, 55, 56, 64, 67, 76
- Çerkezistan, 66
- Çıldır, 23, 55, 66, 74, 103, 112
- beylerbeyi, 23
- eyâleti, 73
- valisi-valileri, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 76, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 95, 96
- çivid, 43
- Çoluk nehri, Karadeniz'de, 226
- Çolundur, 41
- Çorab, 43

- Çors, Güney Azerbaycan'da bir yer, 32
- Dağıstan, 22, 24, 25, 46, 57, 69, 84, 88, 89, 95,
161, 163, 165
—ahâlisi, 57, 214
—Hâkimi, 17
—hanları, 83, 84, 86, 87
- Dağıstanlılar, 44
- Dağısta[n] askeri, 91
- Dakîk, 43
- Dârü'l-İslâm, 11
- Dârü's-sinâ', Tiflis'te, 190
- Davar, 21
- Davidyanc, Bakü'de bir Ermeni, 207
- Davud Bey, Çana beylerinden, 13
- Dâvud Han, Eski Şirvan Hanı, 30, 51, 52, 53,
54, 99, 107, 108, 110
- Davud, Şirvan Beylerbeyi, 26, 27
- Defterdâr efendi, 79, 80
- Deli Yusuf, Eşkıya reisi, Mirho sancağında, 62
- demir madeni, 7
- Demirhan, Kafkasya'da bir şehir, 213
- Demirkapı, 5, 7, 9, 10, 16, 17, 26, 27, 36
—Muhâfızı, 15
- Demiryolları, İnşâsı ve işletilmesi, 227
—işçileri, 188
- Der'aliyye, 58, 59, 63, 71, 77, 87, 94, 96, 107
- Derbend, Şirvan'da bir yer, 29, 30, 37
—kal'ası, 29, 30, 85, 90
—sınırı, 36
- Dergâh-ı Âlî çavuşları, 7
- Dergâh-ı Mu'allâ, 7, 26
- dergâh-ı sa'âdet, 16
- Dersa'âdet, 61, 70, 88, 91, 92, 96, 107, 111,
217, 218, 219, 220, 229, 235
- Derviş Muhammed, Mîralem, Osmanlı-Rus sınır
tayinine memur, 35, 36, 37
- Dest-gâhlar, Bakü'de, 132
- Devekıran silsilesi, 226
- Devlet-i Aliyye, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37,
45, 46, 48, 50, 52, 54, 57, 59, 60, 62, 68, 70,
71, 72, 73, 76, 80, 81, 82, 91, 94, 95, 96, 97,
98, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 111, 224,
228, 229, 233, 235
- Devlet-i Safeviyye, 29

- Deynek, 42
- Difâ'î, İttihâd-ı İslâm Cemiyeti, Kafkas-ya'da
Müslümanlar tarafından kurulan cemiyet,
212, 213, 215
- Dinamit, 130
- Dovanalılar, Şuşa'da Müslüman köyü, 197
- Duşti, Kafkasya'da kaza 173, 174
- Ebûbekir Mirzâ, Eski Şirvan Hâkimi, 11
- edebiyât-ı Osmâniyye, 146, 147
- ehâdîs-i nebeviyye, 217
- Ehl-i İslâm A'câm re'âyâsı, 91
- Ehl-i İslâm, 17, 64, 69, 73, 86, 89
- Ehl-i Sünnet ve cemâ'at, 45
- ehl-i hıref, 15
- Elizabetpol [Gence], 144, 146, 158, 159, 160,
161, 163, 176, 177, 178, 180, 186, 209, 210,
211
- Elpinçay, 227
- Envâ'-ı çuka, 43
- Erbâb-ı tûmâr, 10, 26
- Erdebil, 17, 18, 32, 77
- Erdelân, 32
- Erivan, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 207,
209, 210, 211, 212, 213, 221
- Ermeni ser-piskoposu, 151
- kaymakâmı, 151, 152
- Ermeni, 145
- askerler, 127, 131, 134
- başkilisesi, Bakü'de, 135
- erbâb-ı âsârı, 217
- erbâb-ı ihtilâli, 221
- eşkıyâ çetesi, 122
- hey'et-i meb'ûsesi, 166
- hey'et-i rûhâniyyesi, 179
- hey'et-i ruhbâniyyesi, 189, 190,
192
- heyeti, 135, 161
- Hükûmet-i Cumhûriyyesi, 227
- iğtişâsâtı, 174
- ihtilâl komitesi, 162
- karyeleri, Gence'de, 197
- katogikosu, 132
- mahallesi, Şuşa'da, 179

- piskoposu, 135, 152
- rehâbîni, 134
- saldırıları, Kafkasya'da, 212
- tâ'ifesi, 203
- tramvay kondüktörleri, 178
- Amerikan ve Ermeni-Protestan komite-i muzırrası, 217
- Müslüman çatışması, Erivan, Gence vesair yerlerde, 209, 212
- Ermeniler, 41, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 204, 206, 207, 210, 211, 213, 214, 215, 221, 222
- Ermenistan Cumhuriyeti, 226
- Erzen, 41, 43
- Erzurum, 17, 62, 76, 103, 110, 111, 119
- beylerbeyi, 3
- Gümrüğü emîni, 73
- ser'askeri, 91, 92
- vâlisi-Vâlileri, 62, 68, 87, 88, 90, 92, 93, 96, 101, 102, 104
- Esliha, 162, 206, 208, 221
- Espadaro, Batum'da İspanya Fahrî Konso-losu ve Mesajeri Maritim Kumpanyası Acetası, 153
- Esterâbâd, 29
- Eşkiyâ çeteleri, 158, 174
- Eşrâf-ı İslâmiyye, 165
- Eştâb, (Hankendi) Şuşa'da Müslüman köyü, 197
- Etfâl-i İslâmiyye, 164
- Evgan-i şem', 43
- Fârisî lisânı, 217
- Fars, 97, 98
- Faş Muhâfızı, 56, 68, 74, 75, 80
- Ferhad Kethudâ, 13
- Ferhad Paşa, Gence ve Karabağ'ın fethiyle görevli, 16, 17, 19
- Feth Ali Han, Derbend ve Kuba Hanı 55, 60, 61, 64, 65, 70, 71, 78, 83, 85, 86, 87, 90, 91, 92
- Feyzullah Ağa, Gelibolu Mütesellimi Cizye-dârı, 53, 54, 108

- Finlandiya hattı, Petersburg'da demiryolu, 189, 191, 192
- Fişenk, 123, 124, 198, 222
- Françe elçisi, 29
- Françe pâdişâhı, 29, 31
- Fransızca, 131
- Gâib Ali Kendi, Şuşa'da Müslüman köyü, 197
- Gariyos, Kafkasya'da eşkiya çetesi, 158
- Gayr-i müslim, 182
- Gelibolu Cizyedârı, 51, 52, 53, 108
—Cizyesi, 51, 53, 54, 99, 107, 110
—kefere cizyedârı, 109
- Gencali, bir silah cinsi, 189
- Gence beylerbeyi, 21, 23, 25, 28
- Gence Defterdârı, 21, 26, 28
- Gence hudûdu, 86
- Gence, 19, 20, 24, 25, 32, 37, 38, 39, 42, 100, 102, 105, 157, 185, 188, 189, 190, 192, 197, 198, 221
—kal'ası, 25, 40
—Muhâfızı, 46, 48, 49, 50
- Gevra, Kafkasya'da bir yer, 158
- Gılan, 57
- Goloşçapof Engil, 212
- Goloyef, Bakü Salyan Alayı'nda Mülâzım-ı Sâni, 206
- Gori, 165, 173, 174, 209
- Gorkal, 226
- Gökçe, 20, 21
—beyi, 21
- Gulâm Ali, Revan Hanı Hüseyin Ali Han'ın oğlu, 75
- Gumlu, Kafkasya'da müslüman köyü, 196
- Gülâblı, 197
- Gülânî, Şuşa'da müslüman köyü, 197
- Gümrü kazası, 111, 112
- Gümrük, 43
- Gümrük rüsûmu, 232
- Gümüş madenleri, Şirvan'da, 6, 7
- Gürcistan, 28, 29, 31, 76, 79, 83, 84, 87, 89, 97, 98
—Cumhûriyeti, 223, 224, 226
—hâkimleri, 71
—melikleri, 79

- Gürcistan'daki Müslümanlar, 87
- Gürciyye, 84, 88
- Gürcü askeri, 93, 94
- Gürcü İhtilâl Komitesi, 151
- Gürcü Gürcü kızı, 129, 130
- Gürcü-Gürcüler, 79, 82, 87, 133, 135, 145, 151, 154, 156, 161, 163, 222
- Gürg Cihân, Şuşa'da müslüman köyü, 197
- Hacı Mehmed, Ereşli, 9
- Hacı Sefer Ali, İranlı, Erzurum Gölbaşı'da ikamet eder, 105
- Hâcım Han, Yaka Türkmân hanı, 10
- Hakk-ı sayd, 164
- Halhama dağı, 226
- Halîfeli, Şuşa'da müslüman köyü, 197
- Halîl Bey, Karayutak Beyi, 8
- Halife, 113
- Halil Bey, 18
- Halil Beyefendi, Adliye Nazırı ve Şûrâ-yı Devlet Re'isi, 225, 233
- Halil Paşa, Faş Muhâfızı, 56
- Hânân-ı Azerbaycan, 69, 72
- Hânân-ı İrâniyye, 58, 96
- Hançerler, 162
- Hânezek, Şuşa'da Müslüman köyü, 197
- Hankendi, 158, 197
- Hanvâli mevki, 226
- Hapal Ulusu, Gence ve Karabağ halkından, 25
- Harâc, 10, 22
- Haraç verme, 9
- Harc-ı mîzân, 42
- Harîr, 41
- Hâricî tâ'ifesi, 103
- Hâricî vak'ası, 103
- Hâriciye nâzırı, 139
- Hâriciye Nezâret-i Celîlesi, 113, 115, 116, 118, 117, 119, 120, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 131, 132, 133, 137, 140, 142, 143, 146, 147, 150, 151, 153, 156, 157, 158, 160, 162, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 185, 187, 188, 189, 192, 193, 195, 196, 197, 200, 202, 206, 208, 209, 210, 211, 213, 216, 218, 221, 223
- Hartos kalesi, 55, 63, 74
- Hasan Âbâd, Şuşa'da müslüman köyü, 197

- Hasan Han, Revan serdarının kardeşi, 111, 112 —tüccârları, 105
- Hasan Paşa, Şirvan Muhâfızı, 22, 23 Hristiyanlar, 162
- Hastahane, Bakü'de, 188 Huccâc, 114, 115
- Havânîn-i Azerbaycan, 83, 84, 88, 89 Hudâdâd Han, Tebriz Hanı, 83, 84, 89
- Dağıstan, 88, 89 Huddâmiyye, 43
- İran, 78 Hudûd-ı hâkânî, 103, 198, 200
- Hazar denizi, 28 186 —İran, 96, 105
- Heftuvan, 120, 121 —İslâmiyye, 46, 79
- Hemedân, 32 —Osmâniyye, 105, 126
- Hey'et-i Meb'ûse-i İslâmiyye, 162, 168, 169 Humbara, 130, 157, 159, 162, 221, 222
- Hınta, 43, 80 Hükûmet-i Osmâniyye, 225, 227, 235
- Hıttâ-i Azerbaycan, 94 —Seniyye, 126, 227, 233, 236
- Hızâne-i Âmire, 10, 21 Hüseyin Ali Han, Müteveffa Revan Hanı, 66, 75, 76
- Hızır Paşa, Gence Beylerbeyi, 24, 25 Hüseyin Han, Hoy Hanı, 93, 94
- Hil'at, 23, 48 Hz. Hüseyin'in meşhedi, 102, 103
- Hocalılar, 197 Irak, 97, 98
- Horasan, 55, 60, 61, 65, 70 Irak-ı Arab, 9
- Hoy, 32, 76, 94 İfâ-yı hacc-ı şerîf, 114, 115, 116
- hanı, 55, 59, 60, 66, 70, 71, 77, 78, 94 İbrahim Halil Han, Şuşa, Gence ve Karabağ Hanı, 66, 70, 71, 77, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 95, 96
- kal'ası, 94

- İbrahim Paşa, Gence Muhâfızı, 44, 46 —seferi, 48
- İbrâhim Han, Kum Hâkimi, 10 —Seraskerliği, 101
- İmam Kulu Han, Rûmiye Hanı, 60 —şâhı, 9, 28, 100, 102 103
- İmereti, 209 —şehzâdesi, 102
- İngiliz vapuru, 133 —tebe'ası, 181
- İpek, 42 —toprakları, 9
- İrakli Han, Kâhıt ve Kartil Vâlisi, Tiflis Hanı, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 67, 69, 70, 75, 78, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93
- İran, 9, 29, 30, 48, 55, 57, 64, 69, 71, 72, 85, 90, 95, 96, 98, 101, 102, 103, 104, 181
- ahâlisi, 57
- devleti, 120
- Ermenileri, 118, 119, 120, 181
- halkı, 66, 98
- hanları, 58, 59, 60, 72, 76
- Hâriciye Nezâreti, 183
- hudûdu, 29
- Hükûmeti, 118, 119
- kâr-perdâzı, 135
- Kürdleri, 151, 152
- Sadâret makamı, 120
- İrânî Bâbîler, 217
- İranî,-İranîler, 100, 105, 183, 184
- İraniyân, 101, 102, 106, 107
- İrşâd Gazetesi, Bakü'de yayınlanmış, 200, 201, 202, 205
- İrvan, 84, 88, 89, 97
- ahâlisi, 83, 87
- İsfahan, 29, 33, 78
- İshak Paşa, Bâyezid Sancağı Mutasarrıfı, 76, 92, 96
- İslâm hey'et-i rûhâniyyesi, 134
- İslâm ve Gürcü vekîlleri, 163
- İslâm-İslâmlar, 131, 132, 148, 149, 150, 152, 154, 167, 179, 198, 199, 205, 210, 211
- İsmâil Bey, 18

- İsmâil Bey, Müteveffâ Eski Şirvan Hanı Davud
Han'ın birâderzâdesi, 51, 53, 54
- İsmi Han, Revan Hanı, 75
- İstanbul, 9, 22, 105, 216
- İttihâd-ı İslâm, 144, 146, 147, 167, 217
- İzmir, 104
- Kabâ'il-i İslâmiyye-i Dağistan, 45
- Kabartay beyi, 8
- Kaçar, Şuşa'da müslüman köyü, 197
- Kafkas Müslümanları, 212
- Kafkasya, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 158, 159, 160, 161, 164, 167, 174, 175, 186, 196, 198, 199, 200, 205, 215, 217, 222, 223
- ahâlî-i İslâmiyye vekîlleri, 169
- ahâlî-i İslâmiyyesi, 146, 147, 162, 168
- ahâlî-i sâ'iresi, 214
- ahâlîsi, 167, 213, 216
- Cemâ'at-i İslâmiyyesi re'îsi, 131
- Demiryollar anbarları, 130
- Genel Vâlîliği, 140
- genel valisi, 173, 188
- gubernörü vekîli, 130
- hâdisâtı, 166
- hidemât-ı belediyyesi, 164
- Hristiyanları, 212
- kıt'ası, 141
- Müslümanları, 144, 213, 214
- nâm cerîde-i resmîyye, 176, 177, 178
- Resmî Gazetesi, 180, 206, 208
- şehirleri, 205
- şeyhü'l-islâmı, 135
- Türkleri, 217
- vâli vekîli, 131
- Vâli-i Umûmîliği, 141
- vâli-i umûmîsi, 163, 174, 190, 192
- Vâlîliği, 142, 143
- ve Azerbaycan Türkleri, 217
- Vilâyeti Umûr-ı Siyâsiyye direktörü, 132
- da vukû'a gelen iğtişâsât, 158
- daki Ermeniler, 213

- daki Gürcüler, 213
- ya muhâceret, 164
- Olayları, 221
- Kafkasyalılar, 141, 144, 145
- Kağızman, 123
- Hükûmet-i mahalliyyesi, 123, 124
- Hükûmeti, 124
- Kâhıt Vâlisi, 78
- Kalay madeni, 43
- Kalecik, Gence ile Revan arasında bir köy, 28
- Kalyon-ı hümayûn, 80
- Kamarlu karyesi, Erivan'da bir köy, 151
- Kanşuk, Çana beylerinden, Kemürgüy beyi, 13
- Kânun-ı Eyâlet-i Gence , 41
- Kapan, 43
- Kapluca, 41
- Karabağ, 16, 17, 19, 20, 25, 32, 44, 46, 78
- Hanı, 66, 70, 77, 87, 97
- ulusları, 26
- Karabulak Bey, 18
- Karabutak beyi, 8
- Karaçay, 79
- Karadağlı, 197
- Karadeniz sâhilleri, 66
- Karagalok, 152
- Karagüderi karyesi, 36
- Karağuş dağı, 36
- Karahaç Mevkii, 227
- Karakaya dağı, 226
- Karakilise, 111, 112
- Karakuzu dağı, 226
- Karamurad, Gence ile Revan arasında bir köy, 28
- Karanlık Dağı, 227
- Karaoğlu, Gence ile Revan arasında bir köy, 28
- Karasu nehri, 36
- Karaturna Dağı, 227
- Karhol dağı, 226
- Karpuz yükü, 43
- Kars, 23, 75, 112, 137, 138, 139, 158, 160, 165
- Başşehbenderliği, 123, 124
- Beyi (Üveys), 3

- beylerbeyi, 23
- muhâfızı, 87, 88, 90, 104
- Şehbenderliği, 124
- Kartil, 56
- Valisi, 78
- Kassâb esnâfi, Tiflis'te, 130
- Kastok Bey, Sogos beylerinden, 13
- Kate, Rusya İmparatoriçesi, 71
- Kavkaz, 132
- Kavun, 43
- Kayabaşı Dağları, 226
- Kayalı mevki'i, 227
- Kayd çayı, 227
- Kaytak Hâkimi, 18
- Kazak, 84, 86, 91, 129, 131, 133, 134, 154, 158, 188, 177, 178, 189, 190, 192
- askeri, 133, 136, 200, 201
- Müslümanları, 83
- sancağı, 41
- Kazvin, 29
- Kefe, 9
- beyi, 6
- beylerbeyi, 10
- kadısı, 15
- Keleş Ahmed Bey, Sohum Muhâfızı, 66, 76, 77, 78, 79, 81
- Kemürgü beyi, 8
- Kergân (?) Bey, Berdok Beyi, Sogos beylerinden, 13
- Kerim Giray Han, 166
- Kerkük, 48, 49
- Keslen karyesi, 36
- Keşfü'l-Hakâ'ik, Zeynelâbidin Takiyof'un yazdığı Türkçe tefsir kitabı, 217, 220
- Ketan, 43
- Kırım, 79
- Hanı, 9, 10
- Kırmızı bir bayrak, 129
- "Kıslodovski" sayfiyesi, Kafkasya Genel Valisinin ikâmetgâhı, 188
- Kışlak, 164
- Kızıl yuyak (?), 43
- Kızılbaş, 5, 9, 10, 11, 17, 18, 25, 26, 44, 46

- Kilise, 188
- Kirmanşâhân, 32
- Kişmiş (?), 43
- Konstantiniyyeti'l-mahmiyye, 35
- Kont Lamsdorf, Rusya Hâriciye Nâzırı, 138, 194, 195
- Kont Voronçof Daşkof, General, Kafkasya Genel Valisi, 140, 141, 142, 161, 162, 164, 167, 168, 169
- Koratlar, Şuşa'da müslaman köyü, 197
- Köprülüzâde Abdullah Paşa, Anadolu Vâlisi, 49
- Köstendil, 10
- Kuba, 19, 77, 78
—Hanı, 55, 83
—ve Derbend Hâkimi, 86
- Kuban, 79
- "Kula Tayrof", Sabun imâlathanesi, Tiflis'te, 129
- Kum Hâkimi, 10
- Kumaş, 21, 43
- Kumuk Hâkimi Şemhal, 8
- Kunduracı, Tiflis'te, 128, 130
- Kur'ân, 216
- Kura nehri, 226
- Kurav, Tiflis yakınında bir yer, 69
- Kurdzâde Ömer Efendi, Batum Müslüman ahali-sinin ileri gelenlerinden, 153, 154, 155
- Kurşun madeni, 43, 80
- Küçük Sefer Çavuş, 3
- Küffâr-ı Gürciyye, 88
- Küffâr-ı Moskov, 112
- Kül-i harîr, (?) 42
- Kül-i aynî (?), 42
- Kür suyu, 31
- Kürdistan, 32, 62
- Kütates [Kütayis] kal'ası, 80
- Kütayis, 129, 157, 158, 165, 209, 210
— vâlisi, 158
- Kütüb-i ahlâkiyye, 217
- Lâdik, Samsun Vilayeti kazalarından, 3
- Lahsa, 10
- "Lalaof", Bakü ermeni İhtilal Komitesi Reisi, 131

- Lezgi askeri, 82 —İmamlı, 40
- Lezgi tâ'ifesi, 61, 62, 73, 74 —Kara Mûsâlu, 40
- Lezgiler, 55, 66 —Muhtesib (?), 40
- Lisân-Fârisi, 217 —Ozanlar, 39
- Arabî, 217 —Seferâbâd, 40
- Türkî, 217 —Sofular, 40
- Kürdî, 217 —Şâhsun, 40
- Livana, Batum yakınında bir yer, 132 —Tavukcu, 40
- Londra Büyükelçiliği, 171 —Yağır, 40
- Londra Sefâret-i Seniyyesi, 172, 173, 193, 194, 195 —Yağryanlu (?), 40
- Ma'ârif-i Osmâniyye programı, 217 Mahmud Tayyar Paşa, Bâyezid Mutasarrıfı, 100, 101, 102
- Ma'bûr karyesi, 36 Maksûd Paşa, Muş Mutasarrıfı, 76
- Ma'denci, 6, 7 Malkendi, Şuşa'da bir müslüman köyü, 197
- Ma'sûm Bey, Tâbeserân Hâkimi, 18 Manganez ma'denleri, Kütayis'in Çiyatura adlı mahallinde, 210
- Magazberd, Kars civarında bir yer, 112 Marguis de Bonnac, Fransız elçisi, 28, 30, 30
- Mahallât-ı Nefs-i Gence, 39 Marur nâhiyesi, 152
- Mahalle-i Ak Elmas, 39 Matba'a ameleşi, Tiflis'te, 28
- Attârân, 39 Mâverâ-yı Kafkas Demiryolu, 128, 186
- Hacı Sâlih, 40 Mâverâ-yı Kafkas şeyhülislâmı, 173, 174
- Harâbî, 39

- Mayora Aleksandr Romansof, General, Moskov Devleti Hudûd Vekâli, 35
- Mâzenderân, 29
— sevâhili, 57
- Mazu, 43
- Meclis-i Mahsûs, 125
—Mahsûs-ı Vûkelâ, 116
—Tedkîkât-ı Şer‘iyye, 113
- Medrese-i İslâm, 216
- Megril, 79
- Mehmed Bey (diğer adı Zor Bey) , Buruk (?) oğlu, Tatar Kûşe beylerinden, 13
- Mehmed Bey, 64
- Mehmed Bey, Beslinay Beyi, 13
- Mehmed Bey, Çane Beyi, 8
- Mehmed Bey, Çerkes Beyi, 77
- Mehmed Bey, Ma‘ânik (?) oğlu, Tatar Kûşe beylerinden, 13
- Mehmed bin Sultan, Revan Hâkimi, 3
- Mehmed Çavuş, 6
- Mehmed Emin Raûf Paşa, Ma‘âdin-i Hümâyun Emîni, Şark cânibi Seraskeri ve Erzurum Valisi, 110, 111
- Mehmed Emin Resûlzâde, Azerbaycan Şûrâ-yı Devlet ve Millî Meclisi Reisi, 224, 226, 233, 236
- Mehmed Giray Han, Kırım Hânı, 4, 5, 9, 10
- Mehmed Hasan Bey Haçinski, Azerbaycan Cumhuriyeti Hükûmeti Hâriciye Nazırı, 224, 225, 233
- Mehmed Rızâ Bey, Şirvan Hanı Davud Han'ın oğlu, 99
- Mehmed Rızâ Kulu Han, İran Elçisi, 103
- Mehmed Sâlih Bey, Kapucıbaşı, 83, 88
- Mehmed Sâlih Bey, Satlel sancağı Beyi, 62
- Mehmed, (Adana) Beyi, 7
- Mehmed, Gence Defterdârı, 26
- Mekâtib, Bakü'de, 132, 189
- Mekâtib-i Âlî, Bakü'de, 216
- Memâlik-i Acem, 10, 32, 33, 34
—Gîlân, 29
—İran, 34, 90, 119
—Mahrûse, 24, 25, 90, 198, 199, 200
—Osmâniyye, 226
—Rûm, 83, 88

- Şâhâne, 57, 125, 126, 135, 138, 139, 172, 173, 214
- Memleket-i Azerbaycan, 32
- Mengen karyesi, 36
- "Mensili" taburu, Tiflis'te, 156, 157, 159, 160
- Mepiskaro dağı, 226
- Merağa, 32
- Merend, 32
- Meşihat-penâhî, 113
- Meyve, 41
- Mezdek, 55, 67
- Mezheb-i Şi'î şeyhi, 179
- Mısır, 217
- Mîr Ali, İran Elçisi, 103, 105
- Mîr Mahmud, Mîr Üveys oğlu, 28, 29, 33, 34
- Mihran Efendi, 171, 172, 173
- Millet-i İslâm, 145
- Mingreli, 165
- Mirzâ Muhammed Efendi, Şuşa ve Gence ve Karabağ Hanı olan İbrahim Halil Han'ın adamı, 83, 84, 85, 88, 89, 90
- Mirzâ Muhammed, Yirmi dördlü Aşireti Beyi, 25
- Mirzâ Sâdık, Feth Ali Han'ın adamı, 85, 90
- Mirzâ Şefî' Han, İran mutemedü'd-devlesi (sadrzamı), 103, 104, 106, 107
- Mişel, Tiflis'te bir yer, 129
- Molita kilisesi, Kafkasya'da, 226
- Moluç Bey, Kabartay beylerinden, 13
- Mosis Bey, Çerkes Beyi, 77
- Moskov, Moskovlu, 35, 37, 56, 57, 58, 59, 61, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 79, 80, 81, 91, 100
- askeri, 79
- çarı, 29, 30, 31, 32, 33, 34
- çariçesi, 35, 36, 37
- elçisi, 37
- hudûdu, 37, 32
- keferesi, 80
- tarafı, 95
- zâbitleri, 31
- Mösyö Kirs, Rusyalı 113
- Mösyö "Kobekot", 166

- Muhammed Bey, Ada Beyi, 13
- Muhammed Dervîş, Mîr alem-i hazret-i şehriyârî, 36
- Muhammed Han, Revan Hanı, 87, 92, 93, 95, 96, 98, 100, 102, 103, 105
- Muhammed Han, Rumiye Hanı, 93
- Mukâta‘a-i Bâzâr-ı esb, 39
- Mukâta‘a-i Boyahâne-i nefsi-i Gence ve nevâhî, 39
- Mukâta‘a-i Debbâğhâne-i nefsi-i Gence, 39
- Mukâta‘a-i Gümrük ve Kapan-ı Dakîk ve Alefhâne, 38
- Mukâta‘a-i Mîzân-ı Harî-i Gence ve tevâbi‘ihâ, 38
- Mukâta‘a-i Mirâbiyye-i Gence ve nevâhî, 39
- Mukâta‘a-i Sabunhâne-i Gence ve nevâhî, 39
- Mukâta‘a-i Sayd-ı mâhî ve resm-i keştî, 39
- Mukâta‘a-i Şem‘hâne-i nefsi-i Gence, 39
- Mukâta‘a-i Tahmîs-i Gence, 39
- Murat Paşa, 102, 105
- Musa Han, Bozcalu Sancağı Hanı, 55, 60, 61, 65
- Musa Yüzbaşı, 68
- Mûsa Vist Bey, Kabarta Çerkesi ümerâsından, 79
- Mûsevî, 135
- Mustafa Bey, Mirho Sancağı Beyi, 55, 62, 63
- Mustafa Paşa, Gence ve Şirvan Seraskeri, 36, 37
- Musul, 49
- Muş mutasarrıfı, 76
- Muş, 76, 102, 105
- Mühimmât, 24, 80, 206, 208, 132, 221
- Müslüman-Müslümanlar, 115, 116 125, 127, , 128, 131, 132, 134, 135, 148, 145, 150, 151, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 167, 169, 170, 171, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 188, 189, 190, 192, 193, 195, 196, 198, 199, 202, 203, 204, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219
- ahâli, 151, 161, 173, 176, 202, 207
- din adamları, 188
- Heyet-i Rûhaniyyesi, 134
- kamuoyu, 144
- köylüler, 161, 214
- köyü, 193, 198
- muhacirler, 125

- vekilleri, 163
- Na'1-pâre, 43
- Nahçıvan, 20, 21, 32, 82, 84, 87, 89, 92, 122, 148, 149, 150, 151, 154, 155, 157, 162, 163, 166, 168, 169, 193, 194, 195, 212
- Ermenileri, 117
- pazarı, 212
- Nakliyyât-ı askeriyye, 234
- Necef Kulu Han, Tebriz Hanı, 64
- Neft, Bakü'de, 185, 186, 187
- Nehr-i Aras, 30, 35, 41
- Nehr-i Kuban, 79
- Nehr-i Kür, 30, 32, 35, 41
- Nevruzoğulları, Nogay halkından, 79
- Niğbolu, 10
- Nogay halkı, 79
- "Novel dö Bakü" Gazetesi, 135
- Novosti Gazetesi, 142, 143
- Nuha, 180, 212, 213
- Nûrrahman dağları, 226
- Obişeliçe, Miralay, 189, 190, 192
- Ohonsof, Mâverâ-yı Kafkas Demiryolu İdaresinde Mühendis, 128
- Onuncu Polis Dâiresi, 157
- Ordu-yı Hümâyûn, 49, 104
- Ordubâd, 32
- Orducu esnafı, 14, 15
- Ormanlar, Kafkasya'da, 164
- Ortatavı dağları, 226
- Ortodoks hey'et-i rûhâniyyesi, 134
- Orut sancağı, 21
- Osman Paşa, Serasker, 48
- Osman Paşa, Şirvan muhafızı, 4, 6, 7, 9, 10
- Osmancık, Çorum'un kazalarından, 3
- Osmanlı Devleti, 9, 35, 36, 48, 81, 110, 137, 196, 212, 223, 225
- Edebiyatı, 144
- Hükûmeti, 125, 235
- Komisyonu re'îsi, 234
- nakliyatı, 235
- Ordusu Kumandanlığı, 234
- Ordusu, 234, 235

- sınırı, 102, 123
- tebeası, 183
- Türkçe şivesi, 217
- ülkesi, 125, 137
- Ömer Ağa, Gelibolu Cizyedârı, 51, 52
- Örf-i beled, 42
- Özbek Sultan, Buhara hanının kardeşi, 10
- Pâpervend, Şuşa'da müslüman köyü, 197
- Paralof Fabrikası, Tiflis'te, 128
- Pasin serhaddi, 3
- Penbe, 41, 42
- Petersburg, 189, 191, 192
- Sefâret-i Seniyyesi, 113, 128, 133, 136, 137, 138, 140, 142, 143, 151, 155, 156, 174, 175, 176, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 202, 205, 206
- sefîri, 140
- vâli-i umûmîsi, 190, 191, 192
- daki genel grev, 188
- Petrol, 185, 186, 187
- havuzları ve fabrikaları, Bakü'de, 180, 182
- i 'mâlâthâneleri, Bakü'de, 210
- kuyusu, Bakü'de, 180, 182
- Müstahsilleri Kongresi, 135
- sevkiyâtı, 223
- şirketleri, 185, 186
- Pirinc, 43
- Piyâde askeri, 134, 188, 189, 190, 192
- Plipe, Bakü Petrol Cemiyeti Reisi, 185
- Posta vapurları, 133
- Posta ve telgraf, 229
- Postahâne, 189, 191, 192
- Rafaza-i liyâm, 17
- Relyan çayı, 227
- Resm-i âsiyâb, 42
- Resm-i kapan, 43
- Resm-i kovan, 42
- Resm-i revgan, 42
- Resmî Gazete, 142, 143
- Resmî Kavkaz Gazetesi, 128
- Reşt, İran'da bir şehir, 183, 184

- Revan, 20, 21, 23, 26, 27, 32, 76, 100, 105, 111, 112, 122, 137, 138, 139, 162, 166, 167, 173, 198
- ahâlîsi, 75, 105
- beylerbeyi, 20, 23
- Hâkimi, 3
- Hanı, 66, 76, 86, 91, 92, 94, 96, 104
- seraskeri, 48, 49, 50
- vâli vekîli, 174
- vâli-i umûmîsi, 162
- kal'ası, 32
- Revgan-i sâde, 43
- Revolver, 130, 159, 189, 222
- Rıza Bey, Müteveffâ Şirvan Hanı Davud Han'ın oğlu, 99
- Rızâ Kulu Mehmed Han, İran Şefiri, 103
- Rostof, 117, 118
- Şehbenderliği, 117, 118
- Rum, 64, 85, 90
- beyleri, 10
- Rûm, 90
- Rumeli, 6, 9, 49
- Rûmiye, Güney Azerbaycan'da bir şehir, 32
- hanı, 55, 59, 60, 94
- Rus-Ruslar, 25, 26, 28, 55, 82, 83, 87, 135, 144, 145, 180, 225
- asâkiri, 57, 66, 69, 75, 90, 197, 198, 199
- elçisi, 37, 125
- kulübü, 221
- Lisanı, 214
- tebe'ası, 236
- Telgraf Acentesi, 131
- İran hudûdu, 227
- Rusların mekâtib-i âliyesi, 216
- Rusya, 24, 35, 36, 66, 75, 88, 119, 122, 123, 125, 126, 127, 137, 138, 139, 140, 141, 145, 165, 185, 186, 187, 189, 191, 192, 199, 216, 217, 219, 229
- ahâlî-i İslâmiyyesi, 113, 114, 126, 217
- Devleti, 114, 115, 116, 126, 193, 218
- Ermenileri, 120

- Harbiye nâzırı, 117, 118
- Hâriciye nâzırı, 137
- Hâriciye Nezâreti, 139, 198, 200
- Hükûmeti, 113, 125, 126, 137, 138, 139, 144, 146, 151, 162, 196, 202, 205, 212, 214
- İmparatoriçesi, 71
- imparatoru, 125
- kralı, 78, 90
- memâliki, 113
- Müslümanları, 113, 217
- sefîri, 125, 126
- tâ'ifesi, 55, 58, 67
- tebeası, 114, 115, 116
- ticâret ve sanâ'at âlemi, 186, 187
- Yaranalı [generalı], 78
- Devleti, 120
- Rusyalu, 57, 59, 60, 62, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 78, 90, 100, 102, 105, 106
- Rüstem Bey, Salyan Hâkimi, 18
- Rüsûm-ı Mîzân-ı Harîr, 42
- Rüsûmât İdâresi, 133
- Sabuncu, Bakü'de bir yer, 188
- Sadâret-i İrâniyye, 121, 122
- Sadâret-penâhî, 138, 146, 159, 168, 170
- Sâdık Han, Şahsûn Hanı, 86, 91
- Sadrazam, 97, 100
- Safevî hânedânı, 66
- Safeviyye, 70
- Sâli Giray Sultan, 79
- Salyan beyi, 19
- Salyan Hâkimi, 18
- Sâlyân Alayı, Bakü'de, 206, 208
- Sâm Mirzâ, İran şehzâdelerinden, Gelibo-lu'da medfun, 107, 108, 110
- Samsa dağı, 226
- Sardarak, Nahçıvan'da bir köy, 152
- Satlel sancağı Beyi, 62
- Savit, Gürcü Ordularının Başbuğu, Tiflis Hanı İrakli Han'ın damadı, 93, 94
- Sefat, 43
- Sekili, 197
- Selim Han, Şeki ve Şirvan Hâkimi, 110, 111

- Selmas Han,4, 5
- Selmas, Güney Azerbaycan'da bir yer, 118, 119
- Semer kand, 9
—Hâkimi, 10
- Seraskerlik, 120, 122
- Serhadd-i İrâniyye, 101
- Serhaddât-ı hâkâniyye re'âyâsı, 103
- Sevâhil-i bahr-i Hazer, 29
- Sınır tesbit işi, 36
- Silah, 24
- Silistre, 10
- Simonof, Un Tüccarı, Batum'da, 153, 154
- Sinan Çavuş, Dergâh-ı Âlî çavuşlarından, 7
- Sogos Beyleri, 13
- Sohum kal'ası, 66, 9, 80
- Sohum Muhâfızı, 66, 77, 78
- Söğüdü, 196
- Suçi, Gürcistan'da bir şehir, 169, 170, 171
- Sultân Hamîdî, 98
- Sultanay beyi, 8
- Surkaze İsmail, Eşkîya reisi, Mirho sancağında, 62
- Südde-i sa'âdet, 17, 26
- Süfyan Ağa, kapu kethüdâsı, 96
- Süleyman Paşa, Çıldır Vâlisi, 55, 66, 67, 82, 1, 85
- Süleyman, Şirvan mal defterdarı, 14
- Sülûman Han, Gürcü Açıkbaş Hanı, 55, 58, 67, 68, 70, 75
- Sünnî, 213
- Sürhay Han, Şirvan Hanı, 45, 48
- Şa'îr, 43
- Şagablu Mevkii, 227
- Şah Hüseyinoğlu Kışlağı, 36
- Şâh Hüseyin, Tahmasb'ın babası, 29
- Şâh Kalender, 9, 10
- Şâh-ı A'câm, 45
- Şâh-ı İnan, 100, 105, 106
—İnan'ın şâhzâdesi, 105
—Safeviyye, 61
- Şahin Giray, Kırım Hanı, 79
- Şahremli, Sâbık Mahmudan Beyi, 19

- Şahsûn Hanı, 86
- Şahsunlu, 44
—gâ'ilesi, 45
- Şahtahtı Gümrüğü, 151
- Şâhzâde-i İnan, 106
- Şâl-ı Dağıstânî, 43
- Şamahı, 30, 31, 35, 37, 44, 45, 86, 91
- Şanşa, 158
- Şark seferi, 19
- Şavnabud dağı, 226
- Şehr-i Zol, 10
- Şekerciler, Tiflis'te, 130
- Şeki, 19
- Şemhal, Dağıstan Hâkimi, 8, 17
- Şemkür, 92
—kalesi, 19
- Şemseddin, Aktaş Sancağı Beyi, 9
- Şemseddinliler, 83, 89
- Şerif Ağa, Magazberd Beyi, 112
- Şerif Paşa, İnan'a firar eden Osmanlı paşası,
102, 103, 105, 106
- Şeyh Efendi, Şii Ulemâ Reisi, 151
- Şeyh Mehmed, Şirvan'da ortaya çıkan birisi, 95
- Şeyhü'l-islâm, 95
- Şeyhülislâmlık, 113
- Şi'î Bâbî, 213
- Şi'î şeyhi, 181
- Şi'î mezhebi, 221
- Şimendüfer hattı, 151
- Şiraz, 61, 70, 71
- Şirvan, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 14, 15, 17, 19, 22, 26,
27, 29, 30, 31, 35, 46, 65, 95
—ahalisi, 9
—Beylerbeyi, 26
—defterdârı, 19
—Hâkimi, 11
—Hanı, 45, 47, 48, 51, 52, 53, 54
—Hanlığı, 44, 46
—Muhâfızı, 14, 23
—ümerâsı, 19
—sınırı, 35
- Şura, 213

- Şûrâ-yı Devlet, 166
- Şuşa, 144, 146, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 196, 197, 212, 213
- hanları, 179
- Kâr-perdâzı, 181
- Şüşter, 9, 10
- Tâ'ife-i A'câm, 103
- Lezgiyân, 86, 91
- Rusya, 57
- Tatar, 5
- Tabanca, 133
- Tâbeserân, 22
- Hâkimi, 18
- Tâbi'iyet Müdüriyeti, 236
- Tagar, 42
- "Tagayef" İplik Fabrikası, Bakü'de, 210
- Tahferton (?) Bey, Sogos beylerin-den, 13
- Tahmasb Kulu Hân, İran Şâhı, 28, 29, 33, 34, 48, 61, 65
- Sülâlesi, 61
- Tahran, 78, 104
- Tahran Sefâret-i Seniyyesi, 120, 121, 122, 183, 184
- Tâlibhan Kışlağı, 36
- Tâlibzâde Ahund Yusuf Efendi, Mekteb-i İdâdî Muallimi ve Ulûm-ı Arabiyye Müderrisi ve Cemiyet-i İslâmiyye Azası, 216, 219, 220
- Tamga resmi, 232
- Tapishyska gölü, 226
- tapû-yı zemîn, 42
- taransit resmi, 230
- Taşlıdağ, 36
- Taşnaksu[t]yun (Daşnaksutyun) Ermeni İhtilâl Komitesi, 202, 203, 204, 205
- Tatar Kûşe Beyleri, 13
- Tavkoneli dağı, 226
- Tâvus nam mahal, Gence hudûdunda, 91
- "Tayms" [Times] Gazetesi, 171, 172, 173
- Tayyar Paşa, Eski Erzurum Valisi, 101, 103
- Tâze Hayât, Bakü'de neşredilen bir Türk Gazetesi, 217
- Tebe'a-i Devlet-i Aliyye, 194
- İrâniyye, 181
- Müslime, 132, 133

- Müslime-i İrâniyye, 132
- Osmâniyye, 135, 183, 184, 195, 196, 197, 199, 200
- Tebriz, 29, 32, 44, 45, 65, 84, 86, 89, 91, 119, 148, 149, 150
- Başşehbenderliği, 148, 149, 150
- gölü, 32
- hamı, 20, 55, 59, 60, 64, 83
- tüccarları, 105
- Terekeme evleri, 112
- Terekeme Hüseyin, casus, 112
- Terekemeler, 111
- Tiflis, 23, 41, 55, 56, 57, 60, 64, 66, 67, 69, 73, 75, 76, 79, 95, 112, 127, 128, 129, 130, 135, 136, 151, 152, 154, 155, 156, 163, 164, 165, 173, 174, 175, 188, 189, 190, 192, 197, 209, 210, 211, 212, 213, 221, 222, 223
- Başşehbenderi, 193
- Başşehbenderliği Vekâleti, 158, 160, 209, 210, 211
- Başşehbenderliği, 128, 129, 131, 136, 144, 146, 147, 151, 157, 158, 161, 162, 168, 169, 172, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 185, 187, 188, 190, 192, 193, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 205, 206, 208, 209, 210, 212, 213, 215, 221, 222, 223
- beylerbeyi, 23
- Ermenileri, 152
- hamı, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 65, 72, 73, 82, 86, 90, 91, 92
- hanlığı, 55, 66
- hudûdu, 57
- iğtişâsâtı, 157
- Müslümânları, 152
- Ser-kâr-perdâzı, 181
- şehbenderi, 194, 195
- vâli vekili, 152
- vâlisi, 128
- "Tifliski Listok" Gazetesi, 163
- Timur Paşa, 62, 63
- Toluc karyesi, 36
- Tombul karyesi, 151
- Top, 23, 24, 25, 69, 132, 157, 179, 181, 189, 199
- Top kundağı, 80
- Trabzon Vâlisi, 70

- Tramvay, Tiflis'te, 128, 129
- Tramvay arabası, Tiflis'te, 129, 130, 209
- Tramvay kondüktörleri, Tiflis'te, 128, 129, 179
- Tuman Beyi, 8
- Tuz, 43
- Tüfek ateşi, 176, 180
- Tüfenk, 23, 24, 25, 118, 119, 123, 124, 131, 132, 152, 153, 189, 197, 198
- fişengi, 159
- Türk lisânı, 218
- Türk lisânında Kur'ân-ı Şerîf, 218
- Türkçe, 217
- Ulayar, Tiflis'te bir mahalle, 222
- ulemâ-yı İslâmiyye, 134, 190, 192
- Uluhanı, 193, 194, 195
- Urumi, İran'da bir şehir, 217
- Urumiye, 77
- Urusiyye, 84
- pâdişâhı, 85
- Urvetlü, Gence ile Revan arasında bir köy, 28
- Usumi Bey, Kaytak Hâkimi, 18
- Üçkilise, 32
- Ülke-yi Kazak, 84, 89
- Ülke-yi Şemseddinlü, 84
- Ümerâ'-i Dağistan, 46
- Üveys, Kars Beyi, 3
- Van, 9, 10, 76, 93, 94, 122
- muhâfızı, 56
- Varna, Bulgaristan'da bir şehir, 217
- Vedî, 43
- Vehhâbîler, 102
- Vehîb Paşa, Kafkasya Osmanlı Orduları Komutanı, 224, 225, 233
- Vered, 158
- Veyselli, 197
- Veżâret-i Hârice, 184
- Veżâret-i Umûr-ı Hârice, 183
- Viladi Kavkaz topcu asâkiri, 158, 160
- Volga, 186
- vukiyye, 42
- Yaka Türkmân Hanı, 10
- Yal kışlağı, 202, 204

- Yarımca karyesi, 151
—Kışlağı, 36
- Yaşkaran mevki, 227
- Yaylak, 164
- Yekehan karyesi, 36
- Yeni Erbâb-ı İhtilâl Cem'iyeti, Ermeni İhtilâl Cemiyeti, 221, 222
- Yeniçeri ağası, 81
- Yirmidörtlü Aşireti, 25
- Yırsagad dağı, 226
- Yusuf, Südde-i sa'âdet kapucularından, 5
- Yuvan Neoylof [Nepluyef], Rus delegesi, 29, 34
- Zâbita me'mûrları, 129
- Zâbita-i sıhhiyye-i hayvâniyye, 230
- Zâdegânlık usûlü, 165
- Zahîre, 16, 17, 21, 80
- Zâruzenbil sancağı, 21
- Zavağzalna Sokağı, 207
- Zehâyir, 17, 80
- Zeynelâbidin Takiyof, General, Neşr-i Ma'â-rif-i Umûr-ı Hayriyye Cemiyet-i İslâ-miyye Reisi, 216, 217, 220
- "Ziştov"Meclisi, Kafkasya'da, 165
- Zü'amâ, 10, 26